İKİ KASIM BİN DOKUZYÜZ KIRKÜÇ

KARAÇAY ROMANI

HALİMAT BAYRAMUK

ÖTÜKEN

HALİMAT BAYRAMUK

İKİ KASIM BİN DOKUZ YÜZ KIRK ÜÇ

Kafkas-Karaçay Türklerinin 14 Yıl Süren Dramı
(Roman)

Karaçay Türkçesinden Aktaran:
Yılmaz Nevruz

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 300
EDEBÎ ESERLER: 155

1. Basım: 1995
5. BASIM

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-975-437-156-7

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12
Ankara irtibat bürosu:
Yüksel Caddesi 32/4 Kızılay - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım
Dizgi - Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset
Baskı: Yaylacık Matbaası (0212) 612 58 60
Maltepe Mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-Zeytinburnu
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul- Eylül 2014

Sözbaşı

Kitap yazmak her zaman zordur, bu kitabı ben özellikle zorlanarak yazdım. Niçin derseniz, ondört yılın azabını, bunu yazarken yeniden yaşadım.

Bu kitapta, kendi kanaatime göre benim yazarlık uslûbum değişmiş bulunuyor. Bunun sebebi de kitabın temasıdır. Artistik edebiyatın kuralları bellidir. Ben onların çoğundan uzak durdum. Bu romana puplisistik bir roman denebilir.

Burada anlatılanlar iyi yere, iyi kolhoza isabet eden Karaçaylılar hakkındadır. Daha kötü yerlere düşenlere çok daha acı şeyleri eklemek gerekir.

Tehcirin, halkımıza getirdiği felaketler hakkında yazmayı kendime borç sayıyorum. Eksikleri vardır, ancak yazılanlar gerçeğin ta kendisidir. Benim amacım da budur.

Kitapta adı geçen kişilerin isimleri çoğu kez değiştirilmeden verilmiştir. Onları, Orta Asya'nın kum düzlükleri çoktan yutmuştur.

Halimat Bayramuk

Ot destelerini sırtlanıp, dağ otlarının kokusu sinmiş havayı zevkle teneffüs ederken, insan iki tekerlekli arabalarla ot taşındığı zamanları ister istemez hayal ediyor.

Yazın burnu görünür görünmez kadınlar âdet olduğu gibi otlukları[1] sulayıp yetiştirerek ot biçme mevsimine erişiverdiler. Yaşlılarda ot biçecek gücü olan pek kimse yoktu, kadınlar ise tırpan tutmazlardı; çünkü, adet değildir. Bu yüzden otlukların otunu genç oğlanlar biçmeye çalışıyorlardı. Şurda burda çit kenarına oturarak, tırpanın nasıl tutulacağını gençlere öğretmeye çalışan yaşlıları görmek mümkündü.

Majay'ın bacakları tutulalı yarım yıl oldu, avluda kendini zar zor hareket ettirebiliyordu. Karısı Habiybat ile kızı Kemishan otluklarının otunu orakla vurarak, sırtları ile avluya taşıdılar ve küçük bir yığın yaptılar. Onların bu gayretlerine Majay çok üzülüyor ve hastalığının arttığını hissediyordu. -Bu kahrolası savaş bizi ne biçim zorluğa düşürdü, şimdi Harun evde olsaydı hiç bir sıkıntımız olmazdı- diyen Majay oğlunu hatırladı.

Avludaki ot öbeğine gözünü kaydırarak: -Onu yedirecek hayvanımız da kalmadı, kadınlar boşuna emek harcıyorlar.- diye düşündüyse de, her şeyini doğru düzgün tutmaya alışık Majay yine de otun toplanmasından memnun görünüyordu. Bir sağışta kova dolusu süt veren ineklerini poli-

[1] Yoncalık

say[1] avludan sürüp gittiğinde, koyunlarımızı da götürebilirler diye Majay hepsini yüzerek etlerini tuzlatıp kuruttumuş ve tavan arasına saklattırmıştı. Onu bırakın, avluda tavuk bile kalmadı, meğer Almanlar tavuk için can atıyorlarmış...

Majay'ın aklına gelmedik düşünce yoktu: Tabiatıyla, sabahtan akşama kadar hareketsiz bir şekilde azalarını dinleyip duran adam, düşünmesin de ne yapsın...

Kadınlar büyük bir gayretle kışa hazırlanmaya çalışıyorlardı. Majay'ın, alçak iskemleye oturarak onları seyretmekten başka elinden bir şey gelmiyordu. Karısıyla kızı avludaki patates bahçeciğini kazarak mahsulü topladılar. Bu seneye kadar oradan altı-yedi çuval patates alırlardı, ama bu yıl sadece üç demirli dolusu alabildiler. -Peki ne yapabilirdik?- diyor Majay kendi kendine; -tohumluk patatesleri ekmek yerine yiyip bitirdik. O yeşil elbiseliler[2] üstümüze basarak, beş ay süreyle bize çok acı günler yaşattılar.-

Otlar ve patatesler toplandıktan sonra, köyde herkes ev temizliğine koyuldu. Ekim Devrimi'nin[3] yıl dönümü kutlamaları da yaklaşıp geliyordu. Çavul Köyü'nün kadınları eskiden beri badanalık beyaz toprağı komşu köyden, tulumlara doldurarak merkeplerle taşırlardı. Bu 1943 yılında ise sırtları ile taşıyorlardı. Köyde ne at, ne de merkep kaldı. Geçen Ağustos ayında faşistler köye girer girmez bütün atlara ve merkeplere el koydular. Bunlarla dağlarda devam eden savaşa malzeme taşıyorlardı. Zavallı hayvanları, işleri bittikten sonra dağlarda başı boş terkederek kurda kuşa azık ettiler.

Şimdi ise Çavul'un kadınları karıncalar gibi yedi kilometrelik yola dizilerek sırtlarıyla toprak taşıyorlar.

Habiybat ile Kemishan iki kova kadar toprak getirerek suya döktüler. Evin bütün eşyasını da havalansın diye dışarıya çıkardılar. Aş evinin de, üç yatak odasının da kapılarını, pencerelerini ardına kadar açarak duvarları badanalamaya başladılar. İkisi de fırçalarını durmadan oynatıyor-

[1] Alman Askeri Polisi
[2] Almanlar
[3] Ekim 1917 Bolşevik İhtilali

lardı. Bu mevsimde köyün her evinde durum bunlarınki gibidir. İnsanlar beş ay süreyle korku ve ümit arasında gidip gelerek, ancak şimdilerde dünyaya yeniden gelmiş gibi her şeylerini gözden geçirmeye başladılar.

Ocak ayında Kızıl Asker, faşistleri Şimal Kafkas'tan kovunca köye ilk posta geldi. Aylardan beri mektuplar herhalde bir yere saklanmış olmalıdır. Posta köye gelince bazı evlere sevinç, bazı evlere de acı haber getirdi. Majay'ın evi de sevinç haberi alanlar arasındaydı. Harun üç köşeli mektubunda sağ esen olduğunu, vuruşta arkadaşlarından geri kalmadığını yazarak yakınlarını sevindirdi. Gokka'dan ise çoktandır mektup gelmiyordu, ama Majay ile Habiybat iyiye yormaya çalışıyorlardı. Damatları Aslan'dan da hiç haber yoktu.

Daha savaşın ilk yıllarında Çavul köyünden ikibine yakın insan cepheye gönderilmişti, onlardan bazılarının künyeleri gelerek evlerini acıya boğdular.

Habiybat ile Kemishan büyük bir gayretle evi badana yapmaya devam ediyorlar. Majay da oturduğu yerden kıpırdamadan, bacaklarına da sinirlenerek düşünceye dalıp duruyordu. -Altmış altı yıl beni taşıdınız...- diyordu bacaklarına -Tam evime de kolhoza da yarıyacağım bir zamanda, niye böyle topal oluverdiniz! Ne yapayım şimdi ben?- Güç bela ayağa kalkarak, kızılcık bastonuna dayana dayana ahırın kapısına doğru gitti ve onun çivisi gevşemiş menteşesini taşla vurarak tamir etmeye çalıştı. -Hangi hayvanını sokacaksın buraya?- diye sordu ve kendi kendine cevap verdi: Her şeyin yeri hazır olmalı, öyle olmazsa ev disiplini ne anlam taşır?-

Majay'ın avlusunda her şey yerli yerinde olurdu. Kırk yaşına kadar ırgatlıkla geçimini sağlamıştı. 1920 yılında Çavul'a Sovyet rejimi gelince, onun yanında yer aldı. İç savaş sırasında eline silahını alarak Sovyet rejimini savundu.

Kolhozlar kurulmaya başlayınca hiç tereddüt etmeden kolhoza katıldı. Oraya biricik atını, ineğini ve babadan kalan eski arabasını götürüp teslim ettiği gün, Habiybat'ın nasıl hıçkırarak ağladığını Majay bugün bile unutmuş değil.

Hayvancılıkla uğraştığı yıllarda Majay, sürü sahiplerinin yanında yıllık ücretle çalışır, yılda bir pud[1] mısır ile beş koyun getirirdi evine. Kolhoza girdikten sonra ücret almadan uzun süre çalışıp durdu, ama içi huzurlu idi: Yeri yoktu, yeri oldu; eskiden bir karış toprağı bile olmamıştı. -En kötü değerlendirme ile baksak bile, Sovyet rejimi insanları eşit hale getirdi.- diyordu Majay kendi kendine.

Kemishan elinde bir battaniye ile gelerek, babasının düşüncelerini böldü:

- Şöyle otur baba, dizlerini bununla örteyim, yoksa üşüyeceksin.- diyerek onun dizlerini örttü, böylece Majay'ın bacakları lastik galoşlarının uçlarına kadar örtüldü. Kemishan gidip babasının eski kürkünü de getirdi ve mor cepkeninin üzerine attı.

- Evin içini bitirmek üzereyiz.- diyerek Kemishan badana sıçramış kirpiklerini sile sile eve girdi.

Bu yıl güz mevsimi pek soğuk oldu. Gökte hiç bulut yoktu. Tunç eritilip vadiye kalıpla dökülmüş gibi bir manzara vardı. Dağların, zirvelerinde karlar her zamanki gibi ağarıp duruyordu, oralarda kış olduğu belliydi, aşağılarda da ormanlar yeşeriyordu, buralarda yaz vardı, dağların eteklerinde ise yapraklı ağaçlar sarararak güz rengine boyanmışlardı. Bu mevsimde otluklarda taze sürgünler boy vermeye başlarlar, hava uygun giderse tekrar sulanarak biçilecek şekilde büyürlerdi. Hayvanlar bu son turfanda otu çok severek yerlerdi.

Majay henüz iyi gören gözleri ile çevreyi gözetliyordu. Toprağın her bereketini insanlara cömertçe armağan ettiği bu güz mevsimini Majay oldum olası çok severdi. Patatesi kazılmış bahçelerin toprağı kararıyor, aralardan fışkırmış taze otlar ise yeşeriyordu. Hışırtısı yavaşlayan Kuban'ın üzerindeki köprüden, sırtında ağaç dalları taşıyan bir çocuk geçiyordu. -Odunumuz da yok.- diye düşündü Majay. Harun evde olsaydı bu derece endişeli olmayacaktı. Adı anılmadan kalasıca Hitler, nasıl da büyük felaket getirdi dünyaya! Harun kolhoz sürülerinde işçi başı olarak çalışıyordu.

[1] *Pud:* 16,5 kg'a tekabül eden ağırlık ölçüsü.

Başarısından dolayı, 1940 yılında Moskova'da düzenlenen tarım sergisine de gönderilmişti. Orada Lenin'in Mozelesi'ni de göstermişlerdi. Askerlik görevini bitirerek eve döndüğünde büyük bir ziyafet vererek o günü kutlamışlardı. Harun'un göğsünde olmadık madalya yoktu.

- Evin içini bitirdik.- diye söylene söylene Habiybat kocasının yanına geldi. Onun başörtüsü de, üstündeki eski entarisi de badanaya bulaşmıştı. Son yıllarda kırışmaya başlayan sevimli yüzüne de badana damlacıkları sıçramıştı.

- Bu denli koşuşturmadan biraz yavaş çalışsanız olmaz mı?- diye karısına söylenerek, -Ah, ben kendim uğraşmalıydım, kör olası bacaklarım izin vermiyorlar yoksa.- dedi kendi kendine.

- Ne Harun ne de Gokka'dan biri izinli geliverseydi ya, bizde öyle talih ne gezer?- diyerek Habiybat yere çöktü ve ellerini yıkamaya koyuldu.

- Onlar izinli gelseler kim savaşacak?- diye Majay yan cebinden mercan tespihlerini çıkararak, alışık parmaklarıyla çekmeye başladı.

Habiybat ayağa kalkarak önlüğünün tersiyle ellerini kuruladı, sonra da ağaran saçlarının kenarlarını başörtüsünün altına topladı. Üstünü silkeleye silkeleye:

- Evimizde inek, eşek olmadan nasıl yaşayacağız babaları?[1] Patatesimiz yaza kadar yetmiyecek, mısırı da nereden bulacağız? Eskiden olduğu gibi kolhoza güvenemeyiz, kahrolası Almanlar kolhozu da köyü de talan edip gittiler.-

Majay gözünün kenarıyla Habiybat'a baktı. Çok zayıfladı, o karanlık beş ay içerisinde yüzüne yeni kırışıklıklar da eklendi. Nasıl olmasın ki, köyün muhtarı iki yeşilli ile gelerek Majay'ın avlusunda bulabildiği ne kadar canlı varsa hepsini sürüp gittiği zaman, bu cefakâr kadın nasıl da ağlamıştı. İneğini ve toklu gibi tavuklarını sürerken muhtar, Majay ile Habiybat'a:

- Oğlunuzla kızınızı Kızıl Ordu'ya verdiniz, şimdi de oturup ağlıyorsunuz, hapse atmadığımız için teşekkür edin.

[1] Karaçaylarda evin hanımı kocasının adını söylemez, çoğu kez -babaları- diye bahseder. (A.N.)

Yeni nizamı getiren Hitlercilere boyun eğmek zorundayız, Sovyet rejimi ise sizin çocuklarınızı ölüm ateşine attı. Hitler yenecek.- diye çolak elini yumruk yapıp gitmişti.

-Bizimki ise durmadan ağlıyordu. Yeni nizamdan ne onun ne de benim haberim vardı. Avlumuz kup kuru olmuş, yiyeceksiz, içeceksiz kalmıştık. Ayağa dikilerek susmaktan başka birşey yapamamıştım. Silahlı üç insana karşı ne yapabilirdim? Yeni nizamı da gördük. Köyümüz, içinde hiç insan yaşamıyormuş gibi ölü sessizliğine büründü. Arada bir canlanan mızıka sesi de duyulmaz oldu. Köydeki üç okulu da kapatarak, çocukların medreseye gönderilmelerini emrettiler. Orada ders verecek ustaların ücretlerini de köylülere yüklediler. E-eh, o beş ayın içerisinde çekmediğimiz ne kaldı?- diye açlık ve ölümü hatırlayarak irkildi Majay. Sağlık ocağında çalışan doktor kız, Almanlar gelmeden az önce cepheye çağrılmıştı. Ondan başka doktor olmadığından, ocak kendiliğinden kapanmıştı. İşte tam o sırada, 1942 yılı haziranında Majay'ın bacakları tutulmaya başlamıştı. Vaktinde tedavi görseydi, bugün böyle küt olup oturmayacaktı. Şimdi ise doktorun yerine bakan hemşire kız, Majay'ı ziyaret ediyor, bacaklarına masaj yaparak sıcak sargılar sarıyordu ama ilacı yoktu.

Habiybat ile Kemishan, avluya çıkardıkları eşyaları iyice silkeleyerek eve taşıyor, kapkacakları da kumla ovarak pırıl pırıl parlatıyorlardı.

İkindi vakti yaklaştı, vadiye tunç kalıp gibi oturan hava kararmaya başladı. -Bu vakitti,- diye hatırına getiriyor Majay, -bizim hanım köpürterek ineğimizi sağardı. İneğin altından kalkıncaya kadar, ona söylemediği güzel söz kalmazdı.- Kendisi de kolhozdan dönerek evdeki işlerine el atardı. Kemishan traktör sürücüsü olarak çalışıyordu. İşten gelince, mavimsi önlüğünü çıkartarak yemek pişirmeye koyulurdu. Tavuklar kendiliklerinden kümese girerlerdi. Hiçbir şeyden habersiz uzanıp duran kafkas cinsi iri köpek Samır da birden ayağa kalkar, her tarafı kolaçan eder ve -Bu avlunun bekçisi benim- der gibi kasılırdı...

Majay bütün bu düşünceleri kafasından uzaklaştırmaya çalışıyordu, ama bir türlü başaramıyordu.

- Gel babaları üşümüşsündür, gel eve gidelim.- diye Habiybat kocasının koluna girdi. Majay bir eli ile onun koluna tutunarak, bir eli ile de bastonuna dayanarak yavaşça ayağa kalktı. -Ateş gibi bir erkektin, zavallı sen. İkimiz birbirimizi hiç kırmadan ne kadar da mutlu yaşamıştık.- diye Habiybat, Majay'ın ağırlığıyla sendeliye sendeliye onu eve götürüp sedire oturttu, ayaklarını öne doğru uzatarak, kendi işine döndü.

Majay her tarafı tarassut ediyordu: Evin içi aydınlanmıştı, duvar halısının desenleri belirginleşmişlerdi, raflardaki cam eşyalar parlıyordu; süslü teneke kaplı çeyiz sandığının önünde yıkanmış, ama ütülenmemiş çamaşırlar duruyordu; masanın üstünde küçük gaz lambası soluk ışığını çevresine yayıyordu; ayaklı Singer dikiş makinası da güzel bir tente örtü ile örtülmüştü. Geçen yıldan kalan tezeklerle ateş yakılan sobadan yayılan sıcaklık Majay'ın azalarına hoş bir yumuşaklık veriyordu. Karşı sedirin arkasındaki duvar halısının üzerinde her zamanki gibi Stalin'in portresi asılı duruyordu. Bu resim -Vatan'ın Aydınlık Sabahı- diye bilinir. Stalin'in üzerinde asker ceketi, kolunda da harmanisi vardı, yerde ise yeni yeşermiş fidanlar dikkati çekiyordu.

Radyo açıktı. Alman işgali sırasında köylüler bu kara kutuya hasret kalmışlardı. Şu anda Sovyet İnformasyon Bürosu'nun bildirileri okunuyordu. Tanrıya şükür, bizimkiler düşmanı tepelemeye devam ediyorlardı. Stalingrad yenilgisi onu kabuğuna çekilmeye mecbur etmişti.

- Baba yemeğini ye.- diyerek Kemishan annesinin hazırladığı tepsiyi Majay'ın önüne koydu. Tepside haşlanmış patates ile kurutulmuş et vardı.

- Eti iyi pişirmemişsiniz.- dedi Majay, çakısı ile kestiği bir parçayı çiğnemeye çalışırken. Kadınlar -evet- veya -hayır- demediler. Her halde tencereyi ateşten biraz erken almışlardı.

- Yarın evin dışını aklamanız lazım.- dedi Habiybat, elindeki patatesi soyarken. Bu soğuk güz günü işlerimizi bir an önce bitirerek eve toplanmalıyız.

Bir yanda da Habiybat içinden şöyle geçiriyordu: -İnşallah ya Harun ya da Gokka'dan biri gelecek; ah bir geliverse ne iyi olurdu.- Habiybat nedense kalbini buna inandırmıştı. Aslan hakkında onlardan daha az düşündüğü için de kendi kendini suçluyordu. Aslında onu ikisinden daha az sevmiyordu. -Yarın gidip Aslan'ın annesinin hatırını sormamız lazım.- dedi.

Yanındaki peşkire ellerini silerek Majay yine her zamanki düşüncelerine daldı. -Almanlar gelinceye kadar yer içer, güler oynardık. Onlar gideli on ay oldu. Ama insanların yüzlerinde tebessüm görülmüyor. Hitlercilerin geldikleri gün nasıl donup kalmışlar ise yine öyleler, bir türlü kendilerine gelemediler. Çok eve cephelerden acı kâğıtlar geldi. Bahçede oturup böyle benim gibi sokağı gözleyip durursan, siyah giymiş birçok kadın göreceksin. Avlularda hayvan kalmazsa, evlerde yiyecek bulunmazsa, insanların yüzlerinde gülümseme nasıl olsun?- dedi Majay kendi kendine. -Halkımız oynamayı da, şarkı söylemeyi de seven bir halktı, ya şimdi?-...

- Anne, evin dışını yarın kendin aklarsın, benim işe gitmem lazım. Traktörleri kışın kalacakları yerlere çektik. Şimdi de kolhozda patates ayıklayacağız, çiftliklerde de onarım işleri yapılıyor.- dedi Kemishan.

- Çiftlikleri onarıp da ne yapacaklar, barındıracak hayvanları olmadıktan sonra.- diye lafa karıştı Majay.

- Dağ ardından hayvan getirilecekmiş diyorlar. Oradaki kolhozlar bize yardım edecekler ve bizdeki kolhozlara damızlık hayvan verecekler.- dedi Kemishan, tepsiyi kurularken. Onun örülü kalın saçları, hareket ettikçe iki yana sallanıyordu.

- Bizde her zaman öyledir kızım.- dedi Majay. -İyi hatırlıyorum, otuzlu yılların ilk yarısında Krasnodar eyaleti Karaçay'a komple hızar tezgâhı armağan etmişti. O tezgâhı

biz Hudes vadisindeki büyük ormanın olduğu yere kurmuştuk.-

Majay ile Kemishan'ın sohbetlerine pek aldırış etmeden Habiybat yarınki işlerini düşünüyordu. Geçen yıl bu zamanlarda ne ev temizliği ne de badana telaşı vardı. Herkes nefesini tutup bekliyordu. Aslında yapacakları birşey de yoktu, köyün içi yeşillilerle doluydu. Kuruyasıca yeşilliler kaç türlü eziyet yaptılar köylülere, beş ay içerisinde. -Babaları ile beni defalarca kumandanlıkta sigaya çektiler, Harun ve Gokka yüzünden. Kendi yünümden işlemeli keçe yapıp muhtarın o döküntü karısına vermeseydim kimbilir sonumuz nasıl olacaktı? Muhtarın karısının keçeye sevincinden ayaklarının altında çöp kırılmıyordu. Dilersen duvara as, dilersen yere ser. O keçeyi de birlikte götürdüler mi acaba, Almanların peşinden kaçarken?- diye, o günleri hatırladı ve Majay'ın yatağını hazırlamak için kalktı. Elindeki yastığı demir karyolanın baş tarafına koyarken:

- Ah babaları, o beş ay içinde yeşillilerden gördüğümüz eziyetleri bir türlü unutamıyorum, her zaman aklıma geliyor ve gözümün önünden gitmiyor.- dedi Habiybat.

- Hatırında mı, kumandanlıkta ikimizi de sorguya çektikleri?- dedi Majay karısına, teselli edecek yerde.

- Tabiî hatırımda; oğlunuzu, kızınızı Hitler'e karşı savaştırmak için neden gönderdiniz diye senin sakalından çektiklerini ölsem de unutamam. Ya partizanlara kim yiyecek veriyor, diye bizi sorgulamaları? Sanki biz onu biliyorduk.-

- Beni aşağı köydeki akrabalarımızın yanında saklamıştınız.- diye ekledi Kemishan da.

- Yeter artık o kötü günleri hatırladığımız, bundan sonra hayata sarılmak lazım. Bir danamız olsaydı, bakarak inek olmasını sağlardık.- dedi Majay konuyu değiştirerek.

- Hadi yatın, gazı tutumlu kullanmamız gerekir.- dedi Habiybat, ayağa kalkarken.

Kemishan yatmak üzere kendi odasına çekildi. Çavul köyünü karanlık bir gece kuşattı.

Her zaman olduğu gibi Habiybat erkenden kalkarak namazını kıldı. Eskiden namazdan sonra ineği sağarak onu

sürüye katardı. Sokağı doldurarak giden sığırlar, köye soylu bir bereket verirlerdi. İneği sürdükten sonra da kahvaltı hazırlayarak Majay ile Kemishan'ın önüne koyardı. Onlar ikisi de işe giderlerdi. Bugün de alışık olduğu gibi erken kalktı, duvardaki saate gözü ilişince, altı olduğunu farketti. Pamuk dolgulu gabrayının[1] düğmelerini ilikledi, beyaz şeritli saçaklı şalını başına örttü ve pencerelerinin pancurlarını açmak için dışarıya çıktı. Fakat adımını atamadan donup kaldı: Kara kaputlu askerler sokakta ileri-geri yürüyorlar; bahçelerin, otlukların içlerinde kümelenip duruyorlardı. Sözün kısası, Habiybat'ın gözlerinin erişebildiği her yerde kara kaputlular kaynaşıyorlardı. Diğer komşuları da avlularında saklanarak, endişeyle bunları gözetliyorlardı.

Habiybat'ın kalbi korkundan küt küt vurmaya başladı, fakat kendi kendine cesaret vererek -Niye korkuyorum, bunlar bizim askerlerimiz.- dediyse de, şimdiye kadar hiç görmediği bu siyah giymiş askerlerden hiç hoşlanmadı. Tir tir titreyerek, ne diyeceğini bilemeden eve girdi ve kocasına:

- Babaları, her tarafı kara kaputlu askerler işgal etmişler! Onlar hangi askerler olabilirler?- diye yüzünün rengi solarak sordu.

Majay karyolaya oturarak:

- Kara kaputlular mı dedin? Hayır bilmiyorum. İç savaşta bizim kaputlarımız haki renkli idi. Gözüm bir ilişseydi iyi olacaktı.-

- Sen otur, ben komşumuz Abidat'a gidip bir sorayım, belki o öğrenmiştir; dönünce seni dışarıya çıkarırım.- diye telaşla evden çıktı.

Abidat sokaktan gitmeye korkarak evin arkasını dolanırken:

- Hey nine!- diye bir ses işiterek irkildi ve o tarafa yöneldi. Kara kaputlu bir asker avluya girmek isterken, Samır ona doğru atıldı. Habiybat köpeği sakinleştirerek kulübesine sokarken askere dikkat etti ve kasketinde kızıl yıldızı olduğunu farketti. Gönlü rahatlasa da bacakları titriyordu.

- Günaydın.- dedi soldat gülümseyerek.

[1] *Gabray:* Bir çeşit hırka.

- Sağ... Sağol.- diye dili sürçerek Habiybat karşılık verdi.

- Yün çorabınız var mı, satın almak istiyordum.- diye sordu.

- Evet var.- diyerek Habiybat, cepheye göndermek üzere kızıyla birlikte ördükleri çorapları getirmek için eve girdi. Habiybat, davet etmediği halde soldat da arkasından geldi. Hiç çekinmeden evde ne var ne yok incelemeye başladı. Henüz yatağında uzanmış duran Majay, sabahki davetsiz misafiri görünce yatağına oturdu ve karısının yüzüne merakla baktı.

- Günaydın.- dedi soldat, Majay'ı farkederek.

- Sağol.- dedi Majay, başındaki takkesini düzelterek.

Bu sırada öteki odadan Habiybat demir renkli iki çorap getirerek soldata uzattı. O cüzdanını çıkartarak, niçindir bilinmez, içindeki paraları saydı ve Habiybat'a üç ruble verdi. Habiybat almak istemedi, askerlik görevi yapan bir insandan nasıl para alsındı, yoksa üç rubleye bile muhtaçtılar.

- Sağol.- dedi soldat, gitmek için acele etmeden, evin her tarafını kolaçan ederek.

- Siz hangi birliğe mensupsunuz?- diye sordu Majay.

- Biz NKVD'nin askerleriyiz, sizde hava çok güzel, biraz dinlenip gideceğiz.- diye soldat selam verip çıktı.

NKVD sözünün insanlara korku ve dehşet verdiği günler geçeli henüz çok olmamıştı. Bu sözü duyunca Majay ile Habiybat'ın dilleri tutuldu, kafaları karma karışık oldu. Bir süre sonra Majay kendini toparlayarak şöyle dedi:

- İşte bunlar gibi, askerleri şuraya buraya göndererek dinlendiriyorlar. Bunlar da biraz dinlenince gideceklerdir.-

- Babaları, öyleyse geceleyin sessiz sedasız gelip niye yerleştiler? Yolun alt kısmındaki bahçelerde, hayatımda görmediğim kadar çok kamyonları var. Onlar hiç gürültü çıkarmadan nasıl geldiler? Bu kara kaputlular da kara kargalar gibi uğursuz görünüyorlar.-

- Artık gıdaklayıp durma da beni dışarı çıkart.- dedi Majay.

Kemishan gözlerini oğarak odasından çıktı.

- Niye gürültü ediyorsunuz?- dedi, alacalı geceliğinin kırmızı düğmelerini iliklerken.

- Çıkarsan görürsün.- diyerek sobanın külünü boşaltmaya başladı, Habiybat.

Kemishan giyinmeden dışarı çıktı. Kara kaputlu askerler şurda burda kümelenerek sigara tüttürüyorlar ve sohbet ediyorlardı. Kemishan hayatında -onun hayatı ne ki henüz 19 yaşında- böyle siyah giyinmiş asker görmemişti. Onun bildiği, hâki renkli kaputlarıyla kendi askerleri. Bir de yeşil kaputlu Alman askerleri. Durgun sabahın soğuğu iliklerine kadar işledi ve titreyerek eve girdi. Pembe yüzünde bir sürü soru işareti. Üçü de susuyorlardı. Bu esnada kapıyı ardına kadar açarak, nefes nefese ve güçlükle konuşmaya çalışarak Abidat içeri girdi. Girer girmez de fazla gevelemeden:

- Bu ne haldir?- diye nazik yüzüne kan fışkırarak sordu.

- Siz kadınlar her şeyi niye böyle abartıp konuşuyorsunuz? Kara da giyinseler NKVD'nin de olsalar, bizimkiler, yani Sovyet askerleri.- dedi Majay, ayaklarını mavi atlas yorgandan çıkarmaya çalışarak. Onlara moral vermeye çalışsa da kendi yüreğine de büyük kaygılar girmiş bulunuyordu.

- Düşünün bir kere, üstümüzden korkuyu henüz atamadık; beş ay titreyerek bugün mü, bu gece mi diye yaşadık. Hayata henüz yeni başlamışken, şimdi de bu kara kaputlular bastı üstümüzü.- dedi Abidat.

- Bildiğiniz gibi bazılarımız yeşillerle işbirliği yaptılar ve onlarla birlikte çekilip gittiler, bu günleri görmeden.- dedi Habiybat ve geceden küle gömdüğü közlerle rende artıklarını tutuşturdu.

- Onlar, yeşillerle birlikte kolhozun mallarını da alıp gittiler.- dedi Majay, lafı kara kaputlulardan başka tarafa çekerek.

- Nasıldır bilmiyorum ama içime kaygı düştü, dışarıdakileri gördüğümden beri dehşetli bir korku içindeyim.- dedi Abidat, Majay'ın dediğini umursamadan.

- Gelin hanım boşuna telaşlanıyorsun, ne yapabilirler onlar bize? Kendi askerlerimiz onlar, kendimizinkiler. O beş ayı korku ve panik içerisinde yaşadığımız için, şimdi her şeyden korkar olduk.- dedi Majay. Kendisi yürüyerek dışarı çıkmayı çok istiyordu, ama bastonundan başka bir kişinin daha yardımına ihtiyacı vardı. E-eh, hayat, hayat...

- Ah, işin en kötüsü, çocukların babalarından mektup yok, tam dört ay oluyor. Benim ise çocukların yükünü taşımaya gücüm yetmiyor. Altı can besliyeceğim diye insanlıktan çıktım.- diye Abidat ağlamaklı oldu. Kara kaputluların bahanesiyle bu sıkıntısını da söylemeden edemedi.

Habiybat cephedeki oğlu ile kızı hakkında hiç birşey söyleyemedi. Zar zor ateşi canlandırarak sobaya tezek doldurdu. Kemishan ise acele ettiğinden tencereye su doldurup ateşin üzerine koydu; içine güherçile yaprakları attı, tuz da ilave etti. Böyle hazırlanan sütsüz Kalmuk çayını içmeye alışmışlardı.

- Benimkiler uyanmışlardır.- diyerek Abidat alçak iskemleden kalktı. -Doğrusu sokaktan gitmeye korkuyorum, en iyisi evlerin arkasından gideyim...- diye başörtüsünü düzeltti.

- Niye böyle yapıyorsunuz, görüyorsunuz ya şapkalarında kızıl yıldızları var, bunlar bizimkiler, bizimkiler! Ben her zaman gittiğim yoldan, onların aralarından, hiçbir şeyi umursamıyormuşum gibi gideceğim.- dedi Kemishan, giyinmek için odasına geçerken.

Bu durum, 1943 yılı ekim ayının ilk yarısında idi.

Kişinin kendi yazgısının nereye varacağını bilmemesi ne kadar iyi bir şey... Kemishan pamuklu gabrayını da giyerek gidiyordu. Erkeklerin de kadınların da bu mevsimde giydikleri şey pamuklu gabraydı. Hafif kıvırcık siyah saçlarını alaca keşmirden başörtüsünün altına toplamıştı. Kara kaputlularla karşılaşa karşılaşa yürüyordu. Bir genç soldat:

- Adın ne güzel kız?- diye takılınca, Kemishan ona:

- Çok bilirsen çok çabuk yanılırsın.- diye, güzel dişlerini göstererek tebessümle cevap verdi. Sonra da küt uçlu iskarpinlerinin tabanları taşlı yolda hışırtılar çıkararak yürü-

yüp gitti. Kemishan'ın gözünün erişebildiği her yerde kara kaputlular dolanıyorlardı. Köyde iki bin ev vardı, askerlerle arabalarının sayıları herhalde bundan fazla olsa gerekti.

Kemishan, patateslerin yığıldığı kolhoz ahırına vardığında, kadınlar henüz işe başlamadan ayakta fiskos ediyorlardı. Hepsinin üzerlerinde pamuk gabrayları vardı.

- Gece araba gürültüsüyle uyandım, ama kolhoza araba göndermişlerdir, düşüncesiyle yeniden uykuya daldım.- dedi çekme kaşlı orta boylu kadın.

- Dinlenmeye gelmişler, diyorlar; peki yılın bu mevsiminde ne biçim dinlenme bu? Ormanda yemiş kalmadı, evlerde ekmek yok, başkaca burada sonatoryum falan da yok, nasıl bir dinlenme?- diyerek küt burunlu bir kadın, -Benim sözlerime ne diyeceksiniz- diyormuş gibi arkadaşlarına bakındı.

Kolhozun sorumlusu girdi. Üzerindeki haki kaputu iyice yıpranmıştı, başında kulaklı deri börkü vardı, sağ yeni de kaputunun cebindeydi.

- Kızlar, lafı bırakın da patatesleri ayıklamaya başlayın, soğuk düşer de donarlarsa çukura koyacak birşey kalmaz! Sizin bu gelen askerler hakkında konuştuğunuzu biliyorum, askeri birlikleri her yere gönderebilirler, buna niye şaşıyorsunuz? Ben buna benzer şeyleri savaşta çok gördüm. Onlar ne isterlerse onu yapsınlar, biz de elimizden geldiğinde yardımcı oluruz.- diyerek yığına yaklaştı ve çömelerek tek eliyle patates ayıklamaya başladı. Kadınlar da biraz rahatlayarak koca yığının çevresine çömeliştiler.

Çavullular Ekim Bayramı'na hazırlanıyor, evlerini, avlularını temizliyorlardı. Hatta -Avlu görürsen sahibini sorma- diye de bir atasözü vardır.

Bazı köylüler işgal sırasında ineklerini, danalarını şuraya buraya saklamışlardı. Onların ahırlarını da düzene sokmaları gerekiyordu. Hayvansız kalan köylüler de evde dokudukları yün kumaşları, eğirdikleri iplikleri Batal-Paşinsk'e götürüp küçükbaş hayvanlarla değiş tokuş yapmaya gayret ediyorlardı. Ama faşistler oradakilerin de bir şeylerini bırakmadan talan edip gitmişlerdi.

Günlük hayatın meşakkatleri, ölüm felaketini bile umursatmayacak raddeye gelmişti. Cepheden gelen acı kâğıtlar bir çok evde yüreklere ateş düşürüyordu. Kızılordu'da çocukları subay olan ailelerden bir çok babayı, anayı faşistler hapse atmışlardı. Ormanda yakaladıkları Çavullu partizan delikanlı Hanefi'yi de halkın gözü önünde kurşuna dizmişlerdi. E-eh, bunları geçelim, o beş ayda köy nelere şahit olmadı ki. Faşistlerle dost olan bazıları da üç kolhozun malını mülkünü yutuverdiler. Kendi halinde yaşayan halk kesimi ise büyük zahmetler çekerek ayakta durmaya çalışıyordu. Asıl içlerini kemirenler de cephede adamları olanlardı.

Bu ayda güneşin berraklığı bir kez olsun görülmedi, gök her zaman soluk, hava da kurşun gibi grileşip duruyordu. Köyde tek ev kalmaksızın badanalanmıştı. Artık Ekim Bayramı'na hazırdılar. Evlerin içleri boş da olsa her şey yerli yerindeydi.

Köy sovyetinin kapısında bütün dünya proleterlerinin önderi Yosif Vissarionoviç Stalin'in resmi asılı duruyordu. Sovyetin başkanı Hasan -kendisinin akciğerinde kurşun olduğu söyleniyor- o resmi nereden bulmuştu, işgal sırasında her şey darma dağın olmuştu zaten.

Kara kaputlular da aşırı sıkıntıdan, kafalarını nereye sokacaklarını bilemiyerek evlere girip oturuyorlar, sokakları sayıyorlardı. Onların ocakları her tarafta tütüyor, kendileri ise keten çadırlarda kalıyorlardı. Köylüler artık onlara alışmışlardı. Onlarla sohbet ediyorlar, gülüşüp şakalaşıyorlardı. Rivayete göre bu kara kaputlu askerler Karaçay'ın her tarafında varmış.

Ekimin ikinci yarısında yayınlanan bir emir, köylüleri acı acı düşündürdü: Köyde askeri birlik kumandanlığının izni olmadan kimse bir yere gitmeyecekmiş. Bu duruma insanlar ne anlam vereceklerini bilemediler. -Savaş sürdüğü için böyle düşünülmüştür- diye açıklamada bulunanlar vardı. Ama nereden çıktı bilinmez, acı bir haberle insanların yürekleri ağızlarına geldi: Bu askerler halkı topyekün sürgün etmeye gelmişler. Kemishan bu kötü haberi eve getirince:

- Peki niçin sürgün edeceklermiş? Bir daha ağzına alma bu sözü.- diye kızını azarladıysa da, yüreğine acı bir korku girdi Habiybat'ın.

- Hayatta görülmemiş bir şeyi söylemiş, kimse o. Bizim ülkemizde böyle şey olmaz- dedi Majay da.

- Süreceklerse yeşillere yanaşanları süreceklerdir, onlar da Almanlarla birlikte gittiler.- dedi tekrar Habiybat.

- Rica ederim bırakınız, nasıl süreceklermiş boş haberdir o; kim duymuş şimdiye kadar halkın toptan sürüldüğünü? Bize tarih okuttular, hiç bir devirde görülmemiş halkın topyekün sürülmesi. Bizim ülkemizde de olmayacak öyle şey.- diye Kemishan evden çıktı.

Ekimin son günlerinden birinde postacı, Majaylar'ın avluya döndü. Pencereden onu görünce Kemishan önde, Habiybat arkada fırlayarak dışarı çıktılar. Postacı keten çantasından elini çıkarmadan bir süre bekledi, sonra Kemishan'a üç köşeli zarfı uzatarak hızla uzaklaştı. O avludan çıkar çıkmaz acı çığlığı duyarak bir suç işlemiş gibi adımlarını daha da hızlandırdı.

Kemishan mektubu okur okumaz hıçkırarak anasının kucağına atıldı. Evlerine acı haberin geldiğini anlayarak Habiybat da ona katıldı. Hangisi acaba? Harun mu, Gokka mı?

- Ha...Harun...yi...yiğitlik göstererek...- diyen, Kemishan da annesi de avlunun içinde yere çöktüler.

Topal ayaklarının üzerine nasıl dikildi bilinmez, bastonuna dayana dayana, sendeleyerek Majay da onların yanına geldi. Komşular da koşuştular. Onu bırakın, yoldan geçenler bile avluya doldular.

Majay'ın evinde feryat figan tam bir hafta sürdü. Köylüler ardı arkası kesilmeden taziyeye geldiler. Daha sonra yollarını başka acı haber gelen evlere çevirdiler.

Habiybat'ın evde gölgesinin kıpırdamasından başka hayrı kalmadı. Harun'un resmini koynundan, kalbinin üzerinden düşürmeden geziyordu. Bu resmi Harun askerlik yaparken çektirip göndermişti.

Bir gün Habiybat oğlunun elbiselerini avluya çıkararak havalandırırken, dışarıda oturup duran Majay'a şöyle dedi:

- Babaları, benim aklıma göre Harun'un haberi doğru değil. Savaş sırasında az mı yanlışlıklar olur. Harun sağdır, sağ- deyince, Majay ona evet de hayır da demedi. -Kalbini buna inandırarak huzur bulabiliyorsa bulsun-, diye ona acıdı. Kendisi de oğlunun acı haberi geldiğinden beri temelli kütleşti.

Kemishan her zamanki gibi işe gidiyordu. Doğrusu bu günlerde kadınlar için kolhozda fazla iş yoktu. Kolhozun az sayıdaki hayvanlarına da yaşlılarla genç oğlanlar bakıyordu.

Kadınlar kolhozun idare binasını bayrama hazırlıyordu. Faşistler orayı tavla olarak kullanmışlardı. Kemishan başkanlık odasının tabanını kazıyarak yıkamaya çalışırken, başkan içeri girdi. Kemishan elindeki bezi kovadaki suya bırakarak ayağa kalktı. Başkan onun soğuktan moraran ellerine bakarak:

- Kemishan, sen iki gün sonra Mikoyan-Şahar'a gitmelisin. Orada kolhozlarda çalışan işçibaşıların toplantısı yapılacak. Sen traktörlerin sürücübaşısı olarak çalışıyorsun.- dedi.

Kemishan kendisi hakkında söylenen sözlerden memnun olarak, evde anası ile babasının ona ihtiyaçları olduğunu söylemedi. Mikoyan-Şahar'ı tekrar görmeyi arzuladı.

Kemishan kara kaputlulara rastlaya rastlaya ve onların içinde tanış olduklarıyla selamlaşarak eve doğru yola çıktı. -Doğrusu savaşta tek insana bile ihtiyaç duyulduğu böyle bir zamanda bunca asker buralarda boş boş niçin dolanıp duruyor?- diyerek bugün de aklından geçirdi. Genç soldatların kendisine mahçup bakışlarından memnun olmuyor da değildi. Buna şaşmamak gerekir. Zira köyde herkes Gokka ile Kemishan'a -resim gibi güzel kızlar- diyordu. Kızılı ile alı dökülen yüzünde kalın hilal kaşları, ala gözleri, in-

ce dudakları, taş bebeğinkiler kadar güzel görünüyordu. Vücudu ise dimdik ve kusursuzdu.

Kemishan'ın ilçeye gitmesine evde karşı çıkan olmadı. -Yapabildiğim kadar her şeyi kendim yaparım.- diye düşündü Habiybat.

Toplantıya katılmak üzere ilçe merkezine gitmesi için kolhoz başkanı, askeri birlik komutanından izin kâğıdı alarak hemen orada Kemishan'a vermişti. Kumandan kafasını kaldırmadan kâğıdı imzalayıp uzatmıştı.

Ertesi gün Habiybat kızını yola hazırlayarak, gözden kayboluncaya kadar arkasından bakıp durmuştu. Bugünden sonra onu göremiyeceğini nereden bilsindi... O gün Ekim ayının yirmiyedisi idi.

-Sevinç ile acı peşpeşe gelir- diye bir söz vardır. O gün Majay'ın evinde de böyle oldu. Kemishan'ın gittiği o soğuk sabah vakti, Habiybat bahçe süpürgesini alarak avluyu süpürmeye çıktı, sonra da kendi kendine kızdı: -Kuruyasıca ben, ne yapıyorum? Yola çıkan insanın arkasından süpürge süpürmek olacak iş mi?- diyerek, süpürgeyi götürüp sundurmanın duvarına dayadı. Oradan çıkınca avlu kapılarının önünde kocaman bir Studebaker kamyonun durduğunu, içinden bir askerin ağır ağır indiğini, sonra da eve doğru yürüdüğünü fark etti. Onun kaputu hâkî renkli idi, kamyon ise kara kaputlularındı. Habiybat kendi kızı Gokka'yı tanıyarak gözlerine inanamadı ve ne diyeceğini şaşırarak donup kaldı. Gokka gücünün yettiği kadar hızlı yürümeye çalışarak, yetişıp anasının boynuna sarıldı. Habiybat onu bütün gücüyle göğsüne bastırarak hıçkıra hıçkıra:

- Harun...Senin ağabeyin Harun...- diyerek koynundan resmini çıkardı.

Gokka acı gerçeği hemen anladı. Sırtındaki çantasını şuursuzca düzeltmeye çalışırken gözleri karardı. Gözyaşları yumak yumak olup dökülüyordu.

Habiybat'ın hıçkırık sesine yine komşuları toplandılar, herkes kendi acısını düşünerek ağlamaya başladı. Evin açık kapısından:

- Ey kadın ne oldu?- diye Majay'ın sesi duyuldu.

Gokka aksıya aksıya babasına gitti, kadınlar da peşinden gittiler. Ağlaşmalar biraz yavaşladıktan sonra, kadınlar Gokka'yı soru yağmuruna tuttular:

- Bizimkini hiç gördün mü savaşta?-

- Umar ile karşılaştın mı acaba?-

- Ya bizim oğlanı?-

Gokka onların hiçbirini de görmemişti. Kadınlar gönüllerince bir havadis alamadan dağıldılar. Onları uğurlayarak Gokka kaputunu çıkarınca, göğsündeki madalyası göründü. Anası ile babası hem şaşırdılar hem sevindiler.

Habiybat aş ateş telaşına girdi. Bir köşede sakladığı darı ununu çıkararak kaçamak pişirdi, şaşlık yapmak için çatıdan kak et[1] indirdi.

Gokka babasının anlattıklarından, onun poliartrid hastalığına yakalandığını anladı. Demek ki hastalığı çok ilerlemişti. İyi bir kaplıca tedavisi gerekirdi. Ama Gokka ne yapsın, kendisine verilen on günlük mezuniyetin neredeyse yarısı yolda geçmişti...

- Ayağına ne oldu kızım?- diye Majay Gokka'nın düşüncelerini böldü.

- İyileşiyor, pek zararı yok baba.-

- Uzun zamandır niye mektup yazmadın kızım?- diyerek Habiybat söze karıştı.

- Savaşta ne olacağını bilmen imkânsız anne, bazen solumaya bile vakit bulamıyorsun. Ben yaralanarak hastaneye düşmüştüm...- dedi ve ondan sonrasını anlatmadı.

Ondan sonrası bugün bile tap taze aklında duruyor: Gokka kan sıçramış önlüğünü giyerek yaralıyı ameliyat etmeye hazırlanıyordu. Cephe hastanesinin tepesinde kızıl haç bulunmasına rağmen, faşist uçak gürültüyle gelerek hastaneyi yerle bir etmişti. Gokka kimbilir kaç saat sonra kendine geldiğinde, hastaneden eser kalmadığını farketmişti. Şurada burada cesetler, iniltiler. Kalkmak isteyince bir bacağını oynatamamış ve tekrar kendinden geçmişti. Bu kez aklı başına gelince, bir hastane yatağında yattığını anlamıştı.

[1] Tuzlanarak güneşte kurutulmuş et .

Habiybat kocası ile kızının önüne tepsiyi koydu, kendisi ise elleriyle başörtüsünün uçlarını çekerek:

- Zeynep'ten bir çanak yoğurt alıp geleyim, onun ineği var- dedi.

- Kalsın anne- demesine rağmen Gokka, annesi onu dinlemeden çıkıp gitti.

- Senin kayınvalden Keminat'a yeşillerin göstermediği zorluk kalmadı- dedi Majay, çatalının ucuyla kaçamaktan alırken. -Kasabada iki kez hapse koymuşlardı. Mahpushaneleri neresiydi biliyor musun? İlçe hastanesinin kileri.- Keminat'ın oğlu Aslan ile gelini Gokka, Kızılordu'da subay oldukları için onu suçluyorlardı. -Aslan'dan bir haber almayalı bir hayli oldu- dedi Majay.

-Benim de haberim yok; köydeki birliğin revirine gideyim de hiç olmazsa gene seni rahatlatacak bir ilaç alayım; sonra da kayınvaldemi ziyarete giderim- dedi Gokka ve ağzını peçete ile silerek ayağa kalktı; kaputunu giydi ve kalın palaskasını bağladı. Ondan gözünü ayırmayan babası:

- Yüzbaşısın galiba kızım- dedi.

- Evet baba, tabib yüzbaşıyım.-

- Tabii, ülkeye büyük hizmet veriyorsun, yüzbaşı rütbesi de, madalya da senin hakkın. Sevindirdin beni kızım, sevindirdin. Zavallı Harun başçavuş idi- derken gözleri doldu.

- Ben ilaç için bir bakayım- diye Gokka dışarı çıkarken, kapıda annesiyle karşılaştı. Ağaç çanak ile ayran alıp gelmişti.

- Nereye gidiyorsun kızım, al iç de ondan sonra gidersin. Kayınvaldene de birlikte gideriz, ben de çoktandır gidemedim- diyerek çanağı uzattı.

Gokka biraz ayak üstü içti.

- Ben şimdi babama ilaç bulup geleceğim, sonra da kaynanama gideriz- diye Gokka çıkarken, Habiybat içindeki endişesini söylemeden edemedi:

- Şey... kızım sen biliyorsundur, bu kara askerler buraya niye gelmişler?- diye kızının ağzına baktı.

- Bilmiyorum anne.-

NKVD'nin askerlerinin savaşta ne yaptıklarını Gokka iyi biliyordu, ama buraya niçin geldiklerini nereden bilsindi?

Kara elbiselilerle karşılaşa karşılaşa, Gokka taşlı sokağı adımlayarak yukarı doğru yürüyordu. Gokka'dan küçük rütbesi olan askerler onunla karşılaşınca ellerini kasketlerinin siperlerine götürerek selam veriyorlardı. NKVD sözünden herkes çok korktuğu için, bu askerlerden de çok çekiniyorlardı. Giderken Gokka'nın hatırına birşey geldi. Gokka'nın yattığı hastanede, bir başka birliğe mensup küçük rütbeli biri yatıyordu. Ayak baş parmağı ezilmişti. Hastanede onu özel odada yatırıyorlardı ve komutan baştabib sık sık ziyaretine gelip gidiyordu. Toron isimli bu askere başkalarına verilen yemeklerden daha iyi yemek verildiği söylenirdi.

Gokka yürüyordu. Eskiden burada Aslan ile birlikte ne kadar da mutluydular. Bir yerden Aslan çıkıverecekmiş gibi oluyordu Gokka...

Aslında revire boşuna gidiyordu. Hangi ilacı bulsa da uyku ilacını bulamıyacağını biliyordu. Savaşta bu tür ilaç kimseye gerekmezdi.

Revire gitmekten vazgeçerek, Sovyet binasının yanından köy dispanserine döndü. Orada doktorun yerine hemşire Maryam çalışıyormuş. Gokka girdiğinde Maryam, alnından terler akarak, bir yaşlı kadının dişini çekmeye çalışıyordu. Maryam dişi çekip biraz nefes aldıktan sonra Gokka ile selamlaştı. İkisi de beyaz örtülü iskemlelere oturdular. Kadın gidince, dışarda bekleyenlerden kimseyi içeri almadan Gokka'ya:

- Ne mutlu sana cephedesin. Ben o sırada çocuk yaşta olduğum için geri kaldım. Çocuğumun babası savaşta öldü. Yeşilliler bana çalış diyecekler diye korkudan beş ay saklandım. Sen ise Yüzbaşısın- diye Gokka'nın apoletini eliyle okşadı. Sonra Gokka'ya iyice yaklaşarak, kulağına fısıldıyormuş gibi söyledi:

- Biliyor musun bu bize gelen askerler ile ilgili söylenenleri? Bizi sürmeye gelmişler diyorlar. Sen kendin askersin, acaba bu konuda bir şey biliyor musun?-

Gokka ona şaşırmış gibi baktı ve:

- Neler söylüyorsun sen? Böyle birşeyin olması imkânsız. Delirdin mi yoksa? Bizim ülkemizde ha! Boş hezeyanlar bunlar! Peki niçin sürülecekmişiz? Faşistlerle birlik olanlar, onlarla çekip gittiler. Bu durumu Kemishan ta o zaman bana yazmıştı. Suçsuz halkı ne diye tehcir edeceklermiş?- dedi Gokka.

- Peki askerler niçin buraya gelmişler?- diyerek Maryam, siyah gözlerinde korku belirerek sordu.

- Eh iş az mıdır?- diye Gokka tereddütlü cevap vererek, kendisi de endişeli bir hal aldı. Gokka dün

Mikoyan-Şahar'a geldiğinden beri her yerde bu kara askerleri görmüştü. Ne söyleyeceğini kestiremiyordu. -Uyutucu ilacın varsa biraz ver, babam uyuyamıyor, zannedersem poliartrid olmuş. Onu kaplıca tedavisi için sanatoryuma göndermek lazım, ama nasıl? İznimden sadece beş günüm kaldı. Mikoyan-Şahar'a gidip babam için kaplıcaya sevk yazısı isterdim ama, ona refakatçi de gerekir. Kendisi yerinden kıpırdayamıyor. Ne yapacağımı şaşırdım- dedi.

- İşte 4-5 tane luminal tableti.- diyerek Maryam ilacı Gokka'ya uzattı. -İlaç yetişmiyor, hastalara ne vereceğimi bilemiyorum.- diye de ekledi.

Gokka dispanserden çıkıp evlerine yöneldi. Sokakta her bastığı yer, her ev, her sokak, okul, velhasıl her şey Gokka'ya Aslan'ı öylesine hatırlatıyor ki, birilerine haykırmak, birşeyler söylemek geliyordu içinden. Maryam'ın anlattığı haber mi tesir etti kim bilir, içine de bir korku girdi. Bu korku köyün üzerinde uçup gezen kara kargalar gibi, gözüne öyle göründü. Kara kaputlu askerler ise yapacak işleri

olmadığı için, tembel tembel geziniyorlardı. Onların aralarından geçerken, Gokka -Kendi Sovyet askerlerimiz değil mi?- diye birisine cevap veriyormuş gibi kendi kendine konuştu.

Köy Sovyetinin ön duvarına merdivenle çıkarak, iki kız, kırmızı kumaş üzerine yazılmış panoyu asıyorlardı. Gokka'nın gözü yazılara ilişti: -Ekim'in Yirmialtıncı Yıldönümü Yaşasın!- Önündeki daracıktan, boynunda zahire tulumu ile bir kadın çıkarak, köprüye doğru yöneldi. -Açakku'nun değirmenine gidiyor herhalde.- diye düşündü Gokka. Bir oğlancık da otları demet yaparak çekip geliyordu. Öğrenciler de teneffüse çıktılar galiba, köyü gürültüye boğdular.

Gokka ağır ağır aksayarak yürürken, Aslan ile bu okulda okuduğu günleri düşünüyordu. Onlar buradayken ne kadar mutluydular. Kocası Aslan'dan haber almıyalı iki yıl oluyordu. Hastaneye düşünce ona mektup yazmıştı, ama cevap gelmemişti. Belki onun da adresi değişmiştir... Fakat... fakat buraya, eve niçin yazmadı? Savaşta kaybolmuş olabilir mi? düşüncesi, geçen yıldan beri aklına geldikçe tüyleri diken diken oluyordu. -Bugün Aslan'ın anasına ne diyeceğim?- dedi kendi kendine.

Gokka geleli üç gün geçti. Babası o haplardan alarak, geceleri biraz uyuyabiliyordu. Bacaklarının ağrıları ise iyice müzminleşmişti. Gokka -Mikoyan-Şahar'a gidip sevk yazısı alsam nasıl olur?- dediğinde babası bunu dinlemek bile istemedi:

- Hangi köylü ne zaman sanatoryuma gidip tedavi görmüş? Ölsem de burada ölürüm kızım. Senin annen beni şifalı otlarla tedavi etmeye çalışıyor, günün birinde yarar sağlayacaktır.-

Gokka sıkıntıdan söylüyordu bunları. Aslında sanatoryuma sevk yazısını nereden alacaktı? -Ne olursa olsun kara kaputluların arabaları ile yarın Mikoyan-Şahar'a gideyim ve orada Aslan ile birlikte oturduğumuz dairemizi bi

yoklayayım, hem elbiselerimizi de köye getiririm, belki ilerde bir şeye yararlar.- diye, düşünerek yatmak için odasına girdi.

*

* *

Kapı sert sert vuruluyordu. Gokka irkilerek uyandı. Yerdeki geyik derisine ayaklarını basarak kulak kesildi. Yine kapı durmadan dövülüyordu. Yandaki odadan Habiybat çıkarak:

- Nedir bu gürültü?- dedi.

- Senin saklayıp durduğun kibritlerin nerede?- diyerek Gokka, Kemishan'ın önlüğünü karıştırmaya başladı.

Kapı ise vuruluyor, vuruluyordu...

-İşte kibritleri buldum, konsoldaymış.- diye elleri titreyerek gaz lambasını yaktı. Kalbi yerinden fırlayacakmış gibi oluyordu.

- Ne oldu, kapılar niye dövülüyor?- diye seslendi Majay öbür odadan..

- Bilmiyorum baba- diye ona öyle söyleyerek, Gokka kız kardeşinin alacalı geceliğini üstüne atarak kapıya gitti:

- Kimsin, ne istiyorsun?- diye Karaçay şivesinde sordu.

- Aç kapıyı, biz askeriz- diye Rusça cevabı duyunca, Gokka'nın kalbine büyük bir korku girdi.

Kapıyı açtı, ellerinde otomatik tüfekleriyle içeriye iki kişi hışımla girdi. Onlardan biri teğmen rütbeli idi:

- Hazırlanınız, iki saat vaktiniz var!- diye buyruk verdi.

- Nereye, niçin?- dedi Gokka, kulaklarına inanamıyarak.

- Nereye gerekiyorsa oraya! Niçin- diye sorma. Almanlarla işbirliği yaptığınız için, anladın mı? Konuştuğun yeter, topla eşyanı!- diye azarladı.

Teğmen odada ileri geri konuşuyor, soldat da tüfeğinin namlusunu Gokka'ya çevirerek kapının önünde dikiliyordu.

- Birincisi, bana -sen- diye konuşma, ben senin dengin değilim; ikincisi de burada Almanlarla işbirliği yapan kimse yok. Burada...-

- Kes sesini!- diye bağırarak teğmen, yanındaki sandalyeye bir tekme vurarak onu fırlattı. -Oyalanmadan hazırlanın, benim sizinle uğraşacak vaktim yok. İki kişi için ikiyüz kilo yük alabilirsiniz. Anladın mı? Anlamadıysan anlatırım.- diye otomatının ucunu Gokka'nın göğsüne dayadı.

Gokka'nın beyni, bu cereyan etmekte olan hadiseden bir şey anlamıyarak aptallaştı. Babasının öteki odadan gelen sesi uzak bir yerden duyuluyormuş gibi geldi. Annesi de karyolaya oturarak körün de, sağlamın da farkedeceği bir şekilde titreyip duruyordu. Valerian damlaları[1] olmadığı için Gokka annesine soğuk su içirdi. Babasına gitmek üzere ara kapının koluna uzanırken, teğmen önüne geçti.

- Babam orada yatalak bir durumda yatıyor, giyinmesine yardım etmem gerekmez mi?-

- Kendisi giyinsin!-

- Ayağa kalkamıyor, kendisi giyinmesi mümkün değil. Sen bir canavar değilsindir, her halde?- diyerek Gokka ona sertleşti.

- Yetti artık yaptığın!- diye Gokka teğmenin kolundan çekmeye kalkınca:

- Alçak! Şimdi senin bandit[2] kanını döküvereceğimi bilmiyor musun? Çabuk ol haydi! diye otomatını yine ona doğru çevirdi.

Bu andan itibaren Gokka'nın yiğit yüreği sındı. Rüya ile gerçek arası bir halde valize bir şeyler atarken:

[1] *Valerian damlası:* İçinde müsekkin madde bulunan bir ilaç.
[2] *Bandit:* Haydut. (A.N.)

- Anne, bizi sürüyorlar, hem de bilinmeyen bir yere üstüne birşeyler giymeye çalış.- dedi.

- Baban ne olacak kızım?-

- Beni onun yanına bırakmıyorlar anne!-

- Sürgüne gönderilecek derecede biz kime kötülük ettik?- dedi Habiybat, henüz güzelliğini koruyan yüzünü göz yaşları yıkarken.

- Ben birşey anlatamıyorum anne, söz dinlemiyorlar.- dedi Gokka, aile resimlerini valize koyarken. Bazı şeyleri de torbaya soktu.

- Kız kardeşin Kemishan'ın toplantıya gittiğini de söyle, onsuz biz nereye gidebiliriz?- dedi Habiybat.

Cevap yerine Gokka ona:

- Giyin anne, sıkı giyin; kimbilir nereye götürecekler.- dedi.

- Sadece bizi mi sürüyorlar?-

- Bilmiyorum anne.-

Gokka üç valizi doldurarak, birkaç tane de torba hazırladı. Çatı arasından kak et indirmeye, çukurdan patates çıkarmaya izin vermediler. Evde bulunan bir kova patatesi, azıcık darı ununu, biraz da pişmiş eti aldı.

Annesinin yanına oturdu. Kapıyı bekleyen tecrübeli askere Gokka'nın gözü ilişince, onun tıraşlı yüzünden yaşlar sızdığını farketti. Duvar saati gecenin 2'sini gösteriyordu.

Majay öteki odadan sırayla bir kızına bir de karısına sesleniyordu. Gokka hıçkırarak ağlamaktan kendini zor tutarak, hışımla teğmenin önünden geçip öteki odaya girdi. Teğmen de kibrit yakıp hemen peşinden geldi.

- İşte bak, senin korktuğun bandit bu!- dedi Gokka, babasını göstererek.

- Sen hâlâ mücadele peşindesin, yüzü olmayan yüzsüz! Üçünüz de çabuk giyinin, yoksa yarı çıplak halde önüme katıp götüreceğim! Alçaklar!- dedi.

Gokka artık onun konuşmasını duymuyordu. Babasının giyinmesine yardım etti. Annesi de lambayla gelerek ilenmeye başladı:

- Ataları nedir bu felaket? Biz evimizden hiçbir yere gitmeyiz, burada öldürsünler bizi. Na strelyat mne![1]- diye teğmene göğsünü göstererek, uzun kuzu kürkünün düğmelerini çözmeye başladı, sanki ondan kurşun geçmiyecekmiş gibi.

- Nasıl sürerler, niçin? O dediğiniz ne biçim şey?- diyerek Majay, yatağında vişne renkli kaftanını giymeye çalışıyordu. -Sovyet askerleri, Sovyet insanlarına böyle nasıl yaparlar?- diye ekledi.

Şu silahlı iki adamın, bu aileyi atalarının yaşadığı evden kopararak yok edecekleri düşüncesi Majay'ın, Habiybat'ın ve Gokka'nın kafalarına bir türlü sığmıyordu. 1937 yılı Majay'ın gözlerini çok şeye açmışsa da, bu gece cereyan etmekte olan olay, anlaşılır gibi değildi.

- Anne kendini toparla da babamı giydirmeye çalış, ben de...- diyerek teneke kaplı sandıktan sargısını alarak, alçak iskemleye oturup baldırındaki yarasını pansuman yapmaya başladı. Yaranın iltihabı geçmediği için ona acı vermeye devam ediyordu.

Teğmen Gokka'nın bacağındaki yarayı farketmişti. O oturarak yarasını sarmaya başlayınca öfkelenerek:

- Haydi çabuk ol dişi bandit, bıktım senden!- diye avazı çıktığı kadar bağırdı.

Gokka sargının ucunu düğümleyerek yatak odasına yönelince, teğmen yine otomatını enine tutarak engel oldu. Buna sinirlenen Gokka:

- Elbisemi almama müsaade et.- dedi.

- Peşimden gel.- diyerek sanki Gokka gizli bir kapıdan kaçacakmış gibi arkasına bakına bakına ilerledi.

Dolabın arkasına geçerek, Gokka giyininceye kadar, avurtlarını kemirerek dikildi. Öbür odadan vuran zayıf ışık teğmenin yüzünde gölgeler oluşturuyordu.

Gokka yaralı ayağına konçlu ayakkabısını zor geçirdi. Yerde ala keçe seriliydi, duvarlarda da iki halı asılı duruyordu. Pirinç tokmaklı karyolada Gokka'nın yatağı karma karışıktı. Masanın üzerinde de çeşit çeşit kuştüyü yastıklar görü-

[1] *Na strelyat mne!:* Üzerime ateş et! anlamında Rusça sözler. (A.N.)

lüyordu. Teğmen bakışlarıyla bu manzarayı tarassut etti, aklına neler geldi kimbilir...

Biraz sonra dolabın arkasından güzel vücutlu tabip yüzbaşı göründü. Kaputunun yakasında da madalyası asılı. Teğmen telaşlanarak onu selamlamak üzere elini şapkasına götürürken, birden kendini toparlayarak:

- Yetti artık, yürüyünüz!- diye emir verdi.

Gokka emri duymamış gibi karyolaya çıktı, duvarda asılı duran Stalin'in resmini çerçeveden çıkardı ve valize yerleştirirken: -Stalin'in bize yapılanlardan mutlaka haberi yoktur. Bu onun düşmanlarının işidir.- diye düşündü.

Majay ile Habiybat birbirlerine yaklaşarak oturuyorlardı. Gokka yanlarına gidince onlar vaveylayı kopardılar:

- Biz hiçbir yere gitmeyeceğiz, bizi burada öldürüp leşlerimizi bıraksınlar; atalarımızın yurdunu bırakıp nerelere gideceğiz.- diye birbirlerine daha da sarıldılar.

Gokka ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilemeden donup kaldı. Kendisi de onlara katılarak silahın namlusuna göğsünü dayamak istiyor gibiydi. Ama o cılız yanan lambanın ışığı kadar da olsa içinde bir ümit ışığı vardı. -Stalin bizi bulur ve yardım eder- diye ümitleniyordu. O zamana kadar da... O zamana kadar da yapacak birşeyleri yoktu.

- Kalkın ayağa köpekler! Sizin üzerinize dikilerek daha ne kadar bekleyeceğim ben! Sizden başka banditler de var! Kalkınız hemen!- diye teğmen ihtiyarlara otomatını doğrulttu.

- Bizi kurşunlayın!- diye Majay kolunu Habiybat'ın beline doladı.

Gokka annesiyle babasının önünde yere diz çökerek:

- Kalkın canlarım, kalkın. Bu zorluk böyle kalmaz. Bu çok yanlış bir iş...- dedi.

- Ataları ölmek zor değil. Kızımızı göz göre göre yalnız nasıl bırakacağız?- diyerek yavaşça ayağa kalktı.

- Ben nereye gidebilirim, ayakta duramayan ben?- dedi Majay.

- Kaldırarak götürürüz.- diye Gokka babasını giydirmeye başladı. İki kadın zorlukla kaldırarak onu kapıya doğru yürüttüler.

- Götür nereye götüreceksen.- dedi Gokka, üzerlerine dikilip duran teğmene.

- Çok zorlu bir aileye düşmüşüm ben! Dönün geriye! Onu böyle kaldırıp mı götüreceksiniz?- diye teğmen bir sürü küfür savurdu.

İki kadın yeni emri bekleyerek, Majay'ı karyolaya oturttular.

- Eşyalarınızı alarak ikiniz de buradan defolun! Bıktım sizden!- diye bağırdı.

- Ya babam?-

- Baban mı? Onu hastaneye veririz, çıkın hemen!-

- Öyleyse bir adım bile atmayız- diyerek Gokka bavula oturdu. -Çevir bana otomatını canavar! Kurşunlarla ben çoktandır tanışım!-

Teğmen biraz bocalasa da hemen kendini toparlayarak silahını onlara çevirdi. Üçü de umursamadan oturuyorlardı. Teğmen fena halde sinirlenerek, tetiği çekmeye azdan az kaldı. O bunların üçünü de bir serçe kadar görmeden tarayabilirdi, anlaşılıyor ki ona böyle bir yetki verilmemişti.

- Alın banditinizi!- diye buyruk verdi teğmen.

- Ağzını topla alçak! Senin bandit dediğin bu adam, eline tüfeğini alarak Sovyet rejimi için savaşmıştır. Ya sen? Sen?- diyerek Gokka'nın nefesi boğazına tıkandı.

Habiybat da Gokka da Majay'ı kaldırarak yürüdüler.

- Götür nereye götüreceksen, alçak!- dedi Gokka.

Teğmen bu kez sesini yükseltmeden önlerinde yürüdü. Öbür soldat ise geldiğinden beri otomatına sarılarak kapıda duruyordu. Karanlık gecenin çöktüğü avluya çıktıklarında, her taraftan feryat figan sesleri duyulmaya başladı. Arabaların tekerlek sesleri, köpeklerin ulumaları, insanların hıçkırıkları koca vadiyi doldurmuş bulunuyordu. Bu acı hengamede göklere yükselen feryatları, dağlar yankılandırarak daha da trajik bir hale getiriyorlardı. Kafkas dağları bu gece, bambaşka bir kılıfa bürünmüş gibi kararıyorlardı.

Majayların köpekleri Samır'ın, havlaya havlaya sesi boğulmuştu.

Avludan çıktıklarında yolda bir briçka'nın[1] beklediğini gördüler. Habiybat ile Gokka, Majay'ı güç bela arabaya bindirerek, eşyalarına döndüler. Kapıda dikilip duran soldattan huzuru kaçan beyaz kedi endişeli endişeli dönüp duruyordu. Habiybat ile Gokka'ya eşyaları taşımak için soldat da yardım etti. Botaşoğlu Majay'ın çok şeyler görmüş evinin kapıları ardına kadar açık kaldı. Gaz lambasının cılız ışığı pencereyi az buz aydınlatıyordu. Belki de ışık, bu felakete toplanan ataların ruhlarını birbirine tanıtmak için parlıyordu...

Briçka, taşlı yollarda tangır tungur ederek, köy sovyetinin olduğu yere hareket etti. Orası Majaylardan çok uzakta değildi. Götürüp halkın toplandığı meydana, tribünlerin önüne silkelediler. Orada gecenin karanlığı üstlerini örttü. Toplananların büyüğü, küçüğü bağırışıp çağrışıyorlar, karıncalar gibi kaynaşıyorlardı. Karanlıktan birbirlerini de seçemiyorlardı. Karaçay halkının kara günü, 1943 yılı iki Kasım çarşamba günü sabaha karşı başladı...

Gokka, babası ile annesini bavullara oturtarak, kendisi de yanlarına dikildi. Meydan insanlarla kaynıyor, bir yandan da briçkalar durmadan insan taşıyorlardı. Nedendir bilinmez, kamyonlarla taşımıyorlardı. Bunlar her halde, işgalden sonra kolhozun güç bela hizmete koyduğu arabalar olsa gerekti.

Habiybat durmadan ağlıyor, Majay'ın ise ağzından tek söz çıkmıyordu. Annesi bir ara ağlamasını keserek:

- Kapılarımız açık kaldı- dedi. Gokka'ya bu sözleri mezardan geliyormuş sandı ve aklı eve gitti. Duvar saatinin tik taklarını yanındaymış gibi duydu. Bu sesler Gokka'nın kulaklarında fazlalaştıkça fazlalaşarak, burada toplananların hıçkırıklarına karıştı. Kalû-belâ'dan beri bu soğuk dağları ısıtarak yaşayan temiz kalpli Karaçay halkının başına gelen büyük felaketi farketmeden uyuyup duran dünyayı da

[1] *Briçka:* İki sıra halinde, çok insanın oturabileceği bir Rus arabası. (A.N.)

uyandıracak şekilde, saatin sesi öylesine güçlü geldi Gokka'nın kulaklarına. Tan yeri ağarmaya başladı.

Talihsizlerin çevrelerini kara kaputlular kuşatmıştı. Otomatik tüfekler yas tutan kadınlara, ağlaşan çocuklara, güçsüz ihtiyarlara, harp malüllerine çevrilmiş duruyordu.

Gokka'nın yanında soğuk yere yatmış çocuğunun üstünü örtmeye çalışan bir kadın:

- Sovyet rejimi, bize reva görülen bu haksızlığı affetmiyecektir- dedi.

- Bunları bize herhalde Hitler göndermiştir, NKVD üniformasını giydirerek- dedi bir başka kadın.

- Birisi beni otomatik tüfeğiyle iteledi..i.- diyerek, diğer bir kadın ağlamaya başladı. Çocukları da peşinden ağlaştılar.

- Gokka sen postaneye git de Stalin'e telgraf çek- dediler.

Gokka susuyordu. -Zavallılar, postanede görevli kadının yerinde oturup durduğunu sanıyorlar yahut bu kara çember beni bırakacak mı?- diye düşündü ve soğuktan korunmak için kaputunun yakalarını kaldırdı.

Dağın tepesine kızıllık vurdu. Gökteki yıldızlar da birer birer sönmeye başladılar, ama yerdeki facia göğe bakmaya fırsat vermiyordu. İnsanları taşıyıp bitirmek mümkün olmuyor, toplanan halkın vaveylası giderek büyüyordu. İnleyenler, ah uh edenler, bağırışıp çağırışanlar... çevrelerini kuşatıp duran kara kaputlulara lanet okuyorlar; Stalin'den medet bekliyorlardı (!). Sıcak yataklarından koparılıp alınan çocukların hıçkırıklarına yürek dayanmıyordu. Koca dağlar sessiz sedasız bu faciayı seyrediyorlar, yazın büyük gürültüler çıkararak akan Kuban Irmağı bile korkudan sesini kısmış gibi yatağına çekilerek, bu kara haberi uzaklara alıp götürüyordu.

Tan yeri iyice ağararak ortalık aydınlandı. Sonbaharın bu durgun sabahında gökyüzü tamamen göründü.

Soğuk, insanları iyiden iyiye morartmıştı. Meydanın kenarlarında bulunan kavaklar, şurda burda kalmış son yap-

raklarını da döküyorlardı. Uçuşan yapraklar, karıncalar gibi kaynaşan insanların üzerlerine konuyorlardı.

Ortalık aydınlanınca Gokka, adamları tanımaya başladı. Hepsinin yüzleri aynı kalıptan çıkmış gibi görünüyorsa da, işte yaşlılar saçları kırlaşan kafalarını yere eğip oturuyorlardı. Aniden ortaya çıkan bu faciaya ne hayret edecek, ne de öfkelenecek güçleri vardı. -Tak- diye üzerlerine düşen felaket onların iliklerine kadar işlemişti. Çocuklar gece boyunca ezilerek büzülerek güçlerini tükettiler, şimdi ise durgunlaştılar. Onlar eşyaların üzerlerinde eski püskü kürklere, battaniyelere bürünerek uyumaya çalışıyorlar, bazıları da kirpiklerini oynatmadan kara soldatlara bakıyorlardı. Ağlamaya da inlemeye de kendilerinde güç bulanlar sadece kadınlardı; büyük çocuklar ise büyük bir nefretle gözlerini otomatik tüfeklilerden ayırmıyorlardı.

Üzerlerinde haki kaputları olan bir kısım insanları görerek Gokka, onların cepheden dönenler olduklarını anladı. Bazıları ellerinde koltuk değnekleri olduğu halde oturuyorlar, bazılarının başlarında sargıları vardı. Bazılarının da kaput yenleri ceplerinde görünüyordu.

Biraz sakinleşen Habiybat tekrar ağlamaya başladı:

- Zavallı Kemishan'a kimbilir neler oldu...u, babaları! Ben talihsiz ne yapayım, nasıl edeyim.- diye içini çekerek, yine 'suya düşen taşa tutunmaya çalışır' misali, -Belki şehirde oturanları sürmemişlerdir.- diyerek, kızarmış gözlerini Gokka ile Majay'a çevirdi.

İkisi de cevap veremediler. Çıt çıkarmıyorlardı, cevap verecek güçleri de yoktu.

Arabaların gel gitleri bitmiyordu. Bir arabaya üç aileyi oturttukları görülüyordu. Ama köyde üçbin kadar aile yaşıyordu, her halde taşıyıp bitiremiyorlardı. Bu taşlı yerde asırlardan beri kök salarak yaşayan günahsız insanları, bugün köklerinden kopardılar. Her yerlerinden kan damlıyordu. Rüzgâr da onlara katılarak durmadan uğulduyordu.

Kalabalığın arasından bir ses duyarak, Gokka dikkatini oraya çevirdi:

- Aklınıza bir getirin Allah için, ermişin söyledikleri-ni: 'Dağ önünde bir halk olur, güneş altında yok olur' demişti. Aman Allahım, onun dediğine uğradık desenize..e!- diyerek hıçkırmaya başladı.

Onun peşinden öyle bir vaveyla koptu ki Gokka dayanamıyarak yakası ile kulaklarını kapatmaya çalıştı. Annesi durmadan ağlıyordu. Ermişin dediğini Gokka çocukluğundan beri duyardı. Bu sözleri, kim olduğu bilinmeyen bir ermiş, İpçık Geçidi'ni geçerken, Mingi Tav'a[1] bakarak söylemiş derlerdi. Karaçay'da bunu bilmeyen kimse yoktur. Bugün ise ermişin dediği aynen çıktı. Gokka'nın annesi ile babası dindar kişiler olmalarına rağmen, kendisi başka türlü eğitilmişti. Ermişin sözünün böyle gerçek oluvermesine şaşırıp duruyordu. Birşeyler anlamak için Gokka boşuna çırpınıyordu. Bugün hiçbir şeyin anlaşılmadığı bir gündür.

Ağlama, inleme, hıçkırma durmak bilmiyordu.

- Tekrarlayıp durma, ermişin sözünü, biz buradan sürülmeyeceğiz. Belki de bize birşeyler söylemek için toplamışlardır.-

- Üstümüze otomatları doğrultarak ne zaman toplantıya getirirlerdi?-

- Ne vakit gecenin karanlığında çocukları, yaşlıları yataklarından kaldırıp konuşurlardı?-

- Ah talihsiz başım, garip başım! Çocuklarımın üzerine otomatlar çevrilerek, onlar da buzlu yerlerde uyuyarak... İşte buraya baksana ey soldat, beşi de uyuyorlar. Bunların babaları da silah taşıyor, ama o silahıyla faşistleri kovalıyor. Asıl faşistler sizlersiniz!- diye elini yumruk yaparak zavallı kadın soldatların üzerine atıldı. Aklını yitirmişe benzeyen kadını soldat silahıyla iteleyince, ağlaya ağlaya çocuklarının üzerine yıkıldı.

Gokka buraya geldiğinden beri, kargaşanın içerisinde kaynanası Keminat'ı bulmaya çalışıyordu. Onların mahallesinden burada kimseyi göremedi. -Briçkalar köyün alt kısmındaki meydana da insan taşıyorlarmış diyorlar. Herhalde orada olmalı.- diye düşündü Gokka. Savaş sırasında önüne

[1] *Mingi Tav:* Elbruz dağı. (A.N.)

gelen her yaralıya -Acaba Aslan mı?- diye baktığını da hatırladı.

Akıllarından kaçırmak üzere olan zavallı insanların üzerine, kan gibi kızararak dağ ardından güneş vurdu. O, yer yüzünde cereyan etmekte olan bu faciayı görmüyormuş gibi yoluna devam ediyordu. Her zaman esen dağ yeli bu saatlerde suskunlaşmıştı. Ama köy sovyetinin önündeki kavakların sararmış yaprakları canlılıklarını kaybederek birer birer düşüyorlardı. Güneşin hiç de sıcaklığı yoktu. Tabiat öylesine durgundu ki, bu dehşetten korkarak sanki kabuğuna çekilmiş gibiydi. Onun sükûnetini durmadan gelip giden ve insan taşıyan briçkaların taşlı yolda çıkardıkları sesler bozuyordu. Öte yandan -Şimdi bunlara ne yapacaklar?- diyormuş gibi kuşlar ağaçların dallarına konarak durumu seyrediyorlardı. Böylesi kavurucu soğuğu Gokka hayatında görmemişti. İnsanın yürek yağını eritip bitirenler ise çocuklardı. Soğuktan mosmor kesilerek, şaşkın şaşkın büyüklerin ne yapacaklarını bilmeden, gözlerini sonuna kadar açarak her yanı gözetliyorlar yahut korkuya kapılıp ağlaşıyorlardı.

Gokka, annesinin fersiz çıkan sesine kulak verdi:

- Kızım, Kemishan bizim bu durumda olduğumuzu bilmiyordur, kendi işiyle meşguldür.- dedi.

- Benim hiçbir şeyden haberim yok anne. Sen kafanı bu çıkına koy da biraz yat. Baba, sen de bacaklarını uzat da şunu sarayım.- diyerek bir torbadan kalınca bir bez çıkararak onun bacaklarına doladı. Gece buraya getirildiğinden beri Majay ard arda on kelime konuşmamıştı. Habiybat da ağlamaktan konuşmaya vakit bulamadı. Oğlunun resmi olan koynundan elini bir kez olsun çıkarmadan oturuyordu.

Bu sırada Gokka'nın gözü arabadan inmekte olan bir kadına ilişti. O fasih bir rusçayla:

- Benim babam kasaba hastanesinde yatıyor. Bana onu alıp gelinceye kadar izin veriniz. Aramız sadece üç kilometredir. Benim annem de çocuklarım da buradalar. Hiçbir yere kaçmam, geri dönerim.- diye yalvarıyordu.

Nereye ise bir yere gitmeye hazırlanan teğmen:

- Defol, buradan!- dedi.

Kadın ağlamaya başladı.

- Nasıl atıp gideyim öz babamı...ı?...-

- Hey teğmen, ona müsaade et; bizi sürerken hastalarımızı bırakıp ne yaptığınızı sanıyorsunuz? Zaten biz insan mıyız, değil miyiz belli değil.- diye seslendi, kolsuz bir savaş malülü.

Teğmen duymamış gibi oradan uzaklaştı.

- Ey ahali! Bizi burada ya yakacaklar ya da kırıp bitirecekler!- diyerek bir kadın içini çekerek ağlarken, çocuğunun kafasını göğsüne iyice sıkıştırdı. Ona birçokları katılarak ağladılar.

Briçkalar hâlâ insan taşıyorlardı.

Gokka içinde bulunduğu durumu bir türlü kavrayamadan, bir oturuyor, bir kalkıyordu. Ülke için, Stalin için canını esirgemiyecek bir terbiye ile büyüyerek o da, kendisi gibi yetişen nesil de daha savaşın ilk yılında gönüllü olarak cepheye koşmuşlardı. O günlerde Gokka, Rostov'daki tıp enstitüsünü yeni bitirmişti. Bitirir bitirmez de bütün sınıf arkadaşlarıyla birlikte savaşa katılmıştı.

1942 yılı Ağustos'unda faşistler Karaçay Muhtar Vilayeti'ni işgal ettiler. Beş buçuk ay süreyle de buraya hükmettiler. Onlara yardımcı olacak şaşkınlar da çıktılar. Ama bunların sayısı bütün Karaçay'da bin kişi bile değildi. Bu gün buraya yaşlıları, çocukları, kadınları,. savaş malüllerini toplayarak, kendilerine de -bandit- yaftasını yapıştırarak çevrelerini kuşatıp duruyorlar. Almanlara yardım edenler ise, alabildiklerini alıp onlarla birlikte kaçıp gittiler. Bazıları ailelerini bile bırakıp kaçmışlardı. Köyde eli silah tutanların tamamı cephede bulunuyordu. İşte buraya doldurulanlar da, gecelerini gündüzlerine katarak, cephenin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışanlardı. Kara kaputlular ise silahlarını bu masum insanlara çevirmişlerdi. Yoksa bu bir rüya mı? Gokka'nın gözüne mi görünüyor?

İnsanların üzerlerinden atlaya atlaya Zuhra, Gokka'nın yanına geldi. Bu güne kadar o, mıntıka sanatoryumunun sorumlusu olarak çalışıyordu ve her gün kasabaya Çavul'dan gidip geliyordu. Bir süre ikisi de konuşmadan kay-

naşan insanları bakışlarıyla tarassut ettiler. Zuhra söze şöyle başladı:

- Biliyor musun, bundan üç gün önce benim odama bunlardan iki genç subay geldi. -Kumandanımız hastalandığı için ona sulfidin[1] rica etmeye geldik- dediler. Biliyorsun insan kanı gibi kıymetli, sanatoryum sorumlu hekiminden başka kimsenin bu ilacı reçeteye yazmaya yetkisi yok. Ben iki gram sulfidin yazarak reçeteyi uzattım. Onlar ise acele etmeden oturuyorlardı. Bana ise mekik dokur gibi bir çok insan girip çıkıyordu. Kasabaya yeni hekimler geldiği için onlara kalabilecekleri bir yer arıyordum. Bildiğin gibi işgalden sonra herşeyi yeniden düzenliyorduk. Bu arada idare müdürüne kışlık odun tedariki hakkında talimat vermemden sonra, gitmeye pek niyetli görünmeyen subaylardan birisi, benim talimatımı duyunca: 'Boşuna uğraşıyorsun.' dedi. Nasıl boşuna uğraşacakmışım, kış yaklaşıp geliyor, görmüyor musunuz? dedim. Kendi işleri için gelip gidenlerin tükenmeyeceğini anlayan subaylardan birisi: - Bizim size özel sözümüz vardı.- dedi. İçerdekileri çıkartıp onlarla yalnız kalınca: - Bu kadar çok asker kasabaya boşuna gelmedi. Biz bu gece sizin halkınızı topyekün tehcir edeceğiz, bu sebeple herşeyi bırakınız da evinize gidip hazırlığınızı yapınız.- dedi. Biliyor musun Gokka, bunu duyunca dünya üstüme yıkılmış gibi oldu, gözlerim karardı. Bayılma raddesine geldim. Bu günkü durumu görmemek için, o gün orada niçin ölüvermedim, ah, ah...-Renginiz soldu.- diye birisi sürahiden bardağı doldurup verdi. Nereye sürecekler? Niçin? diye sormaya gücüm kuvvetim yetmedi. -Asya'ya süreceklerdir, Almanlara yardım ettiğiniz için.- Onlara yardım edenler gittiler dedim. -Gecikmeyiniz, vaktinizi boşa harcamayınız da gidiniz, öz dağlarınızdan özleminizi alınız. Siz bize sulfidin vererek iyilik ettiniz, biz de size yararlı olabilmek için, söylenmesi yasak olan bir şeyi söylüyoruz. Bizim anlattıklarımızı amirlerimiz duyarlarsa bizi divan-ı harbe sevk ederler? Sağlıcakla kalınız.- deyip gittiler. Onlar ayrıldılar, ben ise bir süre dengemi kaybederek hareketsiz kaldım. Sonra da zorlukla

[1] Sulfonamid ihtiva eden bir ilaç. (A.N.)

kendimi toparlayarak odamı kilitledim. O esnada bitişik odada maaşlarımız dağıtılıyordu. Ben gidip onu bile alamadım. Nedense eczaneye giderek on metre gazlı bez kestirdim. O da çok azdı ve ekseriya bulunmuyordu. Eczanede tam iki kilo sulfidinimiz vardı, daha yeni gönderilmişti. Ben o gün sulfidinleri almış olsaydım, bana uzun süre geçim kaynağı olurdu. Ama ben ne yaptığımı da bilmiyordum. Eve gelirken hastanede yatan hastalar aklıma geldi, neredeyse aklımı yitirecektim ve hemen geri döndüm. Onlara ne yapabilirdim, çoğu ayakta duramıyordu. Bir şey de yapamadım, bugün onlar hastanede atılıp kaldılar.-

Acı bir çığlık sözlerini böldü. Yeni getirilenlerden bir kadın dağları bile ağlatacak şekilde katılarak ağlarken:

- Ey insanlar, yardım edin! Niçin böyle yapıyorlar? Ağır hasta olan annem yapayalnız yatakta kaldı! Yardım ediniz! Bu faşistlere niye boyun eğip duruyorsunuz? Başkan, sen Sovyet rejimini temsil ediyorsun, bize böyle davranmalarına niçin izin veriyorsun? Benim annemi kurtar.- diye başkanın yakasına sarıldı.

Başkan nereye bakacağını bilemeden, zaten tek olan eliyle kadının başını okşamaya çalıştı. Çocukları da çevreleşip ağlaşıyorlardı. O kadının gözlerini görmemek için insan kendisini dağdan atabilirdi. Akıl onlardan kaçmış gibiydi...

- Bu canavarlığı durdurun çavuş! Kadının annesini getirmesine izin veriniz!- diye Gokka çavuşa sert bir sesle bağırdı.

Çavuş karşısında yüzbaşı rütbeli birini görünce selam durmaya azdan az kaldı, ancak kendini toparlayarak:

- Yüzbaşı ben ne yapayım, kumandanımın emrini yerine getiriyorum; yoksa ona ben de üzüldüm.- diye üzüntüsünü dile getirdi.

- Üzülmeyi sana gösteririm. Kendin üzülünecek duruma da düşebilirsin. Oradan hemen çık!- diyerek demir yüzlü teğmen çavuşu azarladı. Aklını yitirmek üzere olan kadına da:

- Ne farkeder dişi bandit, annen nereye çömelirse çömelsin, ama sen onu hiç bir yere götüremiyeceksin.- dedi.

Kadın artık birşey idrak edemeden, çocuklarını kucağına toplayıp sessizce oturuyordu.

- Hayır Zuhra, çevremiz demir çember, onu kırmamız mümkün değil.- dedi Gokka.

- Hastalar hastanede işte öylece kalakaldılar, Gokka. Onlara bakan doktorlar, hemşireler, hizmetliler hepsi Karaçaylıydılar. Onların da hepsini sürmüşlerdir.- dedi Zuhra, gözlerinden yaşlar yuvarlanarak.

- Rus hademeler vardır.-

- Onlar ne yapacaklar, ilaçlardan haberleri yok, yiyecekleri bir hafta yetişmez.-

Onlardan pek uzakta olmayan bir teğmen, ağzından ateş püskürerek, bir askere dünyanın en çirkin sözlerini sarfediyordu.

- Bana gelen teğmenler buna benzemiyorlardı.- dedi Zuhra. -Ben ise birşey yapamadım.-

- Ne yapabilirdin ki, bu faciadan halkını kurtabilecek miydin?-

- O gün evimize ağzımdan tek söz çıkmadan geldim. Genç subayların anlattıklarını evde anlatamadım, dilim tutulmuş gibi oldu. Yahut da onların söylediklerine kendimi bir türlü inandıramadım. Düşün bir kere, böyle bir şeye nasıl inanabilirdim; şu anda gözümle gördüğüm halde kalbim bir türlü inanmıyor. Onların söyledikleri gece birşey olmadı. Ertesi gün her zamanki gibi işe gittim. Giderken de köprünün üzerinde tanış teğmenlere rastladım, armut satan ihtiyarın yanında dikilip duruyorlardı. -Nasılsınız, hazırlanabildiniz mi?- diye fısıldayarak sordu birisi. Hazırlanamadım, diyebilir misin? Onlara kırılmışım gibi cevap vermedim. Yalan söyleyerek benimle eğleniyorlar diye aklıma öyle geldi. -Bu gece sürmeleri gerekiyordu, sürmediler- dediler. Moralim nisbeten düzelerek işime başladım. Bizim ülkemizde böyle şey olmaz, diye kendi kendimi inandırdım. Tanış subaylar kötü şaka yaptılar diye yüreğimi rahatlatıyordum. -Bu askerler bizi sürmek için gelmişler- sözü halk arasında durmadan dolaşıyordu. Ama biz böyle birşeyin olacağına ihtimal vermiyorduk, zaten buna kimse de inanmamıştı. Me-

ğer kara kaputlular göçürme işleminin nasıl gerçekleştirileceğinin tatbikatını yapıyorlarmış. Askerler evlere girip çıkarak; yolları, avluları, daracıkları iyice tanımaya çalışıyorlarmış. Söylenen günde bir şey olmayınca ben rahatlamıştım, insan inanmak istediği şeye kolayca inanıverir. Subaylar bana haber vereli üç gün geçmişti. Ya üçüncü gün? İşte görüyorsun.-

Zuhra bundan öte konuşmadan, yakınlarının bulundukları yere gitti. Gokka annesi ile babasının yanından ayrılmadan, kâh oturarak, kâh dikilerek bekliyordu. -Ben beraberlerinde olmasaydım, bunlar ne yaparlardı?- diye düşündü Gokka, birbirlerine sarılıp duran annesi ile babasına bakarak.

Güneşin huzmeleri bu kaynaşan ahaliyi nisbeten ısıtmaya başladı. Uykudan uyanan çocuklar yiyecek isteyerek mızmızlanıyorlardı. Arabalar yine insan taşıyordu...

Gokka, soldat sesleri duyarak o tarafa baktığında, onlar çevrede toplanan rusları kovalamaya çalışıyorlardı. Onlar da bu köyde yaşayan insanlar. Hepsini meydandan uzaklaştırdılar.

Bu arada üst üste yığılıp duran insanlar arasında kendiliğinden bir musibet ortaya çıktı ki bu sürgünden daha feci olabilir. Hayâ denilen şey ezelden beri Karaçaylıların kanına işlemiş ahlakî bir erdemdir. Bu sebepten Karaçaylı, hayatı boyunca utanma ve hayâ duygularına sahip çıkmıştır. Onları terketmemek için kendini ateşe, suya atabilir. Burada... Burada ise bu nezih halkın iki ayağı bir pabuca sokuldu, insanlar zaruri ihtiyaçlarını gidermek için ne yapsınlar nereye gitsinler? Etrafları demir çemberle çevriliydi.

Bu hengâmenin içinde, adamların kasıklarından tutarak sağa sola yürüdükleri görülüyor, dayanacak güçleri kalmayınca da kara kaputluların önlerine çöküyorlardı. Soldatlar da oradan bir iki adım geriliyorlardı. Zamanla soldatlarla halk arasındaki mahal açık tuvalet halini aldı ve hava pis kokmaya başladı. Adamlar buraya sıkışarak geliyorlar, hafifleyerek dönüyorlardı. Kafalarını kaldırıp da çevrelerine bakmıyorlardı.

Bu acı manzara bir şeyi hatırlattı: Bunlar artık insan değiller, olsalardı bu hale düşürülmezlerdi. Yaşamak ile bunların arasında sadece pamuk ipliği var, her an kopma tehlikesine rağmen yine de umutlarını bırakmıyorlardı. Nereden çıktı bilinmez, bir haber yayıldı: -Kim ise birisi Stalin'e telgraf çekmiş, çok sürmeden cevap gelecek.- diye. -Bu faciaya maruz kalan masum halk evlerine dağılacak. Kara kaputlulara da yaptıkları zulmün hesabı sorulacak.- Ama bu haberin ferahlattığı çok az yürek vardı.

Meydana açılan sokaklarda sahipsiz kalan inekler dolaşıyorlar, iri cüsseli Kafkas çoban köpekleri sahiplerini arayarak telaş içinde koşuşuyorlar, huzurları kaçan kediler duvardan duvara atlayarak miyavlıyorlar, kavakların dallarına üşüşen kara kargalar da acı acı gaklıyorlardı. İnsanlar ineklerini, köpeklerini tanıyarak ağlaya ağlaya onları isimleriyle çağırıyorlardı. Ama neye, nereye?

Menşei Alanlar'a kadar uzanan bu soylu halk, kaç asır yaşadıysa da, ondan, bugün döküldüğü kadar gözyaşı dökülmemiştir. Orta çağda yaşayan Alan Devletinin sınırları Kuban Irmağından Hazar Denizine kadar uzanıyordu. Onun halkı uzun boylu, beyaz tenli güzel insanlardı. Elleri her şeye yakışırdı. Bizans ve diğer komşu devletlerle alış veriş yapmışlardır. Alan Kralı, kendi kız kardeşi Borena'yı Gürcü Kralı Bargat'a vermişti. Bu medeni devleti Çingiz Han'ın Moğollar'ı dağıtmıştır.

Şimdi ise Alanlar'ın torunları yeryüzünde kimsenin görmediği, duymadığı bir zorbalığa maruz kalmışlardı.

Geceleyin evden çıkarlarken teğmenin söylediği sözler, taş gibi Gokka'nın kalbine oturmuştu: -Almanlar'a yardım ettiğiniz için sürülüyorsunuz.- Bu sözleri insan nasıl kaldırsın? Birbirini tutmayan sözler? Erkeği cephede savaşmakta olan bir aile Almanlarla nasıl işbirliği yapabilir? Onlarla birlik olanlar Sovyet rejiminin acıttığı kişilerle bir sürü kötülüğe adı karışanlardır.

Köyü bu sırada köy edip duranlar, özellikle kadınlardı, sonra da çocuklar ve yaşlılar. Çocuk, Karaçaylılar arasında her zaman değer görmüştür. Bu sebepten ailelerin he-

men hepsi çok çocuklu kalabalık ailelerdir. Yine bu sebeptendir ki savaşa hemen her aileden ikişer üçer kişi katılmıştır.

Gokka bir taraftan bunları düşünürken, bir taraftan da halkı tarassut ediyordu. Çocukluğundan beri Gokka bu insanlarla birlikte yaşamıştı. İşte biraz ileride Abdulkerim'in çocukları dökülüp duruyorlar. Abidat altı çocuğunu da etrafına toplayıp oturuyordu. Onun yüz şeklinden Gokka'nın korkacağı geliyordu, hiç göz kırpmadan sabit bir noktaya doğru bakıp duruyordu. İçinde bulunduğu çaresizlik onu taş heykele çevirmişti. Kocası Abdulkerim ise cephedeydi.

Onun yanında yaşlı Kerti, kırçıl sakalını bastonuna dayayarak, kızaran gözleri ile soldatlara bakıp duruyordu. Genç soldatlar ise otomatlarının namlularını ona doğru çevirmişlerdi. -Nerede olursa olsunlar, eğer benim iki torunum böyle günahsız insanlara silahlarını çevirip duruyorlarsa ömürleri kısa olsun.- diye düşünüyordu yaşlı Kerti.

Bir kavga çıkarak kalabalığın dikkati o tarafa çevrildi. İleride tribünlerin yanında iki kadın birbirlerinin saçlarını başlarını yolarak çekişiyorlardı. Elleriyle, ayaklarıyla vuruşuyorlar, küfür ise gökten yağmur gibi yağıyordu. İnsanların üzerlerinden güçlükle atlayarak Gokka oraya gitmek isterken, bir genç oğlan ondan önce yetişerek aralarına girdi. Birisi orada oturanların üstlerine yıkıldı, ağzı da kapanmıyordu:

- Ben seni mahvedeceğim, kara yılan. Senin gibiler yüzünden geldi başımıza bu felaket. Senin o paytak kocan polisay elbisesi giyerek kolhozun çok şeyini topladı evine! Öldüreceğim ben seni!- diyerek yine öbür kadının üzerine atıldı.

- Ağzını topla çıplak karınlı! İşte seyret ve iyi gör, överek göklere çıkardığın Sovyet rejiminin sana yaptıklarını! Bak! Senin baldırı çıplağın (kocasını kastediyor) eline silah alarak onu neden savunuyor ki, kimbilir zavallının kemikleri şimdi hangi çukurda çürümektedir. Otomatların önünde oturuyorsun, o sümüklülerin donana kadar da otu-

racaksın!- diyerek, -şimdi senin müstahakını verdim- der gibi çevresine bakındı.

İki kadının çocukları da ağlaşarak annelerinin bacaklarına sarılıp duruyorlardı. Adamlar önce sessiz kaldılar, sonradan uğultular yükseldi.

- Ey ahali! Bu kara gün, bize, böylelerinin yüzünden geldi, işte orada yine bir polisayın karısı oturuyor! Gebertmek lazım onları!- diyerek kudurmuş vahşi kedi gibi, kadının biri, eski polisay karısının üstüne atıldı. Onun peşinden de başkaları. İşin sarpa sardığını farkeden soldatlar araya girerek, silahları ile onları iteleye iteleye dağıttılar.

Ama ağızları durmuyordu:

- İşte senin gibiler, senin eğri bel kocan gibi olanlar, faşistler gelince düğün bayram etmişlerdi; Tanrı'ya şükür, sevinçleri uzun sürmedi.-

- Bizimkiler Almanları da onların iş birlikçilerini de kül edip gönderdiler ya!-

- Sizinkilerin sizlere neler yapmakta olduğunu işte bugün görüyorsunuz!-

- Seni bırakıp kaçan o koca müsveddesini Almanlar yolda kurşuna dizmişler diyorlar. Görüyorsun ya satılıkları onlar da sevmiyorlar, nerede çürüyor kimbilir?-

- İlgi çekici olan nedir biliyor musun? Seninki de benimki de aynı yerde çürüyorlar.-

- Benimkinin mezarı var, mezarı!- diye kadın hıçkırarak ağlarken, bir yandan da dizlerini döverek çuvalın üzerine oturdu.

Böylece bıngıldayıp duran cerahat biraz boşaldı.

Bu dalaşma ve atışma insanların dikkatlerini o tarafa toplamıştı. Çekişme durunca, içinde bulundukları durumu yeniden farkederek bir süre sustular. Cephedeki askerin de polisayın da aileleri burada eşit durumdaydılar.

Gokka anasının babasının yanına döndü. Anası Majay'a birşeyler yedirmeye çalışıyordu. Pişmiş kak et parçasını Gokka'ya uzattı, Gokka almadı... Düğün günlerinde Aslan'ın hediye ettiği nikel kol saatine baktı. 13'ü gösteriyordu. Arabaların gelip gitmeleri durdu. Studebaker yük kam-

yonları sokaklarda sıra sıra bekliyorlardı. -Niçin bekliyorlar acaba?- diye düşündü Gokka. Kara kaputluların, havanın biraz kararmasını beklediklerini nereden bilsindi. Batal-Paşinsk'e giden yol üzerinde yaşayan Ruslar, Çerkesler, Abazalar bu durumu görmemelilerdi.

Ağlamalar, inlemeler bir duruyor, bir başlıyordu. Ayakyolu kokusu çevreyi sarmıştı. Kısa bir süre önce kızıla boyanan tribünler ile onun etrafında karışıp kaynaşan topluluk birbirleriyle tezat teşkil ediyorlardı. Köy sovyetinin dörtköşe çinko damlı binasının, bayram için süslenen ön duvarı meydana bakıyordu. Asılı afişlerden birinde: -Lenin ile Stalin'in kutsal bayrağı size ışık versin.- diye yazılıydı. Onun biraz altında meşhur resim-plaket: -Öz yurdumuz, anamız sen cepheye neyle yardım ettin?- diye soruyordu.

Bu soru sabahtan beri Gokka'nın gözüne ilişip duruyordu. -Peki ben ne yaptım cephede? Canımı esirgemeden uğraştım. Gece ile gündüzün ne olduğunu unutarak, yaralıları tedavi etmeye çalıştım; kendi kanım da döküldü. Bugün bu zulüm yetişmeseydi, ben yine cephedeki hastaneme dönecektim.- diye Gokka kendi kendine konuşmayı sürdürdü. Sonra da Küçük Karaçay İlçesi emekçileri için gazetede yayımlanan Stalin'in telgrafı aklına geldi. Tank yapmak için yüzbin ruble bağış topladıklarından, Stalin teşekkür ediyordu. Partinin Eyalet Komitesi Birinci Sekreteri M. A. Suslov'un Karaçay Muhtar Vilayeti çalışanlarına yazdığı mektubu da hatırladı. Bu teşekkürler bulunan gazeteyi, Kemishan Gokka'ya cepheye göndermişti. O gazete düşmanın eyaletten sürüldüğü gün yayımlanmıştı. Orada yiğit Karaçaylı partizanlar hakkında da övgü dolu yazılar vardı. İşte bütün bu vasıfları ve güzellikleri yok edilen insanlar, düşmanı yenmek için son lokmalarını da sevkedip durmuşlardı.

Her meseleye çare bulabilen Gokka, hem de Kızılordu'nun bir subayı olarak bu yazıya boyun eğerek baktığı için kendi kendine içerliyordu. -Bir çözüm, ne olursa olsun bir çözüm bulmak lazım.- diyordu, ama boşa çırpındığını da anlıyordu. İşte onun harp malulü subayları yere bakarak oturuyorlardı. 1937 yılında Karaçay aydınlarının önde gelenleri

yok edilmişlerdi. Şu anda Gokka köy aydınlarından sadece yaşlı muallimi farketti. Keza Belorusya'daki partizan askerin kumandanının annesi de oradaydı.

- Bizim köyümüz Çavul, Stalin'e ne kötülük etti? Candan sevgili oğullarımızı, kızlarımızı cephelere gönderdik; bütün emeğimizi de oralara aktardık.- diye konuştu pamuklu kaftan giymiş yaşlı bir adam.

- Hey sen ihtiyar, Stalin'e dokunma. O değil bu felaketi başımıza getiren.- dedi elinde bastonu, sırtında kaputu olan sakalı uzamış bir adam.

Bu esnada insanların gözleri sokağa çevrildi. Svanetya'ya[1] giden geçit istikametinde bir bölük Gürcü geliyordu. Gürcü oldukları başlarındaki keçe başlıklardan belliydi. Bazıları önlerine inekleri de katıp geliyorlardı, sahipsiz dolaşan inekleri...

Bir kadının acı çığlığı işitildi:

- Benim ineğim, işte Yıldız'ım! Nereye sürüyorsun tepesinden kan yağasıca?- diyerek insanların üzerleri ile yola doğru atıldı, ama nerede olduğunu çabuk anlayarak kaskatı kesildi...

Zaman ilerliyordu. Soğuk yüzlü kısa güz günü bitmek üzereydi. Dağların bir kısmından güneş çekilerek, yerini gölgeler almış bulunuyordu. Güneş parlarken kırılan soğuk, yine yakadan paçadan süzülmeye başladı. Uyumayan, yemeyen, içmeyen insanların yüzleri acı doluydu. Gokka onların yüzlerine bakmaya korkuyordu. Bunların içinde en talihsizler, günahsız çocuklardı. Yiyecek birşeyleri olmadığından onların haberleri yoktu. Anneleri hangi çareye başvursunlardı. Peynir parçasını, mısır ekmeğini, pişmiş patatesi ellerine tutturmaya çalışıyorlardı. Bazen çocuklar koşmaya, zıplamaya başlıyorlar, fakat.... bazen de gözlerini ardına kadar açarak hiç kıpırdamadan, kendilerini kuşatıp duran soldatları takip ediyorlardı. Onları ebediyen unutmamak için çok iyi bellemeye çalışıyorlarmış gibi bir halleri vardı. Bunlar, bu körpe yavrucuklar, çok kısa sürede yok olup gideceklerini nereden bilsinlerdi...

[1] *Svanetya:* Svanlar'ın oturduğu Kuzey-Batı Gürcistan bölgesi. (A.N.)

Gokkalardan pek uzak olmadan yaşayan Balacan'a rus gelini geldi. O beraberinde oğlu Volodya'yı da getirmişti. Balacan torununu göğsüne bastırarak, yumak yumak gözyaşlarını akıtıyordu. Gelini Klava, soldat çemberinin gerisinde dikiliyor, onu içeriye bırakmıyorlardı. O hazırlayıp getirdiği birtakım yiyecekleri, binbir zorlukla getirip kaynanasına uzattı. Klava'nın kocası Muhammat savaşın arefesinde askerlik görevini yaparken, kendini savaş cehenneminin içinde bulmuştu. O gün bu gün, okun topun içinde yaşıyordu. Rus olduğu için Klava'yı sürgünlere dahil etmemişlerdi.

Yıllar geçer bu oğlancık general olur. Acaba o, bugünkü günü hatırlıyor mudur?

Bundan öteye ne olacağını bilmeden, bir çare de bulamadan kalmak, insanların akıllarına zarar veriyordu. Bunlardan herhangi biri oturduğu yerden fırlayarak, elini de yumruk yapıp soldata atılırsa, derhal sille tokat otomatın ucuyla itelenerek püskürtülüyordu. Bazılarının da ağlaya ağlaya sesleri kısılmıştı, öldürseler bile umursamıyacak haldeydiler.

Gokka'nın yaralı bacağı yüz iğne birden batırılmış gibi sancıyordu. Ama onun aklı fikri geçitten aşıp gelen Gürcülere takılıp duruyordu. Onların boyunlarında heybeleri de vardı. Bunları görünce insanlar tekrar hareketlendiler. -Bizim evlerimizde yaşamaya geliyorlar.- diye bir kadın öyle söyleyince, kanlı kıyamet koptu. -Acaba evlerimize dönmemize izin verecekler mi?- diye az da olsa bir ümit ışığı görenlerin, gönüllerindeki bu ışık da söndü. Vaveyla yeniden koptu. Dağlar bu haykırışları yankılandırarak dalga dalga yayıyorlardı. Bu sırada bir kadın ayağa kalkarak, köy sovyetinin duvarında asılı duran Lenin ile Stalin'in resimlerine kolunu uzatarak, onlardan dilekte bulunmaya başladı. O, onların sadece birer resim olduklarını belki de idrak edemiyordu. Ona başkaları da katıldılar. Bu çaresizliği görmemek için insan canına kıyabilirdi...

Köyde evler, avlular, yollar temizlenerek bayrama hazırlık yapılmıştı. Köylüler işgalden sonra bütün gayretleri-

ni sarfederek yıkılan, harap olan mülklerini onarmışlardı. Kadınlar cephede savaşanlara sıcak tutan elbiseler, çoraplar hazırlamışlardı. Sovyet İnformasyon Bürosu'nun haberleri ile postayı bekliyorlardı, hep postayı bekliyorlardı. Ama bu, dünkü hayatlarıydı, insan sayıldıkları zamanın hayatı.

En acı şey, insanın insanlığının ayaklar altına alınmasıdır. Meğer bu çok kolaymış.

Güneşin dağların arkasına çekilmesiyle vadi soluklaştı. Kamyonlar birden gürleyerek kulakları sağır ettiler. Bir aydır şurada burada çakılıp duran kamyonlar birden hareketlenerek meydanın çevresinde toplandılar. Onların ışıldayan farları bu talihsiz insanların gözlerini kamaştırıyordu. İlk kamyon, insanlar binecek şekilde duvarın kenarına yanaştı.

Adamlar kendilerini saklıyormuş gibi birbirlerine yanaşıyorlardı. Ama hangisi olursa olsun birisi, o uğursuz kamyona ilk adımını atmak zorundaydı.

Ağlayan, yas tutan, soğuktan moraran aç insanları kamyonlara yüklemeye başladılar.

- Ey ahali!- diye Gokka acı bir çığlık işitti. -Ey ahali! Analarımızın, babalarımızın yattığı mezarları terkedip gidiyoruz!-

Kadın böyle haykırınca, birden yükselen feryatlar yeri, göğü sarstı.

- Ağlamayın ey insanlar!- dedi onlara bir kadın sesi, -Analarımız, babalarımız bizden daha talihliymişler ki onlar öz topraklarında yatıyorlar!-

Yük kamyonlarına merhametsizce tıkaç yapılan bu masum insanların bir çoğunun kefensiz ölüleri uzak diyarlara uzanan yolları döşeyecekler, bezeyeceklerdi...

*

* *

*

* *

Kamyonlara insanları eşya yükler gibi yüklediler: Bütün amaçları daha çok sığdırabilmek. İnsanlarla eşyaların bir birlerini dayanılmaz derecede sıkıştırmaları, çocukları çok rahatsız ediyordu ve onlar durmadan ağlaşıyorlardı.. Yaşlılar da sessizçe inliyorlardı. Ne yapıp edip bir şeyler yapmaya çalışanlar sadece kadınlardı.

Gokka ile Habiybat, Majay'ı güçlükle kaldırarak kamyona bindirmeye çalışırken onu yere düşürdüler. Habiybat içini çekerek ağladı.

- Bize, kim olursa olsun biri yardım etsin!- dedi Gokka.

- Tutunuz!- diye bir soldat Majay'ın baş tarafından kaldırdı, Gokka da ayak tarafından tutarak yaşlı adamı çuval yükler gibi kamyona attılar. Peşinden de Habiybat'ı bindirdiler. Eşyalarını kamyona taşıdıktan sonra, Gokka kendisi de bindi, ama bir şey anlıyamadı: İnsanlarla eşyalar iç içe karma karışık duruyorlardı.

Makinanın üzeri tente ile örtüldü, sadece arkası açık kaldı. Oraya da otomatik tüfekli iki soldat oturmuştu.

Kamyon hareket etti. Bu zaman parçası Gokka'ya canın tenden ayrılması gibi geldi. Bütün bu faciaya şahit olan Kafkasları gecenin karanlığı örtmüştü. Yanık kalan lambanın ışığı penceresinden farkedilen Majay'ın evi de gerilerde kaldı. Kaynanasının avlusunda Gokka, bir takım insan göl-gelerini görerek: -Dağ ardından gelenler- diye düşündü. Aslan'ı hatırlayarak kalbi çarptı...

Gokka'nın bulunduğu kamyon Çavul'un sonuna, Çotçaların mahallesine eriştiğinde, farları ışıldayan bir çok kamyonun ilçe merkezinden yukarıya doğru geldiklerini farketti. Onlar da Çavul'dan inen kamyonlara katıldılar. -Demek sadece Çavulluları götürmüyorlarmış- diye düşündü Gokka.

- Aman Tanrım! Bu kadar kamyonun ana yola doğru tırmanıp geldiğini görüyor musunuz? dedi kamyondaki kadınlardan biri.

- Vah garip başım! Bütün Ullu Karaçay'ı göçürüyorlar![1]

Kamyonda ona cevap verecek gücü olan kimse yoktu. Hepsi susuyordu. Buna rağmen sessizliği bozan biri çıktı:

- Nasıl da gerçek oluverdi, ermişin söyledikleri, aman Tanrım!

-- Tav allında bir halk bolur-Kün allında talk bolur-[2]. Yok olup kuruyup gidiyoruz,- diye ermişin sözlerini bir daha hatırlatarak ağladı.

Ona kimse katılmadı, aslında kimsede takat kalmamıştı. Gokka'nın kafasını hastanelerde kalanların, evlerinden ayrı düşenlerin, kız kardeşi Kemishan'ın ve kaynanası Keminat'ın düşünceleri sarmıştı.

Bulundukları kamyon Kılıyan Köprüsü'ne ulaşırken, ilçenin yakın bir köyünden gelen kamyon konvoyunun ana yola yaklaşmakta olduğu görüldü. Onların farlarından yayılan ışık, karanlık geceyi adeta ikiye bölüyordu. -Bu köyü de...- dedi, Gokka kendi kendine. Gözün alabildiğince yol, kamyon dizileriyle doluydu. Bu sebepten güçlükle yol alıyorlardı.

Bütün Karaçay'ı topyekün tehcir ettikleri artık anlaşılmıştı.

Kamyonlar Kılıyan Köprüsü'nü geçtikten sonra, güzelliği dillere destan olan Kuban Vadisi'ne girdiler. Taşlı ve dar yol vadi boyunca münhaniler çizerek uzanıyordu. Bu yolu vaktiyle, sürgüne gönderilen bir dekabrist[3] mühendis olan İgelström yapmıştı. İnşa ettiği yolun böyle bir faciaya hizmet edeceğini rüyasında bile görmemiştir sürgün mühendis. Yol o kadar dardı ki iki arabanın bir birini geçmesi

[1] Uçkulan, Kartcurt ve Hurzuk köylerinden oluşan yöre. (A.N.)
[2] Dağ önünde bir halk olur-Güneş altında yok olur. (A.N.)
[3] 1825 yılı 14 Aralık günü, Çar'a karşı darbe girişiminde bulunan ihtilalcilere verilen isim. Olay, rusça Dekabr (Aralık) ayında cereyan ettiği için bunlara -dekabrist- adı verilmiştir. (A.N.)

mümkün değildi. İnanılacak gibi değil bu koca kamyonların yola sığmaları!

Gokka bir kolu ile babasına sıkıca sarılarak, içinde ne olduğunu bilmediği bir torbanın üzerinde oturuyordu. Anasının da, babasının da ağızlarından tek söz çıkmıyordu.

Ay ufuktan süzülerek, solgun ışığıyla ormanı bir masal ülkesine benzetti. Sonbaharın bu soğuk gecesinde gökte hiç bulut görünmüyordu. Şurda burda parıldayan yıldızlar, bu talihsiz insanlara göz kırparak, onların acılarına acı katıyorlardı. Kafkaslar da, kendileri için canlarını feda eden evlatlarının ardından sessiz sessiz ağlıyorlardı.

Mikoyanşahar'da düğünleri yapıldıktan sonra, Aslan ile Gokka kendi köylerine, işte bu vadi boyunca gülerek, oynayarak gelmişlerdi. Geçen günleri anımsayarak kalbine hançer saplanmış gibi oldu. Nasıl da mutluydular! Dünyanın mutluluk üzerine kurulduğuna inanıyorlardı. Aslan yol boyunca Gokka'ya yazdığı şiirleri okumuştu. Aslan meslek enstitüsünde, Gokka da Moskova'daki aspiraturada[1] tahsillerine devam etmek istiyorlardı.

Gokka bu düşüncelerden kendini zor ayırdı. -Gereksiz, gereksiz. Onların hepsi rüya imiş. O zamanlar Gokka insandı, ya şimdi?-

Gidiyorlar. Daracık yolda apılaya apılaya gidiyorlar. Gokka'nın hatırına Lenin'in mısraları geldi:

Gece tan aydınlığı gibi,
Kovulduğun
Yurduna son bakış gibi
Tatlı idin bana.

-Kovulduğun yurduna son bakış-. Bu sözler kafasından bir türlü gitmiyordu. -Kovulduğun yurduna son bakış-. Çok geçmeden Gokka da, bu makinaya tıkılıp gelen talihsizler de kovuldukları yurtlarına son bakışlarını göndereceklerdi. Yolun en zor yeri olan Aman Nıhıt'ı geçtikten sonra atayurdu gerilerde kaldı. Son bakış, son nazar...

[1] Yüksek lisans verilen öğretim kurumu (A.N.)

Acı bir çığlıkla Gokka'nın düşünceleri bölündü. Önde, ne olduğu bilinmeyen bir şeyin gürültü kopararak yara yuvarlandığı işitildi. Gokka'nın kamyonu da onun arkasındakiler de durdular. Soldatlar sıçrayarak yere indiler. İnsanlar, öndekilerin niye bağırıştıklarını merak ederek, soldatlardan bilgi almaya çalışıyorlardı, bir taraftan da: -Dayanamıyoruz, biraz yere inmeye izin verin- çığlıkları ayyuka çıkıyordu. Müsaade ettiler. Adamlar makinalardan inerek birer yere oturdular. Habiybat evden bir tabure almıştı. Kalabalık azalınca, Majay'ı tabureye oturtarak kendisi de yere indi.

İnsanlar biraz hafifliyerek kendilerine gelmeye başlayınca, haberi duydular: Önde giden kamyonlardan biri Aman Nıhıt denilen yerde yara yuvarlanarak Kuban Irmağı'na uçmuş. İnsanlar uçurumun başında feryat edip duruyorlardı. Bu esnada acı bir çocuk çığlığı işitildi. Uçurumun derinliğine bakanlar, yarın duvarında biten bir ağacın dalına sıkıca asılıp duran bir çocuğu farkettiler. Bu elîm manzarayı görenler, akıllarını oynatacak hale gelmişlerdi. Kamyon yara yuvarlanırken, çocuk arka açıklıktan fırlıyarak ağacın üzerine düşmüş. Bir delikanlı aşağıya sarkmak için çarşaf aramaya başlayınca:

- Kamyonlara binin!- diye komut verildi.

İnsanlar bir süre uçuruma yuvarlanan kamyondakilerle, ağaca asılı kalan zavallı çocuğa yas tutarak yol aldılar. Ölüm korkusu iyiden iyiye yüreklere yerleşmiş bulunuyordu.

Olaydan birkaç yıl sonra, ağaca asılı kalan çocuğun akıbeti belli olmuş. Oraya yakın küçük bir köyde yaşıyan iki rus kadını böğürtlen toplamak için ırmak kıyısına gelmişler ve ağacın dalına asılı duran çocuğu görmüşler. Hemen koşup imdat istemişler. Adamlar gelip küçük talihsizi kurtarmışlar. Anlaşılan elleri ağacın dalına korkuyla kilitlenivermiş. Canı henüz içindeymiş. Kadınlardan biri çocuğun bakımını üstlenmiş. Ne var ki, çok geçmeden kadın ölmüş. Bilahare çocuğu, kadının akrabaları büyütmüşler. Daha sonra da askeri okula vermişler...

Gokka, kamyon konvoyunun Mikoyanşahar'ın yakınındaki köyden[1] geçmekte olduğunu farketti. Köy zifiri karanlık içindeydi, pencerelerden ışık sızmıyordu. -Anlaşılan bu köyü de göçürmüşler- dedi Gokka, kendi kendine. Kamyonlar Mikoyanşahar'a girmeden, Kuban Irmağı'nın sağ kıyısını takibederek aşağıya, Sulimov'a[2] doğru dizildiler. Sulimov, Çerkes Otonom Vilayeti'nin merkezidir. Sürgün gecesi kızkardeşi Kemishan Mikoyanşahar'da bulunuyordu. Kimbilir şimdi hangi konvoydadır zavallı kızcağız? Aslan ile birlikte oturdukları daire de buradaydı ve cepheye gittiklerinden beri kapısı kilitliydi. Gokka'nın göğsü sıkıştı ve iliklere işleyen soğuğa rağmen kaputunun düğmelerini çözdü.

Kamyonlar çok yavaş yol alıyordu, yol adeta tıkanmış gibiydi. Kuban'ın sol yakasındaki Karaçayşahar da karanlık içine gömülmüştü. Ama yine de bazı evlerden ışık sızıyordu. Şurası muhakkak ki bu sızan ışıklar Karaçaylılara ait değildi. Orada yaşayan başka halklara mensup kimselere ait olmalıydı. Karaçay'ın ışığı artık sönmüştü...

Yıllar sonra anlaşıldığına göre, Karaçay'dan Batal-Paşiniske'ye giden yol üzerindeki yerleşim merkezlerinde yaşıyan başka halklara mensup insanlara, geceleyin karartma yapılması için emir verilmiş...

Kamyonlar tarlalara gelip durduklarında tanyeri iyiden iyiye ağarmıştı. Soğuk her zamanki gibi iliklere işliyordu. Soğuktan elleri, yüzleri morarmış yarı uykulu insanları kamyonlardan boşaltmaya başladılar. Makinalar göz alabildiğince bütün düzlüğü doldurmuştu. Bir yanda da yük vagonlarından oluşan uçsuz bucaksız katarlar, kapılarını ardına kadar açarak bekleşiyordu. Gokka, buraya demiryolunun yeni döşendiğini farketti. Bu tarlalar, Karaçay'ın Cögetey denilen kasabası ile bugünkü Çerkessk şehri arasında bulunuyordu. Bugün, bu kitabın yazıldığı gün (1990), aynı yerde Kuzey Kafkasya'nın ünlü çimento fabrikası bulunmaktadır. Düzlüğün bir tarafında da yeni kurulan bir ilçe olan Şestera yer alıyordu.

[1] Taşköpür köyü. (A.N.)
[2] Bugünkü Çerkessk şehrinin o devirdeki ismi. (A.N.)

Kamyonlar üzerlerindeki talihsizleri silkeliyerek, yeni yüklerini almak için geri döndüler.

Studebakerlerden boşaltılanları yük vagonlarına yüklüyorlardı. Gözün erişebildiği her yerde insan kaynıyordu. Yakınlarından ayrı düşenler, onların isimlerini yüksek sesle çağırarak arıyorlardı. Gokka da: Kemis-han!-diye sesleniyordu, ama kimse kimseyi duymuyordu, çünkü hepsi birden bağırışıyordu.

Gokka kaynanası ile Kemishan'ı arayarak çırpınırken, ilerde, biraz uzakta kayın valdesini gördü ve ona doğru koşmak isterken:

- Geri dön!- diye, otomatını enine tutarak önüne bir teğmen dikildi. Bununla da kalmıyarak, Gokka'nın göğsüne tüfeğiyle dürterek: -Yüzbaşı! Geri dön, senin gibi yüzbaşıları biz çok gördük- diye, onun omuzundaki apoletini koparıp yere fırlattı. Vurup hemen oracıkta öldürecekse bile, Gokka hiç tereddüt etmeden -şrak- diye teğmenin suratına, gücünün yettiği kadar bir tokat vurdu. Kimbilir bu döğüşün sonu nasıl bitecekti, orada bulunan kadınlar bağırışarak araya girmeselerdi? Galiba teğmen de kumandanından korkmuştu.

Gokka yavaşça eğilerek yerden apoletini aldı, usulca okşıyarak, ağır adımlarla ailesinin yanına döndü. Teğmen'in tıraşsız suratına aşkettiği şamarın tesiriyle eli hâlâ ateş gibi yanıyordu. Gözyaşları boğazına tıkandı. Annesiyle babası ona soru soran gözlerle bakıyorlardı, ama o, yüzünü göstermemek için başını öbür tarafa çevirdi.

Yerden yük vagonlarına kolay binilsin diye kalaslar dayamışlardı. Gokka annesiyle birlikte Majay'ı kaldırmak isterken, orada bulunanlardan bir kısmı yardıma koştular ve yaşlı adamı, döşeme tahtaları delinmiş hurda yük vagonuna bindirdiler. Vagonun yan tahtalarına iliştirilmiş ranzaya benzeyen raflarda yer kapabilmek için itişip kakışan bu talihsiz insanları seyretmek Gokka'ya elem veriyordu. Babasını bir kenara yerleştirdikten sonra annesiyle birlikte eşyalarını taşımak için yere indi. Onları taşıyıp bitirdikten sonra üçü de torbaların üzerine oturdular. Vagonun içi kaynaşı-

yor, insanlar bir birlerini çiğniyordu. Yine feryat figan yine beddua...

Habiybat, Gokka'nın bir omuzunda apoletinin olmadığını farkederek, yaşlı gözlerini kızına doğru çevirdi. Gokka avucunda sıkıp durduğu apoleti gösterdi. İkinci apoletini de koparıp almaya Gokka'nın eli bir türlü varmadı. Üniforması kendisine yardım etmiyorsa da o, henüz ona değer veriyordu.

Habiybat, Gokka'nın apoletini alarak, oğlunun resmini taşıdığı cebine koydu.

Güneş, puslu gökyüzünde zar zor seçiliyordu. Her taraf sanki kurşun dökülmüş gibiydi.

Vagonun koca kapısı -buna duvarı demek daha doğru- gacır gucur sesleri çıkararak örtüldü. Ortalık hemen zifiri bir karanlığa büründü. Ancak, yan tahtanın üst kısmında demir parmaklıklı küçük bir pencere varmış. Şimdi oradan cılız bir ışık sızmaya başladı. İçerdekilerden birisi küçük gaz lambasını farkederek yaktı. Lambanın titrek ışığı insanların yüzlerinin bir birine benzediğini, müşterek felaketin çehrelerde müşterek ıstırap çizgileri oluşturduğunu ortaya çıkarmıştı.

Tren kıpırdamadan olduğu yerde öylece duruyordu. Anlaşılan yükleme işini henüz bitirememişler...

-Tık- diye Gokka'nın hatırına bir şey geldi: -Bu felaket yanlış bir iş de değil, rüya da değil. Bilakis planlanarak uygulanan gerçek bir durumdur. Savaşta muharip askerlere bu kadar ihtiyaç varken, soldatları buralara göndererek, devlet kendi vatandaşları ile savaşıyor. Böyle bir zamanda kamyonlar ve trenler yararlı bir iş yapmadan bekleşip duruyorlar. Cephedeki seyyar hastanelerden yaralıları menzil hastanelerine nakletmek için araç bulunamazken, bu kadar motorlu vasıtanın başka maksatlarla kullanılması anlaşılır şey değildir. Bu facianın düşünülerek, taşınılarak tertiplendiğinin kanıtları ise apaçık ortada duruyor: Yeni çekilen demir yolu, yüzlerce ranzalı tahta vagon, Studebaker kamyonlar, silahlarını silahsız insanlara doğrultmuş binlerce kara

kaputlu asker. Yer yüzünde bir benzeri görülmiyen bu zalim plan acaba kimin kafasından çıktı?-

Vagon çatırdadı, katar hareket etti. Dışarıda ise yine feryat, figan. Onlar gelecek katarı bekleyen insanlar olmalı (eğer insansalar?).

*

* *

Katarın tekerlekleri demir raylarda takırdıyor, tahta vagonlar da durmadan çatırdıyordu, içindeki insanlar suskundu: Açlık, uykusuzluk, yataklarında terkedilen çaresiz hastalar, ailelerinden ayrı düşmüş çocuklar, analar, babalar... Bütün bu acılar felaket kurbanlarının dayanma gücünü kırmış, ne yapacaklarını, ne söyleyeceklerini bilemez hale getirmişti. En acısı nedir derseniz, bu talihsizlerin kendilerine -insanız- diyememeleri. Gerçekten insan yerine konulsalardı, böyle hayvan katarına istif edilerek, meçhul bir istikamete götürülürler miydi? Her tarafı delik deşik, rüzgâr savuran hayvan vagonu, buna tanıklık ediyordu. Birbirleri üzerine yığılarak yol alan zavallıların insan olduklarını sadece çocuklar hatırlatıyordu: Onlardan bir kısmı yiyecek içecek isterken, altlarını sidik yakmış bebekler de analarının sütü kaçmış memelerini emmeye çalışıyorlardı.

Vagonun orta yerinde küçük bir sac soba bulunuyordu, ancak yakacak bir şey yoktu.

Gokka kalabalığın arasına sıkışarak annesiyle babasının yanında oturuyordu. Zaman zaman da nabızlarını kontrol ediyordu. Babası Majay evden çıkalı peş peşe on kelime konuşmamıştı. Bütün hayatını Sovyet rejimine adayan dürüst insan Majay, olanları bir türlü izah edemiyerek aptallaşıp duruyordu. Ayakları onu taşımamaya başladığından beri kendi kendine konuşmayı da âdet edinmişti. Şimdi ise geçen hayatını hatırına getirerek: -Neymiş Sovyet rejimi? Elime silah alarak onu niçin savunmuştum?- diye kendi kendine soruyordu.

Gokka'nın şu anda içini kemirip bitiren şey, apoletinin bir teğmen tarafından koparılıp atılmasıydı. Bu rütbeler Gokka'ya boşuna verilmemişti: 1941 yılından başlıyarak bu-

güne kadar, sahra hastanelerinde gecesini gündüzüne katarak hizmet vermişti. Ameliyat masasının yanında günlerce dikildiği olurdu. Okun topun arasında hayatını hiçe sayarak çalışmıştı. Yaralanarak hastaneye düştüğünde, kendi kaderi hakkında düşünmeye fırsat bulabilmişti, onun yazgısı güzeldi: İzci ve komsomol yıllarından başlıyarak toplum işleriyle ilgilenmişti. Enstitüde okuduğu zaman da öyleydi. Ülkeye, bütün dünya proleterlerinin önderi Yosif Vissarionviç Stalin'e dürüst hizmet etmeyi, Gokka da onun nesli de hayatlarının en büyük şiarı saymışlardı. Bu sebeptendir ki ülkeye düşman saldırınca, hiç tereddüt etmeden gönüllü olarak cepheye koşmuştu. Gokka'nın bir mutluluğu da kalbindeki en saf sevgisiyle Aslan'a rastlamış olmasıydı.

Gokka'nın düşüncelerini Abidat'ın çocuklarından birinin iniltisi böldü. Onlar Majayların yanındaydılar. Çocuk güçlükle konuşarak su istiyordu. Abidat, Hapaların Sımay'dan su istedi. Sımay karşıki köşede oturuyordu. Yanındaki duvarda kızılcık kabuğuyla boyanmış su tulumu asılıydı. Sımay şeker hastası olduğu için susuz duramıyordu. Sürülürken bile su tulumunu ihmal etmemişti.

- Buraya küçük bir kap uzat,- diye seslendi Sımay. Abidat'ın kabı yoktu. Kalabalıktan biri ağaç tası uzattı. Küçük tas elden ele dolaşarak Sımay'a ulaştı. Dibini zor kaplayan bir su dökerek, Sımay tası geri gönderdi. Çocuk onu hemen yudumlayarak, -yine- diye ağladı. O böyle der demez vagonda meydana gelen manzarayı görmemek için Gokka en yalçın dağları bile aşmaya razı olurdu: Öbür çocuklar da viyakladılar -ben de, ben de- diye ve ellerini Sımay'a uzattılar. Sımay ise tulumunu sımsıkı kucaklayıp duruyordu. Titrek lamba ışığında onun uzamış sakalı farkediliyordu. Çavul köyünde Sımay'ın hastalığını bilmeyen yoktu. Oysa şimdi, kimse hatırlamak istemiyordu. Büyükler, çocukların susuzluklarına dayanamıyarak, utanmayı, hayâyı da bir kenara bırakarak Sımay'dan su istiyorlardı. İşte iki üç kadın, insanları çiğneye çiğneye Sımay'a doğru yürümeye başladılar bile.

- Ey ahali! Lütfen kendinize gelin! Ne yaptığınızı biliyor musunuz?- diye, sesinin çıktığı kadar bağırarak Gokka, koşup Sımay'ın önüne dikildi.

- Ya benim çocuğum susuzluktan ölürse?!

- Su-su-su!

- Ben de ölüyorum susuzluktan-n!

Gokka diliyle de, eliyle de suya hücum eden insanları engelleyemiyeceğini anlıyarak, Sımay'ı ikna etmeye hazırlanırken:

- Her birine birer yudum ver, onlar ölüp sen kalırsan, dünyada rahat yaşıyabilecek misin?- diyerek genç bir adam, karşı ranzadan doğruldu.

Durum tatlıya bağlandı, ağaç tas elden ele dolaşmaya başladı. Ama susuzluğunu kimse gideremedi. Sadece ağızları ıslanarak bir süre sakinleştiler. Şimdi de su için yaptıkları çirkin davranışlardan dolayı bir birlerinin yüzlerine bakamıyorlardı.

Tekerlekler demir raylarda takırdıyor, tahta vagonlar da durmadan çatırdıyordu...

Gokka dönerek yerine oturdu. "O genç adam da kimdi, Çavullu ise niçin tanımıyorum? Aslında onun akranlarının hepsi cephedeler." diye düşünürken, aklına yanındaki kadına sormak geldi. O postanede görevliydi ve çok kimseyi tanıyordu.

- O Aydınların Hasan'dır. Kendisi Taşköpürlü, hanımı da Teberdilidir[1]. Kısa süre önce evlendiler. Çavul'a akrabalarını ziyarete gelmişlerdi. Şimdi de kendilerini bu cehennemin içinde buluverdiler. Bomboş ellerle çıkıp geliyorlar. Hasan kendisi Mikoyanşahar'da önemli bir görevde çalışıyor. Rostov'da iktisat enstitüsünü bitirmiş. Sağlık yönünden bir özürü olmalı ki kendisini sakata ayırmışlar. Onda bir yakışıklılık, bir zerafet vardı ki herkes imrenirdi, -dedi kadın.

Gokka halkına erişen bu musibetin sebebini izah etmeye ne kadar uğraşsa da bir türlü açıklık getiremiyordu. Geçmekte olan olay, insanın havsalasına sığmayan bir şeydi.

[1] Taşköpür ile Teberdi, Karaçay'da bulunan iki köyün adıdır. (A.N.)

- Ah, anneciğim, dayanamıyorum...-diye bir kadın sesi duyuldu. Peşinden de "pat" diye ranzadan bir kadının atladığı görüldü. Kasıklarını elleri ile bastırarak, insanları çiğneye çiğneye kapının yanına geldi ve yere çöktü. Hasan da kadının sıkıntısını anlamış ve ne yaptığını bilmez halde kapıyı yumruklamaya başlamıştı.

Demir tekerlekler raylar üzerinde takırdıyor, tahta vagonlar da durmadan çatırdıyordu. Gecenin karanlığı ise minik pencereyi kaplamıştı.

Genç kadın orada, tahta döşemenin üzerinde bir süre hareketsiz kaldı ve sesi kesildi. Herkes sustu. Onu mahçup etmemek için yüzlerini başka taraflara çevirdiler. Aynı şekilde çaresiz kalanların sayısı hiç de az değildi. Çocuklar ise ihtiyaçlarını bezlerin üzerine gideriyordu. Vagonun penceresinden giren soğuk hava, harmanlıyarak pis kokuyu dışarı çıkartmasaydı, insanlar nefessiz kalabilirlerdi.

Hasan, insan sağlığını tehdit eden bu duruma bir türlü tahammül edemiyordu, o kendini henüz insan sayıyordu, yine gümbürdeterek yumruklamaya başladı:

- İnsan kanı içenler! Henüz yurdumuzda iken kurşuna dizseydiniz olmaz mıydı? Siz, faşistlerden daha beter faşistsiniz!- diye, kime seslendiğini bilmeden çılgınca bağırıyordu.

Demir tekerlekler ise raylar üzerinde takırdıyor, tahta vagonlar da durmadan çatırdıyordu.

Yorgun bitkin insanlar, artık ıstıraplarını dışarıya belli etmiyorlardı. Tekerlekler üzerinde geçen hayatlarının ne kadar süreceğini kimse bilmiyordu. Hiç bir şeyi farkedemiyecek durumdaydılar. Yine de aralarından biri zaman zaman ağzını açıyor, bağırıp çağırıyor, birilerine beddualar yağdırıyordu.

Yerde oturanlardan birinin "Stalin'in bu faciadan haberi yoktur", diyerek yanındakine dert yandığını işiterek, Gokka yine düşünceye daldı. "Ya göz göre göre evlerimize gelip yerleşen gürcüler?"-dedi Gokka kendi kendine. "Bu duruma ne demek lazım?!" Gokka'nın kalbinde Stalin'e karşı olan inanç o kadar derindi ki onu bir türlü suçlayamı-

yordu. Stalin gibi doğru bir insanın yer yüzüne gelmediği, okul kitaplarından başlıyarak her gün gazetelere, mecmualara yazılıp duruyordu. Radyo da sabahtan akşama aynı şeyleri söylerdi. Onu bırakın, "Stalin" adı o kadar çok söyleniyordu ki Lenin'in adı unutulmaya yüz tutmuştu.

Gokka cephede bulunduğu yıllarda sıkıntı çekmekten geri kalmamıştı. Ama kendi borcunu kanıyla, canıyla yerine getirmekten bir an bile kaçınmadı. Stalin'e ve Sovyet Rejimi'ne inanç, onun kalbinde adeta bir bayraktı. Şimdi ise bu inancı pamuk ipliğine bağlanmış gibi görünüyordu. Bu sebepten Gokka mazideki hayatına dönerek onu tekrar yaşamak istedi: Cephedeki arkadaşlarını hatırına getiriyor, Aslan ile müşterek aşklarını düşünüyor ve tam bunlarla yüreği ısınmaya başlarken demir tekerleklerin takırtıları, tahta vagonun çatırtıları onu tekrar karanlık sandığın içine sokuveriyordu.

Yükleme sırasında teğmenin söyledikleri hatırına geldi: "Faşistlere yardım ettiğiniz için sürülüyorsunuz". "Peki, faşistlerin işgal ettikleri diğer yerlerde, onlara yardım edenler hiç mi yoktu? Evet vardı, hem de daha fazla! Öyleyse o halkları niçin tehcir etmediler? Koruyucusu olmayan küçük bir halkı topyekün sürmek, zor olmasa gerek. Üstelik onun can damarı olan aydınları 1937 yılında imha edilmişse, erkeklerinin tamamı cephede ise... Kadınları, çocukları, yaşlıları hayvan vagonlarına yüklemek pek zor olmasa gerek."

Hiç bir şeyden habersiz, gacur gucur ederek tren durdu. Biraz sonra vagonun kapısı açıldı ve kalabalığın üzerine sabahın soğuk ayazı vurdu. Işık gözlerini kamaştırdığı için zavallılar bir süre gözlerini açamadılar. "Şimdi de ne yapacaklar?" endişesi yüreklerine büyük bir korku salmıştı. Aslında daha büyük kötülük ne olabilirdi?... Soldat her zaman olduğu gibi otomatını doğrultarak:

-Çıkın?-diye buyruk verdi.

İnsanlar bir birlerini çiğniyerek, basma kalasının konulmasını da beklemeden rap rup diye vagondan atlamaya başladılar. İnenlerin hepsi zaruri ihtiyaçlarını gidermek için kuytu yerler aramaya koyuldular. Bazıları eşyalarını da ala-

rak inmişlerdi, bunu farkeden soldat: "Eşya almayın!" diye bağırdı. Gözün alabildiğince dağılarak yerlere çöktüler. Bir birlerinin yüzlerine bakmamak için elleriyle yüzlerini kapatıyorlardı. Vagondakilerin hemen hepsi inmişti. Katarın altına girenlerin de haddi hesabı yoktu. Hafifledikten sonra vagona dönüyorlar ve bulabildikleri kapları alarak su aramaya koyuluyorlardı. Burası istasyon değildi. Küçük bir ara istasyonuna benziyordu. Biraz ilerde küçük bir ev görünüyordu. Ona yakın yerde çeşmeyi buldular ve oraya doluştular. Soğuğa aldırış etmeden kadınlar çocuklarının altlarını ve bezlerini yıkadılar. Çeşmenin çevresi yine soldatlarla kuşatılmıştı.

Biraz kendilerine geldikten ve alabildikleri kadar su aldıktan sonra, insanlar bu kez kaybettikleri yakınlarını aramaya başladılar. Katar boyunca ileri geri koşuyorlar, yüksek sesle isimlerini çağırıyorlardı. Katar o kadar uzundu ki bir baştan bir başa ses duyurmak imkânsızdı. Üstelik hep bir ağızdan bağırdıklarından hiç bir şey anlaşılmıyordu.

Hepsi çıkana kadar Habiybat vagonda bekledi, Majay'ı lazımlıklı tabureye oturtarak yere indi. Trenin altına girerek ihtiyacını giderdi. Gokka da bulabildiği bir kapla su getirerek anasına içirdi. Daha sonra annesini vagona çıkararak kaynanası ile Kemishan'ı aramaya koştu. Bu katarda bulunanların hepsi Ulu Karaçay'danmış. Arkadan kim bilir kaç katar daha geliyordu... İnsanların simaları tıpkı bir birlerine benziyordu. Kimse kimseyi ne görebiliyor ne de tanıyabiliyordu. Hulasa tam bir karışıklık hüküm sürüyordu.

Bir vagonun önünde Gokka, soğuk toprağa oturmuş halde, ellerini göğsüne kavuşturarak iki yana sallanan ve gözlerini sabit bir noktaya dikip duran bir kadına rastladı. Elinde bir maşraba su ile aksaya aksaya yürümeye çalışan adama soru soran gözlerle baktı.

- Bunun adı Zariyat'tır. Batal-Paşiniske'de bizi vagona yüklerken, altı yaşındaki büyük oğlunu kaybetmiş. O hengâmede belki birileri alıp gitmiş de olabilirlerdi. Bu zavallı kadın ise akli dengesini kaybetmiş gibi görünüyor. Soğuktan da donmak üzere, gel yardım et de yerine oturta-

lım,-diye maşrabasını yere koydu. İkisi birlikte kadını vagona taşıdılar.

Gokka'nın bacağındaki yara iğne batmış gibi acıyordu. "Yeniden azdı mı acep?" -diye, hızlıca yürüyerek Gokka kendini denedi. Ağrısı biraz hafiflemişe benziyordu..

Gokka vagona döndüğü zaman, iki soldatın birer elleriyle burunlarını tıkayarak, diğer elleriyle eşyaları karıştırdıklarını gördü. "Şimdi de ne arıyorlardı?"

Bu sırada yakındaki vagondan acı feryatlar duyulmaya başladı. Gokka'nın yanında duran Hasan:

- Ölüyü birilerine teslim ediyorlar. Görüyorsun ya kefenini de uzattılar. Zavallılar, onu kefenliyerek usulünce defnedeceklerini sanıyorlar. Halbuki, olduğu gibi bir çukura atıverecekler, alçaklar! Ömründe bir kez olsun hastalanarak yatağa düşmeyen zavallı ihtiyar, vagona biner binmez can vermiş, diyorlar. Oğlu ise cephede savaşıyor. Görüyorsun ya zavallının cesedini köpek leşi gibi fırlattılar. Şimdi de soldatlar vagonları karıştırarak ceset arıyorlar! Dayanamıyorum! Ah, dayanamıyorum! -diye Hasan elleriyle yüzünü örttü. Az sonra da kendini tutamıyarak:

- Şunun imiğini sıkıvereyim! -diye, biraz ileride dikilip duran soldata atıldı. Gokka onu güçlükle zaptederek:

- Sabırlı ol, soldatın ne suçu var, o verilen emri yerine getiriyor. Bunu yapmadığı takdirde başına gelecekleri iyi bilirsin dedi.

Hasan utanma duygusunu da bir kenara bırakarak, kadın gibi hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Bir taraftan da:

- Kim... Kimdir suçlu?! Ben savaşa katılmak için can atmıştım. Sen... sen subaysın, ülkeyi düşmandan korurken yaralandın, bugün bu hallere neden düştün? Benim babam şu anda cephede savaşıyor. Bu masum insanların kocaları, oğulları, kızları da savaştalar. Kimin için savaşıyorlar, söyle? Dayanamıyorum, hiç dayanamıyorum!

- Vagonlara binin! -diye komut verildi.

- Vagonlar mı dedin?! -diye Hasan ağlamasını keserek soldata sertlendi, -vagonlara insanlar biner! Bizlerse

hayvanız, hayvan! Hayvanların taşındığı sandıklara onun için yüklenerek götürülüyoruz!

- Bağırma! - diye soldat otomatı ile Hasan'ı iteledi.

Hasan çevik bir hareketle dönerek soldatın boynuna sarıldı. Kim bilir işin sonu nasıl bitecekti, orada bulunanlar araya girmeselerdi. Hasan'ı güç bela vagona bindirdiler. Komşu vagonda ise ölünün yası tutuluyordu...

Hava pusluydu. Kar mı, yağmur mu olduğu pek seçilemiyen bir yağış vardı. Gözün alabildiği her yer düm düz uzayıp gidiyordu. Buralara belliki hiç pulluk girmemiş. Bu ıssız yerde istasyonun minik yapısı öksüz gibi duruyordu.

İnsanlar vagonlara doldular. Bu kez bulabildikleri kapları su ile doldurmuşlardı. Bazıları da küçük sobayı yakmak için kuru ot toplamışlar. Hapaların Sımay da ünlü su tulumu ile vagona bindi.

Yakınlarının isimlerini söyliyerek seslenenler, ölüler için tutulan yaslar uğultu halinde çevreye yayılıyordu "Kapıları bir an önce örtselerdi" -diye düşündü Gokka, artık bu feryatlara dayanamıyordu.

Dışarıdan gelen soğuktan korunmak için insanlar bir birlerine iyice yaklaşarak oturuyorlardı. Çocukların durumları ise yürekler acısıydı: Minik yüzleri toprak gibi solgun, avurtları çökmüş, küçük gözlerinde hayret ve korku...

Zaruri ihtiyaçlarından hafifliyerek suya kavuştuktan ve ıslak da olsa temiz havayı soluduktan sonra ikinci bir felaketle tanış oldular: Açlık! Torbalarını, tulumlarını karıştırmaya başladılar.

Katar, takır tukur ederek yola koyuldu.

Gokka kurutulmuş et parçasını çıkardı, bir de yarım mısır ekmeği buldu. Onları bavulun üzerine yaydı. Majay ekmekten bir parça kopararak ağzına attı, başka bir şey yemedi. Habiybat da çiğniyormuş gibi yapmasına rağmen pek yemedi. Gokka ile annesi ağızlarını açmadan, birbirlerinin içinden geçenleri sezinlediler... Majay'ın saçları, evinden ayrıldığından beri ağardı, sakalı da bembeyaz oldu. Gözleri derinden bakıyordu. Kendini tamamen düşüncelerine vermişti. Yine tekerlekler demir raylarda takırdıyor, yine va-

gon tahtaları durmadan çatırdıyor ve yol meçhul bir istikamete alıp götürüyordu.

Sımay topladığı otları alıp sobanın yanına yaklaştı ve ateş yakmaya girişti. Hiç bir şeye güçleri yetmese de şimdilik canından bezen yoktu. Hazırlık için verilen iki saat mühleti iyi değerlendirenler de vardı. Onlar evlerinde bulabildikleri bütün yiyecekleri almışlar; onu bırakın, bazı vicdanlı soldatlar, hayvan keserek etini yol azığı yapmalarına bile yardım etmek suretiyle acılarını paylaşmışlardı. Bu durumda olanlar et pişirebilmek için sobanın çevresine toplanarak onun kızmasını bekliyordu. Böylece karanlık vagonda yeni bir yaşama savaşı vermeye başladılar. "Her halde yaşayacağız" diye, yüreklerde az da olsa bir ümit ışığı belirmişti. Daha orada, Çavul'da katledip bitirmediklerine göre, nerede olursa olsun bir yerde yaşamalarına izin vereceklerdir... Bu umutla kendilerini sağlam tutmaya çalışıyorlardı. Habiybat her zamanki gibi sağ eli koynunda, sobanın çevresine üşüşenlere baka baka kendi âlemine dalmış görünüyordu. Ahirzaman hakkında Kur'an'ın bildirdiklerini çok dinlemişti. Karaçay'a ahirzaman geldi. Gün ışığı onlar için zulmete döneli iki gün oldu. "Karaçaylılar bundan sonra bir birlerinin yüzlerine nasıl bakacaklar? Erkeklerle kadınlar zaruri ihtiyaçlarını beraber gidermeye başladıktan sonra... Bu duruma düşmeseydik de bizi teker teker vurup öldürselerdi, daha iyi olurdu. Hiç olmazsa cesetlerimiz doğduğumuz topraklarda kalırdı. Utanma duygusu giderse, insanlık da gider." Bunu Habiybat çok iyi biliyordu.

Gokka babasının omuzuna dayanarak uyuklamaya çalışırken sırtı üşüyerek uyandı. Şapkasını kafasına iyice geçirdi. Vagonun içi tıka basa dolu olmasına rağmen, insanların nefesleri soğuğu kıramıyordu. Isıtmak için bir elini koynuna sokunca, gömleğinin cebinde duran parti üyeliği kartına dokundu. Hemen aklına, adını bilmediği bir ormanın yanında arkadaşları tarafından partiye üye kabul edildiği gün geldi. Nasıl da övgü dolu sözler dinlemişti, kendisi hakkında o gün! Annesinin meslerinin dışından giydiği lastiklerini kaputunun eteğiyle örtmeye çalıştı. Döşemede başları, ayakla-

rı farkedilmeden, ah uh ederek biçare insanlar yatıyordu. Ranzalarda da durum öyle. Gecenin karanlığı iyice çöktü.

Küçük gaz lambasının titrek ışığında kapıya yakın bir silüet farketti Gokka. Kapıyı yumruklayacakmış gibi duruyordu. Gokka Hasan'ı tanımıştı.

Gokka'nın uykusu kaçtı. Azaları sopa yemiş gibi sızlıyordu. Bacağındaki sargının değişmesi lazımdı. Kafasında ise bir sürü sual. "Adalet nerede, nerede adalet? Bu suale cevap bulamıyacağını da biliyordu.

- Doktor, buraya acele yetiş, annem ölüyor!-diye birisi ranzadan aşağı seslendi.

Gokka yaralı bacağını güç bela düzelterek ayağa kalktı. Kadın yarı baygın yatıyordu. Zavallı Gokka bomboş elleriyle ona nasıl yardım etsindi! Nabzına baktı, belli belirsiz atıyordu. Gokka birisinden su alarak yüzüne serpti, kollarını hareket ettirerek onu canlandırmaya çalıştı. Elinden başka şey gelmedi. Öyle de olsa hasta kendini toparlamaya başladı. Gokka onu tanıyordu, oğlu ile birlikte köy okulunda okumuştu:

Zaman geçer, Belorusya'da partizan birliklerin kumandanı, Sovyetler Birliği Kahramanı Kasayoğlu Osman'ın adı bütün ülkeye yayılır. Onun adı Mogülov vilayetinde caddelere, köşelere verilir.

Gokka da Osman da komsomol yıllarında, cehaletin zararlarını köylülere anlatmak için az mı dolaşmışlardı? Yaptıklarından kendileri, kimbilir ne anlıyorlardı! Ama rejimin "yap" dediğini canla başla yapıyorlardı. 1937 yılında rejim düşmanları (!) ortaya çıkarıldığında Gokka da arkadaşları da ülkeyi onlardan temizlemek için, büyükleri ne dedilerse yapmışlardı. O sene insanların bir birlerine güvenemediklerini, sırlarını kimseye açmadıklarını Gokka henüz unutmadı. Babaları gece yarısı alınıp götürülünce, ertesi günü evlatları onu babalıktan reddedenler bile vardı. Osman aklına gelince, Gokka o günleri hatırladı. Kimbilir, bugün bunların çektikleri acıları, o yıllardan arta kalan düşmanları (!) çektiriyordur!... Büyük bir halkın, küçük bir halkı ezmeye gücünün yeteceğine ne şüphe var... Ama bu zulmü önli-

yecek bir şeyin olması gerekirdi. "Şu bizim başımıza getirilen felaketin, savaşın kazanılmasına yardımı olacak mı?" -diye Gokka'nın aklına garip bir soru geldi. "Peki öyleyse, halkını bu şekilde ezmekle hükümet zafere nasıl ulaşacak? Böyle olmasa bile, savaş zaten lehimize dönmüş bulunuyor." Kendi kendine sorular yönelterek, cevaplar vererek Gokka'nın kafası iyice karıştı.

Kafasını kaldırınca minik pencereden bir yıldızı farketti. Demir parmaklıklar arasından sanki Gokka ile alay ediyor gibiydi. Ondan yüzünü bir türlü ayıramadı. Annesinin her zaman söylediği sözler aklına geldi: Her insanın bir yıldızı vardır, kimininki talihli, kimininki de talihsiz. Öyleyse Gokka'nın iki yıldızı olmalıydı. Birincisi talihliydi; peki öyleyse Gokka'yı terkederek nereye kayboldu? Bu pencereye abanarak bakıp duran yıldız ise insanı mutsuz eden bir yıldızdır. Şimdi o bizden ne istiyordu?

Yıldızın oradan kaymaya pek niyeti yoktu, durmadan göz kırpıp duruyordu...

Vagon dağılacakmış gibi çatırdıyordu. Yoksa alıp götürdüğü yükün acısı mı böyle yaptırıyordu?...

"Tanyeri bir ağarsaydı" diye içini çekti Gokka, sanki tan ile birlikte mutluluk da gelecekmiş gibi. Ne yaparsa yapsın, gözlerini kapayamadı. Bu kez cephedeki günleri hatırına geldi. Gününü ameliyat masasının başına geçirir, boş vakit bulunca da bir köşede uyuyakalırdı. On onbeş dakika kestirdi mi ona yetirdi. Vuruşta her şey bellidir, ne yapacağını önceden bilirsin. Milyonlarca insanı huzurlu kılmak için, canını feda etmekten bile çekinmezsin...

Bu tahta döşemeye serilip yatan insanların ne bugünlerine ne de yarınlarına güvenleri vardır. Bunların da bir dünleri vardı. Ya şimdi?... Açlık, susuzluk, soğuk, hayatî ihtiyaçlar... onlara geçen günlerini unutturmuştur. Karaçaylıların her şeyden üstün tuttukları edep-hayâ duygusunu ise ağıza almasan da olur çaresizlikten bile olsa, hayâyı bir kere çiğnediklerinden dolayı kendilerine artık insan gözüyle bakmıyorlardı.

Gokka göz kırpmadan sabah oldu. Katar sarsılarak durdu. İnsanlar kaynaşmaya başladılar: Yer yüzünde bunlara uygun gördükleri bir yer varsa, oraya gelmiş olamazlar mıydı? Cehenneme ineceklerse de bu karanlık sandığın içinden bir çıksalardı. Çok sıkışmış olanlar, başkalarının üzerinden atlıyarak kapıya doğru koştular ve yumruklamaya başladılar. Kapı açılır açılmaz, sıçrayıp sıçrayıp yere atladılar ve vagonun altına girdiler. Orada yer bulamıyanlar da çaresiz meydana çöktüler. İşlerini bitirenler ise yakacak aramaya koyuluyorlardı. Bu kez de insan ve mekân olmayan bir yerde durmuşlardı. Küçük istasyon kulübesinin kiremitli çatısı biraz ileride kızarıyordu. Katardan inen bütün insanlar gurk tavuklar gibi yerlere çökmüşlerdi. Bazıları da durmadan su taşıyordu. Çevrelerini sarıp duran otomotlılara kimsenin aldırdığı yoktu. Artık bu durumu iyiden iyiye kanıksamışlardı.

Soldatlardan bazıları yine burunlarını tutarak vagonları karıştırmaya başladılar. Gokka bir kaç vagondan sedye ile ölü indirildiğini gördü. Yine kefenlik kumaşları uzatıyorlar, bununla da kalmıyarak parası olanlar "devr" yaptırmak üzere para da veriyorlardı. Devri kim yaptıracak, kefeni kim biçecekti, bunu düşünmüyorlardı bile.

Karaçaylı her zaman öleceği günü düşünmüştür. O gün için gerekli olan her şeyi hazırda tutmayı alışkanlık haline getirmiştir. Sürülürken bile, o hengâmede kefenliklerini unutmamışlar. Bu ölülere kefen biçilmiyecek, devr yapılmıyacak, usulüne göre kabir de kazılmıyacak. Ama bunu kimse akıl edemiyordu. Bu zavallılar henüz bir şeylere inanmaya devam ediyorlardı. Ya ölülerini bıraktıkları yerler?! Oraları hiç bir zaman öğrenemiyeceklerdi...

Gokka kendi vagonlarından bir çocuk cesedinin çıkarılıp getirildiğini farketti. "Acaba kimin çocuğu ve ne zaman öldü?" Vagondakilerden onu kimse görmemişti. Çocuğun annesi bastığı yeri görmeden, ellerini ileriye doğru uzatarak yavrusunun arkasından yürüyordu. Gözleri yuvalarından fırlayacak gibiydi. İnsanlar iki yana çekilerek ona yol verdiler. Soldat çemberine ulaşınca da kadının önünde otomattan bir

duvar örüldü.. Kadın ne ağlıyor, ne de bağırıp çağırıyordu, cinnet getirmiş gözlerle sadece çocuğunun arkasından bakıyordu. Biraz dikildikten sonra bitkin bir sesle:

- Babası dönünce ben ne diyeceğim? Tek çocuğumuzdu, sadece üç yıl yaşadı, kup kuru üç yılcık!-diye, kimseye bakmadan kendi kendine konuşmaya başladı.

Çocuk gece yarısı ölmüş, annesi onu kimseye bildirmemiş. Üstünü bezlerle örterek, gidecekleri yere kadar götürmeyi tasarlamış...

- İnsanlar!-diye bir ses duyuldu. -İnsanlar! Ne suçunuz vardı da kefensiz ölülerinizle yol boyunu döşeyip geliyorsunuz? Bu faciayı görmemeleri için kendi çocuklarımı boğup boğup atsam mı ki? Bu insan kanı içenlerin önünde neden böyle susup duruyoruz? -diyerek, bir kadın soldatın üzerine hışımla atıldı. Soldat kadını sertçe iteleyince, zavallı kadın buzdan kayarak yere yuvarlandı ve ağzı burnu kan içinde kaldı. Birisi onu ayağa kaldırırken:

- Ne yapıyorsun zavallı kadın? Bizi bu hale getirenler soldatlar değil, onların üstlerindekilerdir. Onlara ise bizim gücümüz nasıl yetişsin?- dedi.

- Mikoyanşahar'da bir adama rastlamıştım, -diye söze başladı Sımay, su tulumunu omuzunda taşırken. -Onun dediğine göre obkomun[1] sekreteri bizi cesaretle savunamadığı için bu felaket gelmiş başımıza. Anlaşılan bizi o satmış!

- Sen olgun insan, büyük doktor, yol boyu susmaktan başka bir şey yapmıyorsun ve bize akıl vermiyorsun, ne yapmamız lazım? İki yıldan fazla cepheden cepheye koşmuşsun, diyorlar. Bunun için mi savaştın? -diyerek Gokka'ya perişan insanları gösterdi bir kadın.

- Doğru söylüyor, bundan sonra bize daha ne yapacaklar, kimbilir?, dedi bir başka kadın.

Gokka bu sıkışık durumdan kurtulmaya çabalarken, yan taraftan bir erkek çocuk karıştı söze:

[1] *Obkom:* Vilayet komitesi anlamına gelen Rusça "oblast-komitet" kelimelerinin kısaltılmışı. (A.N.)

- Ben biliyorum ne yapmamız gerektiğini. Bizi vagona doldurup kapısını kapattıkları zaman, döşeme tahtalarını kırarak aşağıya atlıyalım, bir filmde öyle yaptıklarını görmüştüm, dedi.

- Vagonlara binin! -diye buyruk verildi.

Soğuktan kavrulan insanlar vagonlara doluştular. Dışarda solgun günün soğuk sabahı kaldı.

Yakacak toplayanlar küçük sobanın etrafını aldılar.

- Anne nerdesin? Anne! -diyerek bir kadın bakışlarıyla vagonun içini tarıyordu. Ona kimse cevap vermedi. Güç bela kapının yanına geldiğinde, koca kapı gacur gucur sesleriyle üzerine örtülüverdi.

- Annem trenin altında kaldı! Ah, talihsiz başım, şimdi ben ne yapacağım?! -diye kapıyı yumruklamaya başladı. Ama mahut tekerlekler demir raylar üzerinde takırdıyor, vagon tahtaları da durmadan gıcırdıyordu...

Henüz canları içlerinde olan bu insanlar için, yiyecek bakımından dramatik bir durum yoktu. Soğuğa da alışmışlardı. Yakacakları olanlar bir şeyler pişirebiliyordu. Diğerleri de kurutulmuş et ile patates kemirmeye çalışıyorlardı.

Sırası gelen kadınlardan biri, çinko tencerecikle ateşe et koydu. O kaynamaya başlayınca, et kokusu etrafa yayıldı. İnsanların gözleri sobanın üzerindeki tencerecikten başka bir şey görmez olmuştu. Yemeyi içmeyi de çoktan unutmuş olan Gokka, et kokusunun tesiriyle ağzının suyunun aktığını, nereye ayak basacağını bilemez bir hale geldiğini farketti. Annesi de hareketlenmişti. Diğerleri ise sabırlarının tükendiğini her halleriyle belli ediyorlardı. Çocuklar "bana da yemek, bana da yemek" -diye cıyaklamaya başladılar.

Tencereciğin sahibi -yemek pişti mi, pişmedi mi bilinmez- onu ateşten aldı. Bezle kulplarından tutarak tahta döşemeye koydu. Çevresinde bunca insan bakıp dururken, çocuklarına yediremedi. Demek utanma duygusu tamamen yok olmamış...

Gokka kalktı ve oraya gitti. Kadına tek kelime söylemeden, tencereye eğildi.

- O benimki! benimki!- diyerek kadın, tenceresine sımsıkı yapıştı.

- Korkma seninkiler de tadına bakarlar. Görmüyor musun bakışıp duran çocukları? Ağızlarına hiç olmazsa birer lokma değsin,- yumuşak sesle konuştu ve tencerenin kapağını açtı.

- Peki öyleyse... diyerek kadın geri çekildi.

"Bu sıcak su ile pişmemiş eti insan nasıl dağıtsın!" Ağaç kâseler, maşrabalar uzatıldı. Gokka onların her birine birer yudum denecek kadar et suyu koydu. Ama ne yaparsa yapsın pişmemiş eti bir türlü parçalayıp dağıtamadı. Et suyunu hemen yudumlayan çocuklar:

- Yine de, yine de!- diyorlardı.

Hasan elleri ile kulaklarını kapatarak bir kenara çekilmişti. Bazı kadınlar da çocukların yalvarmalarına dayanamıyarak ağlamaya başladılar, zaten en kolay yapabildikleri ağlamaktı. Bu yüzden, katarın arkasında göz yaşlarından bir ırmak oluştuğu söylenebilirdi.

- Nedir bu? Nedir bu? Ah, biz garipler!- dedi Habiybat, Gokka yanına gelince.

Bunun ne olduğunu Gokka keşke bilseydi. Onu bırakın, kendisinin bile kim olduğunu idrak edemiyordu, Gokka. Kıtasında iken herkesin "bizim güzel doktorumuz" dedikleri Gokka değildi artık. Arkadaşları ülkeyi savunuyordu, o da onları. Ama gelin görün ki savunmasızları kimse savunmuyormuş. Kanını, canını esirgemeden Sovyet Rejimi için savaşan Gokka, bugün burada eski bir paçavra gibi atılıp duruyordu. El emeklerini, alın terlerini zafer için feda eden bu insanlarla beraber, yarının ne getireceğinden habersiz oturuyordu. Onun canından çok sevdiği Aslan'ı da olanlardan bihaber, ülke için savaşıyordu... Annesi vagonun altında unutulan kadın, ağlamasını kesmeden geliyordu.

Gokka sırtı gidişerek, kürek kemiklerini hareket ettirdi. "Şimdi de bir bit eksikti!"-diye söylendi.

Majay her zamanki suskunluğunu sürdürüyordu. Gokka zaman zaman onu kontrol etmekten geri kalmıyordu: nabzı canı var mı, yok mu denecek kadar hissediliyordu.

Babasının iç dünyası Gokka için yabancı değildi. Geçen hayatını yol boyu düşünüp geldiği belliydi. Dürüst çalışmış, namuslu hayat sürmüş, günün birinde de işte böyle bir kenara fırlatılıp atılıvermişti. "Bana ne yapsalardı da, bu zavallıları yerlerinde bıraksalardı"-diye elem duyuyordu. Majay "acıktım", "susadım" bile demiyor, sadece arada bir bacaklarını düzelttiriyordu.

- Soluğu kesildi!- diye, Abidat'ın sesini duydu Gokka.

Üç yaşındaki kızcağız Abidat'ın kucağında baygın baygın yatıyordu. Zavallı çocuk gıdasızlıktan ve havasızlıktan bütün gücünü kaybetmişti. Evlerinde de bir dilim ekmekleri yoktu. Burada da kim ne verirse onu yiyorlardı. Çocuklarının hepsini kaybedeceğini anlıyarak:

- İnsanlar! Benimkiler açlıktan ölüyor, yalvarırım yardım edin! -diye bağırdı Abidat. Birisi biraz peynir, birisi de et parçası uzattı. Sımay da bakraçın altını örtecek kadar su verdi.

Savaşın üçüncü yılından itibaren halk açlıkla tanışmaya başlamıştı. Buğdayı Karaçay her zaman dışarıdan sağlar, kendisinde pek yetişmez. Harp çıktığından beri zahire pazarlarına gidecek erkek bulunmadığından, halk ekmeklik un sıkıntısı çekiyordu. Her şeyin yerine de patates yeniyordu. Tehcir sırasında muhafaza çukurlarına inerek patates almalarına izin vermemişlerdi.

Hasan çoğu kez kafasını dizlerine doğru eğerek oturuyor, soru soranlara da kısa cevaplar vermenin ötesinde pek konuşmuyordu. Gencecik eşi, soru soran gözlerle çevresine bakınarak geliyordu. Güzel çehresine "korku" mühür gibi basılmıştı. "Güzel" diyoruz, aslında burada bulunanların sıfatlarının nasıl olduğunu gören pek yoktu. Gerçekte, herkesin yüzü bir birine benzemişti...

Tekerlekler demir raylarda takırdıyor, tahta vagonlar da biteviye çatırdıyordu. Nereye gidiyorlar, hangi topraklardan geçiyorlar bilen yoktu. Sabahları ihtiyaç molası vermek için katarın durdurulduğu yerler ise kuş uçmaz, kervan geçmez cinsindendi. Bir şey sormak isteyen yok gibiydi. Esasen sorup da ne öğrenecekti ki... Özyurtlarını kaybeden insanlar

için bulundukları yerin "neresi" olduğunun ne önemi vardı... Bundan sonra nerede ocak tüttürürlerse tüttürsünler, kendilerine daima yabancı kalacaktır. Çok eski devirlerden beri onların cetleri atayurtlarında, taş altından toprak sağlıyarak çalışmışlar ve onu çok düşmanlardan korumuşlardı. "Karaçay, Mingitav'ın eteklerinde kimseye zarar vermeden, kendi emeğiyle yaşayan bir halktır. Dürüstlüğüyle, güzelliğiyle, yiğitliğiyle ün kazanmıştır" sözlerini Lev Tolstoy söylemiştir.

İşte bu necib halk, şimdi feryat figan eden, aç, sefil bir paçavra haline getirilmiştir. Pek yakında onu, çöp boşaltır gibi her hangi bir yere boşaltacaklardır. Oysa Karaçay delikanlıları ve kızları ellerine silah alıp düşmanı kovalıyordu. Buna karşılık, onların hakaretlerle sürülen yakınlarının gözleri önünde, atayurtlarına gürcüleri getirip yerleştirdiler. Buna nasıl dayansınlar?

- Nerede olursa olsun bir yerde bizi silkeleyeceklerdir. Orada Stalin'e telgraf çekeriz. O bizi yurdumuza iade eder, - dedi bir erkek sesi.

- Kimi, "bizi mi?" -diye sinirlendi bir diğeri. Bu Hasan'ın sesiydi. -Nerede olursa olsun bir yerde bizi silkeleyinceye kadar, bizden hayatta kimse kalmayacak. Bu karanlık sandıkta yol alalı beş gün oldu. Dışarıya yedi ceset fırlattık. Diğer vagonlardan kimbilir kaç insan fırlatıldı. Yolu, insan cesetleriyle bezeyerek geliyoruz. Tanrı bunu affetmiyecektir. Şimdi de bitlendik. Tifüs salgını bir tarafımızdan girip gelirse şaşmıyalım. Siz ise Stalin yol-daş'a telgraf çekmeyi düşünüyorsunuz! -diye Hasan fırlayıp kalktı ve kapıyı yumruklamaya başladı.

- Stalin'in haberi olmadan bütün bunların olmasının imkânı yoktur, -dedi, yavaş sesle yaşlı bir adam.

- Stalin, Lenin'in talebesidir, diye yazıp duruyorlar. Lenin bunu asla yapmazdı. Stalin'in haberi olsaydı, bizi bu duruma düşürmezdi, o bilmiyor! -dedi ona cevaben bir başka yaşlı adam.

Gokka tek kelime konuşmadan söylenenleri dinliyordu. Herkes "suya düşen yılana sarılır" misali, bir şeyler söylemeye çalışıyordu.

Gün, yıl kadar; gece ise ondan da uzun görünüyordu. Katar yol almaya devam ediyorsa da zaman ilerlemiyor gibiydi. Her zaman olduğu gibi günde bir kez ihtiyaç molası ve ölü çıkarma. Feryat, figan ve gözyaşı. Ölülerin sayısı da her geçen gün artmakta. Burada aklı olan, aklını yitirmiş gibidir. Gerçekten delirenler de vardı. İnsanlar adeta ağaç kütüğü gibi olmuşlar, idraklerini kaybetmişler. Tek yaptıkları veya yapmaya çalıştıkları şey yiyecek aramak, soğuktan korunmak...

Gokka Abidat'ın sessizce ağladığını görerek sorduğunda:

- Çocuk öldü, ama onu kimse duymasın, hatta öteki çocuklarım bile. Onlara uyuduğunu söyledim. Gideceğimiz yere bir an önce yetişebilirsek, onu kendi ellerimle toprağa vereceğim, -dedi.

Mola verdikleri yere kar yağmış olduğunu farkettiler. Gokka annesinin yere inmesine yardım ederken, soldatların, bunların vagona doğru gelmekte olduklarını gördü. Abidat ölen kızının yanında kalmıştı. Aslında ölünün vagonda kalmasının sakıncalı olduğunu Gokka bilmiyor değildi. Yine de telaşlandı. Çok geçmeden çocuğun cesedini de çıkardılar. Abidat'ın ağlıyacak gücü yoktu, peşlerinden bakakaldı.

Tekrar vagona toplandılar. Artık ağlıyan, inleyen pek yoktu, zaten buna güçleri de kalmamıştı. Çocuklar kıpırdamadan yatıyordu. Sözün kısası hayat gittikçe sönüyordu.

Bir zamanlar hayat vardı, kazanda kaynayıp duran bir hayat. Onu, yani yeni hayatı Gokka bizzat görmüştü ve gücünün yettiği kadar bu hayatı güçlendirmeye çalışmıştı.

Gokka'nın düşünceleri Aslan'a yöneldi. Kendisi yaralanmadan önce Aslan'dan mektup almıştı. Hastaneden yazıyordu "Yaram büyük değil, iyileşiyor. Çok geçmeden cepheye döneceğim, hayatım. Adresimi bildiriyorum. Seninle benim aramdaki derin sevgi, bana yaşama gücü veriyor," -diye yazıyordu.

Hafif yaralıyı hastaneye yatırmıyacaklarını Gokka çok iyi biliyordu. Ama Aslan başka türlü de yazamazdı. On-

dan sonra, çok geçmeden Gokka da yaralanarak hastaneye düşmüştü. Böylece bir birleri ile bağlantıları da kesildi. Memleketteki aileleri vasıtasıyla haberleşmekten başka çareleri kalmamıştı. Ya şimdi...

Yıllarca bir birlerini sevdiler, ama birlikte çok az yaşadılar. Böyle de olsa, kısacık mutluluğu için yazgısına rıza gösteriyordu.

Cephedeki hayat hatırına geldi. Ne kadar güç duruma düşseler de, nihaî zaferin kendilerinde olacağına inanıyorlardı. Şimdi ise kafası karma karışıktı. Evvelce çok açık şekilde kavradığı şeyleri şimdi idrak bile edemiyordu. Gokka için dünya, artık bu tahta vagonun içinden ibaretti. Aklı giderek sathileşiyordu.

- Ah, ben garip, ben zavallı! -diye, insanın aklına durgunluk veren bir feryat işitildi. Herkesin kalbi küt küt çarpmaya başladı.

- Ama Tanrım! Hasan kanına bulanıp yatıyor! -dedi, Hasan'ın karısı değil de bir başkası.

Gokka fırlayıp kalktı, "aman Allahım!" -diye bağırdı. Bacağının yarısı iğne batırılmış gibi sancıdı. Hasan'ın yanına geldiğinde, birisi kibrit yakarak ortalığı aydınlattı. Hasan şahdamarı kesilmiş halde kanlar içinde yatıyordu. Çevredeki yükler de kan revan içinde kalmıştı. Hasan'ın sağ eli küçük bir bıçağı sıkıca kavrayıp duruyordu.

Bu genç insanın kendisini böyle yapıvermesi, insanların üzerine yeni bir felaket olarak bindi. Karısının feryatları yere göğe sığmıyordu. Kadınların hepsi ona katılarak, katıla katıla ağladılar.

Hasan'ın hayattan kopması yatsı ezanına yakındı. "Hayattan mı?" Hayır o hayattan kopmadı. Bu sebepten "yanlış hareket etti" diye kimse onu suçlayamazdı.

Kara tren, yolcularını bilinmeyen bir istikamete doğru takırdayarak, çatırdayarak alıp götürüyordu...

Hasan'ın karısı saçını başını yolarak ağlıyor, utanmayı da bir kenara bırakıp onun güzel saçlarını okşuyordu. Çok eski devirlerden beri Karaçay kadını, erkeklerin arasın-

da kocasının yasını tutmaya hayâ etmiştir. Bu karanlık sandığın içinde ise her şey bir başka türlü olmuştu...

Bir tek insan göz kırpmıyordu. Hasan'ın acı sonu insanları derin düşüncelere sevketmişti: Dünleri çiğnenmiş, bugünleri yokedilmiş, yarınları ise karanlık! Peki öyleyse, hayatı uzatmak için çabalayıp durmak da ne? Hangi yönden düşünürsen düşün, ecel gözetleyip duruyordu. Fakat... fakat... ya çocuklar?! Bîgünah çocuklar? Burada görülen en acı zorluk, çocuklara reva görülen zorluktu.

Sabah oldu, mola verme zamanı yaklaştı. Kaç gün yol aldıklarının hesabını da artık unuttular.

Hasan'ın karısının, cesedi bir şeylerle örtmeye çalıştığını farketti Gokka.

- Kimseye vermiyeceğim, gideceğimiz yere yaklaşıyoruz. Kendim gömeceğim, kendim! -diye, onu iyice örttü.

Katar durdu. Bunlardan önce kaç katar gitmiştir, arkalarından kimbilir kat katar daha gelmektedir? Kapı açılınca, istasyon binacığını gördü Gokka. Onun duvarında "Uralsk" yazıyordu. Uralsk'ın neresi olduğunu bir türlü hatırlayamadı.

Hafif hafif kar atıştırıyordu. Her zamanki gibi insanlar dışarıya döküldüler: Bazıları utanmayı bir kenara bırakarak rast gele yere çöküyordu. Bazıları da oduna suya koşuyordu. Bir başkaları da ölülerinin cesetlerine sarılarak yas tutuyordu. Hasan'ın cesedini de götürdüler...

Gokka ile annesi Majay'ı temiz hava alsın diye kapı girişine oturttular. Aslında Majay'ın hiç bir isteği yoktu. Yüzü parşömen kâğıdı gibiydi. Sakalında siyah tüy kalmamıştı. Gözleri iyice çukurlaşmıştı. Babasının çok yaşamıyacağını düşünerek, Gokka'nın kalbi acı acı çarptı. Katarın her duruşunda Gokka Kemishan'ı arıyarak deliye dönüyordu, ama onun hakkında kimse bir şey bilmiyordu. Bu hengâmede kim bilebilirdi ki...

Yine tekerlekler demir raylar üzerinde takırdadılar, yine vagon tahtaları aralıksız çatırdadılar...

Hiç konuşan yok. Çocuklar bitkin haldeler. İnsanlar dillerini unutmuş gibiler. Zaman zaman Gokka'nın başı

dönmeye başlıyor, o da bütün gücünü kullanarak kendini toparlamaya çalışıyordu. Ayak diremezse annesi ile babasını kaybedeceği muhakkaktı. Bir yandan da bacağındaki yara sızlıyordu, her halde iyice azmış olacak. Çantasında biraz ilacı vardı, o da tükendi.

Vagonun deliklerinden sert bir soğuk giriyordu. İnsanlar bulabildikleri her şeyi üzerlerine örtmüşlerdi. Yakacakları olanlar da sobanın çevresine üşüşmüştü. Ama onların ıslak otları ne vagonu ısıtıyor, ne patates pişirmeye yetiyordu. Onu bırakın su kaynatmaya bile kâfi gelmiyordu.

İnsanların çehreleri tıpkı bir birine benzemişti. Hepsi de benzer şekilde buruşmuşlardı. Ya Gokka? Her zaman güzelliği ile tanınan Gokka? Şimdi her tarafını bit kemiriyordu. Uzuna çalan çehresindeki siyah keman kaşları, her zaman gülümseyen ala gözleri, inci gibi parlayan beyaz dişleri... şimdi var mı, yok mu pek belli değildi. Cephedeyken kısa kestirdiği saçları, şapkasının altında durmadan gidişiyordu. Üzerindeki siyah eteği ile asker kaputu buruş kırış olmuştu.

Gokka şimdi güçlü ile güçsüz hakkında akıl yoruyordu. Güçlü olanın, elindeki silahla güçsüz olanı tepelemesi zor bir şey değildi. Kalbinde acıma duygusu, merhameti olmayanın güçlü olması mümkün değildir, o sadece bir canavardır. Öz halkının başına gelen bu onulmaz felaket hakkında ne kadar kafa yorarsa yorsun, hiç bir izah tarzı bulamıyordu. O acı günde dağ geçidini aşıp gelip de, onların sahipsiz kalan evlerine doluşan gürcüler hâlâ gözlerinin önünde. "Karaçay'ın dünyaca ünlü güzel topraklarını Gürcistan'a ilhak etmek için mi yaptı bunu acaba Stalin?" -diye, aklına geldi Gokka'nın. Sonra da kendi kendini ayıpladı:

"- Stalin hakkında böyle nasıl düşünebildim?!"

Nasıldır bilinmez, yirmibeş yıldan beri öğrendiği, gördüğü ve inandığı her şey ve tüm idraki tepetaklak oluverdi. Hangi dala tutunmalı, ne yapmalı bilmem ki yaşamak için...

- Cehenneme koyacaklarsa da, götürecekleri yere bir an önce götürselerdi, -dedi, birisi, Gokka'nın düşüncelerini bölerek.

- Hiç bir yere götürmiyecekler, hepimiz tükeninceye kadar böyle dolaştırıp duracaklar, zaten günden güne tükenip gidiyoruz...

- Yiyeceksiz, içeceksiz olduğumuzu pek âlâ biliyorlar. Çok geçmeden tifüs salgını çıkarak hepimizi yok edecek.

- Biz bu karanlık ambarın içinde yol alalı onbeş gün geçti, -dedi, saymasını henüz unutmayan biri.

Böylece bir süre konuşuyorlar, sonra da susuyorlar, peşinden yine konuşmaya başlıyorlardı.

Gokka'nın kafasından "Uralsk" sözü hiç gitmiyordu. Ülkenin neresindeydi, acaba orası? "Uralsk" adının Ural Dağları ile ilgisi olabilir miydi? Öyleyse "bizi Sibirya'ya sürüyorlar", diye düşündüler bazıları. Fakat Uralsk'tan ötede pek kar görülmüyordu.

Vagona oturduğundan beri ağzını açıp tek söz söylemeden gelen biri vardı. Çavul Köyü'nün muallimi, elli yaşlarında görülen İbrahim. Savaştan yeni dönmüştü, boynundaki tüpten nefes alıp veriyordu. İşgal sırasında almanlar hapse atmışlardı. Gidişleri çok acele olduğundan onu öldürmeye vakit bulamamışlardı. İbrahimin karısı rustu. O da okulda öğretmen olarak çalışıyordu. Birlikte yaşayalı yirmi altı yıl olmuştu. İki oğullarından biri de cephedeydi. Tehcir gecesi, aile içinde başka halklardan olanlara tercih hakkı vermişlerdi: "İsterseniz beraber gidersiniz, isterseniz burada kalırsınız" diye. İbrahim'in karısı katılmadı. Valizini hazırlayıp eline tutuşturunca, İbrahim paltosunu omuzlarına atarak oğluyla vedalaştı ve:

- Götür beni, nereye götüreceksen! -diyerek, karısına dönüp bakmadan soldatın önüne düştü.

Başkaları yiyecek verseler de almıyordu. Yemek yemeden geliyordu. Kimbilir daha ne kadar dayanabilecekti?!

Gokka onu okuldan tanırdı. Sıfatı, görünüşü "ancak bu kadar olur" denecek kadar güzel bir adamdı. Bugün ona gelen felaket, ikiye katlanarak gelmiştir: Güvendiği hayat arkadaşı kötü gününde bırakıvermiştir. Eline silah alarak savunduğu "Sovyet Rejimi" de gözden ırak bir yere alıp gö-

türmektedir. Ölüsünü nerde çıkarıp atsalar da onun için pek farketmezdi.

Gokka'nın hatırına bir başka rus kadını Evdoksiya geldi: O, sürü çobanı Ashat'ın karısıydı. Çocuklarıyla birlikte Gokka onu köy meydanında görmüştü. Şimdi de vagonların birinde olmalıydı.

Gokka'nın eli farkında olmadan kaputunun üzerindeki madalyasına dokundu. Koparıp atmamak için kendini zor tuttu. Aklına o madalyanın verildiği gün geldi. Arkadaşlarının kendisini çılgınca alkışladığını hatırlıyarak gözlerinin karardığını hissetti. Çocukluğundan beri GTO, GSO, "Voroşilovskiy Strelok"[1] denilen nişanlara, özellikle madalyalara saygı göstermeyi öğrenen Gokka, madalyasını koparıp atamadı. Ama onun bugünki durumu "madalya için bir züldür" -diye düşündü. Bu hale getirilen bir insanın asker elbisesi giymesine bile gerek yoktu. Ama ne yapsındı, giyecek başka elbisesi yoktu. Göğsünde madalyasıyla bit kemiren bir subay (!). Bir yandan da üzerine otomatik tüfekler çevrilmiş... Nasıl da garipmiş, yazgı denilen şey...

Mola verme zamanı gelince katar yine durdu. İnsanlar dışarı çıkınca, demiryolunun iki tarafında dağlar gibi tuz yığınlarını gördüler. Kimi şapkasına, kimi eteğine, kimileri de kaplara doldurabildikleri kadar tuz doldurdular. Her halde Çavul'daki tuz kıtlığını hatırlamış olmalılar.

Kerpiçten yapılmış minik evcikler göründü. Onlarda insanların yaşadığını pek kabullenemediler.

Yıldırım hızıyla katarın bir ucundan diğer ucuna kadar bir haber yayıldı: İlk üç vagonda bulunanlara "eşyalarınızla birlikte inin", -diye, emir verilmiş. Acaba neden böyle yaptılar? Yok etmeye mi, yoksa bir başka şeye mi? Diğerlerine niçin böyle bir buyruk verilmedi?

İnsanlar telaşa kapıldılar: Bir çoklarının yakınları, başka başka vagonlarda bulunuyordu. Şimdi onları temelli darma dağın edecekler!

Bu istasyon'un Cambul şehrine ait olduğu anlaşıldı. Öyleyse Kazakistan'a gelmişler...

[1] Sovyetler Birliğinde çeşitli madalya isimleri. (A.N.)

Burada katar her zamankinden fazla oyalandı. Üç vagonu boşalttıktan sonra yoluna revan oldu. Feryat figan ederek, geride kalan insanlara kaygı duyarak, kendi yolculuklarının da bitmek üzere olduğunu hissettiler. O gece vagondakiler göz kırpmadan sabaha çıktılar. Artık dayanma güçleri de tükenmişti. "Kırıp geçireceklerse de dökecekleri yere bir dökselerdi. Hiç olmazsa, ölmeden önce temiz havaya bir doyardık, ölülerimizi de kendimiz gömerdik, bir birimizin yüzünü son kez de olsa bir daha görürdük" şeklinde dayanılmaz bir arzuya kapıldılar. Hiç bir şeye güvenleri kalmamıştı. Mesela, götürüp cennete koysalar bile, çektikleri cehennem azabı, onlara cennette sevinme gücü bırakmış mıydı?! Bu musibet ebediyyen unutulmıyacak...

Gokka babasının ağırlığının kendi üzerine kaydığını farkederek telaşlandı. Alışık eliyle nabzını yoklayınca atmadığını hemen anladı. Habiybat da durumu hissederek feryada başladı. Diğerleri de Majay'ı bahane ederek kendi felaketlerine ağladılar. Ölüyü tahta döşemeye uzatarak düzelttiler.

- Zavallı talihsiz adam, bu şekilde ölmek için mi gelmiştin dünyaya? Tanrım, niçin bu felaketler geldi başımıza? Çocukların babası ne kadar da dürüst bir insandı. Bu artıklığı neden reva gördün? -diye, Habiybat saçını başını yoluyor, diğer kadınlar da ona eşlik ediyordu. Gokka'nın gözlerinden yaş gelmedi, tıpkı taş kesilmiş gibiydi.

Katar bu kez geceleyin durdu. Demir parmaklıklı pencerecikten soğuk gökyüzü farkediliyordu. Dışarda ayak sesleri ve ağlaşmalar duyulmaya başladı:

- Bizi kurak bozkırlara saçmaya başladılar! diye, dışardakiler içerdekilere bağırabildikleri kadar bağırarak haber veriyordu.

- Mussa, nerdesin! Senin kız kardeşin Zuhra sesleniyor, bizi bomboş bir düzlüğe boşaltıyorlar-r!

- Baba, hangi karanlık sandıkdasın! Senin kızın Biyçe'yim! Bizi indiriyorlar-r!

Bir vaveyladır koptu. Vagonların içindekiler ile dışındakiler durmadan bir birlerine sesleniyorlar, ama gürültü-

den bir şey duyamıyorlardı. Kara kaputlular hısım akrabanın, eşin dostun bir arada bulunmasını zaten önlemişti.

Mahut tekerlekler demir raylarda yine takırdadılar, tahta vagonlar da tıkırdayarak onlara eşlik ettiler. İnsanların nerede boşaltıldıklarını kimse bilemedi. Vagonlarda kalanların yolculukları daha ne kadar sürecekti, kimbilir?...

Habiybat kocasını cesedine kapanmış duruyordu. Ne yapıp yapıp onu vermemeyi göze almıştı. Bütün arzusu indikleri yerde defnettirmekti. Ağlaması da kesildi, artık gücü kalmadı. İlk duracakları yerde, soldatların cesedi her zamanki gibi alıp götüreceklerini Gokka biliyordu. Buna nasıl çare bulsunlardı, annesi de, kendisi de?!

Sabahleyin katar durunca vagonlardan ölüleri çıkardılar. Tabii Majay'ınkini de. Habiybat da, Gokka da bir şey yapamadılar. Vagonlardaki yüzlerce insan gibi onlar da babalarının ölüsünü yabancı ellere teslim ederek öylece bakakaldılar. Gokka bu yerin adını öğrenmeye çok çabaladı, ama ölüyü götüren iki kişi mırıldanmaktan öte bir şey söylemedi. Çevre hafif karla ağarmış bir düzlükten ibaretti...

Yine yola koyuldular. Mahut tekerlekler yine demir raylarda takırdadılar, tahta vagonlar da ona tempo tutarak çatırdadılar... Soğuk insanın iliklerine işliyordu. Şurda burda indirilen insanlar hakkındaki konuşmalar kesildi. Hasan'ın karısı başkalarının uzattığı lokmayı almıyor, yemiyor, içmiyor; gözlerini de kırpmıyordu. Adeta taş kesilmişti. Onun tükenmeyen nefesi, gençliğinin gücüdür. İbrahim de onun gibi. İnsanlara olan güvenini yitirerek oturuyordu. Mekteplerde çocukları iyi şeylere yöneltmek için nice yıllarını harcamıştı: Ülkeye hizmet etmeye, dostluğa, kardeşliğe... Bütün bunlardan ne çıktı? "Karım belki de doğru hareket etmiştir, benimle gelmemekle" -diye, düşünüyordu, İbrahim kendi kendine.- "Çocuğumuzu da, mülkümüzü de koruduğuna iyi etmedi mi? Ama gerçek ailede eşler kıvancı da, tasayı da birlikte göğüslemeli. Evdoksiya geldi ya her şeyini bırakarak! Belki ben dünya için gerekli değilmişim. Gücümü, bilimimi aileme de, yurduma da boşuna harcamışım. Ben onlara gerekli değilmişim! Her ikisi de beni, bu sakat

insanı çırıl çıplak soyup sokağa bıraktılar. Şimdi ben nereye gidiyorum? Yeniden hayat kurmaya mı? Ama niçin? Kimin için?" Cephede kaç kez ölümle yüz yüze gelmişti. "Artık bir kere ölürsem yeter" -diyerek İbrahim boynundaki tüpün[1] deliğini iki eliyle tıkadı...

Gecenin karanlığı siyah bir yamçı gibi vagonun küçük penceresini örtmüştü. Artık tekerlekler demir raylar üzerinde takırdamıyor, vagon tahtaları da gacırdamıyordu. Kapı ise kapalıydı. Böylece uzun süre beklediler.

Dışarıdan insan sesleri geliyordu. Vagonun kapısı açıldı ve içeriye sabahın soğuk ayazı doldu.

- Eşyalarınızla birlikte inin! -diye emir verildi.

Bugün, felaket kurbanlarının karanlık dehlizde yol alışlarının meğer yirminci günü imiş.

Eşyalarıyla birlikte yere inen insanlar, ne yapacaklarını bilemez halde kas katı kesilip duruyorlardı. Katar, her zamanki gibi ana istasyondan uzakta bir yerde durmuş olmalıydı. Alaca karanlıkta şehir veya köy olduğu anlaşılamıyan bir yerleşim yeri ufukta farkediliyordu. Üniformalı bir takım insanlar, bu zavallıların arasında mekik dokuyordu. Pazarda satılan atların dişlerine bakar gibi bakmıyorlarsa da, onları iyiden iyiye inceliyorlardı: aile reisi yaşlı mı, genç mi, çocuğu az mı, çok mu gibilerden tetkik ettikleri anlaşılıyordu.

Felaket kurbanları ise yerde yürümeyi unutmuş gibiydiler. Hava da onları iyice çarpmıştı. Açlıktan bitkin halde yerlere oturmuşlardı. Çocuklar da endişeli gözlerle hiç tanımadıkları yabancıları tarassut ediyordu.

Çok geçmeden, resmi kıyafetli adamların, buralardaki kolhozların sorumluları oldukları anlaşıldı. Ufukta görülen evler de Kırgız topraklarına düşen Tokmak kasabası imiş. Kolhoz görevlileri de sürgünlerin arasından kendilerine işçi arıyorlarmış. Ama aradıkları evsafta işçi bulacakları oldukça şüpheliydi. Gözlerini genç oğlanlara dikmişlerdi.

[1] Gırtlak yoluyla solunum yapamıyan hastalarda, solunumu sürdürmek için ana soluk borusuna yerleştirilen cihaz. (A.N.)

Görünüşe bakılırsa onları seçecek gibiydiler. Bir yandan da aralarında tartışıyorlardı.

At arabalarıyla sürgünleri çevre kolhozlarına taşımaya başladılar. Sıra Gokka ile annesine gelmişti. Gokka'yı, Habiybat'ı ve Abidat ile çocuklarını aynı arabaya bindirdiler. Pamuklu step kaftanlı sürücü, kırbacını kaldırınca, doru atların nal sesleri duyuldu. Arabacı gidecekleri kolhozun adını söyledi: Trudovik.

Araba Kırgız topraklarında onsekiz kilometre yol aldıktan sonra, Çu Kanalı üzerindeki köprüden geçerek Kazakistan'a girdi. Köprüden sonra üç kilometre katederek Trudovik Köyü'ne girdiler. Köyü ikiye ayıran tek caddenin iki tarafında yaprakları dökülmüş kavak ağaçları dikkati çekiyordu. Ağaçların arasından hayal meyal farkedilen basık kerpiç evler, pek yalın görünüyordu. Bütün evler beyaz badanalı ve kamış çatılı idiler. Çoğunun bacasından burularak duman yükseliyordu. Araba kolhoz meydanına gelince, daha önce buraya getirilen bir sürü insanın karışıp kaynaşıp durduğunu gördüler. Trudovik'in yerlileri oraya toplanarak, gelenleri merakla izliyordu. Biraz ileride kolhoz hamamının dumanı çıkıyordu. Gelenlerin eşyalarını, elbiselerini dezenfeksiyona aldılar, kendilerini de hamama göndermeye başladılar.

Burada yüksek sesle herkese emir yağdıran, asker elbiseli biri dikkati çekiyordu. Rütbesinin ne olduğunu pek anlıyamadılar. Yaka rengi böğürtlen kırmızısıydı. Yüzü mosmor, burun kanatları yanlara yayılmıştı. Adamın meymenetsizliği Gokka'ya ürperti verdi. Bu köyün insanlarının, ondan çok çekindikleri belli oluyordu.

Emir veren bir kişi daha vardı: Yaşı ilerlemiş sevimli bir sağlık memuru. Üstünde renkli kısa bir kürkü, ayaklarında keçe çizmeleri, başında da tavşan derisinden börkü vardı. Gelen insanlara çok acıdığı yüzünden belli oluyordu.

Gökyüzü pusluydu. Kalabalığın üzerinde kara kargalar uçuşuyordu. Arabalar, hamamdan çıkanları evlere dağıtmaya başladılar. Sıcaktan yeni çıkanlar soğuktan titreşip duruyordu. Birden öksürmeye de başladılar.

Kolhozun baş sorumlusu da buradaydı. Zaman zaman sağlık memuruna yaklaşarak "Gavril Yakovleviç" -diye, hitabediyordu.

*

* *

Gokka'nın doktor olduğunu anlayan sağlık memuru, elinden geldiğince ona yardımcı olmaya çalışarak, onu ve annesini umumi barakalara değil de İşina Frida isimli bir kadının evine gönderdi. Frida'nın evi de diğerleri gibi kerpiçten yapılmıştı. Aynı hole açılan iki odası vardı. Bu küçük hol, aynı zamanda mutfak olarak da kullanılıyordu. Gokka ile annesi odalardan boş olanına indiler. Sonradan öğrendiğine göre bu oda onlar için büyük şansmış. Odanın içinde büyük bir tahta karyola ile uzunca bir masa vardı. Başka da eşya görülmüyordu. Gokka kaputunu çıkardıktan sonra annesini karyolaya yatırdı, kendisi de yanına oturdu. Toprak zemin rutubetli ve soğuktu. İki küçük pencereden sonbaharın solgun ışığı giriyordu. Gokka'nın kafası kazan gibi bomboştu. Çok düşünceli olduğunda kafası hep böyle olurdu. Annesinin yüzünün kızıllaştığını farkedince, Gokka'nın aklı başına geldi. Habiybat'ın ateşi yükseldiği belliydi. "Şimdi de annemi mi kaybedeceğim", -diye telaşlandı. Çantasında ilaç namına bir şey kalmamıştı. Bu sebepten, ev sahibinden aspirin istemeye karar verdi. O ise üç çocuğu ve annesi ile odasına kapanmış ve kapısını örtülü tutuyordu. Gokka kapıyı tıklatınca, Frida kapı kenarından sorgulu gözlerle baktı.

- Varsa bir adet aspirin veriniz, annemin ateşi yükseldi. Ateş yakmak için de odunu nerden alacağız?- diye, sordu Gokka.

- Aspirinimiz var galiba. Oduna gelince, burada odun bulunmaz. Biz sazlığa giderek kamış biçiyoruz, yahut tarlalardan anız topluyoruz,- dedi Frida.

Arkasından merakla bakışıp duran çocuklarını geri ıhtırarak, Frida iki aspirin hapını uzattı, kendisi de hole çıktı. Oradaki kuzinenin yanında bir miktar kamış duruyordu. Raftan kibrit kutusunu alıp yarısını Gokka'ya uzatırken:

- Bu kamışları al da ateş yak, -diyerek, odasına girdi.

"Siz" yerine "sen" diye hitabetmesine şaşırarak Gokka, kamışları alıp kendi odalarındaki küçük sobanın yanına bıraktı.

Gokka hayatında ilk kez kamışı böyle yakından görüyordu. Savaşta gezdiği yerlerde de dikkatini çekmemişti. Kamışın ateşi, ısı verecek mi diye merak etti? Kibriti çalar çalmaz, tutuşarak kül oluverdiler. Sobanın yanına oturup kamışların azar azar ateşe atılmasının gerekli olduğunu anladı, ama kamış nerede?...

Habiybat aspirini güçlükle yuttu, zira su yoktu. Ateşler içinde yarı baygın halde yatıyordu. Evin içine az da olsa sıcaklık vurmuştu. Gokka'yı hafiften başlıyan bir titreme aldı. Galiba sinirleri iyice bozulmuştu. Şu anda kafasında yiyecek ve yakacak temin etmekten başka birşey yoktu. Nasıl olursa olsun, buna bir çare bulmalıydı, ama nasıl?!

Kapı çalındı, elinde bir emaye tencere ile ev sahibi göründü. Tencerenin üzerinde iki dilim mısır ekmeği ile cilası kalmamış iki tahta kaşık.

Ağızlanınız, -dedi, Frida, tencereyi masaya koyarken. Başka imkânım yok, kocam cephede, ben ise dört canı geçindiriyorum, kendim de beşincisi, -diye ekledi.

Gokka tencereyi alıp annesinin yanına oturdu, ama o dönüp bakmadı bile. Bir yandan hastalığı, bir yandan da domuz şüphesi...

Gokka tek başına ağızlandı. Kasımın ikisinden bugünkü yirmi ikisine kadar, Gokka'nın evde pişen yemeğe ilk kez kaşık çalışı budur.

Az sonra Gokka dışarı çıkarak temiz havayı derin derin teneffüs etti. Yere rahat rahat basabileceğine inanamıyor gibiydi. Tekerleklerin demir raylarda takırdayışları ile vagonların çatırdayışları hâlâ kulaklarından gitmiyordu. Gözün alabildiği her yer tarlalarla kaplıydı. Ufukta yerle gök birleşmiş gibi görünüyordu. Ne bir tepe ne de bir dağ... Köyün biricik caddesinin iki yanına aynı kalıptan çıkmış gibi küçük kerpiç evler sıralanmıştı. Hepsi de beyaz badanalı ve kamış damlıydı. Cadde ile evler arasında da yaprakları dökülmüş cılız kavak ağaçları yer alıyordu. Avludan dışarı çı-

kınca, yolun tozu topuklarına erişiyormuş gibi geldi. Bırakıp geldiği atayurdunda her zaman temiz duran taş kaldırımlı sokaklar gözünün önüne gelerek, kalbi hüzünle çarptı. Bu köyün görünüşü Gokka'nın acılarına acı kattı.

Mahut katar Tokmak İstasyonunda durarak boşaltılınca, Gokka, Çavul'da öğretmen olarak çalışan Halimat ve Raziyat kardeşlere rastlıyarak sevinmişti. Üçü de "birlikte olalım" düşüncesiyle, yalvarıp yakarıp Trudovik'e gelmişlerdi. "Onlar hangi eve indiler, şimdi nerede bulabilirim" -diye meraklanarak caddeyi üzgün bakışlarla adımladı.

Frida avluya çıkarak çevresine toplanan tavuklara, alacalı önlüğünden yem serpti, sonra da kuyudan su çekerek kırmızı tüylü buzağıya içirdi. Gokka saatine bakınca, onbeşi geçmekte olduğunu anladı. Tunç renkli gün iyiden iyiye soğumaya başlamıştı.

Frida'nın avlusunun öbür tarafında, onun evine benzeyen evden çıkan tok yüzlü bir kadının bunlara doğru yürüdüğünü farketti, Gokka. Tebessümü yüzüne sevimlilik veren bu kadın avluya girerek Frida ile selamlaştı. Gokka, avlunun cadde tarafındaki kapısında dikiliyordu, sonradan anladığına göre buradaki evlerin avlu çıkışlarında kapı teşkilatı yokmuş, sebebi de ağaç olmayışı. Gokka Almanca konuşulduğunu duyarak o tarafa baktı. Frida ile komşu kadın Almanca konuşuyorlardı. Onlar gözlerini Gokka'dan ayırmadan, konuşmalarına bir süre devam ettiler.

- Siz şanslısınız diyebiliriz, dedi o kadın Gokka'ya. Bizi bomboş topraklara getirip bırakmışlardı da, tarla fareleri gibi yer kazarak, başımızı sokacak bir yer yapabilmek için ne zorluklara katlanmıştık.

- Sizi de mi? -diye Gokka, nedense çok şaşırdı.

- Evet, biz de özel göçmeniz. Otuzlu yıllarda buraya getirip boşaltmışlardı, "siz kulaksınız"[1], diye, dedi Frida. "Kulaklığımızı ise sormayın. Dünya malı olarak babamın üç ineği ile iki atı vardı. Sekiz başlı aile için bunun ne servetliği

[1] *Kulak:* Sovyet Rejimi'nin ölçülerine göre varlıklı sayılan köylülere verilen isim. Bunların mülkleri devletleştirilerek kendileri de sürgüne gönderilmişlerdi.

olabilirdi?! Kolhoza yazılmayı kabul etmemişti babam. Bu yüzden -kulak- yapıp buraya, dünyanın bir ucuna sürdüler" diye ekledi, diğer kadın.

- Öyleyse burada şey... şeyler mi...

- Evet, burada özel sürgünler yaşıyor, dedi Frida.

- Başkaları da var. Asırlardan beri Volga boyunda yaşayan Almanlardan sürülenler de var. Almanların yaşadığı "Nemçe Povoljia Özerk Cumhuriyeti" lağvedildi. Savaş çıkınca orada yaşayan insanları darma dağın ederek Sibirya'ya ve Orta Asya'ya dağıtmışlardı. Burada Azeriler, Ruslar, Mordvinler de yaşıyorlar. Hepsini de buraya "kulak" yapıp sürmüşler.

- Bugün bize sert emirler yağdıran kumandan da sizden mi?

- Evet bizden, kan kusasıca; artık sizinki de olacak. "Kuznetsov" diyorlar adına, soyu kuruyasıcanın, -dedi Kristina.

- Sizi niçin sürdüler? -diye sordu Kristina Gokka'ya.

- Bilmiyorum, halkımızı topyekün tehcir ettiler.

"-Banditleri getiriyorlar" diye, bize öyle söylenmişti. Gelenler çoluk-çocuk, kadın ve yaşlılar. Sizi niye sürdüler, üzerinizde subay elbiseniz ve madalyanız da var?! -diye sordu Kristina.

- Bilmiyorum. Ben askeri hastaneden taburcu olarak, on gün mezuniyetle ailemin yanına gitmiştim...

- Ben gidip size biraz yiyecek getireyim, -diye Kristina evine döndü.

- Kendi başına yaşıyor, çocuğu yok. Kocası da nerde olduğu bilinmeyen bir işçi taburunda bulunuyor, -dedi, Frida acıyan bir ses tonuyla.

- Benim caddede şöyle bir yürümeye yetkim var mı, acaba? -diye sordu Gokka Frida'ya.

- Yürüyebilirsin sanırım, ancak o insan eti yiyen Kuznetsov'un kafasında ne biçim bir gaddarlığın doğacağını kimse bilemez, -dedi, buzağıyı sürüye sürerken.

Gokka üşüyerek eve döndü. Az sonra da, önlüğünde bir şeyler taşıyarak içeri giren Kristina, kuru tahta karyola-

da yatan Habiybat'a acıyan gözlerle bakarak, arkasından gelen Frida'ya almanca bir şeyler söyledi. Gokka bu lisanı bilmiyordu, okulda az çok fransızca öğrenmişti.

Kristina masaya iki yumurta ile biraz salatalık turşusu ve bir parça da mısır ekmeğini koydu. Kadınların ikisi de dışarı çıktılar. Habiybat karyolaya oturdu ve:

- Hangi milletin, bizi misafir eden bu insanlar? -diye sordu.

Gokka onların hikâyelerini kısaca annesine anlattı.

- Bu küçük evlerde nasıl yaşıyorlar, nasipsizler? Yoksa bizim indiğimiz ev mi böyle daracık?- dedi, Habiybat, kendilerinin kocaman ahşap evlerini hayal ederek.

- Buradaki evlerin hepsi buna benziyorlar, sanıyorum. Bu köyde yaşayanlar da bir zamanlar "kulak" yapılıp buraya sürülmüşler.

- Öyleyse sürülen sadece biz değiliz, diye Habiybat kendi kendine moral vermeye çalıştı, bir yandan da onlara acımadan edemedi.

1917 yılından başlıyarak ülkenin insanlarına kaç türlü felaket gelmiştir! İç savaşta kırıldılar; bulaşıcı hastalık salgınları, açlık ve sefalet onları kitleler halinde yok etti. Kendi emekleriyle yaşayan köylüleri "kulak" yapıp gözden ırak yerlere sürdüler. 1937 yılında ülkenin en gözde insanlarını, aydınlarını tırpanla ot biçer gibi biçtiler. Bütün bu yapılanlar insanların adalete ve hukuka olan inancını temelden sarsmıştır. Savaşta yirmi milyon insan hayatını kaybetmiştir. 1948-1950 yılları arasında da bir çok dürüst insan yok edilmiştir. Kişinin yarınından emin olacağı bir gün gelecek midir, acaba?!...

Sen biraz yaslan, anne. Ben, kimlerin nerelere indikleri hakkında biraz bilgi toplamaya çalışayım, -dedi, Gokka palaskasını bağlarken.

Bu esnada kapı açıldı ve kolları arasında bir ot demeti olduğu halde Kristina girdi. Otu ağaç karyolaya koyarken:

- Bu size şilte ve yastık görevi yapar, bir başka çare bulunana kadar,-dedi.

Gokka ona sonsuz minnettarlığını ifade ederken, birlikte dışarı çıktılar. Ondan ayrıldıktan sonra Gokka köyün merkezine, beyaz badanalı uzun evlerin olduğu yere doğru yürüdü. Bu güzel endamlı, asker elbiseli kadınla karşılaşanlar, dönüp dönüp ona bakıyorlardı.

Uzun evlerden birine yaklaşınca ki onlara "baraka" deniyormuş, çocukları ve eşyalarıyla yerleşmeye çalışan Karaçaylılara rastladı. Önce onlara döndü. Çavul'da Aslanbek'in demirci dükkânına benziyen tek gözlü kocaman barakasında dokuz-on aile bir biriyle karışıp kaynaşıp duruyordu. Barakanın bölmeleri olmadığı gibi ranza filan da yoktu. Orta yerde kocaman bir döküm soba duruyordu. Duvarın birinde enlemesine yapılmış biçimsiz bir pencere dikkati çekiyordu. Çocuklarla yaşlılar soğuk toprak zemine serilerek, ilk kez gördükleri bu mekânı merakla inceliyorlardı. Çilekeş kadınlar yine de bir şeyler yaparak, ortalığa çeki düzen veriyorlardı. Bu hengâmenin içinde, iri bir ala kedi umursamaz bir tavırla dolanıp duruyordu ki bu durum Gokka'ya pek garip göründü.

Barakadan çıkınca, sağlık ocağının boyası solmuş tabelasını farkederek o tarafa yöneldi. Orası da barakadan yapılmıştı. Kapıyı açıp içeri girince, alışık olduğu ilaç kokusu burnuna vurdu ve "tık" diye cephede çalıştığı hastane aklına geldi. Yaşlı sağlıkçı yalnızdı, mesaisi her halde bitmişti. Gokka'ya beyaz iskemleye oturmasını işaret ederek:

- Yerleşebildiniz mi? Size yapabildiğim en büyük yardım, umumi baraka yerine oda tahsisini temin etmekti. Başkaca elimden bir şey gelmedi, -diye, büyük bir suç işlemiş gibi önüne baktı. Onun soluk ve kırışık yüzü ile sevimli gözleri Gokka'nın kalbini rahatlattı.

- Sağolunuz, bundan sonra ne iş yapacağımı bilmiyorum,- dedi Gokka.

- Ne işi mi?- derken sağlık memuru, alışkın elleriyle masadan stetoskobu aldı. -Yaşamanız lazım, ne yapıp edip yaşamanız lazım. Şu andaki ruh halinizi çok iyi anlıyorum. Kendim de bir zamanlar aynı acıları çekmiştim. Sizler bizlerden daha şanslısınız, hiç olmazsa insanların yaşadığı bir

yere isabet ettiniz. Bizi ise onbir yıl önce bomboş araziye silkeleyip gitmişlerdi. Bu kolhoz "kulaklar" tarafından kurulan bir kolhozdur. Aslında o "kulak" denilenlerden bir tanesi bile kendi işinde ırgat kullanmamıştır. Suçları nedir derseniz, kolhoza gönüllü olarak katılmak istemeyişleridir. Kendim hakkında söylemek gerekirse, iç savaşın başından sonuna kadar, sağlıkçı olarak hizmet ettim. Buraya, babam kulak olarak sürüldüğü için geldim. Artık ölü tüyüm çıktı. Siz ise her şeye rağmen yaşamak zorundasınız, -dedi.

- Hayata ilişmeyi siz hayat mı sanıyorsunuz?- diye cevap verdi Gokka.

- Hayır, ilişerek yaşamayı ben de hayattan saymıyorum. Hayata sahibolarak yaşamak gerekir. Ama ne yapalım, bizden o hak geri alındı ise... Bu konuda konuştuğumuz yetişir. Şu anda sizin için en önemli şey iştir. Şu küçük sağlık ocağını size bırakmayı isterdim. Ama bizde bir söz vardır "kendi gömleğin kendi bedenine her şeyden yakındır." Bu itibarla bana da ekmek lazım. İlçede hekimler yeterli değil, Geogevskiy Stanitse'sinde, yani ilçe merkezinde. Oraya gitmek için de kumandandan izin almak gerekir. O, o... ise...-diye, sağlıkçı fısıldayarak konuştu.

Bu söylenenleri Gokka, sanki kendine söylenmiyormuş gibi, yok ile var arasında acayip bir ruh haliyle dinledi. Sağlıkçının candan ilgisine teşekkür ederek vadalaşıp çıktı. Yol boyunca sıralanmış kuru kavaklarla küçük kerpiç evler, Gokka'nın ruhuna bir nevi yılgınlık verdiler. İlerde bir yerde su çekilen kuyunun çıkrık gıcırtısı Gokka'yı ürpertti. Hiç bir yerde insan görünmüyordu. Herkes korkudan bir yere saklanmış gibiydi. Koca köy sanki kulak kesilerek, "acaba şimdi ne olacak?" gibi bir beklenti içindeydi.

Bir sürü aç sefil insanın getirilip köye boşaltılıvermesinin, buraya iyilik getirmeyeceğini pek ala biliyorlardı. Buldukları her şeyi cepheye göndererek, bir hasaddan bir hasada kadar sıkıntı çekeli üç yıl olmuştu. Sonradan öğrendiklerine göre, buradaki topraklardan, sulanmazsa verim alınmazmış. Sulama ameliyesi de erkeklerin yapacağı bir işti.

Oysa Rus, Azeri ve Mordvin erkekleri ön cephelerde, Alman erkekleri de ikmal taburlarında görevliydi.

Bir evin önünde Gokka Halimat'ı farkederek, adımlarını hızlandırdı. Gokkalarla onların arası pek uzak sayılmazdı.

- Bizi işte bu eve getirdiler,-dedi Halimat, Frida'nın evinden biraz hallıca olan evlerini göstererek. Ev sahibimize "İşinler" diyorlar. Karı ile koca, bir de kızları var. Biz hollerine yerleştik.

Gokka sonradan öğrendiğine göre, Frida bunların gelinleri oluyormuş. Onun kocası İvan da cephedeymiş.

Ufukta akşam kızıllığı belirdi. Havanın kararması, Gokka'nın üzerine azap çökmüş gibi göründü. Halimat da, Gokka da düşünceye daldılar: "Ne yapalım, nasıl yapalım?"

"- Buraya banditleri[1] getireceklermiş" diye, kasıtlı bir haberi yaymışlar, zannedersem, -dedi Halimat, bundan bir ay önce yayılmış hem de. Yaşlı İşin, bizim bandit değil güçsüz ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklardan oluştuğumuzu görünce hayrete düştü. Rivayete göre, buradakileri de Sibirya'ya aşırarak, yerlerine bizi yerleştireceklermiş. Bunlar da peksimetler pişirerek kendilerini yola hazırlamışlar bile. İşin söyledi bunları bana.

Bir süre sessiz kaldılar.

- Kardeşim İshak'ın ölüm haberi, sürgünden bir gün önce gelmişti. Onun acısı annemi yatağa düşürdü. Doğrusunu söylemek gerekirse, kimin için, ne için öldü benim kardeşim?- dedi Halimat.

- Ya benim kardeşim?

Gokka'nın kaldığı evi tanımak için Halimat da onunla birlikte geldi. Avluya girince, Habiybat'ın kürküne sarılarak yola bakıp durduğunu gördüler.

- Ne dağ var, ne de orman? Akarsu da görünmüyor, göze ilişen bir şey yok. İnsanlar burada nasıl yaşıyorlar, -dedi Habiybat.

[1] *Bandit*: haydut, eşkıya, yolkesen anlamına gelir. (A.N.)

Annesinin ayağa kalkmaya çalışmasına Gokka çok sevindi. Ama onun tekrar yatağa düşmemesi için Gokka ne yapmalı, acaba?...

Halimat onlarla birlikte basık ve soğuk odaya girdi.

- Üstünüzle yürümedikleri çok iyi, -dedi Halimat. Isınma bakımından biz daha şanslıyız. Zira İşin ailesi ateşi holde yakıyor, yemeği de orada pişiriyor, yani bizim üstümüzde. Ancak biz de yakacağa katılmak zorundayız. Sizin durumunuz daha başka, odanızı bağımsız olarak ısıtmak mecburiyetindesiniz.

Habiybat karyolaya çıkarak ayaklarını otlarla örttü:

- Bizde nasıl da yumuşak sap-saman vardı, dedi iç çekerek.

- O kamış dedikleri nesne nerede yetişiyor, -diye söylendi Gokka.

Durumlarının onlardan daha iyi olduğunu anlıyarak Halimat:

- Git ev sahibinize sor, yarın biz de gider toplarız, -dedi.

- Oraya yaya mı gidiliyor, yoksa arabayla mı, acaba?

- Bilemem Gokka, bilemem. Ama bildiğim bir şey var: Buraya canımız içimizde toplandığımıza göre, ayakta durmaya çalışmamız gerekiyor.

Gokka lafı uzatmadan Frida'nın kapısını çalmaya gitti. Kapı açılınca, önce çocuklar kafalarını dışarıya uzatarak, üniformalı kadını tepeden tırnağa süzmeye koyuldular. Onları geri çekerek Frida öne çıktı ve Gokka'nın kamışla ilgili sorusuna:

- Köyün nihayetinde bulunan taşkın suda yetişiyor kamış, -dedi. Ben size orak veririm, sakın kaybetmeyin, zira başka orağımız yok.

Frida geriye dönerek orağı alıp geldi ve Gokka'ya verdi.

Böylece yarına iş çıkmıştı.

- Sabahleyin seni evde beklerim, -diyerek Halimat gitti.

Gokka ile annesi ayaklaşarak ot yatağa girdiler: Annesi kürküne, Gokka da kaputuna sarıldı. Elbiselerini çıkarmadılar, soğuktan korkarak. Sabahleyin hamama girdiklerinde Gokka, yarasının sargısını çözerek, yeniden sarmıştı. Sargı iyiden iyiye irine bulaşmıştı, nasıl bulaşmasın ki... Yirmi gün yenilenmemişti. Bugün sağlık ocağına gittiğinde, pansuman yaptırmak aklına gelmemişti. Demekki bacağının ağrısına iyice alışmış olmalı, şimdi ise dayanılmayacak derecede acı veriyordu...

Uzun güz gecesi geçmek bilmiyordu. Sabaha kadar aklına gelmedik düşünce kalmadı. Pencerelere karanlık çökmüştü. Akşamdan beri ev zaten karanlığa gömülmüş bulunuyordu. Küçük gaz lambası odayı zar zor aydınlatıyordu. "Ev aydınlık olsaydı, belki bu kadar soğuk olmazdı" diye düşündü, Gokka.

Açık gözlerle karanlığa bakarak hayale dalmıştı. Fakat hayalleri saman alevi gibi hemen geçiveriyor ve kafası karma karışık duygular içinde kalıyordu. Böyle olunca da "acaba aklımı mı oynattım" diye telaşlanıyordu. Yoksa düşünecek şeyi mi kalmamıştı? Öyle ya, artık cehennemde yaşıyordu... "Yarın postaneyi bulup Aslan'a mektup yazmalıyım" diye düşünüyorsa da, daha önce, eski adresine yazdığı mektuplardan hiç birine cevap alamamıştı.

Gece süresince soğuktan ve kaygılardan göz kırpmadı. Sabah erkenden orağı alıp Halimatlara yollandı. Halimat da hazırlanarak onu bekliyordu. Onların oturdukları hol oldukça sıcaktı. Önce postanenin yerini öğrendiler. Sağlık ocağının bulunduğu barakadaymış. Bu baraka diğerleri gibi değildi, çeşitli bölmelere ayrılmıştı. Sağlıkçının konutu da burada idi.

Postanede çalışan kızdan kâğıt rica ederek, Gokka hemen oracıkta Aslan'a mektup yazarak üçgen şeklinde katladı. Buraya sürgün edilişleri hakkında bir şey yazmadı. Görevli memura buranın adresini sordu: Kazakh SSR, Cambul Oblast, Kurday Rayon, Trudovik Kolhoz.

"Bu adresi okuyunca Aslan ne diyeceğini şaşıracak"- diye düşündü.

Birlikte köyün sonundaki sazlığa gittiler. Barakaların önünden geçerken Karaçaylılara rastlıyorlardı: Bitkin görünenler, uyuklayanlar, ne yapacaklarını bilemeden şaşkın halde duranlar...

Az sonra Çu suyunun kıyısına vardılar. Uzun, ince ve zarif kamışlarla örtülü sazlık karşılarına çıktı. Buraya kendilerinden önce bazı Karaçaylıların gelmiş olduklarını gördüler: Onlardan bir kısmı kamışları elleriyle koparmaya çalışıyordu, ama nafileydi. Orakları olanlar da orağı usulünce sallamasını bilmiyordu. Hulasa şaşkın bir haldeydiler. Ayakları, buz tutmaya başlıyan suya gömülüyordu. Kuru yerlerde kamış kalmamıştı. Kamışın asıl koyusu da suyun içindeydi.

Gokka ile Halimat kamış ormanına erişemiyeceklerini çabuk anladılar. Bunun için çizme giymenin şart olduğunu önceden bilmiyorlardı. Burası köyün hayvanlarının sürüldüğü yermiş. Gokka ile Halimat kuru çöp aradılarsa da bulamadılar, dil ile yalanmış gibi her yer çırılçıplaktı.

Gokka kucağındaki kuru ot parçalarıyla avluya girdiğinde, Frida ahırın yanında bulunan kamışların üzerini örterek, çalınıp çalınmadığını anlamak için işaret koymakla meşguldü. Bunu görünce dünyası karardı, "demek ki Frida, ben çalmıyayım diye önlem alıyor, bu duruma insan nasıl dayansın!" Aslına bakılırsa, kasımın ikisinden beri Gokka'nın dayanmadığı ne kaldı ki...

Getirdiği ot parçaları çabucak yanıp kül oldular, ama evde ısınmadan eser yoktu. Akşama doğru hava daha da soğudu. "Isınabilseydik, açlığa tahammül ederdik" diye iç geçirdi Gokka.

Kristina'nın evinin arkasında onunkine benzer bir ev ağarıyordu. Oradan yaşlıca bir kadın çıkarak, teklifsizce Gokkaların odaya geldi. Ağzıyla laf etmeden, kafasını sallıyarak bir süre dikildi. Pamuklu hırkasından sarkan önlüğünün etekleri ile yaşaran gözlerini sildi...

"-Gel"-diyerek Gokka'ya, kendisi önde yürüdü. Bana tötka Maria veya Trifonika derler, dedi ve durarak: -Frida çok cimridir, insana su bile vermez. Kocası gideli temelli hasisleşti, diye fısıldadı.

Onun avlusunda Gokka, kırçıl sakallı yaşlı bir adamı görerek başıyla selam verdi. O, arabanın yanında at koşumlarını yamamakla meşguldü. Yaşlı adam bir elinde bizi, diğer elinde hamutun kayışı olduğu halde, hiç çekinmeden Gokka'yı tepeden tırnağa süzdü. Gokka onun, yamçı gibi gür ve kırlaşmış kaşlarının altında, tötka[1] Maria'nınkilere benziyen munis gözlerini farkederek rahatladı. Üstünde de yağdalanmış pamuklu step kaftanı vardı. Tötka Maria kiler çukuruna inip çıkana kadar, bir birlerini sınamaktan geri kalmadılar. Söze yaşlı adam başladı:

- Omuzlarınızda rütbeleriniz de varmış?-diye hayretini ifade etti.

Gokka apoletlerinin onurunu koruyarak, mahut teğmenin koparıp attığı apoleti de tekrar yerine dikmişti. Bu rütbeyi yaralanmadan az önce kazanmıştı.

Gokka yaşlı adamın sözlerine omuz silkelemekten gayri cevap vermedi. Oysa kalbine: "Bu rütbeleri söküp atmam gerekirdi" demek gelmişti. Yine de şöyle düşünmekten kendini alamadı: "Onları ben kimseden çalmadım, koparıp nasıl atayım?" Ama omuzlarındaki rütbelerin de, şapkasındaki yıldızın da kendisine ait olmadığını anlamıştı...

Tötka Maria küpecik dolusu bir süt, kâğıda sarılı biraz salamura peynir, bir kaç tane de pişmiş patatesten oluşan yiyecekleri Gokka'ya uzatarak:

- Sen bunları götür, ben de peşinden biraz yakacak alıp geleyim, -dedi.

Böyle bir "serveti" alıp Gokka eve döndüğünde, annesi karyolaya oturarak, donuk parmaklarıyla mercan tespihlerini çekiyordu. Vagonda da onları elinden düşürmemişti. Tötka Maria da geldi.

Yemek yiyip iyice ısındıktan sonra, çok yorgun düştüklerini anladılar. Erkenden yine ayaklaşarak yattılar. Ama gözlerine uyku girmiyordu. Habiybat kızının uykusunu kaçırmamak için konuşmuyordu. Ama içinden, Majay'ın ölüsünün nerede atılıp kaldığını düşünerek, için için yanıyordu... "Deniz kabuğu gibi tertemiz bir insana bu acı son, reva

[1] *Tötka:* rusça "teyze" demek. (A.N.)

mıydı?! Ya kızı? Zavallı çocuk kimbilir nerelerde atılıp satılıp dolaşıyordu? Ne kötülük etmişti o, Sovyet Rejimi'ne? Oğlu Harun da kimin için, ne için can vermişti? Damadı Aslan ise şimdi nerede ve ne haldedir? Peki, bu yataksız, yorgansız yatıp duran kız, kimin için savaştı? Yaşlı Habiybat'ın soruları pek çok, ama cevapları hiç yoktu... Majay'la birlikte kara toprağa girmesi gerekirdi. Daha orada iken bu düşünce aklına gelmişti, ama zavallı kızını yapayalnız bırakamazdı... Altın saraya götürüp yerleştirseler bile, Habiybat'ın acıları kalbinden silinmiyecekti.

Gokka'nın uyumadığını anlıyarak:

- Nasıl aramalı bilmemki Kemishan'ı, Aslan'ı annesini ve diğer kayınlarını? -diye düşünceli konuştu.

- Damadına bugün mektup yazdım, eski adresine. İnşaallah eline geçer. Kemishan da mutlaka şehirlilerin indiği yerde olmalı.

- Ya benim kardeşim ile çocukları? Onları bir daha görebilecek miyim? Bu günleri görmektense, o talihsiz Hasan gibi kendimizi yok ediversek ne olurdu...

- Anne, bırak kendini harap etme, -diye söylese de Gokka, kendisi de yaşamaktan kopmayı bir tüy kadar bile saymıyordu. -Ben işe başlarım, Kemishan'ı da buluruz, -diyerek annesini teselli etmeye çalışsa da, burada iş bulamıyacağını, sabah olunca yaşama mücadelesine yeniden başlıyacağını çok iyi biliyordu...

Uzun güz gecesi yine bitmek bilmiyordu. Zaten uykusu da yoktu. Üzerinde yattığı ot, yanaklarını acıtıyordu, soğuk ise iliklerine işliyordu.

Frida'nın horozu ötmeye başladı. Ama bu yeni günde talihsizlere yâr olmıyacaktı.

Annesini uyatmamaya çalışarak Gokka karyoladan indi.

- Ben uyanığım, gözüme uyku girmedi, -dedi Habiybat.

- Öyleyse kalk da hareket etmeye çalış, anne, biraz ısınırsın. -diye seslendi Gokka, kendi azalarını hareket ettirerek.

Habiybat işitmemiş gibi davrandı. Zira bacakları kaskatı kesilmişti, bir türlü kıpırdatamıyordu. Kerpiç duvarlardan ve toprak zeminden sürekli soğuk geçiyordu.

Gokka holde kova sesi duydu, anlaşılan Frida inek sağmaya gidiyordu. Aynı sesi Habiybat da işiterek hareketlendi ve yatağından doğruldu:

- Aman Tanrım! Ben de onun gibi erken kalkarak, inek sağmağa giderdim. Benim evimde şimdi başkaları yaşıyor, başkaları inek sağıyor, başkaları dağlarımızı seyrediyor. Yirmi günden fazla bir süreden beri namaz kılmaya bile imkân bulamadım. Allahım, neden böyle yaptın! -diye ağladı.

Gokka onu kucaklayıp, başını göğsüne dayayarak:

- Anne, biraz kendine gel, ağlamakla hangi derdimize çare bulacaksın? Bugün seni Halimat'ın annesi Biyba'ya götürürüm, onunla oturup dertleşirsiniz, -dedi.

- Ben bir başkasının çıplak yatağındayım, masadakiler de başkalarının getirdikleri. Bu toprak evin kabir soğuğu bedenime işliyor. Niçin kızım, niçin? -diye, kendini tutamayıp hıçkırıklarını koyuverdi. Onun felaketler kocaltan güzel yüzünü, şimdi gözyaşları yıkıyordu. Gokka'nın da kalbi param parçaydı. Ama kendini toparlaması lazımdı. Suya ihtiyaçlarının olduğunu hatırladı, her halde Frida kuyusundan su çekmeye izin verecektir. Fakat su kapları yoktu. Frida da holde bir şey bırakmamıştı. Belliki "Gokka alıp kullanır" diye korkmuştur. Bu durum Gokka'nın çok ağırına gidiyordu.

Yataktan yapışan otları temizlemek için çıkarttığı kaputunu da giymeden, tötka Maria'ya gitti.

- Cimri Frida suyu da mı vermedi? -diye mırıldanarak iyi kalbli Maria kovayı kuyuya sarkıttı.

- Ben ona bir şey söylemedim, -dedi Gokka.

- Asık suratını görüp de, insan ondan bir şey isteyebilir mi? Sizin suya ihtiyacınız olduğunu bilmiyor mu? Kendisi farkedip söyleseydi ya soğuk yüzlü şey! Hepimizin avlusunda kuyu var. Sırtımıza alıp mı gideceğiz kuyuyu? -diyerek öfkelendi. Çektiği suyu eski bir kovaya boşaltarak: -Ne zaman ihtiyacınız olursa gelip alabilirsin,-dedi.

Gokka kova dolusu su ile birlikte, her tarafı batık bir maşrabayı da alarak eve döndü. Frida avluda bir şeylerle uğraşıyordu. Gokka'nın su taşıdığını gördüğü halde bir şey söylemedi. Onun oniki-onüç yaşlarındaki oğlu kafasını kapıdan uzatarak:

- Anne, baksana madalyalı bandite! -diye seslendi.

Gokka elindeki kovayı bırakmaya azdan az kaldı, bu sözleri duyunca. Gözleri karardı, vücuduna sıcak ter bastı. Çocuğun önünden sıkıntı içinde geçerek odaya girdi. Annesine yüzünü göstermeden maşrabaya su koydu ve yüzünü yıkamak için bahçeye çıktı. Gözleri dop doluydu ve boşalmaya hazırdı. Gokka'ya bu madalyanın verildiği gün, onu savaş arkadaşları nasıl da yürekten kutlamışlardı. Sürüldükleri geceden beri bu madalya, Gokka'nın başına bela olup duruyordu: O mahut teğmen, madalyayı hafife alarak eğlenmişti. Vagondakiler de "işte görüyorsun, madalyana ve rütbene bakmadan seni de sürdüler" demişlerdi. Belliki bu çocuk da büyüklerinden duyduğunu söylüyordu.

Oğlancığın sözleri Gokka'nın kalbinde yeni bir yara açtıysa da, onunla uğraşacak zamanı yoktu. Yaşama mücadelesi vermek zorundaydı. Önünde daha nice inkisarlar, nice acı şeyler olduğunu Gokka henüz bilmiyordu.

Madalyayı göğsünden koparıp almaya Gokka'nın eli bir türlü varamadı. Onu, bugün bile, durmadan bacağından akan kanı ile almıştı.

Gokka'nın kaygıları başındaki saç tellerinden daha fazlaydı: Yakacak, yiyecek nerden bulsun? Yakınlarından nasıl haber alsın? Bütün bu meselelere ne yapıp yapıp bir çözüm bulmak zorundaydı. Tötka Maria ile Frida'nın dediğine göre, kumandana gitmesi gerekiyordu. Ama o katil yüzlü adamın karşısına nasıl çıkacaktı?!

Geldiklerinin üçüncü günü kumandan Karaçaylıları huzuruna çağırmaya başladı. Sert ifadelerle durumu şöyle açıklıyordu:

- Bugünden itibaren özel göçmen statüsüne tabisiniz. Ayda iki kez buraya gelip imza atacaksınız, kolhozdan dışarı çıkmaya da izinli değilsiniz, buna uymayanlar mecburi çalış-

ma kamplarına sürülecektir. Hepiniz kolhozda çalışacaksınız, "altın apoletliler de buna dahildir" -diyerek, yan gözle Gokka'ya bakarak sözlerini tamamladı.

Kumandan Kuznetsov'un, tahsilli-bilgili kimselere tahammülü olmadığını tötka Maria daha önce söylemişti. Onun sözlerini hatırladı.

Kumandan hiç çekinmeden hemen oracıkta, erkeklerle kadınlardan dört beş kişiyi alıkoydu. Sonradan anlaşıldığına göre erkekleri özel bahçesinde bulunan mısırları taşımaya göndermiş, kadınlara da her gün gelip ev hizmeti göreceklerini emretmiş. Onlara bunun için ücret ve yemek verilmiyeceğini de söylemiş, "zaten bütün zamanımı sizlere harcıyorum" demeyi de ihmal etmemiş.

Göçmen kısmının kumandanlığa ilk gelişleriydi bu. Kumandan bütün bu söylediklerinin, yukarıdan emir olarak geldiğini, altında da A.M.Suslov'un imzasının bulunduğunu söylemeyi unutmamıştı.

İnsanlar oradan dönerken;

- Suslov imzalamışsa, Stalin'in haberi yoktur. Stalin'e hemen telgraf çekelim, diye ümitlenmeye başladılar.

- Ama Stalin'le Suslov birlikte çalışıyorlar!

- Öyle de olsa, Stalin'e haber vermeden yapabilir.

Durumları "suya düşen yılana sarılır" atasözünü hatırlatıyordu.

İş konusunda kumandan ile konuşmasının bir yarar sağlamıyacağını Gokka anlamıştı. "Güdük akıllı adam, tuttuğunu sıkı tutar", bu adam da öyleydi. Kumandanın kendisini görmeye tahammül edemiyeceğini Gokka zaten farketmişti. Otoritesini göstermek için, burun kanatlarını sürekli gergin tutan bu meymenetsiz adamın, çalışmak için Gokka'yı ilçe merkezine göndermiyeceğini anlamak hiç de zor değildi. Kuznetsov işini iyi biliyordu, bu insanların kaderleri "ne yaparsan yap" diye ona verilmişti. Tötka Maria'nın anlattığına göre, onu üst makamlara şikâyet etmeye de imkân yokmuş. Böyle bir durumu haber alırsa intikamı ağır olacaktır, yahut bir punduna getirip zindana atacaktır. Sınırsız yetkisinden dilediği biçimde yararlanmasını çok iyi biliyor-

du. "On bir yıl oldu" diye anlatıyorlar, burada yaşıyanlar, "Kuznetsov'un kanımızı emerek yaşadığına. Şimdi de sizler katıldınız. Onun servetinin haddi hesabı yoktur. Kafadan sakat bir adama yetki verilirse, halk için bundan fena ne olabilir?"

1937-1938 yıllarında işlenen cinayetlerin gerçek yüzünü Gokka henüz iyi bilmiyordu. O yıllarda bütün ülke halkının yetişkin insanları, aydın kişiler Kuznetsov gibilerin eliyle yok edilmişlerdir.

Kuznetsov'dan insanın yüzüne ölü soğukluğu vuruyor gibiydi, yüzü topraktan işlenmişti sanki. Gözlerinde ise gaddarlıktan başka bir şey yoktu. Yeni gelenlere "her dilediğini yapmakta serbest olduğunu" bilerek, bundan vahşi bir zevk aldığını her haliyle belli ediyordu. Hayret verici değil mi, bir halkın tamamını sürüp getirip "ne yaparsan yap" diye, Kuznetsov gibilerin eline bırakıvermeleri?!

Gokka'nın hatırına 1937 yılı geldi. O sene NKVD[1]'nin temsilcisi Basiyat, ilçeden köye gelerek, üç komsomol kızı köy sovyetine çağırtmıştı. Bunlardan biri Gokka idi. Üçünü üç yere oturttuktan sonra, kendisi odada ileri-geri yürüyerek dikte ettirmeye başlamıştı. Köyde üçünün de yakından tanıdığı üç güzide adam hakkında, onun yazdırmadığı suçlama kalmamıştı. Basiyat'ın dediğine göre Çavul'da rejim düşmanları çokmuş. Bu şeyleri işiterek genç kızlar şaşırıp kalmıştı: Basiyat'ın bunlara kaydettirdiği kişiler sakin, kendi halinde, kimseye zararları dokunmayan değerli insanlardı. Oysa görülüyor ki rejimin kanlı düşmanıymışlar, meğer. Şimdi kızlar rejime nasıl yardım etmeliydiler, onun düşmanlarını temizlemek için?! O üç adamı, kızların yazdıkları kâğıtlarla tutuklayıp süreceklerini onlar nerden bilsinlerdi?

Basiyat ve Kuznetsov bir birlerine ikiz kardeşlermiş gibi benziyorlardı. Ama düşünüp duracak zaman yoktu: Bütün aklı fikri yiyecek bir şeyler bulmaktı. "Annemi bir ısıtabilsem" diye kaygılandı.

[1] NKVD: Rusça "İçişleri Komiserliği Devlet Emniyet Teşkilatı" kelimelerinin kısaltılmışı, aynı zamanda gizli polis teşkilatı. (A.N.)

Askeri hastaneden ayrıldığında Gokka'nın bir miktar parası vardı. Sayınca, üçyüz yirmibir ruble olduğunu gördü. Bunun para denecek bir hükmü yoktu. Savaş çıkalı paranın değeri kalmamıştı. Bu parayla Gokka dükkâna gitti. Ama orada yiyecek bir şey bulamadı. Dükkânın duvarında kocaman kara bir kilit asılıp duruyordu, o ise Gokka'nın nesine yarıyacaktı. Kapkacağa benzer bir şeyler de ilişti gözlerine. Orta yaşlı tezgâhtar kadın, sevimli bakışlarıyla Gokka'yı süzmekten geri kalmadı.

Bir şey bulamayıp eve dönen Gokka, "ne olursa olsun, yiyecek bir şeyi vardır" diye Frida'ya gitti. Frida uzun siyah kirpikli gözlerini Gokka'nın elindeki banknotlara çevirerek gülümsedi, "paranın bugünkü devirde ne hükmü kaldı ki" der gibi bir hali vardı. Frida gözü kaşı ile Gokka'nın parmağındaki altın yüzüğü gösterdi. "Hayır" anlamına o da başını salladı ve holden kendi odalarına geçti: Aslan'ın taktığı yüzüğü satmaktansa açlıktan ölmek daha yeğdi...

Özel göçmenler sokaklara dökülmüşlerdi: kimileri dileniyor, kimileri de yiyecekle değiş tokuş yapmak için ellerine bir şeyler alıp kapı kapı dolaşıyordu. Açlık ve soğuk azabını çeken bu insanlar, hayaletler gibi evlerin önlerine dikilerek, üzerlerine köpekler havlarken, evlerden insan çıkmasını bekliyorlardı. İçerdekiler de pencereden bakıp bu çaresizleri gördüklerinde, ya saklanıyorlar, ya da kalan bulan neleri varsa uzatıyorlardı.

Frida da, başkaları da neleri var neleri yok hepsini satmışlardı. Onlar için de ayıp yoktu: Savaş başlıyalı beri emeklerinin tamamı cephelere gidiyordu. Kendileri de on yıl önce açlık sınamışlardı ve bu aç insanlardan korkuyorlardı.

Gokka annesinin belli günlerde başına örttüğü kaşmir şalını vererek bir bal kabağı aldı. Tötka Maria'nın kovasında onu pişirmek için Gokka, Fridanın avlusunda çer çöp toplamaya çalışırken, kendisini gören Frida:

- Burada herkes kuru çöpü kendi avlusunda toplar, başkasının bahçesine girmez. Ben ateş yakınca, kuzinede

yer kalırsa kovanı koyarsın, -diye burnuna vurmuş gibi davrandı.

Gokka topladığı ot parçacıklarını yavaşça yere bırakarak tötka Maria'ya doğru yürüdü. Bu kadın elinden geldiğince onlara yardımcı olmaya çalışıyordu. Onun altmışlık kocası dada[1] Vasia ile onbeş yaşındaki oğlu da kendisi gibi iyi kalbli idiler.

Özel göçmenlerin buraya gelişlerinin üçüncü günü barakalarda yaşayanlardan iki kişi öldü: Bir yaşlı adamla bir çocuk. Köyün kenarında Karaçaylılar için mezarlık olarak ayrılan engebeli yerde ikisini de defnettiler. Çok geçmeden burası kâfi gelmemeye başlayacaktı.

Yaşamaya, ne yapıp yapıp yaşamaya gayret eden Karaçaylılar ortalıkta gölgeler gibi dolaşıyordu. Yüzleri sararmış, saçları erken ağarmış insanlar.

Gokka ile Halimat iş konusunda kolhozun sorumlusu ile konuşmaya karar verdiler. Volınkin Gavril Yakovleviç, Mordvin halkına mensup sevilen bir adamdı, hayatı tanıyan bir adam. Hayat sıkıntısı çekmiş, insan halinden anlayan bir adammış diyorlardı.

- Sizin durumunuzu çok iyi anlıyorum, dedi Volınkin, -kendim de sizin içinde bulunduğunuz duruma düşmüştüm. Şimdi ise görüyorsunuz, kolhozun sorumlusuyum. "Ölmeyen adam altın tastan su içer" derler, her halde benim gibiler için söylenmiştir. Kolhozumuz, ülkenin en iyi kolhozlarından biri olarak kabul edilmektedir. Her yönüyle planımızı fazlasıyla gerçekleştiriyorsun. Esasen bizim için başka çıkar yol da yok. Sizin meslekleriniz hakkında bir şey söylemek gerekirse, ne sağlık işleri, ne de ilçe katında sözüm geçer. Bu iş kumandanın elindedir. Kolhozda bugünlerde pancar toplama işi yürütülüyor, gidip çalışabilirsiniz. Dün kolhozun yönetimi toplanarak, sizlerden her aileye beşer kilo arpa unu vermeyi kararlaştırdı. Gücümüz bundan ibaret. İşte sizin hisseniz, diye yazıp ikisine iki kupon verdi.

Gokka ile Halimat pancar tarlasına gittiklerinde, pamuklu gabraylarını giymiş kadınlar, pancar yığınının çevre-

[1] Dada (dâdâ okunur), Rusça "amca" anlamına gelir. (A.N.)

sini alarak, pancarların saplarını kesiyorlardı. Hepsinin ayaklarında keçe çizmeler vardı.

Gokka ile Halimat da onlara katıldılar. Bıçakları yoktu, şeker pancarını böyle yakından hiç görmemişlerdi. İki kadın bıçaklarını bunlara verdiler. Yarık dudaklı, gülmeyi unutmuş çilekeş kadınlar işlerini bırakıp bu ikisine bakmaya başladılar. Bu esnada oraya, atının gemini çeke çeke iri yarı, yaşlıca bir adam gelerek selam verdi. O, ekipbaşı Pakhno idi. İnce giyimli göçmen kadınların çaresiz gayretlerini üzüntülü gözlerle bir süre seyretti. Soğuk ayaz iliklerine işliyordu. Ekipbaşı, bakışlarını kaput giymiş sevimli kadının üzerinde durdurdu. "Operatör kadın geldi" diye duymuştu. Soğuktan kızaran elleriyle pancarı usulünce tutmasını da beceremeden ayıklamaya çalışan Gokka'ya özellikle acıdı. "Bir cerrahın ellerine bu türlü zorluk yetişmemeliydi", diye kalbi elem duydu.

Karaçaylı kadınlardan biri pancarın toprağını temizliyerek yemeye başladı:

- A..a..a, nasıl da tatlı! -deyince, diğerleri de yemeye başladılar. Köy kadınları onlara acıyarak bakıyordu.

Pancarın, özellikle beyaz pancarın tadı gerçekten iyidir. Ancak, ne olduğu anlaşılmayan nahoş bir tadı da var, her halde çiğ yendiği içindir. Gokka, bir kez ısırarak tadına baktı, ama bir daha ağzına almadı, diğerlerine de:

- Yemeyiniz! Barsaklarınızı bozacaksınız! -dedi.

Onu dinlemeden yiyiyorlar, bir taraftan da pancarları koyunlarına, ceplerine dolduruyorlardı. Bir yığından bir yığına dolaşmakta olan Pakhno, kadınların pancar aşırdıklarını görmezlikten geliyordu. Gokka bunu farketti, keza Halimat da. Kadınlar ise çocuklarına bugün yiyecek bir şey götürecekleri için seviniyorlardı.

Gokka ile Halimat tek bir pancar bile almadan geri döndüler. Henüz onların bir ayakları orda, bir ayakları da burdaydı.

Soğuktan uyuşan ve derileri soyulan parmaklarını farkederek, Gokka'nın kalbi sancıdı. "Cerrah?" Bu branşı ne kadar da isteyerek seçmişti. Nasıl da kendini vererek çalış-

mıştı. İlçede hekim, özellikle cerrah eksikliği ortada iken o, pancar toplamaya gidiyordu... Halimat da Gokka da konuşmadan, iç düşüncelerine dalıp dalıp çıkıyorlardı. Gokka omuzlarındaki apoletlerini koparıp aldı ve cebine koydu. Onun bu hareketini gören Halimat taş kesildi ve tek adım bile atmadan kaldı.

- Bana öyle bakma, -dedi Gokka, ben bu rütbeleri kanımı, canımı esirgemeden almıştım, burada ise onlar bir anlam taşımıyor. Savaşın kenarından bile geçmeyen kumandan, benim rütbelerimi tahkir ederek konuşuyor. Şu ellerime bir baksana, bunlar "cerrah" elleri midir? O ellerle ben yüzlerce yaralıyı hayata döndürdüm, şimdi ise bu eller sanki benim değil, kendim öyle hissediyorum. Ellerimi bile geri aldılar! Ellerimi! -diyerek hıçkırığı boğazına takıldı.

- Yabancı yerler! Biliyor musun, Frida'nın oğlu Şurik bana ne dedi? "Madalyalı bandite bakın!"

- Bize bu yaftanın takıldığını biliyorum. Savunacak kimsemiz de yok, -diyerek Halimat'ın gözleri Gokka'nın ayaklarına kaydı: Onlar tozdan bembeyaz olmuştu, kendisininkiler de öyleydi.

- Sayfiyeye getirmediklerini biliyorduk, ama hayatımız boyunca inanarak yaşadığımız hak-hukuk nereye kayboldu?! Bize böyle unulmaz bir zorluk neden erişti? Bu sorular kafamdan bir türlü gitmiyor, -diyerek, arabasını hızlı sürerek pancarları yola döküp giden arabacıya sertlendi.

- Devletin bir numaralı yöneticisindedir iş! -dedi Halimat.

- Yani bu durumu Stalin biliyor mu demek istiyorsun? -diye Gokka durarak Halimat'a baktı.

- Gayet tabii, devlet başkanının haberi olmadan olur mu?

- Normal düşünecek olursak öyledir, ama bize reva görülen bu felaket hususunda Stalin'in de dahli vardır, demeye dilim varmıyor. Üç yıldır ben Stalin için, canımı vermeye amade olarak mücadele ettim, -dedi Gokka.

- Bizim talihsizler de Stalin'in haberi olmadığını, şayet olsaydı geri göndereceğini sanıyorlar!

- Bütün gücümüzü bir lokma ekmek arayışı için sarfediyoruz. Niçin yaşamamız gerekli, onu düşünemiyoruz. Bizim idealimizi geri aldılar. Arzuladığımız işi bulamıyoruz. Sevgili dağlarımızdan da koparıldık. Yakınlarımızdan haber alamıyoruz, ben sevdiğim insandan da ayrıyım. Biz şimdi "sabık" insanlarız, öyleyse hayata sarılıp niçin duruyoruz?!

- Ben şahsen annem ve Raziyat için yaşamaya çalışıyorum, -dedi Halimat.

- Evet, hepimizin böyle bir bahanesi var, -diyerek sözüne tekrar başladı Gokka. O barakalardaki vaziyeti görüyor musun? İnsanlar aşırı yer darlığından, bir birleri üzerine yığılıp duruyorlar. Yaşlılar, çocuklar kadınlar ve erkekler hepsi toprak zeminde karma karışık yatıyorlar. Sobaya atmak için yakacak bulunmuyor. Kamış biçmeye gücü yetenlerin de çizmeleri yok. En acı görüneni nedir dersen, bizimkilerin sokaklara dökülerek dilenmeleridir. İşi seven, hiç bir devirde aralarından dilenci çıkmayan necib insanlar mı bunlar, tanımak mümkün değil? -dedi Gokka içi yanarak. Hayret veren şey yine nedir dersen, diye ekledi Gokka, bizi ne kadar ayaklar altına alıp çiğneseler de, işte ben kendimi "insan yerine koyup" duruyorum.

- O duyguyu bizden söküp atamıyacaklar, -diye, Halimat sözüne başladı. Raziyat ile ben neyi değiş-tokuş yapacağımızı bilemiyoruz. Benim bir entarime sadece bir bal kabağı verdiler.

- Benim değiş-tokuş için elbisem bile yok, -dedi Gokka. Ben zavallı, savaşa giderken, sanki misafirliğe gidip gelecekmişim gibi bütün elbiselerimi ve eşyalarımı Mikayonşahar'daki dairemizde bırakıp gitmiştim. Kemishan'ın bir şeylerini almıştım, ama bunları kendisine saklamamız lazım.

Halimat yürürken Gokka'ya gizlice baktı: Bütün Karaçaylıların yüzleri gibi onunki de solmuş, ama uzun siyah kirpikleri ile hilal kaşları yine yerli yerinde. Yıldızlı şapkasının altındaki kısa siyah saçları, soğuktan morarmış kulakları görünüyordu. "Nasıl da yakışırlardı bir birlerine Aslan ile bu!" -diye eski günleri hatırladı Halimat, ayakları toprağa bata çıka yürürken. Kendisinin boyu oldukça kısaydı, üstün-

deki kısa kadife kürkü onu daha da kısa gösteriyordu. Her zamanki dolgun yüzü incelmiş, çehresinde kalın dudaklarından başka bir şeyi kalmamıştı.

Yol boyunca, toz kaldırarak mekik gibi gidip gelen arabaları gördüler.

Frida'nın evine geldiklerinde:

- İstesek de, istemesek de iş konusunda kumandan ile konuşmamız lazım, ben anneme bir şey yedireyim, sonra gelirim, -diye Gokka avluya girdi.

- Benim hakkımda ne söyleyeceği belli Gokka. Bandit öğretmeni okula nasıl kabul ederiz! Hiç olmazsa senin hakkında ne söyliyeceğini anlarız. Doktorun bulunmadığı bir zamanda, her halde durumunu değerlendirecektir, -diyerek Halimat yoluna devam etti.

Her aileye beş kilo arpa unu, gökten inmiş servet gibi göründü. Ama yakacak bulamadıkları için büyük sıkıntı çekiyorlardı. Soğuk da açlıktan geri kalmıyordu. Habiybat kürküne sarılarak yatağına uzanıp duruyordu. Masada tozlanmış bir salatalık ile yarısı yenmiş yumurta görünüyordu, onlar belliki Gokka'nın hissedi idi. Ya beze sarılı un? Büyük servetti doğrusu!

Gokka, çabucak kumandanlığa gittikten sonra, sazlığa geçerek biraz kamış kesebilirse hamur yoğurarak somuncuklar yapmaya karar verdi. Hatırına Frida'nın söylediği geldi: O, Gokkaların odada eski gramafonu görünce, değirmenci Azerinin bunu alarak, karşılığında un verebileceğini söylemişti. "Değirmenciyle de görüşmek lazım" -diye düşündü.

Gokka ile Halimat Kuznetsov'a gittiklerinde o, odasında volta atıp duruyordu. Kapının önünde bir Karaçaylı çocuk, üzerinde topuklarına kadar inen mor renkli bir hırka ile kaskatı kesilerek dikiliyordu. Çocuğun tozlu yüzü gözyaşlarıyla ıslanmıştı. Omuzbaşları kalkık bir halde titreyip duruyordu.

- Bir dahaki sefer ben seni hapse atarsam, lahana çalmanın ne demek olduğunu anlarsın! Defol, gözümden! -de-

yince kumandan, çocukcağız bir ok gibi fırlayıp gözden kayboldu.

- Sizler ne istiyorsunuz benden? -diye ikisine de haşin gözleriyle baktı. Yüzünde kırmızı lekeler dikkati çekiyordu. Malûm burun kanatları ise gergindi.

- Biz iş konusunda geldik, -diye Gokka, ağzını açar açmaz, kumandan ateş püskürdü:

- İş mi? İş, hepinize aynı iştir! Tarlaya gidip çalışacaksınız! İşte sizin işiniz! Anasını...

Gokka kendini tutamıyarak:

- Ne biçim konuşuyorsunuz, bizimle? Biz henüz insanız, insan! Size de insana gelir gibi geldik. Doktora ihtiyaç olduğu bilinen bir şey. Beni ya ilçe merkezine, ya da Frunze' ye gönderiniz de orada çalışayım. Arkadaşıma da izin verirseniz, okulda çalışabilecek. Yetki sizin elinizde.

- İşte bu sebeptendir ki, ben dilediğim gibi karar vereceğim! Kendim! Benim ise şu anda, senin suratını dağıtacağım geliyor! İlçeye gidip çalışmak mı istiyorsun, devlete bir sürü ihanet ettikten sonra, öyle mi? -diye, gülüyormuş gibi bir poza büründü. -Demek başka cumhuriyetin başkentine de gideceksin ha! Orada sen olmadan da yaşayabilirler, sen de git toprak kaz! Görmeye tahammülüm yok, bu kokuşmuş aydın takımını! Görüyor musun, kendilerini insan yerine koyarak bana geldiklerini! Olmıyaydın, sen insan! Sen banditsin, bandit! -diyerek, Kuznetsov titremeye başladı.

- Bırak gidelim, -diye Halimat Gokka'nın kolundan çekti.

- İşte bu durumda bile ben insanlığımı yitirmem, sen ise bir canavarsın, canavar! -diyerek Gokka hızla kapıya yürüdü.

- Durun bakalım! Ben size kim olduğumu göstereceğim! KPZ[1]yi faaliyete geçirince, onun içine tıkacağım ilk kişi sen olacaksın! Bugün seni tıkacak yerim olmadığı için yanıyorum, -şeklindeki sözleri Gokka'nın arkasından taşlar gibi döküldüler.

[1] *KPZ:* Köy ceza evinin kısaltılmışı. (Ç.N:)

Gokka aşırı asabiyetten tir tir titriyordu. Yürürken ikisi de suskundular. Şu gördükleri işittikleri şeyler hakkında ne söylemek gerekirdi?!

- Gel ırmak kenarına gidelim, bu suratla annemin yanına giremem, -dedi Gokka. İkisi de daracık yolu takibederek su boyuna indiler. Çu Kanalı'nın berrak dalgalarından gözlerini ayırmadan bir süre dikildiler. Aslında gözlerinin önünde, kendi Kubanlarının temiz suyu şarıldayıp akmaktaydı.

Çu'nun karşı yakasında, Kırgız'da Rus stanitsesi[1] görünüyordu. Orada omuz ağaçlarına kovalarını takarak su almaya gelip gidenleri seyrettiler. "Karaçaylıları oraya da getirmişler", diyorlardı. "Aslan'ın annesi acaba orada mıydı", diye aklına geldi Gokka'nın. Ama ne yapabilirdi, köprüden geçmeye izinleri yoktu. Halimat suya çöp parçacıklarını atıp arkasından bakarak:

- Kuznetsov, murdarın biri, onu nasıl da bulmuşlar? Kumandanların hepsinin bunun gibi olacağına inanamıyorum, bizim talihsizliğimizdir, bu adam. Mümkün mertebe gözünden uzak durmamız gerekir, -dedi.

- Murdar kanı var elbet, ama benim şaştığım şey nedir dersen, böyle bir adamın yer yüzünde var olmasıdır, -diye cevap verdi Gokka.

1937-1938 yıllarında sadece muhbirlerin değil, bu karakterdeki mel'unların tutuklatıp yok ettirdiklerinin sayısını ne bu ikisi, ne de başkaları biliyorlardı. Oğul, babasını gammazlıyabilmiştir. İnsanların kalbinden insan sevgisi silinerek, onun yerini güvensizlik ve şüphe almıştır. "Babanız halk düşmanıdır" denilseydi, Gokka ile Halimat da onlara sırtlarını dönebilirlerdi. Sovyet Rejimi'nin ve Stalin'in adı ile söylenen her şeye, kayıtsız şartsız inanılırdı.

- Bu durumun ne getireceğini düşünecek ve inceliyecek zamanımız yok. Soğuktan donacağız, güneş parlasa da hükmü yok, hadi gidelim, -diye Gokka sudan gözlerini ayırdı. -Ben değirmenciye gidip, gramafonu alıp almıyacağını soracağım. Mevcut parama da kamış bulabilirsem ne ala. Si-

[1] *Stanitse:* müstemlekelerde Rus koloni köylerine verilen ad. (A.N.)

zin durumunuz bizden daha iyi. Ev sahibinizin holde ateş yakmasıyla ısınma imkânı buluyorsunuz.

- Yakacak payınızı temin etmeniz gerekir, -diye hatırlattılar, dedi Halimat.

Vakit öğleyi geçiyordu, ikisi de evlerine döndüler.

- Kemishan hakkında bir haber getirmiştir, diye annem yolumu bekleyip duruyordur. Nereden bir haber alayım, söyle. Zavallı kızcağız kimbilir ne haldedir? Parasız, yiyeceksiz, giyeceksiz ve yapayalnız.

- Ne diyeceğimi bilemiyorum, kalbim yaralı, vallahi kendimizi unuttum. Düşünsene bizimkilerin halini? Dilenip geziyorlar, erkeklerimiz ise cephelerde. Ya her gün kırılanlar? Ölüleri mezara kadınlar indiriyorlar. Gokka canım, benim artık dayanacak gücüm kalmadı...

- Bazıları buraya iner inmez cephedeki erkeklerine mektuplar gönderdiler, şimdi de onlardan medet bekliyorlar. İşte ben cepheden geldim, sayılır. Kime ne yararım dokundu?

- Ya hastanelerde ve evlerde terkedilip kalan hastalar? Ah.. ah! Biz taştan yaratılmadıysak nasıl dayanıp duruyoruz bu acılara? -dedi, Halimat.

- O hastalar ölüme yem oldular, kimsesiz ve garip.

Soğuktan buruşarak gidiyorlardı. Kasımın bu son günleri insanın yüzünü adeta çimdikliyordu. Güneş parlamasına rağmen, etkisizdi.

Kumandanın bağırışı hâlâ kulaklarındaydı Gokka'nın. Onu şikâyet edecek bir merci de yoktu. Mektupların okunduğunu söylemişlerdi, burada oturanlar. Köyü ikiye ayıran caddeye çıktılar:

- Şuraya bak Gokka, ağacın olduğu tarafa! -diye işaret etti Halimat.

Gokka Abidat'ı tanıdı. Ağaca saklanarak gözlerini karşıki eve dikip duruyordu. Her ikisi de duraladılar. Avludan Abidat'ın küçük kızı fırlayıp çıktı, annesine bir şeyler verdi ve başka bir avluya girdi. Diğer bir evden de Abidat'ın öbür kızı çıkarak, o da annesine bir şey uzattı, sonra da gittiler.

Gokka'nın hatırına Abidat'ın kocası Avbekir geldi. O dülger idi ve ailesini rahat geçindiriyordu. Çoktan beri kendisinden mektup gelmiyordu. "Bu duruma düşmektense ölmek yeğdir". Hayatın onlara, bundan daha acı sürprizler hazırladığını Gokka henüz bilmiyordu.

Konuşmadan bir süre yürüdüler. Bir ara:

- Yün şalımı değiş-tokuş etsem diyordum, dedi Halimat.

- Hadi, değirmenci Haydar'a gidelim de gramafonu da, şalı da alıp almıyacağını öğrenelim. Belki de kolhozun unundan verecektir, -diye konuştu Gokka.

Buranın eski sakinleri korkudan sinmiş bir haldeydiler. Yeniden sürülme korkusu, onlara yere sıkı basma imkânı vermemişti. Çuvallar dolusu peksimet hazırlamışlardı, denkleri de hazırdı. Mallarını, mülklerini karar verip bir türlü satamadılar. Yeni gelen sürgünlerin değerli şeylerini gıda karşılığında çok ucuza alıyorlardı: bilezikler, yüzükler, küpeler, saatler... Yirmi altı yıldan beri belli bir yere yerleşerek, tüylenmeye fırsat bulamadan, ailelerin darma dağın olup yaşadıklarını bunlar çok iyi biliyordu. Çünkü, kendileri bizzat sınamışlardı. Ancak bunların bilmedikleri bir şey daha vardı: sadece kolhozlorun kurulması sırasında üç milyon insan hayatını yitirmiştir.

Haydar ikisine de birer kova dolusu mısır unu vererek gramofon ile şalı aldı. Böylelikle bir süreye kadar yiyecek sıkıntısını çözümlediler.

Gokka ile Halimat şimdi de yakacak tedariki telaşına düştüler. Buranın yerlileri bağlamlar halinde biçilmiş kamış satıyorlarmış. Ancak çok fahiş fiyat istiyorlarmış. Ne olursa olsun Gokka yüz bağlam kamışa bütün parasını verdi. Bu şekilde yakacak meselesini de bir süre halletmişti. Bir mesele çözüme kavuşunca, başka meseleler, kaygılar zuhur ediyordu.

Gece geçmek bilmiyordu. Soğuk güz gecesinin karanlığı ve uzunluğu hiç bitmeyecekmiş gibi geliyordu. Gokka sağa sola döndükçe, altındaki otlar hışır-hışır ses çıkarıyordu. Her defasında da "annemi uyutacağım" diye telaşla-

nıyordu. Aslında endişesi boşunaydı: Habiybat uykuyu çoktan unutmuştu. Nasıl yaşayabildiği de hayret vericiydi. Bir bahane bulup yemeğin fazlasını kızının önüne sürüyordu. Adeta yemeden yaşıyor gibiydi. Uykusu ise zaten kaybolmuştu. Oğlu Harun'un, kızı Kemishan'ın, ölüsü meçhul bir yerde atılıp kalan kocasının acıları onu iyice tüketmişti...

Gokka da aynı durumdaydı. Kafasını düşünceler sararak çocukluk günlerine gitti. Birinci sınıfta "İnternasyonal"i ana dillerinde ezberlediklerini hatırına getirdi. Marşın anlamını kendi kafasına göre yorumluyordu: Çok uzak bir ülkede, fakir bir halka zorbalık, sıkıntı, zulüm... yapılıyormuş gibi. Çavul köyünde yaşıyan minik kız Gokka da onlara gücünün yettiği kadar yardımcı olmaya çalışıyormuş, gibi bir şeyler. Bir seferinde Almanya'da ezilen işçiler için (!) yardım kampanyası açılmıştı, annesinden yirmi kapek alarak bu kampanyaya büyük bir sevinçle katılmıştı. Okula giderken de, dönerken de çocuklar İnternasyonal'i söyliyerek yürürlerdi, sözlerinin anlamını bilmedikleri halde. Onlar bu marşta çok yüce şeylerin olduğuna inanırlardı. İzci olduklarında da yeni şarkılar öğretilmişti: "İliç ölmüştür, ama savaşımı sonuna kadar sürdürmeyi bize vasiyet etmiştir" denilen şarkıyı da Gokka kendine göre yorumluyordu. Lenin'in gösterdiği aydınlık hayat için mücadeleyi Gokka da yapmak zorunda, ama nasıl bir tarzda? Ya "izciler Tanrı'ya az inanırlar" denilen şarkı? Gokka onu yeni öğrenip eve geldiğinde, annesinin nasıl azarladığını hâlâ unutmamıştı. "Onu bir daha söylersen, seni okula asla göndermiyeceğim" diye sertlenmişti. Hep Rusça şarkı öğrendikleri için, Gokka onların anlamlarını bilmiyordu, ama söylüyorlardı. Şarkılarla büyüdü, şarkılar halkı savaşa da kaldırdı.

Tekrar Aslan geldi, gözlerinin önüne. Aynı köyde doğdular, aynı köy okulunda beraber okudular. Bir birlerini küçüklükten beri tanıyorlardı. Dal gibi nasıl da güzel bir vücudu vardı. Gokka'ya karşı olan sevgisi onun yüzüne nur verirdi, ama ülkesine olan sevgisi her şeyden üstündü. Ona düşman saldırınca, kalkıp cepheye koşmuştu. Aslan'ın gür kara saçları, gülümseyen ala gözleri, hafif kambursu burnu,

yüzündeki küçük benlerine kadar bütün şekli-şemaili Gokka'nın gözüne göründü ve derin bir iç çekti.

- Kızım kâbus mu görüyorsun, uyan da başını doğru koy, -dedi, annesi.

Ne de güzel bir korkulu rüyaydı... Gokka mutlu günlerine dönerek, onları yeniden hayalinde yaşamaya çalışıyordu. İşte üzerinde beyaz bluzcuğu, boynunda kırmızı boyun bağı ile Çavul'un taşlı sokaklarında sevinçle sıçrayarak gidişi gözlerinin önünde yeniden canlandı. Çocukluğu ve gençliği şarkılar ve şiirlerle haşır-neşir olarak geçmişti. Halkın bugünkü felaketini anlatacak şiir yazılabilecek mi acaba?!

Tunç yüzlü sabah pencereden göründü. Gokka göz kırpmadan sabaha çıkmıştı. Gece süresince geçmiş hayatını, hayalinde yaşıyarak dalgın gözlerini açınca, sabah aydınlığı onu gerçek yaşama, çıplak karyolaya ve soğuk eve döndürdü. "Kalkıp ateş yaksam mı" diye niyetlendi, ama erken yakarsa, akşama kadar evin sıcaklığı kalmıyacaktı. Elbisesinden soğuk geçiyordu. "Ben, savaş hayatına alışmış bir insan olarak böyle üşürsem, kimbilir annem ne haldedir" -diye aklından geçirdi. Geçen hayatı hayal edip durmak, ne kadar da güzeldi! Bu takdirde soğuktan titremiyordu, anlaşılmayan bir şey de yoktu. Gözlerini tekrar yumdu, ama eski yaşamını bu kez hayal edemedi. Soğuk buna izin vermiyordu.

Burada yaşıyan eski sürgünlerin anlattıklarına göre, Karaçaylılar, buradan pek uzak olmayan Karakunduz ve Şortübe köylerine de getirilmişlerdi. O köylerde dunganlar[1] yaşıyorlarmış. Onlar bir zamanlar Çin'den göçedip buralara yerleşmişler. "Aslan'ın annesi ile Kemishan acaba oralara düşmüş olabilirler miydi?" Ama ne çare, yeni sürgünlerin Trudovik'ten çıkmaya izinleri yoktu.

Üç Karaçaylı kadın kumandanın özel hizmetinde çalışıyordu. Komşu köylere gidip gelmeleri için kumandan onlara zaman zaman izin verirdi. Bu kadınlar, o iki köydeki Karaçaylıların nereden geldiklerini öğrendiler. İçlerinde ne Kemishan, ne de Aslan'ın yakınlarından biri vardı. Gokka

[1] *Dungan:* Müslüman Çinlilere verilen isim. (A.N.)

NKVD'nin ilçe teşkilatına, yakınlarının bulunması için dilekçe verdi.

Özel sürgünler arasında hastalananlar günden güne artıyordu: Açlıktan, sefaletten, hava değişiminden ileri gelen hastalıklar...

Yaşlı sağlıkçı Vasiliy Andreyeviç, kendisinin bilemediği şeyleri Gokka'ya sormaktan geri kalmıyor, yiyecek, yakacak gibi hususlarda yardımcı olamadığı için de özür diliyordu.

Ocak ayı çok soğuk geçiyordu. Gokka ile Halimat her kamış çubuğunu sayarak ateşe atıyorlardı. Sıcaklık yeterli değildi. Evin kerpiç duvarlarını rutubet nemlendirmişti. Kovada bulamaç gibi bir şey yaparak pişiriyorlar, aynı şekilde arpa unundan bazlama yapıp sobanın üzerinde çeviriyorlardı. Böyle bir yemek, onlara göre fevkalâde bir yemekti.

Tötka Maria onları bir gün bile unutmuyordu: Ya küpecik dolusu bir süt, ya da salamura lahana getirirdi, bazan ekmek de verirdi.

İşsizlik Gokka'yı canından bezdirmişti. Boşta gezmeye alışık olmayan insan ne yapacağını şaşırıyor, ama bir çıkar yol da yoktu.

Göçmenler arasında bomba patlarcasına bir haber yayıldı:

Cepheden, Balacan'ın oğlu Muhammad'dan mektup gelmiş! Annesinin ve kardeşi Baris'in Karaçay'dan niçin uzakta olduklarını soruyormuş "Ben sağ ve esenim, yaralanıp tekrar hastanede yattım. İyileşerek yine cepheye döndüm", -diye bilgi veriyormuş, Muhammad. Bunun dışında karısı Klava ile oğlu Vladimir'in onlardan niçin ayrı olduklarını merak ediyormuş.

Karaçaylılar buraya gelir gelmez cephedeki yakınlarına mektuplar yazmışlardı. Ama mektuplarında zorla Orta Asya'ya sürüldükleri hakkında tek söz bile etmemişlerdi. Esasen buna yetkileri de yoktu. Bu yüzden gelen mektuplarda hep aynı soru soruluyordu: Neden oradasınız?...

Gokka'ya Aslan'dan mektup gelmedi. Oysa o, yaşamına destek arıyarak çırpınıyordu. "Ne yapmalı, nasıl geçim sağlamalı?" Ama bu sorulara kimse cevap verecek durumda değildi. Getirip buralara döktüler, sonra da unutuverdiler. Gokka'yı hayata bağlıyan, annesi ile Aslan'dan iyi bir haber çıkacağına olan inancıydı. Annesi çoğu kez yataktan inmiyordu. Açlık, soğuk ve yürek acısı onu güçsüz düşürmüştü. Bu yüzden bir türlü ayağa kalkamamıştı. Gokka onun için çok endişe ediyordu.

İş lâzımdı. İnsanı hayata döndüren maharetli eller boş duruyordu. Kimbilir, bu ellere ihtiyaç duyduğu halde bulamayıp yaşamlarını yitirenler de vardı. Ama ne yapsındı, kumandana sınırsız yetki verilmişti. O da Gokka'yı görmeye tahammül edemiyordu. "Yarım akıllı insan, kendi aklım" der dururmuş, diye Puşkin'in bir eserinde okumuştu. Burada ise öylesini gözleri ile gördü. Okumuş ve bilgili insanlar, kumandanın kanlı düşmanıydı.

NKVD'nin ilçe teşkilatına dilekçe yazsa mıydı? Ama kumandan bunu bilir, bilince de Gokka'yı temizlemek için ona fırsat doğardı. O zaman annesinin hali nice olurdu?! Karar verip, ilçeye giden arabalardan birine atlayıp gitme fikrine ne demeliydi? Ordakilerin hepsi Kuznetsov olamazlardı. Ancak zorunlu ikamet yerinden izinsiz uzaklaştığı için tutuklayıp zindana atabilirlerdi. "Kaçmayı planladı" diye katorgaya[1] da sürebilirlerdi.

Gokka evden çıkarak Halimatlara yollandı. Giderken, tek at koşulmuş bir arabanın üzerinde Gavril Yakovleviç'le karşılaştı. Gokka ona sakıntılarını anlattı.

- Senin durumunu çok iyi anlıyorum, cerrahlar yetersiz iken, senin böyle boş durman ne kadar da yanlış bir şey . Bir kaç güne kadar ilçeye gideceğim, orada sağlık işleri idaresine uğrarım. Onlar seni, NKVD aracılığıyla ilçeye alabileceklerse, sorup öğrenirim. Benim kolhozun kreş sorumlusu yakında emekliye ayrılacak. Söylemeye dilim varmıyor, ama onun yerine de alabilirim, -diyerek, bir hekime böyle bir iş teklif etmenin ezikliği içinde, çantasına eğildi. Blokno-

[1] *Katorga:* Zorunlu çalışma kampı, anlamına Rusça kelime. (A.N.)

tunu çıkartarak bir şeyler not etti ve Gokka'ya uzattı. Kâğıtta, Gokka'ya üç kilo buğday unu -buğday!- vermesi için ambar memuruna talimat yazılmıştı. Gokka Gavril Yakovleviç'e kafasını kaldırıp bakınca:

- Ziyanı yok, sen istemesen de ben durumunu biliyorum, kolhozun durumu da pek iyi değil, -diyerek, atın dizginlerini salladı ve uzaklaştı.

Her taraf buz tutmuştu. Kar yağalı bir hayli oldu. Kimse sokakta görünmüyordu. Soğuk herkesi eve toplamıştı. Ancak Karaçaylı kadın ve çocukları dışarıda görmek mümkündü. Onlar, peşlerinden köpekler kovaladığı halde avlulardan çıkıyorlar veya köpeklere görünmeden evlere girmeye çalışıyorlardı: Ne demişler, "aç köpek fırın deler."

Kaputunun eteklerini rüzgâr savurarak yoluna devam etti. Şapkasının altındaki kulakları soğuktan pancar gibi kızarmıştı. Köpek ulumaları ile rüzgârın uğultusu Gokka'nın yüreğine garip bir hüzün veriyordu. Yanından geçtiği evden küçük bir kız çocuğu çığlık atarak sokağa fırladı ve Gokkanın eteklerine korkuyla sarıldı. Peşinden, yılana benziyen kafasıyla siyah bir köpek çıkarak öfkeli öfkeli havlamaya başladı. Soğuktan mosmor kesilen kızcağızın elinde iki patatesciği gördü Gokka. Eğilerek ona:

- Nerede oturuyorsunuz? -diye sordu. Çocuk köpekten o kadar korkmuştu ki bir türlü konuşamadı. Onun cılız elini avucuna aldı ve birlikte barakaya girdiler. Az buçuk sıcaklığı olan kocaman sobanın çevresinde bir sürü insan kaynaşıyordu: Yaşlılar otların üzerine uzanmışlardı, çocuklar kıpırdaşıyordu, kadınlar ise bir şeyler yapmaya çalışıyorlardı. Onu kimse farketmedi. Kolundan tutup getirdiği küçük kız, insanların üzerlerinden atlıyarak, uzanıp duran bir ihtiyara elindeki patatesleri verdi. Minik kızın belki o yaşlı adamdan başka kimsesi yoktu.

Gokka geldiği gibi sessizce çıktı. Halimatlara gitmekten vazgeçerek, nedense annesinin yanına dönmeye acele etti. Annesi dizlerini karnına toplıyarak, her zamanki gibi yatıp duruyordu. Koca karyolanın üzerinde kıvrılıp duran annesi ona yumruk kadar göründü. Henüz güzelliği kaybol-

mayan, zarif vücutlu annesi şimdi neredeydi? Kısa zamanda yüzü kırışan ve saçları ağaran bu kadın Gokka'nın annesine benzemiyordu.

- İş konusunda ilçede araştırma yaparım, -dedi kolhozun sorumlusu, diye annesinin ayak tarafına oturdu. Cebindeki kâğıdı çıkararak, -buğday unu için- diye ekledi.

- Kendi durumumuzda olanları bırakıp gidip de mutlu mu olacağız? Buradakiler açlıktan kırılırken, bir başka yerde ekmek yiyeceğiz, öyle mi? Birlikte ölelim, daha iyi! -diyerek, Habiybat düşüncesini acı bir ifadeyle ortaya koydu.

- Acele etme anne, acele etme! İlçeye gitmek için izin vereceklerine ben pek inanmıyorum. Zaten Kuznetsov sağ olduğu müddetçe, uzmanlığı olan kişilere iş bulunmıyacaktır. İşte, savaş malülü mühendis Ahmet, bekçi olarak çalışıyor. O eskiden mektepte fizik dersi de okuturdu.

Habiybat Gokka'ya karşılık vermiyerek:

- Maria gelip gitti, ben onu doğru anlıyabildiysem, kocası hastaymış. Gidip bir baksaydın iyi olurdu, -dedi.

Gokka su ısıtarak annesine içirdi, kendisi de Marialara gitti. Dada Vasia karnının sağ tarafından tutarak kıvranıp duruyordu. Gokka muayene ettikten sonra, hastalığının "apandisit" olduğunu söyledi. "Hemen ameliyatı gerekiyor. Ama nerede ve nasıl? Bu durumda hiç bekletmeden ilçeye göndermemiz lazım."

- Sen arabayı hazırla, dedi oğullarına, ben de sağlıkçıdan sevk kâğıdı alıp geleyim.

Bu sözleri söyleyip dışarı çıkarken Trifonikha Gokka'yı durdurdu:

- Gala, adını telaffuz edemediği için ona böyle hitabediyordu, ne yapacaksan kendin yap. Vasia yola dayanamaz. Senden iyi doktor ilçede de yoktur, -dedi.

- Tötka Maria, benim yetkim yok; dada Vasia'yı geciktirmeden hastaneye yetiştirmemiz lazım.

- Senin gibi bir doktoru bu hale getirenler, yeryüzünden yok olsunlar! Aman Tanrım, şimdi ne yapayım Vasia

sana! Kırk yıl birlikte yaşadıktan sonra, sana yardım edemeden mi kalacağım, -diye ağladı Maria.

Oğulları atı-arabayı hazırlamaya çıktı. Gokka da sağlıkçıya gitti. Biraz sonra sağlıkçı da geldi, hastayı görmek için. Gokka her şeyi göze alarak ameliyat edebilirdi, ama sağlık ocağında gerekli araç-gereç yoktu. Mikropsuz çalışma şartları zaten yoktu. Dada Vasia'yı arabaya yatırarak üzerini sıkıca örttüler. Maria ile oğlu onu ilçeye alıp gittiler.

Karaçay'ın kara yılı 1943, sona eriyordu. Yeni sürgünlerden bazıları cephedeki yakınlarından mektup almaya başladılar. Orta Asya'da ne yaptıkları, niçin orada bulundukları hakkında sayısız sorular soruluyordu, ama verilecek cevap yoktu. Zira gerçeği yazmaya müsaadeleri yoktu.

Trudovik'te ölü gömmedikleri gün yok gibiydi. Yolda ağır meşakkatler çekerek güçlerini yitiren bu insanlar, açlıktan ve soğuktan tükenip gidiyorlardı. Buranın soğuğu kendi yurtlarının soğuğuna benzemiyordu, çok dondurucuydu. Soğuk bazen eksi kırk dereceyi buluyordu. Gokka Orta Asya ve Kazakistan'da havanın her zaman sıcak olduğunu zannederdi. Oysa, yazın yakıcı sıcak, kışın da dondurucu soğuk hüküm sürüyormuş.

Gokka günde bir kez ateş yaktığı için ev iyi ısınmıyordu. Abidat'ın gümüş yüzüğünü de bir çanak patates ile bir bal kabağına değiştirmişlerdi. Artık değiş-tokuş için de bir şeyleri kalmamıştı. Hal böyle de olsa, diğerlerine bakarak Gokka ile annesi mükemmel denecek bir hayat sürüyordu.(!)

Karaçay kadınları çok eski devirlerden beri yün işlemesini iyi bilirlerdi. Ne yazık ki ellerinde yünleri yoktu. Öte yandan buranın yerlileri de yün işinde ustaydılar.

Az buçuk ayakta kalabilen yaşlılar ile genç oğlanlar ve harb malülleri ya kamış biçiyor, ya da kolhozda çalışıyordu.

Günün birinde bomba atılmış gibi bir haber yayıldı: Stalin, Karaçaylılara reva görülen zulmü öğrenmiş, şimdi onları yurtlarına iade edecekmiş. Bu habere inananlar, hayatta kalabilmek için dramatik bir ölüm-kalım mücadelesi-

ne girdiler. Ama, günden güne mezarlar çoğalıyordu, kabirtaşı olmayan mezarlar. Burada taş yok gibidir, toprak öbekçikleri köyün çıkışındaki tepecikleri kaplamıştı.

Gokka bu yeni habere inanmamıştı. Stalin'e olan inancı ve sevgisi devam etse de, "bütün dünya proleterlerinin önder"inin, zaman-zaman söyledikleri ile yaptıklarının bir birine uymadığını anlamaya başlamıştı.

1937 yılında Gokka'nın amcası İbrahim'i yok etmişlerdi, sebebini hâlâ kimse bilmiyordu. 1931-1932 yıllarında ise kolhoza katılmak istemiyenleri "kulak" yapıp sürmüşlerdi. Bunların arasında Çavul köyünden de bir çok aile bulunuyordu. Şu Trudovik'te yaşıyanlar bile o günlerin zulmüne uğrayanlardı ve hâlâ zorluk içindeydiler.

Gokka mantıklı düşünmeye başlayınca, Stalin'e olan inancı allak bullak oluyordu.

Soğuk rüzgâr yağmakta olan kar zerrelerini getirip yüzüne çarpıyordu. Şapkasına rağmen başı üşüyordu. Gözü, karşıdan gelmekte olan birine ilişti. O, kolhozun beşinci grubunun amiri Semen İvanoviç Pakhto idi. Pakhto hoş beşle vakit geçirmeden:

- Gala 'artık onu herkes böyle çağırıyordu', yarın akşam bize geliniz de yeni yıla birlikte girelim. Benim karım çok sevinecek. Mutlaka bekliyeceğiz, diyerek, Gokka'nın konuşmasına fırsat vermeden yürüyüp gitti. Gokka arkasından bakakaldı: O, hafif şişmanca, yetmiş yaşlarında gösteren bir adamdı. Çizmeleri karda, karara karara gidiyordu. Onun evinin, Fridalara yakın bir yerde olduğunu Gokka biliyordu. Uzun ve basık evinin yanındaki hamamdan bazen burula burula duman çıktığı olurdu. Köyde onun ekibi çok beğenilirdi.

Burada yaşayanların Gokka'ya iyi gözle baktıklarını, ondan sitayişle bahsettiklerini Gokka iyi biliyordu. Kendisini sık sık yemeğe de davet ederlerdi. Ama, Gokka annesini yatakta bırakıp güzel yemekler yemeyi asla kabullenmezdi. Bir yandan da insanların kendine acıyan nazarlarla bakmasından sıkılıyordu. Demek ki, kendisini hâlâ insan olarak görebiliyordu.

Buna rağmen, annesinden izin alarak Pakhtolara gitti, bu iyi kalbli insanın hatırını kırmak istemiyordu. Pakhto'nun karısı, oğlu ve gelini Gokka'yı içtenlikle karşılayarak onu yeni yıl sofrasına aldılar. Üzerinde her zamanki gibi kaputu vardı, ama apoletleri görünmüyordu. Göğsündeki madalyayı henüz çıkartmamıştı, eli gidip bir türlü alamıyordu. Gokka'nın şu andaki durumu ile madalyası tezat teşkil ediyordu. Ama devlet armağanını kutsal görme inancını daha yitirmemişti.

Ziyafet masasında olmadık şey yoktu, hepsinden de önemlisi yumuşak buğday ekmeği! Hem de istediğin kadar! Çeşit çeşit börekler, çörekler. Salatalık turşusu, salamura lahana ve kızarmış patates. "Tanrım, bu yemeklere bir bakınız!" Gokka bunlara aşırı bir iştahla bakmamak için kendini tutmaya çalışıyordu, ama bakmasın da ne yapsındı... Masada sürahiye doldurulmuş "balamutka" adı verilen içki de vardı. Onu şeker pancarından kendileri yaparlardı. Bu içkiyi keşfeden adamın adını köyün bir sokağına vermişler.

Oval bardağa doldurulmuş balamutkayı Gokka sadece diline dokundurdu, öbürleri ise sonuna kadar diktiler. Meğer o, yeni yılın dostuymuş. Tarif edilemiyecek derecede bir acı gelip Gokka'nın kalbine oturdu: Ne girmekte olan yeni yıl, ne de onu takibedecek yıllar, Gokka'nın öz halkına felaketten başka bir şey getirmeyeceğe benziyordu. Şu ziyafet masasının karşısında, kafası acayip bir boşluk içindeydi. Kalbinde ise güven duygusu kalmamıştı. Hıçkırığı boğazına tıkandı. Geçen yeni yılların birinde Aslan'ın Rostov'a geldiğini hatırladı... Sözün kısası öz dağları gelip üstünü basmış gibi bir ruh haline girmişti. "Unutmaya, geçen her şeyi unutmaya mecburum!", -diye düşünerek, elini balamutka kadehine uzattı... Bir damlasını bile bırakmadan içip bitirebilirdi, ama utanmayı, ayıbı henüz unutmamış olan Gokka, elini bardağa sürmeden geri çekti.

O leziz yemeklerden doya doya yiyemedi, soğuk odada açlık çeken anacığını nasıl unutsundu?!

Oturanlardan izin alarak sofradan kalktı ve annesine gitti. "Açın halinden tok anlamaz" dedikleri gibi, ev sahiple-

ri de "annene biraz götür" demeyi akıl edemediler, yahut da cimrilik ettiler, kim bilir...

Gokka gözyaşlarını güçlükle zaptederek yürüyordu. Soğuk yüzlü ay, sanki onu seyreder gibiydi. "Gokka ayın nesine yarıyacak ki onu süzsün! Gokka dün insandı, ya bugün? Bugün hiç bir şey.. Evlerde, elektrik jeneratörünün solgun ışığı parlıyordu. Trudovik, acıları ve ıstırapları ile birlikte yeni yıla girdi.

Frida'nın da misafiri var ki odasından sesler geliyordu. Habiybat her zamanki gibi soğuk odada, çıplak ağaç karyolasının üzerinde kızı Gokka'yı gözleyip duruyordu.

Ağzından söz çıkarmadan ayakkabılarını çıkardı. Annesinin kendisine bakıp durduğunu hissettiği halde yüzünü öbür tarafa çevirdi, böyle yapmasa bile minik gaz lambasının soluk ve gölgeli ışığında onun yüzünü seçemezdi. Annesinin de, kendisinin de ayaklarını otlarla örtmeye çalışarak yattı.

Sürüldükleri geceden beri uyku denen nesne, Gokka'yı terkedip gitmişti. Hiç olmazsa deliksiz bir uyku uyuyarak bu unutulmaz acıları biraz unutabilseydi ne olurdu...

Habiybat uyanıktı, ama kızı ile ne hakkında konuşacağını bir türlü kestiremiyordu. Habiybat'ın azalarında henüz güç vardı, ancak musibet gelip üzerlerine çökünce tükeniverdi, kendini nedense ayakta tutamıyordu. Kocasının cesedinin atıldığı yerde neden kalmadı?! Ama böyle bir tercih yapma imkânı yoktu. Kızına daha fazla yük olmadan, bir an önce ölüverseydi ne olurdu... Zavallı Gokka'nın günleri yiyecek ve yakacak bulmak ve Aslan'a mektup yazmakla geçiyordu. Küçük kızı Kemishan, nerelerde atılıp satılıp dolaşıyordu: Sağ mı, ölü mü, hasta mı, diye onu düşünerek, Habiybat Çavul'a yöneldi. Yeni yılı kutlayışları aklına geldi: Çocukların hepsi doğdukları eve toplanırlardı. Majay koyunlarının en semizini keser, Habiybat da ondan çeşit çeşit yemekler hazırlardı: Cörme, sohta, et hıçın, tişlik[1]... Hayvanın başını ayağını da parçalara ayırarak ayrı bir kazanda pişirirdi. Ya boza? Kendisi maya çalarak arpa unundan hazır-

[1] *Tişlik:* Bir çeşit yemek adı.

ladığı bozayı çocuklar nasıl da severek içerlerdi. Sonunda kocası Majay kocaman boza çanağını eline alarak iyi dilekte bulunurdu: Yeni yıl, diye başlardı söze, -yurdumuza yeni mutluluklar getirsin, yurt mutlu olursa biz de mutlu oluruz, deyişi ilk sözlerini teşkil ederdi. Gerçekten de ülkede düzen bozuluncaya kadar insanlar huzur içinde yaşıyordu. "Ancak" -diyor, Habiybat kendi kendine, "mutluluk denen şey türlü türlüdür": Sovyet rejimi herkese eşit derecede özgürlük vermişti, topraksızlar da toprak sahibi olmuştu. Yeni düzene kendimizi uydurarak çalışıyorduk. Bütün bunlar bizim nasibimiz, mutluluğumuzdu. Ama, bütün bu şeylerle birlikte kalbimizde bilinmeyen bir korku, bir vesvese vardı?! Mecburi kollektifleştirme başlayınca, korktuğumuz şeyler başımıza geldi. Kendi emeğiyle geçinen bir sürü insan "kolhoza katılmak istemiyor" bahanesiyle "kulak" yaftası takılarak çok uzaklara sürüldüler. "Kulak" yapılmak korkusu başkalarının kalbini de titretip durdu. Bunun peşinden "rejim düşmanı", "halk düşmanı" diye bir suçlama icat edilerek, Çavul'da önde gelen ne kadar güzide insan varsa, hepsini tutuklayarak bilinmeyen bir akıbete yolcu ettiler. "Majay'a bir şey yapacaklar" korkusuyla, kalbi çarparak, geceleri en küçük tıkırtılara bile kulak kabartarak ne sıkıntılı günler geçirmişti. Majay, eline silahını alıp rejimi savunmuş da olsa, yine diğerlerinin akıbetine uğratılabilirdi. "Haksız yere nice dürüst insanları mahvettiklerini gözlerimizle gördük. Sözün kısası anlıyamadığımız, kavrayamadığımız çok kötü işler yapıldı", -dedi Habiybat kendi kendine. "Bu düşünceler nerden gelip kafama girdiler" -diyerek ellerini yenlerinin içine çekti.

"Uzun kış gecesi, uyuyamazsan temelli uzun görünüyor, nasıl bir çare bulsun insan buna" -dedi Gokka kendi kendine. Sorusunu zifiri karanlık yutuverdi. "Ben ne yapayım? Bütün Orta Asya'ya ve Kazakistan'a darı tanesi gibi serpilen özhalkım ne yapsın? Erkek yardımından mahrum halkımın yaşlıları ve çocukları tükenip gidiyorlar. Nasıl yardım etsin insan bunlara? Böyle unulmaz bir felaketi halkımın başına kim getirdi?" Hemen, kumandanlık binasının duvarına çerçeveletilerek asılan mahut "buyruk" gözünün

önüne geldi. O buyruğa göre yeni sürgünler, yaşadıkları yerden, ancak beş kilometre uzaklaşabilirlerdi. Şayet bu sınırı geçecek olurlarsa katorgaya sürüleceklerdi. Kumandan bu hususta mutlak yetkiye sahipti. Cukkaoğlu Yusuf'u bu şekilde sürerek yok ettiler. O zavallı adam, buğday başağı ararken farkında olmadan başka kolhozun arazisine girmişti... Gidiş o gidiş..

Yüreklerde hiç bir güvence duygusu vermeden, 1944 yılının ilk tanyeri ağardı. Her günki kaygı gelip yine insanların kafasına girdi: "Bugün nasıl yaşayacağız?" Eğer insan dünyaya gelmişse yaşaması gerekir. Ama yaşamaya bırakmıyorlarsa ne yapsın? Şayet buna izin verselerdi, Gokka yaşıyamadan mı kalacaktı? Çalışmayı seven Karaçaylılar hayatlarını kazanamazlar mıydı? "Bizi bırakın, bu köyde yaşıyanlara rahat vermişler midir?" Onlar güç de olsa ayakta kalabilmeyi başarmışlardır. Buradan çok uzakta olmayan Çu Kanalı'nı açan ve bugün açlık ve sefalet çeken Polonyalıların durumuna ne demeli? Onlara da yaşama hakkı vermediler. Dört taraflarına dikenli tel çevirerek o masum insanları Kuznetsovlara teslim ettiler.

Gokka kalkıp ateş yaktı. İkisi de ellerini sobaya tutarak ısınıncaya kadar, kamışların hızı geçiverdi. "Biraz daha atayım" dediyse de Gokka kendini frenledi. Kamışları tutumlu kullanmaları gerekiyordu. Çoğunun bu kadarı da yoktu. Mikoyanşahar'ın en güzel kadınlarından sayılan Gokka'nın el yıkamaya sabunu, dişlerini fırçalamaya macunu, değişimlik elbisesi yoktu. Kemishan'ın elbiselerini de değiş-tokuş etmişlerdi. Böyle yapmasalar bile Gokka'nın üzerine uymazdı.

Gokka, Gavril Yakovleviç'ten beklediği haber çıkmayınca, bizzat gitmeye karar verdi. Gokka'yı görünce o, çok mahçup oldu. Bu durumu farkedince de işinin olmadığını anladı. Gavril Yakovleviç, büyük bir suç işlemiş gibi önüne bakınca Gokka:

- Üzülmeyiniz, Gavril Yakovleviç ben tekrar Kuznetsov'la görüşürüm, -dedi.

- Kuznetsov hepimizi avucunun içinde tutuyor, -diye, kumandan ara duvardan sanki onu duyuyormuş gibi fısıldayarak konuştu. -Biz her ne kadar eski sürgünler de olsak, onun ayakları altında yaşıyoruz. Oğullarımız cephelerde savaşıyorlar, kendimiz de gecemizi gündüzümüze katarak cephe için çalışıyoruz. Buna rağmen bir ilmik bile atlarsanız "siz kulaklar, özel sürgünler, şöyleler-böyleler" diyerek anamıza, babamıza küfretmeye başlıyor. Bu adam kanımızı emip bitirdi. Kolhozdan aşırarak edindiği mal-mülk yere göğe sığmıyor. Kolhozda çalışanları da sürekli yoluyor. Onun aradığı şeyi kolhozdan verme de gör! Alimallah ayaklarını buz üzerinde kaydırır. Zira, büyükler sana inanmazlar, ona inanırlar. Hem aklı, hem de vicdanı olmayan bir adamdır, -diyerek, masanın üzerindeki raptiyeyi bir yerden alıp bir yere koydu. Onun alagözlü çehresine gölge inmişti.

- Aklı fikri de olmasa, NKVD'nin adamıdır, -dedi Gokka. -Bu özellik her şeyden daha önemlidir, daha anlamlıdır.

- Benim halka ne düşmanlığım olmuştur, Gala, -diyerek Gavril Yakovleviç içini dökmeye başladı: Yeni ev kurarak, kendi emeğimle yaşamaya çabalıyordum. "Kolhoza katıl" dediler. Elimdeki üç-beş hayvanımı kayıtsız şartsız kolhoza bağışlamaya gönlüm razı olmadı. "Madem öyle" dediler ve her şeyimi elimden alarak beni "kulak" yapıp buraya sürüverdiler. Trudovik'e geldiğimiz günden başlıyarak, kolhozda yönetici olarak çalışıyorum. Kolhozumuz iş verimi bakımından ülke çapında bir üne sahiptir. Ama bizler bir hiçiz, şimdiye kadar tek kişi ödüllendirilmedi, -diyerek, sözünü bitirdi ve küçük tarağını çıkartarak seyrelen sarı saçlarını taramaya başladı.

- Gavril Yakovleviç, -dedi Gokka, siz hayatı görmüş geçirmişsiniz. Bizim hükümetimiz de, Stalin de günahsız halkın, dürüst insanların kaderlerini Kuznetsov gibilerin eline niçin bırakıverdi? Ben bundan bir şey anlıyamıyorum?!

- Sen benim kızım mesabesindesin, Gala. Ben anlamıyorum ki sen nasıl anlıyacaksın. Sizin halkınız hakkında konuşacak olursak, kadınlar bir ülkeye nasıl bir ihanette bu-

lunabilirler? Bu suçlamaya "doğru" diyebilmek için insanda nasıl bir kafa yapısı olmalıdır? İşte operatör doktorsun, kocan da cephede. "Sen halk düşmanısın" diye nasıl söyleyebilirim? Bu durumu izah edecek tek söz bulamıyorum, -diye başını elleri arasına aldı.

Gavril Yakovleviç meğer içini dökmek için emin birini arıyormuş.

- Biliyor musun Gala?, -dedi o, ilçede cerraha çok ihtiyaçları olduğunu, sağlık idaresi yetkilileri bana söylediler. Ancak, NKVD ile onlar değil de, kendin konuşursan daha uygun olacağını ifade ettiler. Sonradan bir şey olursa "biz getirmemiştik, bu özel göçmeni, kendiniz getirmiştiniz" diyebilmek için. O dört harf hepimizin yüreğine derin bir korku salmıştır. Yine bu adamla bir konuşmayı denemelisin, -diyerek arkasındaki duvarı gösterdi. Kumandanın odası duvarın öbür tarafındaydı. "Kim bilir, belki aklının yatmadığı zamana rastlarsın, -diye de ekledi.

Gokka oradan çıkarak kumandanın odasına girdi. Kuznetsov, sırtı kapıya dönük olduğu halde, çelik kasayı açmaya, ya da kapamaya çalışıyordu. "Elimizden aldıkları pasaportlarımız belki o kasanın içindedir" diye düşündü Gokka. Selam verdi, Kuznetsov her zaman olduğu gibi selamına karşılık vermedi. Kasadan da ayrılmadı. "Beni umursamadığını göstermek istiyor", diye içinden geçirdi, Gokka.

Örtüsüz bir masanın yanında Gokka bir süre bekledi. Kumandan kasanın kapısını gacur-gucur ettirerek kapadı ve:

- Niye geldin, ne istiyorsun? -dedi.

- Bana sürekli "sen" diye hitabediyorsunuz, ben sizin büronuza geldim, akranınız değilim, üstelik rütbece de sizden yükseğim, -diye, kendini tutamayıp parlayıverdi ve yaptığına hemen de pişman oldu.

- Hah-hah-hah! Rütbesi daha yüksekmiş! Görüyor musunuz yükseği! Evet dişi bandit, şunu bil ki ben seni rütben-mütben ile birlikte ufalayıp bir kenara fırlatabilirim! Bunu çok iyi biliyorsun, ama kendine hakim olamıyorsun. Sizi, yani sürgünleri hiç tereddüt etmeden derilerinizi yüze-

bilirim! Niçin geldiğini de biliyorum, yüksek bilimli kadın! Senin bilimine tükürmeye bile tenezzül etmem ben! Haydi marş marş! Defol buradan! -diyerek huzurundan kovunca, Gokka'nın kalbi hâk ile yeksan oldu ve oradan bütün ümitleri yıkılarak çıktı. Böylece ilçe yolu da kesilmişti. "Niçin dikleşti, Kuznetsov'a? Henüz kendini insan saydığı için mi?" İnsanı insan yapan değerlerin burada hükmü yoktu, ama Gokka bunu bir türlü hazmedemiyordu.

Nasıl yürüdüğünü dahi bilemeden, yüzünü kemiren soğuk ayaza karşı gidiyordu. "Bu alçakça zulümleri Stalin'e yazmak lazım" diye düşündü. "Bu facialardan onun haberinin olmadığı muhakkak. Halk adına yazmak gerekir, ama postaya nasıl vermeli?"

Gokka'nın aklına tötka Maria geldi. Dada Vasia ameliyat edilmişti. O kocasını görmek için her gün ilçeye gidip geliyordu. Ama Stalin'e gönderilen bir mektubu ilçede de kabul etmezlerdi. "Belki de Frunze'den göndermek mümkündür." Trudovikliler kendi ilçelerine bazen Frunze üzerinden giderlerdi. Ancak, Stalin'in adresi yazılı mektup orada da tutulabilirdi. Ne yapsındı insan? Ellerimizi koynumuza koyup nasıl oturalım?

Gokka yolunu Halimatlara çevirdi. Onların oturdukları hol iyi ısınıyordu. Sıcaklık Gokka'nın azalarına yayılırken, soğuk odada cız-cız edip duran annesi aklına geldi...

Ev sahibi kadın kuzinede yemek pişiriyordu. Kavrulmakta olan soğanın kokusu Gokka'nın iştihasını uyandırarak dayanamıyacağı bir hale getirdi. Hemen eve gitmek için kalktı. Halimat da onu uğurlamaya çıkmıştı. "Ne konuşmalıydı?" Kumandanla arasında geçenleri kısaca anlattı.

- Aslında benim anlamadığım bir şey var, -dedi Halimat, Gokka'yı tepeden tırnağa kadar süzerek. Stalin binlerce insanın kaderini Kuznetsov gibilerin eline nasıl terketmiştir? Trudoviklilerin anlattıklarına göre, bütün Orta Asya ve Kazakistan mecburi çalışma kamplarıyla doluymuş.

- Ya Sibirya? Kolıma? Solovka?

- Çalışma kamplarının isimlerinin hepsini nerden bilelim? Doğrusu anlıyamıyorum, ülke halkının yarısı nasıl oldu da "halk düşmanı" oluverdi ? -dedi Halimat.

- Yavaş konuş, duyacaklar, -diyerek Gokka "Stalin'e mektup yazmak istediğini" söyledi.

Halimat ne evet, ne de hayır dedi. Onun yuvarlak dolgun yüzünde Gokka, hiç bir şeye inanmadığının izlerini gördü.

Gokka'nın hayalinde, çok uzaklarda parıldayan bir ışık gibi, Aslan'a olan sevgisi yaşıyordu. Ama o da giderek rüyaya benzemeye başlamıştı. Bazen bu sevgi, Gokka'nın kalbinde devâsa bir ateş gibi yanarak, ona yaşama gücü veriyordu. Böyle anlarında "eski günlere döneriz, bu acı günler de düş gibi geride kalırlar" diye, kendi kendine manevi güç kazanırdı. Ancak içinde bulunduğu acı gerçek hayallerini yıkıverirdi... Cephedeki arkadaşları da rüyada görüyormuş gibi görünüp görünüp kaybolurlardı...

Radyo bulabilirse, Gokka kulak kesilerek Sovyet İnformasyon Bürosu'nun bildirilerini dinler, düşmanı kovalıyarak ilerlediklerini duyunca da cephedeki arkadaşlarına imrenirdi. Onlarla birlikte olsaydı, kendini dünyanın en talihli insanı olarak kabul edecekti. Acaba hepsi hayattalar mı? Gokka Karaçay'ın sürülmesinden önce yaralanmasaydı ne olurdu... Orada ne için, kimin için savaştığını biliyordu. Burada ise niçin mahvolup gittiğini anlıyamadan, özhalkının tükenmekte olduğunu görüyordu. "Nasıl yaşayacaksın, sen devletin vatandaşı değilsin?- diye, Gokka bir kamış bağlamını alarak eve girdi.

Bir gün Gokka'ya yaşlı sağlıkçı geldi. Üstünde kısa siyah kürkü, ayaklarında siyah çizmeleri, başında da tavşan derisinden börkü vardı. Sevimli gözleri ile odanın soğuk duvarlarını tarassut ederek orta yerde bir süre dikildi. Sonra da Abidat'ın ayaklarını sararak oturduğu ağaç karyolaya ilişti. Gokka ayakta ve ağzından tek söz çıkarmadan ona bakıyordu. Sağlıkçı elindeki bezden yarım ekmeği çıkararak, kırılıverecekmiş gibi ihtimam göstererek onu masanın üstüne koydu. Kürkünün yakasını aşağı çekerek:

- İşte bu sağlık ocağının anahtarıdır. Bugünden itibaren onun sorumlusu sizsiniz. Ben çoktan emekli olmalıydım, yetmişimi geçtim, -diyerek anahtarı masaya yavaşça bıraktı.

- Hayır! Siz bana babam gibisiniz, elinizden ekmeğinizi alamam. Bizim artık hayata sarılacak bir şeyimiz kalmadı. Bugün veya yarın ölürsek ne değişir? Bizi hayata döndürecek tek bir şey var, o da Atayurdumuza geri dönmek. Buna da izin vermiyecekler. O sebepten bugün mü, bu gece mi hiç farkı yok. Sizin fedakârlık yapıp gelişiniz beni çok duygulandırdı, sağolunuz. Ayrıca, ben kumandana boyun kırarak "sağlık ocağında çalışma izni ver" diyemem, -dedi ve yaşlı sağlıkçıya insani davranışı için gönülden teşekkürlerini ifade etti.

Sağlıkçı hiç söz etmeden elini kürkünün cebine sokarak bir kâğıt çıkardı ve Gokka'ya uzattı. Gokka onu okuyunca, gözlerine inanamayıp sağlıkçıya baktı. Kâğıtta: "Botaşoğlu Majay'ın kızı Gokka, Trudovik Sağlık Ocağında boş bulunan sağlık memurluğu kadrosunda sağlık memuru olarak görevlendirilmiştir" diye yazılıydı.

- Kurday'a gitmeden önce kumandanla konuşmuştum. O, bildiğiniz gibi NKVD'nin adamıdır. NKVD mensupları ülkede herkesten üstündürler. Kanun da, nizam da onlardır. Ben ona "yaşlıyım, çalışamıyorum, doktor ise boş geziyor" demiştim. Bilgili ve nitelikli insanlardan hoşlanmadığını bildiğim için şunu da söylemiştim, sizden niye saklayayım: "Askeri doktora sağlık memuru olarak çalışmak çok zor gelecektir." O da memnun olmuştu.

Nasıl olursa olsun, bu haber Gokka'yı şaşırttı. "Sağlıkçı yerini bana bırakırsa, kendisi ne ile geçinecek?" diye aklına geldi, "emekli maaşı çok az olmalı."

Sağlıkçı onun düşüncesini okuyormuş gibi:

- Bir miktar birikmiş paramız var, bahçemiz de fena mahsül vermiyor. Ne kadar olursa olsun, emekli maaşım da olacak. Yaşlı karımla bana yeter. Tek bir oğlumuz vardı, onu da savaş yuttu, -dedi, Vasiliy Andreyeviç, boğazına tıkanan hıçkırığını tutmaya çalışarak.

Gokka kendini tutamıyarak Vasiliy Andreyeviç'in boynuna sarılıp ağladı. Bu gözyaşları, ilk nasibin gözyaşları oldular, Gokka'ya yemek kapısı değil. Aslında yeryüzünde merhametli insanların tükenmediğinin nasibi. Yahşi adam. Gokka'nın kalbinde ateş yakar gibi, yaşama sevinci ve inancını yeniden canlandırdı. Henüz yirmibeş yaşında olan Gokka yaşamayı nasıl istemesin ki...

Vasiliy Andreyeviç şefkatle Gokka'nın omuzuna vurarak, fersiz adımlarla evden ayrıldı. Gokka onu sokağa kadar uğurlayıp geri döndü. Annesi ile konuşmayıp bir süre bekledi, gözyaşları konuşmasına imkân vermiyordu. Habiybat ayağa kalkmaya çalışarak, evin ortasında dikilip duran kızına:

- Saklama, Kemishan ile Aslan hakkında kötü bir haber mi getirdi o yaşlı adam, niçin ağlıyorsun? -diye sordu.

- Hayır anne, onlar hakkında henüz bir şey bilmiyoruz. Damadına "her gün" denecek kadar sık mektup yazıyorum. Gelen sağlıkçıydı. Bana sağlık ocağında çalışacağıma dair kumandanın emri ile ocağın anahtarını getirip gitti. Onun gösterdiği insanlık kalbimi öylesine hareketlendirdi ki kendimi bir türlü toparlayamıyorum, -dedi Gokka.

- Kendi kararı mı?

- Evet, her şeyi kendi ayarlamış.

- Gerçekten Tanrı'nın sevdiği bir insanmış, -dedi Habiybat. O her şeye "din yönüyle" değer vermeyi öğrenmişti. -Artık biz de açlıktan canımızı kurtaracak duruma geldik, öbür talihsizler ne yapacaklar? Onlar açlıktan kırılırken, boğazımızdan lokma geçmiyecek, -diye üzülerek konuştu.

Satın aldıkları kamışlardan sadece bir bağlam kalmıştı. Biraz kendini toparlıyan Gokka, sakınmadan son bağlamı sobaya doldurdu. Teneke maşrabada su ısıtarak sağlıkçının getirdiği ekmek ile karınlarını doyurdular.

Yiyecek bir şeyleri olmadan, barakalara toplanıp duran insanların durumları ile annesinin endişeleri Gokka'yı derin düşüncelere sevketti. Gokka'ya artık ekmek kapısı açılmıştı. Ama dilenip gezen Karaçaylılara ne yapmalı? Pe-

ki, Gokka bu işe girmeseydi, onlara bir yararı mı dokunacaktı?

Sürüldükleri günden başlayıp bu güne kadar Gokka kâbus içinde yaşıyormuş gibiydi. O kâbusta tötka Maria gibi, Vasiliy Andreyeviç gibi, Kristina gibi, Gavril Yakovleviç gibi, Pakhno gibi insanların da bulunmaları, dünyanın henüz yıkılmadığına delalet ediyordu. Sağlıkçının gösterdiği insanlık, Gokka'nın kalbini tüy gibi hafifletmişti. Oysa onun cesareti nasıl da kırılmıştı. Güzelliğiyle, mekteplerde iyi okumasıyla, her işte başarıdan başarıya koşmasıyla, cephede de kendini feda edercesine gayret göstermesiyle takdir toplayan Gokka, bu türlü acı bir hayata nasıl düşüverdiğine hâlâ inanamıyordu.

Sağlıkçı ona çok şeyi düşündürdü. Hayır, Rusya'nın tamamı o kara kaputlulardan ibaret değildi. Aslında onların da ne suçu vardı, üstlerinin buyruğunu yerine getiriyorlardı. Ülke aslında tötka Maria'dır, Vasiliy Andreyeviç'tir, bugün bu duruma üzülen kişilerdir.

Burada yaşayanların kimseye yardım edecek durumları yoktu. Savaştan önce zar zor ayak diremişlerdi. Kolhozdan ücret almasalar bile, devlete vergi vermekten, keza ödünç para vermekten geri kalmamışlardı. Savaşın işi ise belli: Her şeyi yutuyordu. Üstüne üstlük, şimdi de aç ve sefil Karaçaylar...

Burada çeşitli milletlere mensup insanlar, millet ayırımı yapmadan bir birleriyle iyi geçiniyorlardı. Gokka bunu her zaman gözlemlemişti. Müşterek felaketler onları bir birlerine iyice yaklaştırmıştı.

Gokka her zamanki gibi annesinin üzerini sıkıca örterek:

- İşe gideyim de durumu bir göreyim. Akşam yemeği için biraz kabağımız var, -deyip, dışarı çıkmaya hazırlanırken, soğuk havayı da beraberine alarak tötka Maria içeri girdi.

- Ne yapıyorsunuz? -diye her zamanki gibi hal hatır sorduktan sonra, küpecik dolusu sütü masaya koydu. Pamuklu gabrayının cebinden de pişmiş patatesleri çıkardı.

- İşe gidiyorum, -dedi Gokka.

- Nasıl, nereye?

- Sağlık ocağında sağlık memuru olarak.

- Aman ne iyi oldu! Büyük doktor hastalara bakacak. Bir sürü hasta dökülecek şimdi sana. Ya Andreyeviç?

- Emekli oluyor.

- Çok iyi bir insan. Hiç şübhesiz çalışmaya devam edecekti, muhakkak senin için bırakmıştır, -diyerek başka söze geçti. Benim Vasiam bugün işe başlıyacak, onun yerine sizinkilerden biri çalışıyormuş, Vasia "ona iş arayacağım" diyor. Biliyorsunuz mevsim kış, kolhozda da iş çok az, -diye ekledi.

Bunu Gokka da biliyordu. Savaş malülleri ile ayakta duracak gücü olan yaşlılar hayvanlara bakıyordu. Çalışmayı seven bir halkın fertleri şimdi evsiz, arabasız, araçsız bir halde sadece elleriyle çalışmak zorundaydı.

- Çok iyi oldu Gala, senin işe girmen, dedi tekrar tötka Maria. Senden ne kadar insan ricada bulunuyordu "bir muayene et" diye. Şimdi hepsi gelirler ve muayene olurlar. Senin nasıl çalıştığını görmek için ben de gelirim, -deyip küpecikteki sütü maşrabaya boşalttı ve:

- İçiniz, diye Habiybat'a uzattı..

- Teşekkür ederim, diyerek Habiybat maşrabayı onun elinden aldı.

Gokka işe gitti. Donmuş kar, ayaklarının altında hışırdayarak, ağır adımlarla yürüyordu. "Yaşlı sağlıkçının ekmeğini elinden alacağım" düşüncesi kafasından gitmiyordu. "Gidip anahtarları kendisine vereyim" diye, karar verdi ve sağlıkçının kapısını çaldı. Sevimli yüzlü yaşlı bir kadın kapıyı açarak Gokka'yı içeri aldı. Meskenleri büyükçe bir odadan ibaretti, belli ki barakadan bölünerek yapılmıştı. Ama içi sıcak ve temizdi. Kocaman rus sobasının üzerine kurutmak için çizmeleri koymuşlardı. Sağlıkçı tahta bir sedirin üzerine uzanıp duruyordu. Gokka'yı görünce oturuş durumuna gelerek ayaklarını yere indirdi ve terliklerini giydi.

- Kabullenemiyorum, Vasiliy Andreyeviç, yaşlılığınızda sizin ekmeğinizi elinizden alarak, sıkıntıya düşmenize

gönlüm razı olmuyor, -diyerek, kaputunun cebinden anahtarları da, buyruk yazısını da çıkararak masanın üzerine bıraktı.

Sedirde oturup duran sağlıkçı, kırlaşmış seyrek saçlı kafasını Gokka'ya çevirdi. Kırışık çehresi üzüntülü bir hal aldı. Karısı, ellerini önlüğünün altına koyarak sevimli gözleriyle her ikisine de merakla bakıyordu. Sağlıkçı karısına dönerek:

- Bizim şu tasarruf hesabı cüzdanımızı alsana, -dedi. Yaşlı kadın ahşap sandığın kapağını açarak cüzdanı çıkardı ve övünçlü bir edayla Gokka'ya uzattı. Ama o eline almadı.

Sağlıkçı kendisi cüzdanı açarak:

- İşte Gala şuraya bir bak, bu para bize fazlasıyla yeter. Bundan sonra çok mu yaşayacağız... Ocağı size devretmeden önce, her şeyi enine boyuna düşünmüştüm. Doğrusu size devir teslim edilecek pek bir şey de yok. Bildiğiniz gibi ilaç, malzeme gibi şeylerin hepsi cephelere gönderiliyor. Devir teslim tutanağını siz hazırlayınız, ben sonra imzalarım. Gidiniz hastalar sizi bekliyordur. Benim için kendinizi üzmeyiniz, sizin hiç bir taksiratınız yoktur, -diyerek, sözünü bitirdiğini bildiriyormuş gibi ayağa kalktı.

Sağlık ocağı da aynı barakadan bölünme bir yerdi. Gokka sağlıkçının evinden ayrılıp oraya vardığında, onun kapısı açılmıştı. Bekleme mahallinde bir sürü insan vardı. Gokka içeri girdiğinde uğultu çıkararak konuşuyorlardı. İkiye bölünerek ona yol açtılar. Gokka kendisine sempati ile baktıklarını sezmişti. Hasta muayene bölmesine girince, burnuna ilaç kokusu vurdu ve gözlerine inanamıyormuş gibi oldu. Pamuklu gabrayının dışından beyaz önlük giymiş, orta yaşlı bir kadın sobanın önüne çömelerek, ateşe kamış sürmeye çalışıyordu. Gokka girince ayağa kalkarak ona selam verdi:

- Ben hastabakıcı Nastia'yım, -diye kendini tanıttı.

- Ben Majay kızı Gokka, tanıştığımıza memnun oldum. Bana önlük verir misiniz, -diyerek kaputunu çıkardı.

Nastia önlük verdi. Her halde sağlıkçının önlüğü olsa gerek, oldukça kirli ve ütüsüzdü. Demek ki Nastia, yeni

doktor için önlüğü yıkayıp ütülememişti. Her şeyde prensipli olan Gokka, onu azarlamak istediyse de şimdilik kendini tutmayı yeğledi.

İlk giren hasta onyedi yaşında bir kızdı. Gokka'nın önündeki iskemleye oturur oturmaz:

- Hastabakıcı dışarı çıksın, diye fısıldadı.

- O kendi işiyle meşgul, çıkmasına gerek yok.

- Sen ("sen" diye konuşması dikkatini çekti) "çık" de ona.

- Benim böyle bir yetkim yok. Sözün kısası, şikâyetin ne ise onu söyle! Oda çok geniş, senin konuştuğunu kimse duymaz. Hadi söyle, nedir şikâyetin? Hastalar beni bekliyorlar, vaktimi alma, dedi, Gokka.

- Beni kürtaj yap, gebeyim, evli de değilim; ben senin hakkını cömertçe veririm.

- Böyle şey olmaz. Kürtaj yapmaya yetkim yok, biliyorsun. Git, başka hasta gelsin, -dedi Gokka.

- Ben senin evine bir pud[1] mısır getiririm.

- Mısırın da sen de buradan defolun!

- Bir çuval dolusu getiririm.

- Yeter, oyalama beni! Böyle olacağını önceden bilmeliydin... -diyerek Gokka iskemleden kalktı. Kız da olmıyacağını anlıyarak, kuyruğu kırılmış köpek gibi sıvıştı.

"Şu şansa bak, ilk baktığım hasta nasıl da acayip bir durumla karşıma çıktı" diye tasalanarak, Gokka sıradaki hastayı çağırdı.

"Büyük doktora muayene olmaya gelen" kırk hastaya baktıysa da yorgunluk hissetmeden polikliniğini bitirdi. Alışık olduğu iş ona güç vermişti.

Mesaisi bitince, her zamanki anayoldan yürüyerek eve döndü. Soğuk ayaz eteklerinden, yenlerinden girerek Gokka'yı ürpertiyordu. Zaten ayakkabıları da ayaklarını ısıtmıyordu. Buradakiler, iklime uygun olarak keçe çizme giyiyorlardı. Öyle de olsa Gokka şu anda pek sıkıntı hissetmiyordu. Bugün o, insan arasına katılmıştı. "Artık hayata yararım dokunacak" düşüncesiyle heyecan duyarak yürüyor-

[1] *Pud:* Eski bir Rus ağırlık birimi. 16.5 kg. (A.N.)

du: Yakınlarının bulunacağına, halkının da insan sınıfına dahil olacağına, açlık ve sefaletin kalkacağına, dünyada kötülerdense iyilerin çok olduğuna artık inanmaya başlamıştı. Bu duygular onun toparlanmasına yardım etti...

Hayata inanmak için insana çok şey gerekli değilmiş...

Caddede kimse görünmüyordu, herkes evindeydi. Toprak rengine bulanmış uzun köy, uçsuz bucaksız düzlüklerin içinde mübhem bir damga gibi geliyordu. Ama bugün bu garip köy, Gokka'ya daha aydınlıkmış gibi görünüyordu. Yoksa, beyaz badanalı basık evlerin bacalarından buram buram yükselen dumanlardan dolayı mı böyle görünüyordu?

Bu hazin sessizliği köyün ortasında bir ağaca asılı duran kara kutu, oparlör kutusunun gür sesi bozdu. Savaşın hüküm sürdüğü yerlerden çok uzaklarda olan bu köyde, dünyanın bilmem neresinde savaş olduğunu galiba bu kara kutu hatırlatıyordu. Bizimkiler düşmanı kovalayıp gidiyorlarmış. Gokka'nın hatırına yine cephedeki arkadaşları geldi ve kalbi sızladı. Acaba şimdi neredeler, hayattalar mı?

Birden yakındaki barakadan çığlıklar yükseldi ve Gokka kaskatı kesildi. Çığlığı rüzgâr da yutamadı. Gokka barakaya döndü. Oradakiler bir çocuk ölüsünün çevresinde kümelenip duruyorlardı. Çocuğun annesi, Karaçay kadınının "insanların yanında hem kocasının hem de çocuğunun yasını tutmasının ayıp olduğunu belirleyen töreyi de unutarak" ne yaptığını bilmez bir haldeydi. Beş çocuktan kalan bu imiş, şimdi onu da yitirmiş.

Kadının kefenlik namına bir şeyi kalmamıştı. Bu yüzden başkaları kendileri için sakladıkları kefenliklerinden birer parça getirdiler. Bahtsız anne hiç bir şeyin farkında değildi, kefen hazırlayan kadınların bile ne yaptıklarını görmüyordu.

Birisi, ölen çocuğun babasından daha dün gelen mektubu çıkardı. Gokka ona şöyle bir göz gezdirdi: Kurşun kalemle alelacele yazılmıştı. Mektup, işte şurada şaşkın halde oturan kadına, Mariyam'a yazılmıştı:

"Sevgili Mariyam,

Mektubumun ilk satırında babam Kalageriy'e, annem Safiyat'a, kızkardeşim Şamhaniy'e, sana ve çocuklara selam ederim.

Sizden uzun süre haber alamayıp büyük üzüntü içindeyken, mektubunuz gelince çok sevindim. Ama hiç bir şey anlıyamadım. Kazakistan'dan niçin yazıyorsunuz? Oraya nasıl gittiniz? Annemle babam hakkında da bir şey yazmıyorsunuz, keza çocuklardan da. Sizi savaş sahasından uzaklaştırmış olabilirler mi? Şimal Kafkas'tan düşman kovuldu. Peki, sizi niçin uzaklaştırmış olabilirler? Bana acele cevap yazın. Ben henüz sağ ve esenim. Almanları yuvalarına doğru sürüyoruz. "Za otvagu" madalyasıyla beni taltif ettiler[1]. Bunu nasıl hakettiğimi gelince anlatırım. Acele mektup bekliyorum.

Sizin Muradin'iniz

Gokka mektubu avucunda sıktı, bu türlü mektup sadece bu değildi. Onlara gerçeği yazmaya kimsenin yetkisi yoktu. Gokka mektubu soğuk sobanın üzerine bırakarak oradan ayrıldı. İçeridekilerin hepsi ağlaşarak kaldılar. "Sen kendine iş buldun, diye seviniyorsun" -diye kendi kendine kızarak adımlarını hızlandırdı. "Ne suçları vardı, bu zavallı çocukların? En büyük sıkıntıyı onlar çektiler" -diye hüzünlendi Gokka.

Bu kolhoza getirilen Karaçaylıların sayısı beş-altı yüz kadardı. İlk iki ayda bunun yarıya yakını hayattan koptu.

Ocak ayı karlı fırtınalı geçiyordu. Ev de, sağlık ocağı da soğuktu. Kamışlar hemen yanıp kül oluyordu. Sürekli ateşe koyacak kadar kamışları da yoktu. Kovadaki su donsa da dayanabilirlerdi, ama asıl problem ilaç sıkıntısı: "Büyük doktor" çalışmaya başlayınca, hastalar sökün ettiler. Onu bırakın, komşu köylerden de akın akın geliyorlardı. Gokka hiç birini geri çevirmeden hepsine bakıyordu. Ne zamanını ne de bilimini sakınmadan çalıştı, halkın sağlığıyla ilgilendi. Zaman zaman Nastia'nın da yardımıyla yazdığı çalışma ra-

[1] *Za otvagu:* Yiğitlik. (A.N.)

porlarını ilçe sağlık idaresine göndermeyi de ihmal etmiyordu. En büyük sıkıntı ilaç yokluğuydu.

Bir gün ilçe sağlık teşkilatı baş yöneticisi Amantaeva Trodovik'e geldi. O, Gokka'yı yakından tanımaya gelmiş gibiydi. Güzel yüzlü ve güzel endamlı bir kadındı. Kendisinin hiç bir hususta yardım edecek durumunun olmadığını Gokka'ya ihsas ettirdi.

- Sizin ilçede çalışmanızı isterdim, -dedi, Amantaeva, oradaki cerrah sürekli içtiği için verimli olamıyor, ama yine de kendiniz bilirsiniz. Acil ameliyatın gerekli olduğu bir çok durumlarda, o ayakta duracak durumda olmuyor. Bu yüzden hastaları çok kez Frunze'ye sevkediyoruz. Anlıyorum, cephede çok sıkıntı çekmiş. Ama artık kendini normal çalışmaya vermesi lazım. İçkiyi bırakması için çok çalıştık, ama nafile. Açık konuşayım, sizin hakkınızda NKVD'nin ilçe teşkilatına başvurmaya çekiniyoruz. Günün birinde bir komplikasyon çıkarsa, ucu bana dokunacaktır. Takdir edersiniz ki her kesin canı kendine tatlıdır.

Amantaeva'yı uğurladıktan sonra Gokka yine düşünceye daldı: Bu duruma insan nasıl dayansın? "Şöyledir, deyip karar vermeye, bir birlerinden korkuyorlar. Sağlık idaresi NKVD'den, NKVD'nin bölümleri de bir birlerinden korkuyorlar. Hayret veren nedir dersen, kumandana vaktiyle sınırsız yetki vermişler; şimdi de herkes ondan çekiniyor. Doğrusu yeryüzünün en kurnaz ve en akıllı adamı Stalin, bütün bunlara bilerek göz yumuyorsa açıklaması çok güç... Ama bildiğini sanmıyorum, mektup yazmak gerekir, -diye aklından geçirdi Gokka.

Mektubu ocakta iken yazmaya başladı. "Bizim tötka Maria onu Frunze'ye götürüp atar. Bu türlü mektupları her halde Stalin'e ulaştırırlar" diye, kendi kendini inandırmaya çalıştı. Hastaların olmadığı zamanlar da, otura kalka mektubu yazıp bitirdi:

Dünya Proleterlerinin Büyük Önderi

Yosif Vissrionoviç Stalin'e,

Sevgili önderimiz, sovyet insanı incindiği gün, yardımı sizden bekliyor. Ben de size bunun için yazıyorum. Siz,

Lenin'in büyük takipçisi, halkıma zorluk eriştiği gün, yardım elinizi uzatacağınıza inanıyorum. Benim halkımı, asırlardan beri yaşadığı özyurdundan kopararak, Orta Asya ile Kazakistan'a serptiler. Açlık ve soğuktan hergün binlerce insanımız hayatlarını yitiriyorlar. Tehcir edilenler: Kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve harb malülleri. Eli silah tutan erkeklerimizin tamamı ise cephelerde düşmana karşı savaşıyorlar. Bizim adımız "bandit"tir, "halk düşmanı" da diyorlar. Oysa Almanlarla işbirliği yapan Karaçaylıların sayısı bini geçmez.

Ben kendim tabib yüzbaşıyım. Yaralı olarak yattığım hastaneden taburcu olurken verilen on gün istirahati ailemin yanında geçirerek dinlenmek arzusuyla, memleketimde bulunduğum bir sırada, bizi topyekün tehcir ettiler. Kocam da savaşta, ama asıl mesele ben değilim. Mahvolup, tükenip bitmekte olan biçare halkımdır.

Bizim Ulu Önderimiz! Sizin bundan haberinizin olmadığı muhakkaktır. Yardın ediniz, yoksa yokolup gideceğiz. Biz size bağlıyız, son nefesimizi sizin için vermeye hazırız.

Gokka yazma hususunda kendini pek kabiliyetli saymazdı. Öyle de olsa, gerekeni yazmıştı.

- Memnuniyetle götürürüm, Gala, -dedi tötka Maria. Tavuklarımı da pazarda satarım. Aynen senin dediğin gibi yaparım, yarına kadar işte burada dursun, -diyerek, mektubu ahşap sandığa koydu.

Gece yatınca Gokka'nın aklına, mektubun altına sadece kendisinin değil, başkalarının da imza atmasının daha iyi olacağı fikri geldi. "Ziyanı yok" dedi, kendi kendine. Nasıl olursa olsun, yeter ki muhtevasını bilsin. Stalin yoldaşa öğretmen Muhammad, ekonomist Ayşat ve Çavul köyü eski sovyetinin başkanı da ayrı ayrı mektup yazdılar.

Ertesi gün Gokka, bavuldan Stalin'in resmini de çıkardı. Ancak duvar rutubetli olduğu için asmak istemedi, ıslanıp yırtılabilirdi. Elinin tersi ile resmi hafifçe sildi. Onun yeryüzünde doğruluk için çalışan, ömründe hata işlemeyen bir insan olduğuna Gokka'nın kalbi iyice kanaat getirmişti. Bu inancını Gokka, nedense bugün daha çok hissetti. "O, bu

durumu öğrenirse, mutlaka yardımcı olacaktır. Ne yapıp yapıp dişimizi sıkmamız gerekir" diye içinden geçirdi, Gokka.

Cephedekilerden mektup yağıyordu. Hepsinde aynı soru vardı: "Kazakistan'a niçin gittiniz? Acele bilgi veriniz!"

1944 yılı baharına eriştiler: Cepheden gelen haberler sevindiriciydi, bizimkiler düşmanı kovalamaya devam ediyormuş. Trudovik'te ise cenazeler giderek artıyordu. Ölüm, burada yaşayalara da, yeni göçmenlere de ayırım yapmadan geliyordu. Gelince de ortalığı yasa boğuyordu.

Gokka'nın işi çok zordu: Karaçaylılar arasında tifüs salgını çıktı. Hastalığa karşı yapılan mücadeleye yaşlı sağlıkçı da katıldı. Un yokluğundan kullanılmayan fırının geniş binası tifüslü hastalara tahsis edildi. Hastaların yatabilmesi için ranzalar yapıldı. Binanın içi çabucak doluvermişti. Kolhozda ot şilteler hazırlanıncaya kadar, hastalar tahta ranzalarda yatmak zorunda kaldılar. Barakalarda bulunan eşyaları dezenfekte ettiler. Gokka durmadan dinlenmeden, gece gündüz çalışıyordu. En büyük problemlerinden biri de ölü gömmekti. Erkek olmadığı için defin işlerini kadınlar yapmaya çalışıyordu. Her zamanki gibi ilaç bulunmuyordu. İlçenin çeşitli köylerine dağılmış bulunan Karaçaylıların tamamına tifüs salgını girmişti.

Bu hengâme içerisinde Gokka kısa bir süre için annesini görmeye koştu. Tötka Maria'nın getirdiği yiyeceklerden ona yedirmeye çalıştı. İkisi de mahdut yemeği bir birlerine ikram etmeye çalışıyordu. Tötka Maria yiyecek hususunda onlara sürekli yardım ettiği için, Gokka da ona hekimlik yönünden yardımcı oluyordu. Onların vergi ve devlet borçlanmasını karşılamak için paraya ihtiyaçlarının olduğunu Gokka biliyordu. İşe başladığında, tötka Maria kaput bezinden yapılmış bir yatak çarşafı ile bir de gömlek getirmişti. Gokka bütün bunları unutmamıştı...

Gokka eve geldiğinde annesi, tavuk etli çorba yapmaya çalışıyordu. Annesinin hareketlendiğini görerek çok sevindi. Bahar gelerek havalar biraz ısınınca Habiybat canlanmıştı. Çorbası tuzsuzdu, öyle de olsa, Karaçaylılar tuzsuz yemeğe çoktan alışmışlardı.

Halimat'ın haber verdiğini söyledi Habiybat:

- Balacan'ın oğlu Muhammad cepheden dönmüş. Kardeşi ile annesini arıyarak girmediği delik kalmamış. Sen de gidip bir haber sorsaydın, -dedi Gokka'ya. Belki bizimkilere rastlamıştır.

- Olur anne, gideyim. Balacan'ın yaşadığı barakayı ilaçlamıştık, -diyerek, çorbayı annesinin önüne koydu, kendisi de bir iki kaşık içtikten sonra çıkıp gitti.

Dışarı çıkınca yüzüne bahar havası vurdu. Mart ayı henüz çamurlu ve ayazlı da olsa, bahar günleri kendilerini hissettirmeye başlamıştı. Gokka caddenin barakalar tarafına geçmek üzere iken, yukarıdan gelen araba konvoyunu farkederek durdu. Atlar dizlerine kadar çamura bulanarak geliyorlardı. Arabalarda kürklere, yamçılara, örtülere bürünmüş halde ve çok sıkıntı çektikleri anlaşılan insanlar görülüyordu. Onların gözlerinde Gokka, korkudan başka bir şey sezemedi. Bu manzara ona 1943 yılı kasımını hatırlattı.

Arabalar peşpeşe dizilmişlerdi, konvoyun önü arkası görünmüyordu. Gokka ne diyeceğini bilemeden, önünden geçmekte olan arabaya doğru rusça:

- Sizler kimlersiniz? -diye sordu.

- Bizler Malkarlılarız, Kabartay-Malkar'dan; nereye götürüldüğümüzü de bilmiyoruz, -diyen bir erkek sesi duydu.

- Bizler de Karaçaylıyız, geçen yıl getirip buralara döktüler. Yarımız açlık ve soğuktan kırıldı. Ben Botaşlardanım. Gittiğiniz yerde Botaşlardan birine rastlarsanız bizden bahsediniz, -diye Karaçay Türkçesiyle konuşarak bir süre arabaların yanında yürüdü. Yeni sürgünlerden bir çok insan da yolun iki tarafına dizilerek, ağlıya ağlıya:

- Ben Temirbolatlardanım!

- Ben Sarılardanım!

- Ben Şıdaklardanım!

- Ben Karamurzinlerdenim!

- Ben Kulovlardanım! -diye sesleniyorlardı.

Arabalar gözden kayboluncaya kadar, Karaçaylılar gözyaşları dökerek onların arkalarından baktılar. Kendi

gözlerine inanamıyor, ne söyleyeceklerini de bilemiyorlardı. Stalin'in onları yurtlarına iade edeceği umudu da bu yeni talihsizleri gördükten sonra ebediyyen yok oldu. Önlerinde hiç bir umut ışığı da kalmamıştı...

Gokka Muhammad'a gitmeye acele etti. Onunla Gokka akrandılar. Mahammad'ın fidan gibi vücuduna asker elbisesi güzel yakışmıştı. Onu rütbesiz görünce, her nedense telaşa kapıldı. Muhammad galiba bu durumu sezerek:

- Beni alayın karargâhına çağırarak, serbest olduğumu söylediler. "Bundan sonraki yaşamımı sürdürmem için de Orta Asya'da bulunan yakınlarımın yanına gitmemin gerekli olduğunu" bildirdiler, tabii nerede bulabilirsem. Biliyor musun Gokka, bu sözleri duyunca ne hallere düştüğümü? Dünyam karardı, söyliyecek söz bulamıyarak dilim tutuldu. Bizim alayda benim bataryam en iyilerden biriydi. Savaşın başladığı günden itibaren ateş hattının içindeydim, göğüs dolusu madalyam oldu. "Peki, niçin böyle oldu?" -diye, kendimi, biraz toparlıyarak sorduğumda, "biz her şeyi biliyoruz, ancak yukarıdan gelen emri yerine getiriyoruz", diye cevap verdiler. "Şu anda bütün halkınız Orta Asya ve Kazakistan'da bulunuyor." Ben özel kumandanlıklardan birine başvurarak annemi aramaya başlıyalı bir aydan fazla oldu. Ancak şimdi bulabildim...

Gokka gözlerine ve kulaklarına inanamıyormuş gibi bir ruh haline girmişti. Okulda, enstitüde okuyarak, komsomolda görev alarak kazandığı kişiliği ve inancı, bu sınık insanı görünce çürüyüp dökülmüş gibi oldu. Muhammad, savaş çıkmadan önce askerlik görevini yapıyordu. Kumandanı onu överek annesi Balacan'a mektup bile yazmıştı. Bir defasında Gokka Çavul'a geldiğinde, Balacan ona bir deste mektup getirip okutmuştu.

- Dolaştığın yerlerde bizimkilerden birine rastladığın oldu mu? -diye sordu Gokka.

- Ne sen sor, ne ben anlátayım. Ben her yerde cehennemin içinden geçerek geldim: Açlık, sefalet, çaresizlik... her şey var. Bizimkiler dilenip geziyorlar. Şimdi onlara birer miktar arsa göstermişler. Bu aç ve sefil insanlar gösterilen

arsalara az buçuk tohum saçabilselerdi, belki biraz bellerini doğrultabilirlerdi. Ama nasıl, ne ile? -diye elini silkeledi.

- Bizlere de sözüm ona toprak gösterdiler. Ama insanlarımız tifüsten kırılmaya devam ediyor. Toprağı işlemek için de güç kalmadı.

- Benim dolaştığım yerlerde bizimkiler, "Stalin bizi geri gönderecek" diye ümitlenip duruyorlar. Hatta bazıları toprak bile almamışlar, "nasıl olsa geri döneceğiz" diye. Bugün gördünüz, Malkarlıları da sürdüklerini. Gokka, benim idrakim durdu! Hiç bir şey anlamıyorum! Bu geçen ayın içinde öyle acı manzaralar gördüm ki anlatmaya kelime bulamıyorum. Sen de, ben de Stalin için, ülke için kanımızı niçin akıttık? Niçin?... Laf lafı açarmış, derler, Merke ilçesinde Çüçü'nün oğlu Cankir'le karşılaştım. Hatırında mı beraber okumuştuk. İşte o Cankir, savaşta bir bacağını kaybetmiş, şimdi ise dilenip geziyor, bütün yakınlarını da kaybetmiş...

Bu anlatılanlara Gokka pek şaşırmadı, bu durumlara çoktan alışmıştı.

- Ben Stalin'e mektup yazdım, sadece kendim imzaladığım için pişman da oldum, -dedi Gokka.

Muhammad buna iyi de, kötü de demedi.

- Savaşa kadar enstitüyü bitirebilmiş miydin? -diye sordu Muhammad, Gokka'ya.

- Enstitüyü de bitirmiştim, görev alıp hastanede de çalışmıştım. 1942 yılından beri kocamdan mektup alamadım, -dedi Gokka.

- Kiminle evlenmiştim?

- Aslan ile. Hatırında mı, onun yazılarını ne kadar da severek okurduk.

- Aslan'la mı dedin? Dur, dur! Dolaştığım yerlerden birinde, onun hakkında bir şeyler duymuştum...

- Bir şeyler mi dedin?

- Evet, yakınlarını arıyarak, yazar Aslan da gelmişti buraya, diye anlatmışlardı, bana.

- Aman Allahım, gerçekten doğru mu? Ben onu nasıl arayacağım, Tatıv? -diye onun çocukluk lakabını söyledi Gokka.

- Buradaki kumandanlığa dilekçe ver, o her tarafa duyurur.

Gokka alelalecele sağlık ocağına gitti. Orada bir dilekçe yazıp, Karaçaylıları görmeye tahammül edemeyen canavar ruhlu kumandana gitti. Onun evinin önünden geçerken, bir Karaçay kadınının avluyu süpürmekte olduğunu, bir diğerinin de çamaşır serdiğini gördü. "Sovyet rejimi nerede? -diye içinden geçirerek kumandanın odasına dahil oldu. Üzerine mürekkep dökülmüş bir masanın kenarına oturarak kumandan bir kâğıdı heceliye heceliye okumaya çalışıyordu. Gokka'nın selamını almadı. Göçmenlerden hiç birinin selamını almazdı, zaten. İşine acele etse de Gokka sabırla bekledi. Duvarlara raptedilmiş bir kaç emirden başka odada hiç bir şey yoktu. Gelen adamın oturabileceği bir iskemle dahi görünmüyordu. Kumandanın arkasında ise kocaman bir çelik kasa. Dudaklarını kıpırdata kıpırdata bir süre hecelemesine devam ettikten sonra, gözlerini Gokka'ya dikti:

- Ne istiyorsun? Söyle söyliyeceğini!

Gokka bir şey söylemeden dilekçesini uzattı. Kumandan heceleye heceleye onu güçlükle okuyarak:

- Senin dilekçenin ilçe merkezine gitmesi lazım. Hazır gelmişken bu kâğıdı oku da imzala! -diye, bir kâğıdı ona uzatınca, "Allah'a şükürler olsun, konuştu", -dedi ve kâğıdı alıp okumaya başladı. O, Sovyetler Birliği Yüksek Prezidyum'unun yeni çıkardığı bir kararnameymiş. Altında Şvernik ile Gorkiy'in imzası vardı. Orada Çeçenlerin, Karaçaylıların, İnguşların, Kalmukların, Malkarlıların, Kırım Tatarlarının, Almanların ve bazı halkların, kalıcı olarak tehcir edildikleri yazılıydı. Ayrıca, bulunduğu yerden kaçmaya teşebbüs edenlere yirmi yıl katorgaya sürülme cezası verileceği, onlara eski yurtlarına dönmeleri için izin verenlere, keza himaye edenlere en az beş yıl hapis cezası uygulanacağı da kaydedilmişti.

Gokka, haklarında çıkarılan son kararı okuyarak imzalamak için divit kaleme güçlükle uzandı. Hiç takati kalmamıştı. Uzun listede kendi adını bulup karşısına imzasını attı.

- Rastladıklarına da söyle, onlar da gelip imzalasınlar, -diye istihfafla emir verdi, kumandan!

Gokka nasıl yürüdüğünü bilemeden, acele hastalarına döndü. Mahut barakaların önünde üç çocuğu arabaya bindirerek, onları yetimhaneye gönderdiklerini farketti. Kalbine derin bir hüzün çökmüştü. Bunlar anneleri öldüğü için ortalıkta atılıp kalan sahipsiz çocuklardı, babaları da cephedeydi. Sadece bugün, Gokka'nın kalbi kaç acı şeye bölündü: Muhammad'ın gelişi, Aslan'ın şüpheli haberi, Karaçaylılarla Malkarlılardan başka halkların da sürgüne gönderildikleri. Bütün bunlar bir kalbin kaldırabileceği şeyler değildi. Kaç masum halk, atayurdundan koparılmış halde yadellerde atılıp satılıp dolaşıyordu. Atayurdu insanın ocağından başlar. Ocağın yoksa, yurdun da yoktur. "Atayurdumuz olsaydı, bizi korurdu, biz şimdi yersiz yurtsuzuz" -diye düşündü Gokka.

Kararnameyi okuduktan sonra, "Stalin'in bu olup bitenlerden haberi yoktur" düşüncesi de Gokka'nın kafasından tamamen silindi.

Tifüs salgını ilçenin bütün köylerindeki Karaçaylıları orakla biçer gibi biçmeye devam ediyordu. Sağlık idaresi bütün gücüyle mücadeleye devam etse de, ne yazık ki en lüzumlu şey, yani ilaç yoktu. Yiyecek de yeterli değildi. Oturulan evlerin hemen hepsi insan sağlığına uygun şekilde yapılmamıştı.

Aşırı yorgunluktan Gokka güçlükle ayakta duruyordu, yaşlı sağlıkçı da öyle. Tifüs ise uyumuyor, dinlenmiyordu. Trudovik'in yerlileri, hastalık bulaşacak korkusu içindeydiler. Onlar hastalar için biraz yiyecek içecek getirirlerse, Gokka bunları yatan hastalara taksim ediyordu.

Baharın sıcaklığı giderek arttı, yerler tozumaya başladı. İşe gidemiyen yaşlılar ile çocuklar, kendilerine verilen bahçelik toprağı eşelemeye çalışıyorlardı. Kadınlar, büyük

çocuklar ve harb malülleri ise kolhoza gidiyorlardı. Kolhozdaki işlerinden dönünce de kendi işlerine sarılıyorlardı. Halimat çocuk yuvasında görev aldı, kardeşi Raziyat da onlara tahsis edilen minik bahçeyi belliyordu.

Bir çok aile kaybolan aile fertleri hakkında bilgi sahibi oldu. Genellikle bu bilgileri cepheden dönen askerler getiriyordu. Onlar ailelerini arıyarak çok dolaştıklarından, bir çok kişiyle karşılaşmışlar ve not defterlerine bir sürü adres yazmışlardı. Gokka'nın yakınlarından ise henüz kimse bulunamamıştı.

Bir gün Gokkalara Musosoğlu Azret geldi. O, uzaktan akrabaları olup biraz saf idi. Her halde Trudovik yakınlarında bir köyde yaşıyormuş. Tek yakını kalmadan ölmüş. Zavallı Azret dilenerek yakın kolhozlar arasında dolanıp durmuş. Her nasılsa kumandanın gözüne de ilişmemiş.

Gokka gece yarısı eve geldiğinde, Habiybat misafirlerinin karnını doyurmuş ve otlardan yer yatağı yaparak onu yatırmıştı. Gokka durumu görünce telaşlanarak:

- Avluda otluğun yanında yatırsaydın ya anne, artık havalar ısındı, -dedi, tifüs bulaştırabilir korkusuyla.

- Evsiz barksız zavallıyı dışarıda bırakmaya gönlüm razı olmadı, -dedi Habiybat.

Gokka sabahleyin uyandığında, Azret'in kalkıp gittiğini farketti. İki gün sonra da onun ölüsünü köyün yakınında buldular. Hiç şüphesiz tifüsten ölmüştü.

Azretten hastalık bulaşarak, Habiybat da yatağa düştü. Gokka annesini izolasyon mahalline taşıyarak, evlerini dezenfekte ettirdi. Frida ise hastalık bulaşır korkusundan adeta paniğe kapılmıştı. Evinden Gokka'yı kovmayışı da çok ilgi çekiciydi.

Gokka artık gündüz de, gece de ilkel hastanesinde kalıyordu. Orada küçük bir bölüme annesini yatırdı, kendisi de yanına yerleşti.

Bir gün, her zamanki gibi erken kalkarak annesine baktığında, alışık gözü onun nefes almadığını farketti ve hıçkırarak annesinin üzerine kapandı. Onun canı çoktan uçmuştu. Gokka ölü annesinin yanına oturdu ve başını iki eli-

nin arasına alarak, acıtıncaya kadar dudaklarını ısırdı. Gözünden bir damla yaş çıkmadı. Oysa, ne kadar çok ağlasa da acısına az gelecekti. Zavallı Gokka adeta taş kesilmişti. Bu sırada kapıdan Vasiliy Andreyeviç girdi. O, zayıf elini Gokka'nın başına koyunca, başını onun göğsüne dayıyarak hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Şimdi yaşlar gözlerinden sağanak gibi boşalıyordu. Yaşlı sağlıkçının beyaz önlüğünü sırılsıklam etti.

O gün, 1944 yılı nisan ayının ondürdü idi.

Yeni sürgünlerin yarısını tükettikten sonra, tifüs salgını yavaşladı. Açlık ise artarak devam ediyordu. Ayda beş kilo un, aileler için ne ifade ederdi ki... Öyle de olsa, toprağı çevirmeye çalışıyorlardı. Kolhozun 'tohumluk' diye verdiği mısırı, bazı aileler dayanamayıp yemişlerdi bile.

Nasıl oldu bilinmez, NKVD'nin ilçe komiserliği yeni sürgünlerin Tokmak Pazarı'na gitmelerine izin verdi. Trudovik ile Tokmak'ın arası onsekiz kilometre kadardı. Ancak, pazara gidecek göçmenlerin önceden, kumandanlıktan izin belgesi almaları gerekliydi. Böylece ayda dört kez pazara gitme imkânı doğdu ve onlar için çok iyi de oldu. Gidiş dönüşler ise yaya yapıldak yapılıyordu.

Bilindiği gibi Karaçay kadınının el ustalığı eskiden beri ünlüdür. Onun elinden gelmedik iş yok gibiydi. Özellikle yün işlerinde çok mahirdi. Yün bulabilenler, eğirerek iplik haline getirip pazarda değiş-tokuş yapıyorlardı. Paranın değeri olmadığı için en kârlı yöntem buydu.

Pazarın bir yararı daha oldu: Kırgız ve Kazak topraklarında yaşayan Karaçaylılar pazara sık sık gelip gittiklerinden, bir birleriyle karşılaşma ve haberleşme imkânı doğdu. Falanı, filanı gören veya işiten insanlar çıkıyordu. Buna rağmen yakınlarını bulabilenler yine de çok azdı. Haberi çıkan kişi, bulununcaya kadar ölmüş de olabiliyordu.

Gokka "yakınlarımdan bir haber alabilir miyim" ümidiyle çırpınarak, iki kez pazara gitti. Kızkardeşi Kemishan'ı Mikoyanşahar'dan sürgüne göndermişlerdi. Onların nereye serpildiklerini ise bilen yoktu.

Pazara ikinci gidişinde, birisi onun adını söyliyerek seslendi:

- Sen Gokka mısın?

- Evet, ya sen?

- Ben Çavul'danım, seni görür görmez tanıdım. Aslan ile seni düğününüzde görmüştüm. Değişmiş de olsan tanıdım: Kuş kanatları gibi kaşların, güneş gibi ışık saçan gözlerin hâlâ yerli yerinde. O gün uzun örgülü saçların vardı, ama şimdi...

- Bırak, hatırlatma eski günleri, -diye, gevezelik etmek isteyen kadını susturdu. Sen nerede yaşıyorsun, orada hangi aileler var? -diyerek bir haber almaya çalıştı.

- Ben Rus Tannitsede, İvanovka'da yaşıyorum.

- Öyleyse biz komşuyuz, sen Kızgız'da, ben Kazak'ta. Aramızda sadece Çu Kanalı var.

- Gerçekten de öyle.

- Ben Çavul'da seni niçin tanıyamamışım?

- Ben köyün girişindeki Temirbolatları mahallesinde oturuyordum. Aslan'ın da, senin de evlerinizi biliyordum. Aslan'ın ablasının kızı Maryam, çocukları ile bizim stanitseye inmişti...

- Sağ mı? Çabuk söyle, -dedi Gokka.

- Şuna bak, sağ mı diye soruyor! Bizim hayatımızda en çok kullanılan söz "ölüm" dür. Maryam, çok acı bir ecelden öldü, çocuklarının açlığına dayanamıyarak aklını oynatmıştı. Onlardan kaçarak tarlalara gitmiş, kış soğuğunda donarak hayatını yitirmişti. Arıyarak ölüsünü bulmuşlardı, zavallının. Dört çocuğunu da bilinmeyen bir yerdeki yetimhaneye götürdüler. Maryam'ın kocası savaştan döneli iki ay oluyor. Bizimkileri "halk düşmanı" diye cepheden kovuyorlarmış. Gelir gelmez çocuklarını aramaya gitmişti, henüz bir haber yok. Seninle konuşmaya daldım, ipliklerimi bir an önce değiş-tokuş yapsam iyi olur, -diye, Gokka'yı derin düşüncelere garkederek kalabalığa karıştı. Acılar ne kadar üstüste binse de Gokka dayanıyordu, taş neye dayanmazdı ki... Bu acı haberi de içine akıttı. Usta mızıka çalan, güzel Maryam'ı

gözlerinin önüne getirdi. Aslan onu ne kadar da çok severdi.

Bir Mayıs Bayramı yaklaşıyordu. Bayram hazırlıklarına Gokka her zaman severek katılırdı. Mutadı gibi Gokka, kolhozun parti teşkilatına giderek, ne şekilde yardımcı olabileceğini sordu. Ancak, burada ona ihtiyaçları olmadığını güya "üzülerek" bildirdiler(!)

Sovyet İnformasyon Bürosu'nun bildirilerini dinlemek, Gokka'nın yaşamının bir parçası olmuştu. Bildiriler sevindiriciydi, bizimkiler düşmanı kovalamaya devam ediyormuş. Bu zaferin kolay kazanılmadığını Gokka çok iyi biliyordu. Dev gibi delikanlıların, parçalanmış vücutlarının hastanelere nasıl taşındığını henüz unutmamıştı. Onların üzerlerine dikilerek, günlerini, gecelerini geçirirdi. O günler hatırına gelince, Gokka'nın kalbine ışık vuruyormuş gibi oluyordu. Niçin dersen, o zaman ülkeyi koruyanlarla beraberdi. Ya şimdi?...

Gokka sağlık ocağını kapatarak eve döndü. Gerçeği söylemek gerekirse, annesi öldüğünden beri "ev" sözünden ürperti duyuyordu. Kerpiç evciğe gelip girince annesinin, şimdi de Maryam'ın acıları gelip üzerine çullandılar. Yalnızlık, kanını donduruyormuş gibi etkiliyordu onu...

Eve az buçuk bir şeyler almıştı: Yatak, çarşaf, pamuk yastık, yorgan, gazocağı ve iki de basma gömlek. En değerli elbiseleri, her zaman giydiği: Kaputu, siyah etekliği, mintanı, şapkası ve yıpranmış iskarpinleri. Diğer göçmenlere bakarak kendini çok iyi durumda görüyor ve bundan acı duyuyordu. Ama Gokka o zavallılara ne ile yardım etsindi...

Gokka dışarı çıkınca, biraz ileride kümelenerek ağlayanları farketti ve adımlarını çabuklaştırdı. Kalabalığın arasında, yüzünden kanlar akan Apiy'i tanıdı, o da ağlıyordu. Biraz arpa temin eden Apiy, onu öğütmek için değirmene gitmek üzere İvanovka Köprüsü'nü geçerken, Kumandan Kuznetsov önüne çıkıvermiş. "Nasıl sınırı geçersin" diye, hemen oracıkta kırbaçla iyice dövmüş.

Gokka, Apiy'i de yanına alarak tekrar ocağa döndü. Onun yaralarını pansuman edinceye kadar dışarıda bağır-

malar, çağırmalar ve uğultular sürüp gitti. Her şeye tahammül etmeye alışan bu talihsiz insanlar, bu duruma dayanamıyarak "artık bizi köleler gibi kırbaçlamaya da mı başladılar" diyerek infial halindeydiler. Eski göçmenler de bunlardan yana tavır koymuşlardı. Kumandan dışarı çıkmadan bir süre durdu. Ama, canavar ruhu bırakmadığı için, elinde mahut kırbacı olduğu halde, kudurmuş gibi dışarı fırladı:

- Dağılın, alçak banditler! -diyerek kırbacını yere vurdu. "Köprüden geçmeye kalkan" kim olursa olsun, işte bu yıkıla kalka yürüyen yaşlı köpek gibi kanı akıtılacaktır! Bununla da kalınmıyacak ve katorgaya sürülecektir. Dağılın, anasını... diye, burun kanatlarını gererek, sesinin çıktığı kadar bağırarak küfürler savurdu! Aşırı öfkeden suratı pancar gibi kızarmıştı.

Gokka ocaktan çıkarak manzarayı gördü ve:

- Vurmaya yetkin yok, sen bir askerin annesini kırbaçladın! -diye, "siz" zamirini kullanmadan konuştu.

- Yetkin yok! Yetkin yok! -diye başkaları da bağırdılar.

Kuznetsov gördüklerine inanamıyarak, biraz bocalama devresi geçirdi. Ama, çabuk toparlanarak: Bana Sovyet Rejimi "bu sürgünlere ne yaparsan yap" diye yetki vermiştir. Buna rağmen, demek karşı gelmeye yeltenenler var! -diyerek, bütün hiddetiyle:

- Yetkim yok, diyorsun bandit suratlı, öyle mi?! Kalabalığın arasını yararak Gokka'ya doğru yürüdü. Yokmuş yetkim! Benim her şeye yetkim var! Her şeye! Aha şimdi seni ayaklarımın altına alıp çiğnemeye de yetkim var! Kararnamenin altına imza koyduğumuzu ne çabuk unuttunuz! Bu aptal kadın ise yabancı yere geçip gidiyordu! Dağılın! -diye, boğazından hırıltılar çıkararak tekrar bağırdı! Zavallılar, kuyrukları kırılmış köpekler gibi sessizce dağıldılar.

Tabancası olmadığına Gokka bugün çok yandı. Şayet olsaydı, Kuznetsov canavarını gözünü kırpmadan vuracaktı.

Gokka Halimat'la birlikte ocağa döndü ve:

- Otur da yaz, senin ifaden benden güzeldir.

- Neyi?

- İşte bu zulmü. Vakit kaybetmeden durumu NKVD'ye bildirmemiz lazım. Bize ne kadar zulüm ederse etsinler, dövmeye hakları yok, -diye düşünüyorum, dedi Gokka.

- Nasıl göndereceğiz, biliyorsun seyahat hürriyetimiz yok.

- Yine tötka Maria götürür.

Bir saat sonra şikâyet yazısı hazır olmuştu.

Güneş henüz batmamıştı. Gokka da Halimat da Trifonikhalardan çıkarak, köyün öbür ucunda, göçmenlere tahsis edilen araziye gittiler. Bazı Karaçaylılar burada, mahzen kulübecikler yapıp içine girmişlerdi bile. Bazıları da yer kazmayı sürdürüyorlardı.

- Bir kısım Karaçaylılar, "nasıl olsa geri döneceğiz" diye yer almadıkları için ev yapmaya da niyetli değiller, -dedi Halimat.

- İşte Abidat kadın başıyla, kulübesini yapmaya çalışıyor, salgından arta kalan çocuklarını içine toplayacak. Geri gönderseler bile bu mahzenleri bırakıp gitmek pek zor olmasa gerek. Ben geri dönme söylentilerine artık inanmıyorum. Bizim hakkımızda ne biçim kararlar almışlar, biliyorsun. Ya sizden başka halkların tehcirine ne demeli? Stalin'in haberi olmadan bütün bunları kimse yapamazdı. İlgi çekici bir şey söyleyim: Stalin'e karşı olan sevgim, kalbimde henüz sönmüş değil. Doğrusu bu garip duruma insan ne demeli? Biz genç nesillerin yüreklerine bu türlü bir sevgiyi sindirmek için, ideolojinin cehennem makinasını çok etkili çalıştırmışlar. Bize gelen musibeti, insanın anlatmaya gücü yetmez. Ama bunu biz hâlâ Stalin'den bilmiyoruz. O, sanki yeryüzündeki tanrımız. Bu sözleri aklım söylüyor. Oysa kalbim yine Stalin'e verilmiş haldedir. Bugün o, "benim için öl" dese, düşünmeden ölüme giderim, -dedi Gokka.

- Evet, buna hazırız, diye konuştu Halimat, mübhem bir ifadeyle.

Bir mahzen evciğin yanında biraz oyalandılar. Kadın, tezekli sıva ile içini sıvıyor, yaşlı adam çamur karıyor, 14-15 yaşlarında görünen bir kızcağız da kırık bir teneke parçası

ile anasına karılmış çamur taşıyordu. Selam verdiler. İhtiyar küreğine dayanarak selamlarını aldı, kadın işine ara vererek kulübenin kapısına dikildi, kız çocuğu da çamurun yanına çömeldi.

- Dokuz başlı aileden kalan üçümüzüz, -dedi yaşlı adam. Bir kısmımızın ölüsü yollarda kaldı, bir kısmımızı da burada açlık ile hastalık götürdü. Biz üçümüz hepsinden güçlüymüşüz ki sağ kaldık. Gelin kolhoza çalışmaya gidiyor, ne de olsa bir övün öğle yemeği veriyorlar. O işten dönünce de böyle kıpırdayıp duruyoruz. Atayurdumuza dönmemize kimse izin vermiyecek, -diye vurgulu konuşarak, yine işine başladı.

- Oğlunuzdan bir haber var mı? -dedi Gokka.

- Var kızım var, bizim yüzümüzden onu terhis edip göndermişler. Orta Asya steplerinde bizi ararken, Çu boyu stanitselerinden birinde tifüse yakalanarak hayatını yitirmiş. Savaşta kalsaydı, belki ölmezdi. Bu haberi, gelin Tokmak pazarından öğrenip geldi, dedi, kızın önündeki tenekeye kürekle çamur doldururken. Kadın ise ağzından tek söz çıkarmadan, çamurlu ellerini bir birine sürerek içeri girdi.

- Bizim halkımızı ölüm çok sevdi, -dedi, yaşlı adam.

- Ne yapalım dedeciğim, belki ölümün uzaklaşacağı günler de görürüz, -diyerek karşılık verdi Halimat.

- Gidenleri artık geri çeviremeyiz, kızım. Ama, geride kalanların yürek yaralarına da deva bulunmayacak.

Oradan uzaklaşınca Halimat:

- İhtiyar doğru söylüyor, kim geri çevirecek benim biricik kardeşimi; o, bizim aileye ebediyen yürek yarası olarak kalacak.

Gokka konuşmadan dinledi. Yürek yaralarını sıralamaya kalkarsa, çok sıralaması gerekirdi.

Gerisin geri köy merkezine yollandılar.

Apiy'in kırbaçlanma olayı kalblerde derin bir infial uyandırdığından, Karaçaylılar evlerine giremeyip dışarlarda dolaşmak suretiyle öfkelerini bastırmaya çalışıyorlardı.

Kolhozda çalışan kadınlar yola döküldüler. Karaçay kadınları hemen belli oluyordu. Gölge gibi çelimsiz ve so-

luk. Yüzlerinde bir damla kan izi bile yok. Orada verilen öğle yemeğini kendileri yemeyerek, evlerindeki güçsüzlerine taşıyanlar da az değil.

Tifüsten arta kalan çocukları çocuk yuvasına yerleştirerek, hiç olmazsa bu sabileri "açlık" ölümünden kurtardılar.

Mahzen kulübelerden yeni bir mahalle kuruldu. İyi bir tesadüf, yaz mevsimi sıcak ve kurak geçtiğinden içleri rutubet çekmedi.

Gokka Halimat'tan ayrılarak tötka Maria'ya gitti. Mektubu hakkında konuştu.

- Lafı mı olur bunun, Gala. Hemen yarın, önüme çıkacak ilk araba ile gideyim ve NKVD'den bir sorumluya ileteyim. Bu kahrolası "dört harf" bizi öylesine sindirmiş ki inanır mısın, adını duyunca titremeye başlıyorum. Böyle de olsa, "ecelden geri kalınmaz" diye bir söz vardır. Tanrı bizleri korusun. Ne olursa olsun, sen tasalanma onu götüreceğim. Sizlere erişen musibete bir türlü tahammül edemiyorum. Doğrusu, böylesi murdarlar dünyaya nasıl gelmişler? Kuznetsov'dan bahsediyorum. Bizim kanımızı emip bitirdi. Şimdi de sizlere saldırıyor. Ondan çektiğimizi bir Tanrı bilir, bir de biz. Ben cahil aklımla şöyle düşünüyorum, Gala: İyi rejimin Kuznetsov gibi cahil insanlara görev vermemesi gerekir. Evet, Gala gideceğim, sen tasalanma, -diye tekrarladı ve büyük dökme sobanın içinden kızarmış taze mısır ekmeğini çıkardı. Onun kokusu her tarafa yayıldı. Gokka çok acıkmış olacak ki bu nefis ekmek kokusu dayanılmaz bir yeme arzusu doğurdu ve başı döndü. Hemen kendini dışarı atmaya hazırlanırken:

- Taze pişmiş ekmek bırakılıp gidilir mi? -dedi tötka Maria. Bıçakla keserek biraz ekmek ve bir kâse de sütü Gokka'nın önüne koydu. "Sen ağızlan, ben gidip bizimkilere biraz yardım edeyim" -diyerek çıktı.

Gokka ömründe böyle leziz bir yemek görmemişçesine yedi.

O günden beri üç gün geçmişti. Köyde bir haber yayıldı: Apiy'in çocukları -iki bekâr oğlu ile evli kızı başkasın-

dan ödünç koyun alıp kesmişler ve Kuznetsov'a ziyafet vermişler. "Sen bizim anamızı katorgaya gönderebilirdin, ama merhamet ettin de göndermedin. Bunun için size çok minnettarız" diye de teşekkür etmişler.

Ertesi günü Gokka işten dönerken Apiylere uğradı. Onun yüzündeki yaraları hâlâ geçmemişti. Gokka öfkesi kaynıyarak:

- Niçin böyle davrandınız? Size fenalık yapana, yemeğinizi nasıl yedirdiniz? -diye diklendi.

- Ne yapabilirdik, canım Gokka. Aynı gece evimize kadar gelip bize göz dağı verdi, ilçe NKVD'sine şikâyet etmemizden korktuğu belliydi. Başka yönden bakacak olursak, onun beni tutuklayarak katorgaya göndermesi zor bir iş midir? Çaresizlikten böyle davrandık. Şimdi de koyunun bedelini ödemek için yün işliyeceğiz, yün de koyun sahibinin yünüdür. Kızımla ben bir süre bunun işçiliğini yapacağız. Ne yapalım, burada da katorgada sayılırız. Ama böyle de olsa kendi insanlarımızın içindeyiz, -dedi Apiy.

- Biz Kuznetsov hakkında şikâyet yazısı yazarak ilçeye gönderdik bile, -dedi Gokka.

- Aman Allahım! Şimdi de bizim yazdığımızı düşünecek ve belki de beni katorgaya gönderecek, -diye Apiy dizlerini övmeye başladı.

- Korkma Apiy, korkma. Yazıya Halimat ile ben açık imza koyduk. Kumandan şimdi acısını bizden çıkaracaktır, -diyerek evden ayrıldı.

Ne gariptir ki o günlerde, Apiy'in yakınlarından biri, savaşta büyük yararlık göstererek "Sovyetler Birliği Kahramanı" madalyasıyla taltif edilmişti...

Bu konuşmadan iki ay sonra, ateş düşmüş gibi sevindirici bir haber yayıldı: "Trudovik Kumandanı Kuznetsov görevden alınmış!" Eski sürgünler de yenileri de sanki o gidince üzerlerindeki bela kalkıverecekmiş gibi bayram ettiler. Gokka ile Halimat'ın aklına, ilçe NKVD'sine yazdıkları şikâyet sebebiyle "kumandanın alınmış olabileceği fikri" gelmedi değil. Ancak, bunlara şikâyetnameyle ilgili her hangi bir şey söylenmedi. "Yoksa Kuznetsov'u başka bir yere mi

tayin ettiler?" Zira, Kuznetsov gibilerine her zaman ihtiyaçları vardı ve böylelerini bulmak da o kadar kolay değildi...

İnsanlar birer bahane bularak, Kuznetsov'un evinin olduğu tarafa doğru hareketlendiler, nedense geçit resmi yapmadan edemediler. Onların çoğunu kolhozdan toplayıp getirmişlerdi. Kuznetsov ile şişko karısı kimseye kafalarını kaldırıp bakmadan, denklerinin hazırlanmasına nezaret ediyorlar ve Karaçaylı hizmetçilerine emirler veriyorlardı. Eşyaların ise ucu bucağı yoktu. Onları evden, ahırdan, ambardan çıkarıp bitiremiyorlardı. Oniki yıldan beri kolhozdan ve çalışanlardan yolabildiğini yolmuştu. Şimdi ise malı mülkü ortalığa sığmıyordu. Kuznetsov öfkesini dışarıya belli etmeden, nefesi tıkanıyormuş gibi eşyalarını arabalara yükletiyordu. Yine de hırlamadan edemedi:

- Dağılın, pis ayrılıkçılar! -dedi.

Adamlar oradan uzaklaşsalar da, şurada burada kümelenerek sessiz protestolarına devam ettiler.

Eşya yüklü arabalar konvoy halinde ilçeye giden yola dizildiler. Onların peşinden de Kuznetsov'un saf akıllı oğlu bir sürü hayvanı sürüp gitti. Bir arabaya da domuz yavrularını yüklemişlerdi.

Bir kaç gün sonra Trudovik'e yeni kumandan gönderildi: Yatsenko, kırk yaşlarında, ince dalan, çakır gözlü, sempatik bir adamdı. Toprak evcikleri, barakaları, Karaçaylıların oturdukları mahzen kulübeleri dolaştı. Gokka'nın çalıştığı sağlık ocağını da ziyaret etti. Onun elini sıkarak selamlaştı. Bir iskemleye oturup, çevreyi kolaçan ettikten sonra söze başladı. Gokka'nın "cerrah" olduğunu anlayınca da bir hayli şaşırdı. "Bu kadar doktor açığı varken, nasıl olur da -sağlık memuru- olarak çalıştırılır?" -diye, düşündü. Onun savaşa katıldığını ve madalya kazandığını da öğrendi. Yatsenko birden ayağa kalkarak, ortalıkta yürümeye başladı. Gokka'ya o, aydın bir insanmış gibi göründü. "Peki öyleyse, bu kahrolası böğürtlen rengi apoletleri nasıl taşıyordu?" -diye, hayrete düşmekten kendini alamadı.

Yatsenko, Gokka'yı dağınık düşüncelerinden uyatarak:

- Yakın akrabalarınız kayıpmış, öyle mi? -diye sordu.
- Evet, öyle. Henüz hiç birini bulamadım.
- İlaç her halde yetişmiyordur, -diye sözü başka tarafa çevirdi.
- "Yetişmiyor" sözü kâfi değil, hiç yok, hiç yok.
- Hım...

Yeni kumandan "hoşça kal" demeyi de ihmal etmeden gitti. "Karanlık geceyi mum ışığı bile aydınlatırmış" diye, içinden geçirdi Gokka. "Ya bu adam, bana Aslan'ı aramam için yardımcı oluverirse?" diye de ümitlendi.

Yatsenko, Gavril Yakovleviç ile de oturup uzun uzun konuştu ve aynı gün ilçeye döndü. Kolhoz yetkilileri, Kuznetsov'un karargâhının (!) bir bölümünü tamir etmeye başladı....

Yatsenko'nun, bütün eşyasını bir arabaya yükliyerek, eşini ve yedi yaşındaki kızını da aynı arabaya bindirerek gelmekte olduğu haberi köye hemen yayıldı. Eski yeni bütün sürgünler, bir canavarın değil de, bir insanın gelmekte olduğunu sezinliyerek bayram ettiler, her ne kadar ünvanı "kumandan" olsa bile. Yatsenko'nun sürgünlere insanca baktığını, onların çileli hayatlarından etkilendiğini farketmişlerdi. Bu duruma gözlerine inanamıyormuş gibi sevindiler.

Yeni kumandan ile eşi Gokka'yı evlerine davet etmeye başladılar. Kalbleri gerçekten bir birlerine yakınlaşmış gibi görünüyordu. Karaçaylara reva görülen muamelenin haksız olduğunu, Yatsenko'nun idrak ettiğini Gokka seziyordu.

Bir defasında konuşurken Yatsenko, eskiden coğrafya öğretmeni olduğunu söyledi. "Öğretmenlik yapan bir insanın, nasıl olup da kumandanlığa geçtiğini" izah edemiyerek, Gokka bir hayli bocaladı. Ama ona bir şey sormadı. Ancak aklına şu geldi: Acaba Yatsenko, kendi yaşadığı köyde Karaçaylılara reva görülen işkenceli hayatı görerek, onlara yardımcı olabilmek için kumandanlık görevini kabul etmiş olmasın?! Aslında bu, Gokka'nın hüsnü kuruntusuydu.

Sürgünler, haklarındaki uygulamaya -her zamanki gibi katı da olsa- dayanıyorlar, buna rağmen Yatsenko'yu be-

ğeniyorlardı. Ayda iki kez imza atmak için kumandanlığa giderken, eskisi gibi korku duymuyorlardı. Yeni kumandandan çirkin ve hakaretli sözler işitmiyeceklerine inanıyorlar ve KPZ'ye kapatmayacağını da ümit ediyorlardı.

Her ne kadar "sönüyor" dense de Karaçaylıların atayurtlarına dönme ümitleri, kalblerinden asla silinmiyordu. Öyle de olsa, toprak kulübeciklerini yapmak için toprağı kazıyorlar, kerpiç dökerek duvar örüyorlardı. Büyük küçük hepsi kolhoza giderek pancar, tütün, mısır tarlalarında çalışıyorlardı. Çalışacak beden gücü olmayan yaşlılar da hayvan bakıyorlardı. Kısacası ırgatlık yaparak geçimlerini sağlamak için seferber oldular. Eskiden beri hayvancılık işini çok iyi bildiklerinden kolhozda kısa zamanda kendilerini gösterdiler. Yaşlı kadınlar da evlerde yün eğiriyorlar ve mutfak işlerini çeviriyorlardı. Böylece yeni sürgünlerin hayatları biraz olsun düzelmeye başladı. Çalıştıkları iş günleri için, hasaddan sonra ücret ödeneceği de söyleniyordu. Buna rağmen çektikleri büyük acılar, yakınlarının sefil ölümleri onların kalblerinde onulmaz yaralar açmıştı. Bu yaraları en tesirli merhemin bile iyileştirmesi mümkün değildi.

Balacan'ın oğlu Muhammat'ın anlattığı o şübheli haberden beri, Gokka'nın kalbinde Aslan'ı bulacağına dair bir ümit ışığı yanmıştı. Günün birinde Aslan'ın, onun matemli evine geleceği, aklından hiç çıkmıyordu. "Tifüsten veya bir başka sebepten ölüvermişse" düşüncesi de yüreğini parçalıyordu.

Bir seferinde Gokka Yatsenkolara gittiğinde kumandan ona kocasından bahsetmesini söyledi. Daha o sözünü tamamlamadan, yüzündeki ıstıraplı ifadeden etkilenmiş olacak ki:

- Ben size kendi ismimle izin kâğıdı vereyim, gidiniz kocanızı da, diğer yakınlarınızı da arayınız, -dedi.

- Doğru mu duydum, Petr Nikolayeviç?

- Evet çok doğru duydunuz.

- Belki size sıkıntı verebilirler?

- Bana anlattılar, Gokka Majayevna, -dedi o cevap yerine, cebinden tütün paketini çıkararak sigara sararken.

Kolhozun muhasibi hastalanarak yatağa düşmüş. Teşhis: kör barsak cerahatlanması. İlçeye sevketmek de mümkün değil, çünki oradaki cerrah hastalanarak yatıyormuş. Tek çıkar yol, onun Frunze'ye gönderilmesiymiş. Ancak bu durumda hayati tehlike bahis konusu imiş. Gokka Majayevna ne yapmış biliyor musun? Şimdi beni iyi dinleyiniz: Sağlık ocağında, mümkün olan bütün asepsi imkânlarını kullanarak muhasebeciyi bizzat ameliyet ediyor. Hastaya bir şey olsaydı, Ruslar hiç tereddütsüz Gokka'yı "onu sen öldürdün" diye suçlayarak, katorgaya sürebilirlerdi. Şansa bakın ki Gokka'nın olağanüstü gayretiyle muhasebeci sağlığına kavuşmuş, şimdi ise işine devam ediyormuş, -diyerek, Petr Nikolayeviç sigarasını kibritle tutuşturdu.

- O gün ben kendi başıma gelebilecekleri hiç düşünmemiştim. Sadece hastanın kurtulması için imkânları sonuna kadar kullanmıştım, Petr Nikolayeviç.

- Peki öyleyse, sizin o gün gösterdiğiniz cesareti, bugün ben neden göstermiyeyim? -diyerek ayağa kalktı.

- Petya, çok iyi düşün, -dedi karısı Raya, kızını saçına mavi bir kurdelayı bağlarken.

- Bana yapabilecekleri en büyük kötülük, işten çıkarmaktır. Ben bu görevde zaten fazla kalamıyacağımı çoktan anlamış bulunuyorum. Sözün kısası, hemen hazırlanınız Gokka Majayevna. Ancak, yol harçlığı bulabilecek misiniz -diye Gokka'nın karşısına dikildi.

- Yakında maaşımı alacağım, yirmi üç tümen[1] tutuyor.

- Cebiniz pek kalın değil, siz Kırgızistan'a, Kazakistan'a, hatta Özbekistan'a da gitmek zorunda kalabilirsiniz. Bizim yazdığımız yazılara pek cevap verilmiyor, galiba araştırmaya üşeniyorlar, doğrusu aklım ermiyor.

O günden başlıyarak Gokka'nın kalbine güvence geldi. O artık yaşamayı arzuluyordu, hatta çevresindekiler ona başka türlü görünmeye başlamışlardı: Herkes bir birine iyi davranıyormuş, can ağrıtıyormuş gibi.

[1] *Tümen:* Karaçaylılar 10 rubleye 1 tümen derler. 23 tümen, 230 rubledir. (A.N.)

Maaş gününü iple çekiyor ve yol planını hazırlıyordu. Aslan ve akrabalarıyla, keza kızkardeşi Kemishan ile nasıl buluşacağını hayal bile ediyordu. Her şeyi düşünüp taşındı. Bütün mesele, sağlık ocağını kime emanet edeceği. Sağlık idaresinden de izin alması gerekecek. Yine yaşlı sağlıkçı imdadına koştu:

- Sağlık idaresine izin dilekçesi yazmayınız, onlar NKVD'den korktukları için izin veremezler. Kumandanın kâğıdı ile, kimseye haber vermeden sıvışıp gidiniz. Ben siz gelinceye kadar yerinize bakarım. İlçe sağlık idaresinden buraya kırk yılda bir gelirler, -dedi.

Gokka, Aslan'ı aramak için her şeyi göze almaya hazırdı. Nasıl olsa kumandanın müsaade yazısı vardı, kimse bir şey diyemezdi. İşten kovarlarsa da kovsunlar: Aslan ile o kendilerini taşın üzerinde bile geçindirebilirlerdi...

Bu düşüncelerle kalbi rahatlıyarak, Gokka maaş gününü beklemeye başladı. Haziran ayıydı. Tarlalar çalkalanıyordu. Çoğu kez onlara geceleyin su verirlerdi. Bu zor işi kadınlar da yapıyordu. Bir damla yağmur yağmadığı için toprak kurumuştu. Tarlalara su vermek için insanlar, ellerinde küreklerle bellerine kadar suya girerek çalışıyordu.

Burada yaşıyanlar, geçen yıldan kalan zahirelerini tüketmek üzereydiler. Üstüne üstlük, çevredeki aç insanlar da onların ağız lokmalarına ortak oluyorlardı... Yerde, gökte ve her yerde "ekmek" sözünden başka söz kullanılmıyordu sanki...

Aslan'la buluşmayı beklediği, geçmeyen bu son günlerde Gokka yine eski yılları hayalinde canlandırdı: Köyde aynı okulda okumuşlardı. Tarlada çalışan, hayvanlara bakan büyüklerine güçlerinin yettiği nispette yardım ederlerdi. Sağlık lisesine de beraber gitmişlerdi. Sevginin alev alıp onları bir birlerine yaklaştıracağını bilmiyorlardı. Liseyi bitirdikten sonra Gokka'yı Rostov'daki tıp enstitüsüne gönderdiler. Aslan ise çalışmak için yeni kurulan bir köye gitti. Bu sırada Aslan'ın edebiyat alanındaki kabiliyeti anlaşılmıştı. Onun yazılarını gazeteler ve dergiler yayınlıyordu. Çok geç-

meden ünlü yazarlarla tanıştı ve bir gazetede çalışmaya başladı.

Sevgileri giderek büyüyordu. Mektuplaşıyorlar, bayramları birlikte geçiriyorlardı. Bir zamanlar Mikoyanşahar'dan postalanan imzasız bir mektup aldığı da hatırına geldi. O mektupta: "Aslan başkasını seviyor, senin mektuplarını alaya alıp okuyor ve başkalarına gösteriyor" diye yazılıydı. Bunun üzerine Gokka, Aslan'ın mektuplarına cevap yazmamaya başlamıştı, nasıl da inandıysa imzasız mektuba... Rengi solarak Aslan'ın Rostov'a gelişini hâlâ hatırlıyordu. "Ah, kurusaydım da Aslan'ı o duruma düşürmeseydim" diye hayıflandı. Her hangi bir düşmanları tarafından o mektubun yazılabileceğini, Aslan ne yapıp yapıp Gokka'ya kabul ettirmişti. İki kişinin arasındaki temiz ve gerçek sevgi, her nasılsa birilerini rahatsız etmişti.

Bir gün "Aslan attan düşerek hastaneye kaldırılmış" diye haber alınca, vakit geçirmeden Mikoyanşahar'a koşarak gittiğini de hatırladı. Hastanede Aslan'ın ablası Davta ve yakın akrabası Balcaş ile karşılaşmıştı. Balcaş okulda onlarla birlikte okumuştu. İkisini de Gokka zor hatırladıydı. 1937 yılında kocas Cemal'i tutukladıklarında Davlat çok perişan olmuştu. O sırada Davta yargıç olarak çalışıyordu. Balcaş da o günlerde ŞKM'de okuyordu. Kardeşi Kemal tutuklanınca, onu okuldan atmışlardı. Temiz yürekli Balcaş sönüp gitmişti. Gokka'nın hatırına gelen şeylerin ucu bucağı yoktu. "Canımdan çok sevdiğim, ben seni bulacağım! Bulacağım!" -dedi Gokka kendi kendine.

Sovyet binasında Gokka maaşını aldı, Petr Nikolayeviç de yol kâğıdını mühürleyip, imzalayıp verdi. Oradayken haritaya tekrar baktı. Tötka Maria, Kristina ve Halimatlar ile vedalaştı. Vasiliy Andreyeviç yol hakkında bilgi vermişti. Gokka güzergâhını, Muhammat'ın verdiği bilgilere göre ayarlıyarak, umut yolculuğuna hazırlandı.

Gokka subay elbisesini eskitmemeye çalışmıştı. Eline para geçince de keçe çizmeler alarak iskarpinlerini saklamıştı. Gündeliğe giydiği elbisesi ise pazen entari ile trikotaj kazaktan ibaretti. Yola askeri üniforması ile çıktı. Göğsün-

deki madalyasını da çıkarmadı. Sıcaktan bunalacaksa da böyle giyinmeyi yeğledi.

"Gokka yakınlarını aramaya gidiyor" haberi duyulunca, Karaçaylılar sökün ettiler. Onların da bir çoğunun yakınları kayıptı: Kimileri uzak çiftliklerden alınıp götürülmüşlerdi, kimileri de Kuban ötesi kolhozlardan, Mikoyanşahar'dan, Batalpaşiniske'den, Narsana'dan... sürülmüşlerdi. Şimdi ise Gokka'dan bir iz bulmasını rica ediyorlardı. Bu yüzden unutmasın diye, kâğıtlara bir çok isim yazıldı. Gokka onları el çantasına yerleştirdi.

Gokka yola koyuldu. Geride kalanlar, işinin rast gitmesi için Allah'a dua ettiler ve arkasından bakışıp kaldılar.

Başka insanlar gibi serbest yolculuk yapamıyacağı endişesiyle Gokka Çu kanalına doğru yöneldi. Orası Trudovik'ten iki kilometre ötede idi. Bu kanalı Polonyalı sürgünlere kazdırmışlardı. Oradaki köprüden geçerek Kırgız İli'ne girdi. Küçük kamyonlar Frunze ile Tokmak arasında karınca gibi işliyordu, yol asfalttı. At arabaları da göze çarpıyordu. Gokka el kaldırınca bir at arabası durdu. Arabada yaşlı bir adamla, oniki-onüç yaşlarında bir erkek çocuk oturuyordu.

- Biz Kant ilçesine gidiyoruz, -dedi ihtiyar adam.

- Benim için farketmez, -diyerek, Gokka bir çuvalın üzerine oturdu.

Yaşlı adam Gokka'nın çehresinden, yeni sürgünlerden olduğunu anlamıştı. Çapaklı gözlerini Gokka'nın madalyasına dikti.

- Yola çıkmak için sana nasıl izin verdiler? -diye sorarak, yumuk gözlerini güneşten korumak için daha da yumarak dizginleri salladı.

- Verdiler, -diye Gokka kısaca cevapladı.

Atların nalları asfalt yolda durmadan takırdıyor, eski arabanın sandığı da ona uyarak çatırdıyordu. Güneş ufka doğru kaysa da sıcaklık devam ediyordu.

Saz benizli, oğlancığın sürekli şekilde kendisine bakıp geldiğini Gokka farketmişti. Gokka da gözünün ucuyla onu gözetliyordu: Çocuğun Kırgız olmadığı belliydi. "Mu-

hakkak bizden, Kafkastan" diye içinden geçirdi, Gokka. Daha da ileri giderek "Karaçaylı" olduğunu düşündü. Onun iri siyah gözleri hüzünlü bakıyordu. İnce burnu ileri fırlamış, omuzları dikilmişti; açık tenli, çelimsiz ve solgun bir görünüşü vardı. Üzerine büyük geldiğine bakılırsa, sırtındaki kaftanı yetişkin bir adama ait olmalıydı. Başında da küçük bir Kırgız takkesi vardı. Sözün kısası, zavallı çocuğun başına bir musibet geldiği her halinden belliydi.

Gokka onunla Karaçay şivesiyle konuşunca:

- Benim adım Salih - diyerek gözleri parladı. Ama yaşlı arabacı geriye dönerek:

- Senin adın Saken'dir, yavrum, sakın bunu unutma, -dedi.

Çocuğun kıvrılarak yumak gibi küçülüverdiğini farketti Gokka. Gözleri yaşlarla doluvermişti garibin.

- Yakınlarının hepsi kırıldılar, sadece bu kaldı; onu kendime evlat edindim. Bakmaya gayret ediyorum, ama o yakınlarını bir türlü unutamıyor, unutması da çok zor, -dedi, yaşlı adam.

Yine bir garibin acı yazgısı, Gokka'nın yaralı kalbine hançer gibi saplandı.

İlçeye ulaştıklarında, ihtiyar adam:

- Biz sol tarafa, kendi köyümüze döneceğiz, siz ne tarafa gideceksiniz? -diye sordu.

- Bu yakınlarda yeni sürgünlerin yaşadıkları yer var mı?

- Evet kızım, onların olmadığı yer yok ki, -diyerek, Gokka'nın Karaçay Türkçesiyle sorusuna Kırgız şivesiyle cevap verdi ve "sen asker misin?" diye sordu.

- Öyleydim, -deyip arabadan atladı ve çantasından iki ruble çıkartıp ihtiyara uzattı. Arabacı parayı eline alarak incelerken, oğlancağız, kaftanının eteklerine ayakları dolaşarak arabadan atladı ve Gokka'nın koluna yapışarak:

- Beni bırakıp gitme, seninle gelmek istiyorum, ben dilenmesini de biliyorum, ne olur beni bırakıp gitme! -diye yalvardı.

- Ben senin akrabalarından birini bulurum, zannedersem "Kaziylerdenim" demiştin, bulunca da senin yerini söylerim, -diye, Gokka sanki buluverecekmiş gibi konuştu.

Bu sırada yaşlı adam, atların dizginlerini arabanın kazığına bağlıyarak yeri indi ve çocuğun omuzundan tutarak:

- Evladım, sen artık benimsin, gel, arabaya bin, -dedi.

Gokka oradan kaçarcasına uzaklaştı. "Şansı varmış, ihtiyar mülayim bir adam" -diye sevindi.

İlçe merkezi durumundaki kasabanın kenar mahallesinde Gokka kerpiç kulübeleri farketti. Onlardan en kenarda olanına yaklaştı. Kulübenin kapı olarak kullanılan açıklığının önünde, yaşlı bir adam oturarak zayıf parmaklarıyla mavi tespihlerini çekip duruyordu. Uzun ak sakallı biriydi, gözleri de örtüktü. Gokka onu rahatsız etmemeye çalışarak tozlu yolda biraz dikildi. İhtiyar ise alışkın parmaklarıyla tespih çekmeye devam ediyordu. Bir ara göz kapaklarını kaldırmadan:

- Allahım! Kendi alın teriyle hayat süren bu halka, bu acıyı niçin verdin? Bir günah işleyen varsa da, şimdi cezasını on katıyla çekti. Ya Rabbi! Bizi doğduğumuz topraklara geri gönder de, orada ölmeyi nasibet! Bizlere ecdadımızın yattığı yerlerde ölüm ver!...

Bu sırada bir kadın yaklaşarak:

- Bize misafir gelmiş, görmüyor musun dede? -diyerek Gokka'nın elini sıktı ve onu eve davet etti. Bu manzarayı yaşlı adam da gördü. Kadın kulübeden bir ot şiltesini çıkararak:

- Şöyle otur, canım. Karanlık çökene kadar biz hep dışarıda otururuz. Nereden gelip nereye gidiyorsun? Yedirip içirmeden haber sorduğum için beni bağışla. Ama ne yapalım, örfümüz, âdetimiz de kalmadı. Yabancıların âdetlerine uyduk, -diye yere oturup Gokka'nın yüzüne baktı. Üzerindeki entaride olmadık yama yoktu.

"Misafir geldiğini işiterek" komşu kulübelerden de insanlar geldiler. Asker elbiseli genç kadının çevresinde kümelenen Karaçaylılar, "söze en büyüğün başlaması" âdetini

de unutarak ulu orta konuşuyorlardı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Bir birlerinin sözünü keserek Gokka'yı soru yağmuruna tuttular:

- Özdenlerden kimseye rastladınız mı?

- Oruslardan?

- Çotçalardan?

- Laypanlardan?

- Benim bulunduğum yerde bu sülalelerden kimse yok, -deyince Gokka, hepsi üzerlerine soğuk su dökülmüş gibi oldu.

Söz başka mecraya döndü.

- Bizi buraya sürülüşümüzü Stalin bilmiyormuş, diyorlar; bizi şimdi geri gönderecekler mi, ne dersiniz?

- Ben de öyle düşünüyordum, Stalin'in haberi yok zannediyordum. Artık buna inanmıyorum. Biliyorsunuz, bizden sonra, başka halkları da topyekün tehcir ettiler: Çeçenleri, İnguşları, Malkarlıları, Kalmukları, Kırım Tatarlarını. Stalin'in haberi olmadan bu işler yapılamaz. Geri dönmemize izin vereceklerine de inanmıyorum, -dedi.

- Geri gönderip de kimi gönderecekler, hepimiz tükenip bittikten sonra.

Sözü tekrar değiştirdiler.

- Bizim Kırgız bir grup amirimiz var ki kanımızı içip bitirdi. Onun dediğinden azıcık dışarı çıkan olsa bile, kırbaçla döverek, tulum gibi şişiriyor. Bugün de genç bir oğlanı dövdü, şimdi toprak kulübede yarı baygın yatıyor, -dediler.

- Niçin?

- Attan artan yulaf tanelerini ağzına attığı için. Zavallı çocuk bunu açlıktan yapmış.

- Mahsul olgunlaşana kadar bir dayanabilseydik... Kolhozda çalışanlar, orada bir övün yemek yiyiyorlar. Biz ve bizim gibi işe yaramıyanlar, onların ağız lokmalarına bakıp duruyoruz. Ölseydik bundan iyiydi, -dedi yaşlı adam.

- Bir yandan açlık, diğer yandan sefalet bizi perişan etti. Yırtık pırtık paçavralardan vücudumuz görünüp duruyor. Ya yakınlarımızdan haber alamayışımız? E-ey, bize erişen musibeti dil ile anlatmak mümkün değildir! Salgından

arta kalanlar işte bizleriz, düşmanlarımız da keşki bizim durumumuza düşselerdi! Sen de iyi haber vererek sevindirmedin bizi, -dedi yine yaşlı adam.

- Senin yaşadığın yerde Malkarlılar var mı? -diye sordu, orta yaşlı bir adam. Gokka onun şivesinden, Malkarlı olduğunu anlamıştı.

- Hayır, ama bizim oturduğumuz köyün içinden, Malkarlılardan bir grubu arabalara doldurarak bilinmiyen bir yere götürmüşlerdi.

Aslan hakkında soru sormak için Gokka kendini zor tutup duruyordu. Bilindiği gibi Karaçay töresinde kocanın karısı, kadının kocası hakkında, özellikle büyüklerinin yanında konuşması ayıp karşılanır. Bu yüzden Gokka dolaylı olarak:

- Cepheden dönenler var mı, sizin oturduğunuz köyde? -dedi.

- Üç kişi döndü, -diye cevap verdi, kolsuz bir adam. İkisi ailelerini arıyarak girmedik delik bırakmamışlar, nihayet burada buldular. Aileleri desem de, onlardan ne kaldı ki... Üçüncüsü de Gebenlerden bir asker. Onun anası da babası da sağ. Böyle talihli olanlar pek nadir.

- Şey.. şey.. Yazar Aslan hakkında bir şey duydunuz mu acaba?

Kimseden bir cevap çıkmadı.

Akşam karanlığı çökmüştü. İnsanların yüzü artık seçilmiyordu. Uçsuz bucaksız gökyüzünde ilk yıldızlar görünmeye başladılar. Çevredeki tarlalardan vuran olgunlaşmamış buğdayların kokusu, yeni sıvanmış kulübelerin çamur kokusuna karışıyordu. İnsanlar dağılmaya başladılar. Ev sahibi kadın, bir mısır ekmeğini üçe bölerek önlerine koydu.

- Ailemizin tamamı yedi kişiydi. Açlık ve tifüs salgını beşimizi alıp götürdü, -dedi kadın. Çocukların babasının künyesi, daha biz Kafkas'ta iken gelmişti, "yiğitçe can verdi" diye. Sanki onun yiğitçe ölmesi benim yaralarımı saracakmış gibi, -diyerek, ekmek parçalarının konulduğu bezi düzeltti. "Ye, canım, biraz ye, yarın yola çıkacaksın". Seni nasıl bırakmışlar? Bizim hareket alanımız beş kilometre ile sınır-

lıdır. -diye, bu defa bir başka konuya geçti. Evet, kardeşim, demek senin kocan bizim ünlü yazarmış. Onu ben çok severek okurdum. Aman Tanrım! Şimdi ise harfleri heceleyecek durumda bile değilim!

İhtiyar, bir tahta sedir üzerindeki otlara uzandı. Kadın ile Gokka da bir başka sedirde başlaşıp-ayaklaşıp yattılar. Evin kapı kanadı olmadığı için bezle örtmüşlerdi. Buna rağmen, kenarlarındaki açıklıklardan sivrisinekler giriyordu. Sineklerden Gokka sabaha kadar göz kırpmadı. Kapı örtüsünün üzerinden yıldızlar görünüyordu. Gokka onlara bütün kalbiyle imrendi, nereye canları isterse oraya kayıyordu onlar. Nedense Puşkin'in sözleri aklına geldi: "Nerede olursan ol, kötü yazgıdan kurtuluş yoktur".

Gündüz işten yorgun dönen kadın, sineklere rağmen uyumuştu. Gokka ise sıkıntıdan, sağa-sola dönerek gecenin geçmesini bekledi. Havada en ufak bir kıpırtı yoktu. Ağır bir kâbus misali üzerlerini basmış gibiydi. Gokka yirmi gün süresince bunlar gibi daha nice talihsizliklerle karşılaşacaktı...

Sabah erkenden Gokka, çantasını sırtlanarak toprak kulübeden sessizce ayrıldı. Dışarıda, yarısı toprağa gömülü kulübecikleri tarassut ederken içine fenalık çöktü, burası tıpkı bir mezarlığa benziyordu.

Buğday tarlalarının arasından geçerek anayola doğru yürüdü. Bu yol şehre gidiyordu, onun ise şehre gitmesine gerek yoktu. Zira, sürgünlerin hepsi köylere serpiştirilmişti.. Şosede motorlu araçlarla at arabaları mekik dokuyordu. Gokka Cambul tarafına gitmeyi planlamıştı, orada yeni sürgünler çokmuş.

Araçlara el kaldırarak yolun kenarında dikilip dururken, duran bir araçtan polis memurunun indiğini gördü ve içine büyük bir korku düştü. Nasıl korkmasın? Polisler yeni sürgünlere çok kötü davranır ve keyfi olarak onları KPZ'lere kapatırlardı. Ancak rüşvet verebilirsen kurtulabilirsin. Polis, yolun karşı kenarında dikilen asker elbiseli kadını farketmeden, pancar tarlalarının arasından geçen patika yola saptı. Gokka da derin bir nefes aldı.

Araç bekliyerek orada bir hayli oyalandı. Güneş tarlalara düşecekmiş gibi ışık saçarak yeni doğuyordu. Nasıl durdu bilinmez, büyük bir kamyon durdu ve Gokka'yı şoför mahalline aldı. "O nereye giderse, ben de oraya giderim, istikamet nasıl olsa Cambul" -diye geçirdi içinden. Böylece araçlara ine bine iki günde Cambul civarına ulaştı. İzninin de onyedi günü kalmıştı.

Cambul'un kenarındaki toprak kulübelere ikindi vakti geldi. Polislerden korkmasaydı şehir merkezine de gidebilirdi. Gokka'nın gittiği yerde mahzen evcikler görünmüyordu. Bu demektir ki orada yeni sürgünlerden kimse yoktur. Kerpiç kulübeler, Trudovik'tekiler gibiydi. Yegâne fark, buradakilerin çamurla sıvanmış olmalarıydı. Geceleyerek bir yer bulması lazımdı. Bir kerpiç kulübeye yöneldi. Onun küçük avlusunda bir Kazak kadını, başında sarığa benzer bir başörtüsüyle, kerpiç fırının üzerinde, kulplu bir kazanda bir şeyler pişiriyordu. Gokka böyle nefis bir yemek kokusunu almayalı kimbilir ne kadar zaman geçmişti. Canı o kadar çekti ki nerdeyse dilenecekti. Başını güçlükle çevirip yürümeye başlayınca, kadın önüne çıkarak:

- Göçmen misin? -diye sordu.

- Evet.

- Nereden geliyorsun?

- Kocamı arıyorum, sizde gecelemem mümkün mü? -dedi.

- Tipi gibi bu hengâmede kimi bulacaksın ki. Gecelemene gelince, biraz ileride yedinci eve git. Orada sizden biri var, -diyerek, kazanının başına döndü.

Yemek kokusundan ağzı sulanarak, oradan yedinci kulübeye geçti. Küçük avluda yaşlı bir kadın, vakit akşama yakın da olsa, iğle yün eğiriyordu. Üstünde uzun çizgili Türkistan kaftanı, başında da tipik mahalli takkesi ile uzun sakallı bir adam da at koşumlarını tamir ediyordu. Karaçaylı görmeyince, Gokka durakladı. Yaşlı adam onu farkederek, bir şeyden kuşkulanmış gibi:

- Kimsin, ne arıyorsun? -diye sordu. Bir Karaçaylı ile karşılaşmaktan memnun olmadığı belliydi.

- Gece kalacak bir yer arıyorum, bana şey demişlerdi.

- Hangi şey, hangi şey? -diye yaşlı adam işini bırakıp öfkeyle Gokka'ya baktı.

Bu sırada, elinde bir kova olduğu halde evden, onbeş-onaltı yaşlarında görünen bir kız çıktı. "Bu bizden biri" dedi, Gokka kendi kendine. Kızcağız da onun kendilerinden biri olduğunu anlıyarak, olduğu yerde kas katı kesildi. Dördü de şaşırarak biraz sustuktan sonra:

- Sizde gecelemem mümkün mü? Vakit gecikti, gidecek bir yerim de yok, -dedi Gokka.

Yaşlı kadın kimseyi görmüyormuş, bir şey de duymuyormuş gibi durmadan iğiği döndürüyordu. İhtiyar adam hoşnutsuzluğunu belli ederek cevap verdi:

- Gelmişsin artık, bu saatten sonra nereye gideceksin, başka bir eve de gidebilirdin!

Kız olduğu yerde taş kesilerek bunlara bakıyordu. Yaşlı kadın iğini bir kenara bırakıp kıza döndü:

- Gözlerini faltaşı gibi açıp öyle ne dikiliyorsun? Git, kanaldan su getir de avluya su serp. Sıcaktan nefes alamaz olduk. Benim gözlerim seni hiç görmeseydi ne olurdu, sanki, -diye onu azarladı. Kız hiç bir şey söylemeden avludan çıkıp gitti.

Gokka bir kerpicin üzerine oturarak "yatmama bir an önce izin verselerdi bari" diye geçirdi içinden. Günün sıcaklığı onu çok bunaltmıştı. Yaşlı kadın kalkıp gaz lambasını yakınca, avluya loş bir aydınlık yayıldı. Bu ailenin günlük hayatı, anlaşılan avluda geçiyordu: Avludaki kerpiç fırın kuzine görevi yapıyordu, biraz ileride yine kerpiçten yapılmış uzunca bir sedir dikkati çekiyordu.

Kızcağız suyu getirip avluya serpti ve Gokka'ya yöneldi. Bu esnada yaşlı kadın:

- Semaveri hazırla! -diye emir verdi.

Yine ağzını açıp laf etmeden kızcağız, semavere yonga parçacıkları koymaya başladı. Yaşlı adam da durmadan piposunu tüttürüyordu.

Yaşlı kadının, genç kızı yılan gibi gördüğü, Gokka'nın dikkatini çekmişti. Keza, Gokka ile genç kızın konuşmasından, ihtiyar adamı hoşlanmıyacağı belliydi.

Semaver kaynadı. Hepsi yere serilen sofra örtüsünün çevresine oturdular. Gokka Kazaklar gibi bağdaş kuramadığı için diz çökerek oturmuştu. Kız da onlar gibi oturdu. Kadın buğday ekmeğini parçalara ayırarak örtüye koydu, sonra da cebinden bir torba çıkararak üç kesme şekeri yaşlı adamın önüne, üçünü de kendi önüne koydu. Gokka'nın önüne iki şeker bırakırken, kıza hiç vermedi. Gokka kendi hissesi olan şekerleri kızın önüne koydu. Kadın bundan hoşlanmıyarak:

- Kocamı elimden aldığı ona yeter de artar, utanmaza! -diye öfkesini kustu.

- Kocanı mı? Nasıl yani? - diyerek, Gokka şaşkınlığını belirtti?

- İşte bunu! -diye, mırıldandı, çay bardağını ihtiyarın önüne sürerken.

"Aman Allahım!" -diyerek Gokka'nın tüyleri diken diken oldu. "Bu kızcağız, ihtiyarın torunu yaşında, demek onu zorla tutuyor."

Zavallı kızın içine düştüğü felaketi gören Gokka, kendi acılarını unuttu. Zayıflıktan kürek kemikleri belli olan zavallı kız henüz ergin hale bile gelmemişti.

Yaşlı kadın çay bardağını Gokka'nın önüne koyduktan sonra, yanaklarını şişirerek kendininkini höpürdetmeye başladı. İhtiyar ise kendi bardağını kıza uzatarak, karısına öfkelendi:

- Bana çay doldur, kart karga! Seni besleyip durduğum yetmiyor mu? Dilersem, seni evden bile kovarım!

- Tabii, artık kovarsın. Ben sana oğul büyüttüm, kız büyüttüm; bundan sonra senin bana ne ihtiyacın var ki. Seni Karaçayka (küçük Karaçay kızı) ile oynaşmaya bırakmıyorum, diye mi bütün öfken? Kuruyasıca Karaçayka, nerden de çıktı başımıza?

- Yeter, kart cadı!

Bu esnada Gokka kızın sessizce ağladığını farketti, kalbinde yeni yaralar açıldı. Çay içmeyi bırakarak ayağa kalktı. Akşam çok durgundu, "uf" diyecek kadar rüzgâr yoktu. Gokka avlunun dışına çıktı. Komşu avlularda da ateş yandığı görülüyordu. Çevre o kadar sessiz idi ki, biraz sonra, cehennemin derininden top atılacakmış gibi geliyordu, insanın kalbine. Bu sırada Gokka'nın kafasını sürülen halkların ıstırapları doldurmuştu. Sadece bu kız çocuğunun içinde bulunduğu musibet bile insanın aklını yitirmeye yeter de artar bile. Böyle bir hayatı yaşamaktansa, öbürleri gibi açlıktan ölseydi ne olurdu. İhtiyarın kıskacına kimbilir nasıl düştü? Açlık çeken bir aile satmış olabilir mi? Yoksa ailesi yok oldu da yaşlı adam onu kandırarak mı getirdi?...

Gokka'nın kalbi, ifade edilemiyecek acılara gark olmuştu. Böylesine bir acı insanın kalbine nasıl da sığıyordu? Annesini yitirdikten sonra, tifüslülerin arasında dolaşıp dururken Gokka niçin ölmemişti? Gokka'nın genç kalbi, her halde onu cehennemin yedi çukurundan geçirmek için çarpıp duruyordu. Kumandan Yatsenko, "iyilik yapacağım" diye, onu cehenneme göndermiş. Bu zavallı kızı şimdi gayya kuyusunda nasıl bırakıp gitsindi? Yanına alırsa, ona nasıl hüviyet bulacaktı?...

- Beni de beraberinde götür, şayet götürmezsen kendimi suya atacağım, -diye, fasih bir Karaçay Türkçesiyle konuşarak Gokka'nın peşinden koştu. Diz çökerek onun bacaklarına sarıldı ve: "Ben dilenip gezerken, bu ihtiyar bana rastladı ve evine getirdi. Ben Hasanlardanım, her halde onlardan sağ kalan biri vardır. Beni bırakıp gitme, sana yük olmam. Bu iki ihtiyardan çok korkuyorum. Yaşlı adam beni getirirken, her halde acımıştır, diye düşünmüştüm. O ise... Benim kanlı düşmanımın başına bile gelmesin, onun bana yaptığı... Al beni de beraberine" -diye, çabuk çabuk konuştu.

"Ne olsak da birlikte oluruz" diye düşünen Gokka, kızın önüne düşünce:

- Hey, sen nerdesin? -diye ihtiyarın sesi duyuldu.

Kızcağız cılız kollarıyla Gokka'ya iyice kenetlendi. İhtiyar yine seslendi. Bu kez kızın kollarının gevşemeye başladığını Gokka farketti. Zavallı talihsiz, tek kelime söylemeden sesin geldiği tarafa gitti. Gokka peşinden bakınca kürek kemiklerinin çıkıntılarını ve çökük omuzlarını gördü. Pijaması ile kapıda dikilip duran yaşlı adam, onu çekip eve aldı. "Dayak yiyen köpek, sahibinin arkasından böyle gidermiş."

Param parça olan kalbinden bir parçayı da burada bırakarak Gokka yoluna devam etti.

Kazak-Kırgız topraklarında Gokka on gün dolaştı. Bu süre içinde Karaçay, Malkar, Çeçen, İnguş talihsizleriyle karşılaşıp görüştü. Kalmukların da Sibir'e sürüldüğünü öğrendi. Bunların hepsi, güçleri nisbetinde kolhozlarda çalışıyordu. Bazıları da zengin ve imtiyazlı ailelerin yanında hizmetkârlık yapıyordu. Asırlardan beri yiğitlikleri ve cesaretleri ile ün salmış Kafkas Dağlıları, bugün sınayabilecekleri her türlü zilleti sınamış bulunuyorlardı.

Analarını babalarını kaybederek atılıp kalan çocukların, gruplar halinde bakımevlerine gönderildiklerini de gördü Gokka. Oralara gönderilmiyenler ise dilenerek karınlarını doyurmaya çalışıyordu. Kazak, Kırgız erkeklerine ikinci, üçüncü eş olarak varan dağlı kadınlarla da karşılaştı. Ailelerini arayıp gezen askerlere, subaylara da rastladı Gokka. Onları cephelerden çekip, sözüm ona ailelerinin yanlarına göndermişlerdi. Zaten ihtiyaçları da kalmamıştı. Hâlâ cepheden dönmeyen askerlerin ailelerini de gördü.

Gokka'nın çantasında, Trudovik'te yaşıyan Karaçaylıların notları duruyordu. Gokka ancak iki kişiyi bulabildi. Birinin akrabası Hubiylerden bir aileydi. Gokka'nın hatırına o kadın geldi: Her nasılsa, bir anne tifüse yakalanan çocuğa yemek bulup yedirmişti. Oğlancık yer yemez kusmaya başlamıştı. Orada bulunan yaşlı bir kadın, çocuğun kusmuğunda bulunan taneleri toplayıp ağzına atmıştı. Gokka bu olayı bir türlü unutamıyordu.

Aslan hakkında kimseden bilgi alamadı. Zaten Muhammat da hatırlıyamamıştı, haberi nerede duyduğunu. Onun hakkında bir şey duyabileceğine artık inanmıyordu.

Öyle de olsa, kumandanın verdiği izni sonuna kadar kullanmaya kararlı görünüyordu. Geceleri göçmenlerin yanında kalıyordu: Yerine göre Karaçaylılarda, Malkarlılarda, Çeçenlerde ve İnguşlarda. Onlar, son lokmalarını bile Gokka ile paylaşıyordu. Bazen de yollarda çörek satın alarak idare ediyordu. Bu halklara reva görülen zulüm, taştan bile göz yaşı akıtmaya yeterliydi. Bu acıları görerek Gokka'nın kalb ağrısı giderek artıyordu. Aynası olup baksaydı, kısa kesilmiş saçlarına aklar düştüğünü görecekti.

Gokka yine bir köyde toprak kulübelerden birinde geceliyerek yola çıktı. O köy, Kırgız'ın uzak ilçelerinden birindeydi. Kalan günlerinde ise Özbekistan'da aramalarını sürdürecekti. Demiryoluna doğru yürürken, peşinden:

- Hey yolcu, biraz bekle! -diye bir ses duydu. Bir kadın acele adımlarla geliyordu. Hiç bir şeyden habersiz bu karşılaşma, Gokka'yı adeta şaşkına çevirdi. Bir birlerinin boyunlarına sarıldılar. O, Baldaş idi. Gokkanın okul arkadaşı, Aslan'ın yakın akrabası. İkisinin de yüzlerini gözyaşları yıkıyordu. Ağızlarından tek söz çıkarmadan bir süre durdular. Bir birlerine sınayan gözlerle baktılar. Her zaman güleç yüzlü, güzel Baldaş, tıpkı diğer göçmenlere benzemişti: Kır saçlı ve zayıf yüzlü. Baldaş'ı Baldaş'a benzeten, sadece gözleri ile kaşlarıydı.

- Nasılsın Gokka? Ne gibi haberlerin var?

- Nasıl olacağım, şansım yaver gitti de Aslan'ı aramak için izin kâğıda aldım, şimdi de yollara düşüp dolaşıyorum.

- Tuh! Tuh! Aslan'ın ayağı buralara değmedi. O, kendisini cepheden kovsalar da gitmez. Düşünsene bir, sen onu tanımıyor musun?

- Emre itaat etmeyip de ne yapacaktı, yoksa emir ona ulaşmadı mı ki? Cephede daha çok gencimiz var, kimbilir?

- Sen nasıl oldu da bizimle birlikte oldun? -dedi Baldaş.

- Hastaneden taburcu olunca, eve gitmem için on gün izin vermişlerdi. Bu yüzden beraber olduk. Seni ben her nasılsa Çavul'da iken görememiştim.

- Beni görüp görmemen önemli değil Gokka. Ağabeğim Kemal'i 1937 yılında yok ettikleri zaman, annem çok geçmeden ölmüştü, hatırlarsın. Beni de "halk düşmanının kızkardeşi" diye okuldan kovmuşlardı. Bu yüzden tahsilimi bırakmıştım. Bana en çok ne dokundu biliyor musun? Paça'nın yaptığı. Seni seviyorum, senin için ölüyorum, diyen Paça, Kemal tutuklandıktan sonra bir tarafa sıvışıp gitti. Ama bunların hepsi mazide kaldı. En büyük felaket nedir dersen, bugünümüzün de, yarınımızın da olmayışı. Sadece babamla ben kaldık. Ben kolhozda çalışıyorum, babam da olgunlaşmış buğday tanelerini yiyerek yaşamasını sürdürüyor. Kolhoz o kadar fakir ki çalışanlarına bir öğle yemeğini bile veremiyor. Ey Gokka, Gokka! Nasıl bir durumda yaşadığımızı bir düşün: "buğday başaklarını çalıp eve getiriyoruz", -diyerek gözlerinden oluk gibi yaşlar boşaldı.

- Aslan'ın annesi, ablası Davlat ve bizim Kemishan hakkında bir şey duydun mu? -diye sordu Gokka.

- Davta'nın kocasının cepheden dönerek onu bulduğunu duymuştum.

- Nerede?

- Onu bilmiyorum.

- Bir yerde olsaydık ne iyi olurdu, Baldaş. Ama ne yapalım... Şimdi Özbekistan'a geçeceğim, -diye Gokka, Baldaş'la vedalaşarak demiryoluna doğru yürüdü. Her zaman olduğu gibi "polisle karşılaşmayım" diye etrafına dikkatle bakıyordu. İstasyon binasına yaklaştı. Adamın biri yolun kenarına bir plaket takıyordu ve üzerinde: "Faşistlere ölüm!" diye yazılıydı. Bu sırada yerden çıkar gibi bir polis belirdi ve Gokka'ya:

- Kimliğini göster, -dedi.

Gokka kumandanın verdiği izin kâğıdı ile asker kimliğini çıkarıp uzattı. Polis onları gözden geçirerek:

- Gel benimle! -diye sertçe emir verdi.

Rayların üzerinden atlıyarak uzun bir binada, sevimsiz bir odaya girdiler. Masada böğürtlen rengi yaka işaretiyle bir komiser oturuyordu. Polis bir şey söylemeden Gokka'nın kâğıtlarını onun önüne bıraktı. Kumandan gözünü

Gokka'ya çevirmeden kâğıtlara baktı. İnceledikten sonra, uykulu gözlerinin kapaklarını güçlükle kaldırarak:

- Bu kâğıt parçasını sana kim verdi? -diye, sertlenerek, madalyayı da göğsüne iliştirmişsin! -dedi.

- Kimin verdiği kâğıtta yazılı. Madalyayı ise kimseye hatır için vermezler, -diye cevap verdi Gokka.

- Ben sana soru soruyorum bandit suratlı! Kimin izniyle yolları aşındırıp duruyorsun? -diye uykusu da açılarak, fırlayıp ayağa kalktı. Yağlı göbeğinde toplanan gömleğini pantolonuna sokmaya çalışarak odada yürümeye başladı.

- Kumandan verdi, -dedi Gokka, kumandanın adını anmadan. Yetkisi olmasaydı her halde vermezdi. "Bandit suratlı" dediğin için de ayrıca hesap vereceksin, Sovyet Rejimi bunu affetmiyecektir, -diye sertçe cevap verdi, hemen de pişman oldu. Gokka çok içerlemişti. -Sen burada göbek büyütürken, ben günlerce hayatımı ortaya koyarak mücadele ettim! -diye ekledi, Gokka, her şeyi göze alarak.

- Sen! Sen! Bir başka cumhuriyetin toprağına girerek, bir de bana kafa mı tutuyorsun? Ben seni katorgaya da gönderebilirdim, ama yine sen o beyinsiz kumandanına defolup git! -diye, dikilip duran polise dönerek kapıyı gösterdi.

Gokka önde, polis arkada çıktılar.

- Bizim kumandan Savviç çok sert adam, -dedi polis. Gokka dönüp ona bakmadı. Kafasında tek bir soru vardı: "Yatsenko, yetkisi olmadan nasıl izin kâğıdı verebilir? Kumandanların sınırsız yetkileri olduğu bir gerçek. Her halde selahiyeti olduğu için vermiştir, yoksa nasıl verebilirdi? Buradaki kumandan aklınca kumandanlığını göstermek istedi. Tabiî ki yetkisi var. Bunun için ona bir şey yapamazlar."

- Özbekistan'a mı gidiyorsun? -diye sordu, polis dışarıda, Rus şivesine kaçarak.

- Evet.

- Ben yardımcı olabilirim.

- Sen, kumandanının sana söylediğini yap. O kadar iyi kalbli olsaydın, beni yolumdan çevirmezdin.

- Görevim bu, -dedi Kazak Türkçesiyle.

- Şimdi görevde değil misin? -diye Gokka geri dönerek diklendi.

- Annen şeytan olsun! Senin iş arayıp gezdiğini sanki ben bilmiyor muyum? Sana canavarca davranmak lazımmış, bunu bilemedim. Ben insanım, anlıyor musun, insan! İşte ben gidiyorum.

- Bana bunları niye anlatıyorsun? Ben acı çekerek, kayıp yakınlarını arayan dertli bir insanım, yanımda izin belgem de var, ya sen? Asıl terslik sende, kendini amirine azarlatarak, şimdi de bana konuşuyorsun.

- İstediğin yere git! -diyerek polis, sinirli bir halde, yandaki aralığa döndü.

Gokka'nın diz bağları çözülmüştü. Bir süre kerpiç yığınına yaslanarak dinlendi. "Götür" diye, polise emir vermekle, demek onu korkutmak istemişti, aksi halde polis bırakıp gitmezdi. Yatsenko'nun kâğıdı da her halde geçerlidir, öyle de olsa, yeni sürgünlere eziyet etmek bu canavarlara zevk veriyor. "Yoksa polis, köşeye saklanarak onu gözetlemekte midir?" Bu düşünce aklına gelerek bir hayli kaygılandı.

Uzaktan gelen tren sesine kulaklarını dikti ise de istasyona gitmeye korktu. Trenden niye böyle korkuyordu? Tren bileti olmadığını hatırladı, üstelik her taraf polis kaynıyordu. Ya unutamadığı kara tren?! Yine otostop yapmaya karar verdi...

İlerde, biraz uzakta beyaz badanalı evler göründü. Ağaçları da yeşeriyordu. Bunun dışında kalan tüm arazi, göz alabildiğince tarlalar ve düzlüklerden ibaretti. Evlerin olduğu yere, tarlalar arasındaki patika yolu izliyerek vardı. Meğer orası Rus stanitsesi imiş. Her yerde olduğu gibi burada da köyün kenarında mahut kerpiç kulübeler sıralanıyordu. Vakit henüz günün erken saatleriydi.

Gokka kulübelerin arasına girdi ve birinin önünde biraz oyalandı. Orada yaşlı bir adamla kız toruncuğu oturuyormuş. Sonradan öğrendiğine göre bu mahzen kulübeciği onlara, burada yaşanlar yapıp vermişler. Yaşlı adamın bu kız çocuğundan başka kimsesi kalmadan kırılmış. Onüç ya-

şındaki kızcağız kolhozda çalışarak, orada verilen öğle yemeğini dedesiyle paylaşıyormuş. Bu köyde Çeçenler, İnguşlar ve Malkarlılar yaşıyordu.

Gokka, eski bir bezin üzerinde diz çökerek namaz kılmakta olan ihtiyara kulak verdi. Onu dinlerken: "Allahım, kalblerden sana inanma hissi olarak hiç bir şey bırakmadan kazıyıp attılar. Bu yaşlı adamın sana inandığı gibi inanabilseydim, bugün çok daha huzurlu olurdum. -Allah'ın takdiri böyleymiş deyip sabrederdim. Ama sana inancım kalmamış. Nasıl kalsın ki, senin adının ilk harfini büyük yazmayı bile yasakladılar", -diye düşünceye daldı.

Yaşlı adam sesli olarak duaya başladı:

- Ya Rab! Ölürsem ruhumu yurduma gönder ve orada yaşayıp ölen yakınlarımın ruhlarına ilhak eyle. Talihsiz toruncuğumu kimsesiz bırakma. Kendim için her şeye razıyım, onun babasını cepheden sağ esen döndür. Ya Rab! Düşmanlarımızı perişan et, insanlara kolaylık ver. Kolaylık olursa, yiyecek de bulunur, -diye, ellerini gökyüzüne çevirerek, uzun süre dua ve niyazda bulundu. Bitirince de, seccade olarak kullandığı eski bezi katlayıp yanına koydu. Bir süre sustu. Anlaşılan kuşluk namazı kılmıştı. Kocaman kızıl güneş, tarlaların üzerinden aşarak öğle vaktine doğru kayıp geliyordu.

Kızcağız işten döndü. Tanımadığı kadınla selamlaşarak, elindeki çıkınından bir ekmek parçasını çıkardı. Bir teneke maşrabayla çorba da getirmişti. Yaşlı adam ekmek parçasını ikiye ayırdı ve birini Gokka'ya uzattı. Çorba kabını da önüne koydu. Gokka ikisini de almadı ve çantasından bir çörek çıkardı. Kazak-Kırgız kadınlar bu çörekleri her yerde satıyorlardı. Çöreği ikiye bölerek yarısını kıza verdi, kalan yarısını da yaşlı adamla Gokka paylaştılar.

- Kalabalık aileden geri kalan ikimiziz, -dedi, ihtiyar. Allah bunun annesini bırakarak keşki beni alsaydı, ne olurdu. Babası ise hâlâ cephede. Başkalarını terhis ettiler, ama ondan bir haber yok. Bizi buraya getirdiklerinde gelin ona mektup yazmıştı, o da cevap vermişti. Oğluma bu seninki gibi iki madalya vermişler, resmini de göndermişti. Her mek-

tubunda soru üstüne soru yağdırıyordu, biz ise olup bitenleri ona yazamıyorduk. Ateş hattında dolaşan bir adam "böyle, böyle.." diye, her şeyi nasıl yazabilirsin? Ben kendim iç savaş sırasında, Karaçay Askeri Birliği'nde bulunmuştum, bu şeyleri iyi bilirim. Onu terhis edip niçin göndermiyorlar, bir türlü aklım ermiyor.

- Cephe çok geniş, talimatlar her yere aynı anda yetişemiyordur, -dedi Gokka.

- Üç gün önce buraya, cepheden azat edilen Muhammat isimli bir subay geldi. Hamdolsun, onun dediğine göre sağmış.

Biraz sonra, dışarıdan birisinin geldiğini duyan komşular sökün ettiler ve Gokka'nın çevresini aldılar. Onların arasında Gokka, rütbesiz albayın hangisi olduğunu anlamıştı.

- Yeni birisi geldi, diye duyulunca, "belki bizimkilerden bir bildiği vardır" -düşüncesiyle geldik, -dedi, kadınlardan biri.

- Burada Hasanlardan kimse var mı? -diye sordu Gokka.

- Var canım, var. Kimi gördün onlardan? -dedi bir kadın.

- Gardoş'un kızı Hadijat, çocuk yaşta bir kızcağız. Yaşlı bir Kazağın ikinci karısı olarak Cambul yakınlarında yaşıyor, zavallıcık henüz erişkin çağa bile gelmemiş! -diye, Gokka ümitsizce, bilmem ki o nasıl kurtarılacak? -dedi.

- Aman Tanrım! Onunla ben ikinci kuşaktan akrabayız. Bu felakete ben şimdi ne yapayım? -diye kederlendi bir kadın. Onun üzerindeki entaride o kadar çok yama vardı ki, esas rengi belli olmuyordu.

- Ne yapabiliriz ki, ellerimiz bukağılı, şimdi nasıl imdadına koşabiliriz?! -dedi, Gokka'nın konakbayı olan yaşlı adam.

İkindi vakti yaklaşmıştı. Sabık albay, Gokka'nın kendisine sınayarak baktığından biraz sıkılarak:

- Bağışlayınız, -dedi, bir başkasının sözünü bölerek. Yazar Aslan'ı tanıyor musunuz? -diye sordu Gokka'ya.

- Tanımak da ne söz, ben onu arıyarak gece-gündüz demeden dolaşıyorum...

- Onun eşi misiniz yoksa?

- Evet.

- Ben Aslan'da sizin resminizi görmüştüm.

- Aslan'da?

- Evet Aslan'da. Ben ona Bayavut Kolhozunda rastlamıştım.

- Çabuk anlatınız, -dedi Gokka heyecanlanarak.

- Onu cepheden salıvermişlerdi. Bu durumu bir türlü hazmedemiyordu. Salınışından az önce de ağır yaralı olarak Ural'da hastanede yatıp çıkmıştı. O da bizim gibi hem halkından, hem de ailesinden habersizdi. Bakanlık aracılığıyla sizi aratıp uğraşmıştı.

- İdi, idi, -diye niçin konuşuyorsun, yoksa sağ değil mi? -diye Gokka'nın kalbi ağzına geldi.

Albay onun sorusunu duymamış gibi konuşmasını sürdürdü:

- 1932 yılında sürülen bir ailenin yanında kalmış...

- Ya sonra?

- Omuzundaki yarası açılarak, kan zehirlenmesi...

- Aman Allahım! -diye Gokka, töreyi de unutarak hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Albay onun biraz gözyaşı dökmesini bekledi ve:

- Onu kabrine kendi ellerimle koydum, -dedi. Çantasında bir sürü defteri ve bloknotu vardı. Hepsi de yazıyla doluydu. Durmadan yazardı, diyorlar, tanıyanlar. Yazdıklarına ben de göz atmıştım, bana göre romandı. Ona bakan aile Bayçoralardandı. Sağolsunlar, iyi bakmışlar. Taşkent'ten bir profesör de çağırmışlar. Ama durumu yardımcı olmaktan çoktan geçmiş. Bizim hakkımızda yeni bir kararname çıktı, yolda olduğunuz için belki haberiniz yoktur. O kararnameye göre, yaşadığımız yerden bir adım bile uzaklaşmamız yasaklanmış bulunuyor. Bayçora ailesi onun mezarına bakacak. Aslan'a son günlerinde bakan kadının adı Tamara idi. Onlar yazılarını muhafaza ediyorlar. Adresinizi bulunca size göndereceklerdi. Siz artık kendinize bakmaya

ve Aslan için de yaşamaya mecbursunuz, -diye, sözlerini bitirerek kalkıp gitti. Gokka da yalnız kalmak isteğiyle bir kenara çekildi. Ona toplanan insanlar da ağızlarını açıp tek söz söylemeden, yine bir bahtsızın acısını birlikte yaşadılar...

Gokka biraz yürüyerek bir toprak öbeğinin üzerine oturdu. Gökyüzünde ilk yıldızlar görünmeye başlamıştı. Onun yıldızı ise ebediyyen sönmüştü. Çok çabuk biten müşterek hayatları gözlerinin önüne geldi. Yarınların aydınlığına ve uzun süreceğine nasıl da inanmışlardı. Ama onların nasiplerini ve gençliklerini kimse kollamadı. Nasıl olduysa oldu, hak, haksızlığa yenik düşerek bir kenara çekildi.

Gokka niçin nasipsiz kaldığına ilk kez bugün kafa yormuyordu. Bir çokları gibi Aslan da müşterek felaketlerinin kurbanı olup gitmişti. O, Lenin'in, Stalin'in yoluna kendini adamıştı. Yarasını, gangrene çevirmeden tedavi etmek mümkündü. Ama ne yazık ki, Sovyet Rejimi'ne her şeyini veren bu insana, "başı dara düştüğü gün" hastane kapıları kapanıverdi. Ne garip değil mi: Kanlı düşman devletimize saldırıyor, devletimiz de kendi insanlarına saldırıyor... Bu noktayı anlamak çok güç. Gokka'nın kafası karma karışıktı. "Gerekli miydi bundan sonra yaşamak?" -diye, sordu kendi kendine, gözleriyle alacakaranlıkta mezarlığı andıran kulübeleri tarassut ederek. "Aslan'ın mezarını bırakarak?" "Yazdıklarını bırakarak?" -diye, yine sorular yöneltti, kendine. "Ya Kemishan? Aslan'ın annesi? Onlar bulunurlarsa ne olacak?"

Gözyaşları yüzünü ıslatıyordu. Oysa annesinin öldüğü gün göz pınarları kuruyuvermişti. Bugün nereden geliyor, bu yaşlar? Albay yanılıyor olmasın? Ya Aslan değil de başkasıysa? Aklına bu düşünceler birer birer gelerek hemen kayboldular. "Öyle yazılı bir şeyi Aslan'dan başka kimsede bulamazsın, ömrü yazmakla geçerdi zaten. Bu büyük felakete cevap bulamayıp kimbilir kalbi ne kadar yanmıştır..."

Gözyaşlarını durdurmak istemiyordu. Akşam karanlığında, diğer talihsizlerin arasında düşünceye dalıp dururken, ona doğru gelmekte olan bir adamın gölgesini farketti. Gelen bir kadındı, Gokka'nın koluna girerek:

- Gel canım, gel. Bizim yazgımız, sevdiklerimizi yitirmektir. Onu bırakın, şimdi yaslarını bile tutamıyoruz. Gözyaşımızı yetiştiremiyoruz. Nasıl da yetişsin, bütün Orta Asya toprakları bizim ölülerimizle döşenmişse. Kalan parçamız da ne olacak, bilemiyorum. Gel canım, yola çıkmadan biraz uzan da dinlenmeye çalış, -dedi.

*

* *

Sağlık ocağına her gün bir sürü hasta geliyordu. Göçmenlerin cılız vücudlarındaki yetersiz kana şimdi de sivrisinekler dadanmıştı. Onlar da yaşama hakkı vermiyordu. Sıtma iyice bunaltmıştı. Buranın eski sakinleri de yakalanıyordu, ama Karaçaylıları hepten yere serdi, sıtma. Kinin lâzımdı, verilen miktar yetmiyordu. Bu yüzden insanların çoğu tarlaya, tütüne, pancara, hayvan bakımına gidemez hale geldiler. Evlerinde günlerce serilip yatıyorlardı. Kolhozun başkanı Volnukin at sırtında akşamı buluyorsa da çalışacak adam bulamıyordu.

Gokka döneli on gün olmuştu. Bu on gün içinde durup dinlenmeden hastalarla uğraştı. Aslan için aralıksız herkes taziyeye geldi. Halimat da Gokka'yı yalnız bırakmıyordu. Gece gündüz yanındaydı.

Günler çok sıcaktı. Yaz boyunca gökten bir damla bile düşmedi. Ama sulama imkânı yüzünden verim iyi görünüyordu. Buğdaylar da olgunlaştılar. Böylelikle açlıktan kurtulmaya başlamışlardı: İnsanlar el değirmenleri tedarik ederek, çalıp getirdikleri buğday başaklarından elde ettikleri taneleri un haline getirip ekmek yapıyorlardı.

Trifonikha ne bulursa Gokka'ya getiriyordu. Gokka da, maaşı az olmasına rağmen ona para yardımında bulunuyordu.

Güzün, insanların eline bir şeyler düşmeye başladı: Çıkan mahsülden yevmiyeleri karşılanmaya başlayınca, açlık tedricen azaldı. Erkekleri cepheden terhis edilmiyen, kayıp yakınları ile hâlâ temas kuramıyan talihsizlerin karınları bi-

raz doymaya başlayınca, yine düşüncelere daldılar, yine acılara garkoldular. Bu durumda henüz çok insan vardı.

Hayat canlanınca büyük-küçük, yaşlı-genç demeden kendilerini biçilmiş tarlalara atarak, yerde tek bir "tane" dahi bırakmadan topladılar. Eski göçmenler azlıktan, yeniler yokluktan iyice bunaldıkları için, şimdi günlerini tarlalarda geçiriyorlardı.

Yeni göçmenler mahzen evciklerini, kış gelmeden bitirmek için gayret ediyorlardı. Yazı sıcak olduğu gibi, buranın kışı da çok soğuk geçiyordu. Artık kamış biçmesini de öğrenmişlerdi.

Bu sene, 1944 yılının sonbaharında faciadan sağ kalabilen çocuklar okula gitmeye başladılar. Bu duruma da seviniyorlardı.

Güzün, çalıştıları günler için zahire, sebze fideliği, hatta nakit para bile alarak kendilerini biraz toparladılar. Karaçaylılar durmadan çalışıyordu. Erkekler hayvan bakımıyla uğraşırken, kadınlar da yün işleriyle günlerini geçiriyordu. Tokmak pazarına gidip geliyorlardı. İnsanların kalbinde yaşama hissi canlanmaya başlamıştı. Onu bırakın, tek tük doğumlar bile oldu.

Karınları biraz doyunca cephedeki adamları için iyiden iyiye kaygılanıyordu. Savaşın çok sürmeden sona ereceği anlaşılıyordu. Herkes sabırsızlıkla o mutlu günü bekliyordu. Adamlarına kavuşmanın yanı sıra, "savaş bitince bizi geri gönderecekler" ümidi, kafalarda iyice yer etmişti. Sözün kısası bütün gelecekleri, savaşın sona ermesine bağlıydı. Kaybolan yakınlarını o vakit daha iyi arama imkânına kavuşacaklardı. Devlet bunları düşman yerine koysa da, onlar kendilerini her zamanki gibi devletin vatandaşı olarak görüyorlardı. Bütün istekleri zaferin bir an önce kazanılmasıydı.

Trudovik'te yaşıyan Karaçaylılara Tokmak pazarında rastlıyanlar, "çok şanslısınız" diye imrenirlerdi. Niçin derseniz, çevredeki kolhozlarda iş günü için yevmiye verilmiyordu, fakir kolhozlardı.

Gokka Aslan'ın ölümüne inanamıyor, "tekrar karşıla-

şıverecekmiş" gibi bir hisle yaşıyordu. Bazan kendi kendine yalan söylemek, onun kalbine huzur veriyordu.

Katı kış soğuğu düştü, mahzen kulübeciklerdeki sobacıkların çevresine insanlar üşüştü. Kar çok yağdığından kulübeler görünmüyor, sadece baca dumanları farkediliyordu. Bunların yanında eski göçmenlerin evleri saraylar gibiydi. Öyle de olsa karınlarını doyuracak bir şeyleri vardı.

1945 yılı geldi, ama Karaçaylıların hayatlarını değiştirmedi. İyi gelişme nedir derseniz, iki aileye bir inek veya bir aileye iki koyun vermeleri.

Bahar kendi kılığına girmeye çalışıyorsa da soğuklar henüz etkiliydi. Buna rağmen bulutsuz günlerde güneş, sıcak nefesini göndermeye başlamamıştı. Toprak da, insanlar da uyandılar. Savaşın sona ermekte olması, bu garibanlara kanat takıyordu. Zafere ulaşmak için eski sürgünler, emeklerinin çoğunu cephelere göndermeyi sürdürdüler. Yeniler de 1943 yılı sonlarına kadar, ter döküp durmuşlardı, bugün dahi ellerinden geleni yapıyorlardı. Böyle olmasına rağmen, onlar devlete en kıymetli varlıklarını: Atayurtlarını, öz halklarının yarısını, gözyaşlarını verdiler. Şimdi ise tarla fareleri gibi kafalarını toprağa sokarak "yiyecek bir şeyimiz var" diye sevinip duruyorlar.

Bahar iyiden iyiye kendini hissettirdi, ortalık canlandı. Kolhozda tohum ekme işi belirlenen zamandan önce tamamlanmıştı. Karaçaylılar mahzen kulübelerinden çıkarak, bahçelerindeki toprağı işlemeye başladılar. Bahçe için ayırdıkları bölüme çim dikiyorlardı. Köy artık bir mayıs bayramına hazırlanıyordu. Köy sovyeti kırmızı bez üzerine sarı harflerle yazı yazarak kapısının üzerine astı bile. Gokka sovyetin bulunduğu barakaların yanından her gün "bütün dünya proleterlerinin önderi Stalin yaşasın" panosuna gözü ilişmeden geçemiyordu. Bugün de okudu ve "Stalin'e olan inancım ölmüş mü" diye kendini yokladı. "Hayır, ölmedi", diye cevap aldı içinden. "Kanla giren canla çıkarmış", galiba bu da öyleydi. "Stalin'e inanmayı içimize çok iyi sindirmişler. Oysa Stalin halkıma fenalık etti, buna rağmen ben ona iyi niyet besliyorum, ona bağlı olmayan partiye de bağlı ol-

maz. Ben partiye aday olarak sadece bir ay beklemiştim, ama beni burada hesaba bile katmıyorlar. Yine de ben Stalin'e ve partiye bağlıyım. Beni böyle yetiştirdiler", -diye kendi kendine konuştu.

Dövizler şurada, burada kızarıyordu: "Bütün gücümüzü cepheye!" "Yer yüzünde adaletle yönetilen tek devlet-SSSR yaşasın!"...

Bayram günlerinde nedense Gokka çok yıkılıyordu. Bayramlar'da Aslan hep yanında olurdu. Ekim bayramlarından birinde Çavul'daki bir günleri aklına geldi. Köye sinema o güne kadar gelmemişti. Ya otomobil? Gokka köye ilk otomobilin gelişini de hatırladı. Nasıl da şahane, ama o derecede de kısa olmuştu, Gokka'nın neslinin hayatı! Hele Aslan'ın, sevgisini ilk açıkladığı gün, Gokka'nın ona verdiği cevap? "Bütün dünyada proletarya zafere ulaşana kadar, evliliğin adını anmamak gerekir", demişti. Delice bir söz müydü bu? Evet, deliceydi. Ama suç kimde? Öyle eğitilmişlerdi...

Gokka ile Halimat ayaklaşarak sert karyolada yatarken, kapı sertçe vuruldu:

- Kalkınız, savaş bitti! Bitti savaş! -diyen Frida'nın sesi duyuldu.

Gokka sıçrayarak kalkıp, yalın ayak dışarı çıkınca Frida ağlıyarak onun boynuna sarıldı. Az konuşan Frida, şimdi kendini tutamıyordu. Halimat da onlara katıldı ve bir birlerine sarılarak ağlaştılar.

- Benim Vaniamın sağ olması lazım, kısa bir süre önce, posta ile Berlin'den paket göndermişti. Frida onlardan farklı olarak, kocasının hayatta olduğuna kendini inandırmaya çalışıyordu.

Paketi aldığında, içindekileri birer birer Gokka'ya göstermişti: Kullanılmış entariler, erkek pijaması, gömlekler, çocuk elbiseleri...

Aşırı sevinçten ağlayabildikleri kadar ağladılar; sonra da hazırlanıp işlerine gittiler: Frida kolhozun sebze bahçesine, Gokka ocağa, Halimat da çocuk yuvasına. İnsanlar her taraftan köy meydanına fevç fevç akıyordu. Halimat ile

Gokka da oraya döndüler? İnsanlar kucaklaşıyorlar, ağlaşıyorlar, keza gülüşüyorlardı. Birisi getirip âmâ bir adamın eline mızıkayı tutuşturdu, o da "Moskva Mayskaya" şarkısını çalmaya başlayınca:

- Oyun havası! Oyun havası! -diye tutturdular.

Kör mızıkacı "Krakovyak"ı çaldı. Bir çoğu oynamaya çıktı. Bu sırada birileri aniden Gokka'nın yanına geldiler ve onu kaldırıp kaldırıp havaya atarak:

- Asker doktor yaşasın! -diye bağırdılar.

Gokka'yı yere koyduklarında o, kalabalıktan uzaklaşarak kolhozun ağaçlarının altına gitti ve orada gözleri yanana kadar ağladı. Gözyaşları yüzünü yıkayarak aksalar da, Gokka onları durdurmak istemedi. Beyaz çiçekler açmış elma ağacına yaslanarak, hıçkıra hıçkıra ağladı. O göz yaşlarında olmadık şey yoktu: Zafer sevinci, öz halkının başına gelen felaketler, ecelsiz ölenlerin acıları, biraz önce onu havaya kaldıranlara karşı hissettiği şükran borcu... Onlar, bu hareketleriyle, zaferde Gokka'nın da payı olduğunu göstermişlerdi. "Bu insanlar, hâlâ sürgün hayatı yaşamaktadırlar, o isim üzerlerinden henüz gitmedi. Böyle bir günde insanın adının anılmasının ne büyük anlam taşıdığını çok iyi biliyorlar" -dedi, Gokka kendi kendine.

Zafer günü, bir çoklarının kalbine, cephede bulunan yakınlarının kısa zamanda terhis edilecekleri ümidini iyice yerleştirdi. Bazılarında ise böyle bir ümit doğmadı...

Akşamdan başlıyarak sabaha kadar, sevinçle birlikte yas da devam etti. O akşam kumandan Petr Nikolayeviç ile eşi Klavdia Gokka'yı evlerine davet ederek, bulabildikleri ne varsa önüne koydular. Sofrada domuz eti görmeyince "demek benim için böyle davrandılar" diye içinden memnun oldu.

Petr Nikolayeviç "heres"[1] şişesini açarak yayvan bardaklara doldurdu.

- Zafer için yoldaşlar! Bu zaferin önemini ifadeye kimsenin gücü yetmez! -diyerek içti.

[1] Bir çeşit keskin içki. (A.N.)

Gokka da içiyormuş gibi yaptı. Çatalının ucuyla kotlet parçasını alıp tatrana batırarak:

- Bugün benim kalbimde sevinç ile acı birlikteler. İkisinin bir kalbe nasıl sığdıklarına hayret ediyorum. Dört yıldır beklediğimiz zafer geldi. Cephede birlikte hizmet ettiğim arkadaşlarımı hatırladım. Savaş onların ne kadarını yutmuştur, kimbilir? Hâlâ hatırlarım, bir defasında Smolentşina'da idik. Hastanenin kumandanı, hemşiresi ve ben yeni getirilen bir yaralı ameliyata hazırlanıncaya kadar, biraz hava alalım, diye dışarı çıkar çıkmaz, nerden çıktı bilmiyorum, bir Alman uçağı üzerimize bombalarını boşaltıverdi. Oysa çadırımızın tepesinde kızıl haçlı bayrak sallanıyordu. Hemen kendimi yere atışımı hatırlıyorum. Ayıldığım zaman arkadaşlarımı göremedim. Her tarafa et parçaları saçılıp duruyordu. Ben de o gün onlarla yok oluverseydim, halkımın çektiği acıları görmezdim, -dedi Gokka, ağarmış kısa saçlarını alnından yukarı çekerek.

- Ben de savaşta bulundum, Gokka Majaevna, -dedi kumandan. İki yıl ordan oraya koşup durdum, okulda öğretmen olarak çalışırken askere almışlardı. Yaralanınca, sakata ayırarak doğduğum stanitseye, Georgievskiy'e gönderdiler. Annemle babamın çok sıkıntı içinde yaşadıklarını gördüm ve hemen iş aramaya koyuldum. Okullarda iş bulunamadı, savaşın hüküm sürdüğü yerlerden kaçıp gelen öğretmenler her yeri doldurmuştu. Beden işinde çalışmaya da sağlığım elvermiyordu. Bu sebepten, gördüğünüz gibi böğürtlen rengi yaka işaretlerini taktım.[1] Doğrusunu söylemek gerekirse, kumandanın maaşı öğretmeninkinden fazlaydı. Ama bu işin bana göre olmadığını da anlamış bulunuyorum. 1937 yılından beri halk, böğürtlen rengi yakalıları görmeye tahammül edemiyor, burada bunu özellikle hissettim. İnsanlar uzaktan beni görünce saklanıyorlar. Bu durumu insanın kalbi nasıl kaldırsın, Gokka Majayevna? "Banditleri, hainleri getiriyorlar", diye, söylenti çıkmıştı. Şimdi görüyorum, sizlerin kimler olduğunuzu. Benim şaştığım şey nedir dersen, devletin adıyla bu masum insanlara bu derece bir zulmü nasıl reva

[1] NKVD mesuplarının yaka rengi. (A.N.)

gördüler?! Kime ne faydası dokundu, sizlerin sürülmesinin? Diyelim ki Stalin tuttu da tehcir etti -bağışlayınız açık konuştuğum için-, onunla birlikte çalışanlardan, bir Allah'ın kulu çıkıp da sizi niçin savunmadı? E,e bırak, bırak! Düşüne düşüne kafam karıştı, bir izah tarzı da bulamadım. Otuzlu yıllardan başlıyarak, insanları imha etmekten başka bir şey yapmaz olduk, -diye, heres kadehine uzandı.

Petya... diye hanımı, içini döktüğü için, kaşı gözüyle kocasını ikaz etti.

- Görüyor musun, Gokka Majayevna? Klava bile sizden çekinerek, böyle açık konuştuğum için beni ikaz ediyor. Bir birine içini dökebilen adam kalmadı, toplumumuzda; kimse bir birine güvenemiyor. Belki de siz şu anda benim sözlerime inanmıyorsunuzdur. Ama öyle de olsa içimi dökeceğim. Sizinle açık konuşabileceğime inanıyorum, -diye, içkiden yudumladı. Ayağa kalkarak odada yürümeye başladı. Onun beyazımsı kaşları, kızaran yüzünde daha da belirginleşiyordu. "Münevver çehresi var", diye düşündü Gokka, kendi kendine. "Yoksa benim içimi anlamaya mı çalışıyor?"

Artık Gokka içindekileri dışa vurmaktan çekinmiyordu. "Ölmüş eşek kurttan korkmaz" diye, bir atasözü vardır.

- Petya hatırında mı, "bu iş sana göre değil" diye, daha işin başında söylediğimi? -dedi, Klavia.

- Evet, "cehenneme gireceğim", diye aklımın köşesinden bile geçmiyordu. Ama maalesef, cehennemde bile bu kadar azap yoktur. Ücreti iyi olduğu için, "Anneme-babama yardımcı olurum", diye karar verdiğimi sen de biliyorsun. Ayrılmayı düşünüyorum, Gokka Majayevna, amirlerim de memnun olmadıklarını belli etmeye başladılar, -dedi.

- Başını alıp gitmek kolaydır, -dedi Gokka.

- Başımı alıp gitmek mi? -diye, Petr Nikolayeviç Gokka'nın önünde durdu. Başımı alıp gitmezsem, ne yararım olacak bu talihsiz insanlara? Ne gücüm var ki?

- Kırbaçla kimseyi dövmüyorsunuz, insana konuşur gibi konuşuyorsunuz, sizin yanınıza korkmadan girebiliyorlar. Bunlar bizim için az nimetler midir, -diye cevap verdi Gokka.

- Atayurdundan kovulan bir halka yapılacak tek iyilik vardır, Gokka Majayevna, o da geri göndermek. Öyle bir güç ise bende yok.

Gokka gerçek bir Rus aydını ile karşı karşıya idi. Bir yandan iki değirmen taşının arasına düşmüşçesine kafasını çeşitli düşünceler kemiriyor, bir yandan da "onun bu görevi nasıl kabul ettiğini" bir türlü izah edemiyordu. Bunun gibi yumaşak kalbli ve merhametli bir insanın "ücreti iyi" diye, kumandan olmaması gerekirdi. Fakat anlamak çok güç...

Gokka gitmek için ayağa kalktı. Bunu gören Petr Nikolayeviç yürümesini keserek Gokka'ya döndü. Bu esnada Gokka onun gözlerinin içine bakarak: "Hayır, bu çehrede yalan olmaz", dedi, kendi kendine.

- Sizin, eşinizi aramaya gittiğiniz günlerde, -dedi, Petr Nikolayeviç, ben ilçede üstlerimle görüşerek, ilçe hastanesinde cerrahlık yapmanızın uygun olacağını söyliyerek ağız yoklamıştım. Böyle uzmanlığı olan bir kimsenin sağlıkçı olarak çalıştırılması, devletin parasını çöpe atmak gibi bir şeydir. Benim ricama, "evet" diyecekleri kanaatindeyim, -dedi, kumandan.

Bu sözleri işiten Gokka, "aman Tanrım, bu adama inanayım mı, inanmayım mı diye tereddüde düşüp duruyorum. Ama ne yapayım, içinde bulunduğumuz hayat, insanların bir birlerine olan güvenlerini yok etmiş" -diye kalbinden geçirdikten sonra:

- Petr Nikolayeviç sağolunuz, artık o iş bana gerekmez. "Sürgün bir doktorun bıçağının altına yatmam" derse bir hasta, ben buna dayanamam, -dedi, Gokka.

Gokka'nın siyah gözlerine bakarak Petr Nikolayeviç biraz dikildi. Onun her halinden sevimlilik aktığını görüyordu. Soluk yüzünde hilal kaşları yay gibi gerilip duruyordu. Konuştukça da inci dişleri seçiliyordu.

- Benim kanaatime göre, dostu da, düşmanı da insanlar çabuk anlarlar, -dedi, Petr Nikolayeviç.

- Benim halkıma da, bana da iyi gözle baktığınız için size çok minnettarım, sağolunuz, -diye, Gokka vedalaşıp gitti.

Dışarıda yüzüne ılık bir bahar havası vurdu. Vakit ikindiyi geçiyordu. Köyün çevresindeki tarlalar yeşil kadife gibi görünüyordu. Gözlerine atayurdu Karaçay göründü ve kalbi sızladı. Çam ormanlarıyla kaplı ulu dağlar, köpürerek akan şelaleler... Şimdi kimler seyrediyordur, o cennet tabiatı? İnsanların meydanlara toplandığı gün, dağ geçitlerinden aşıp gelenler mi? Kim bilir, onları da zorla getirmiş olabilirler, gelenlerin kendi dağları vardı zaten. Öyle olmasaydı, atayurtlarından zorla koparılan insanların geride bıraktığı servete konarak mutlu olmayı belki de istemezlerdi. Hiç şübhesiz onları da zorla getirmişlerdir. Ülkenin bu sevinç günlerinde Gokka kendisinin de, halkının da acılarını her nedense çok daha fazla hissetti. "Biz kimiz, neyiz? Atalarının yurdundan kovulan, kumandana boyun eğmekten başka hürriyeti olmıyan bizler kimiz, neyiz?..."

Karşılaştığı, kimseler Gokka'yı, "büyük doktor"u içtenlikle selamlıyorlardı. Kafasındaki derin düşüncelerle damarlarındaki kanı çekilerek tozlu yolda yürüyordu. Geçen yıl kendisine elbiseye benzer bir şeyler almıştı. Onları almak istemesi, üniformasını eskitmemek içindi. Zaten bu elbisedir ki Gokka'nın insan olarak, insanlarla haşır neşir olarak yaşadığı günleri hatırlatıyordu. Eski günlerine özlem duymaktan kendini bir türlü alamıyordu. "Bayram" diye Gokka yine üniformasını giymişti. Kalbi kabararak bayram yerine giderken, "tık" diye aklına bir şey gelerek, olduğu yerde taş kesildi: Bugün, bu bayram gününde, Gokka'nın adı "savaşa katılanlarla" anılmıyor, bilakis o bir halk düşmanıdır. "Aman Tanrım, niçin yaşayıp duruyorum bu kem dünyada?! -diye, başını elleri arasına aldı...

Günün sıcaklığı, akşam olmasına rağmen yaz sıcaklığı gibiydi. Gokka eve girerek alacalı önlüğünü giydi. Bugün, zaferin bu sevinç günü, Gokka'nın acılarını debreştirmeye yaramıştı. Bugünü görmeden ölen Aslan, ağabeği Harun, babası Majay, annesi Habiybat... Kızkardeşi Kemishan ise hâlâ kayıp. Gokka'nın gözleri doldu. Bazan göz pınarları kuruyuveriyor, bazan da dipsiz bir göl haline geliyordu. Hıçkıra hıçkıra ağlıyarak yastığa kapandı. Kimbilir, o vaziyette

ne kadar zaman kaldı? Kafasını kaldırınca Frida'nın kova sesini duydu, o inek sağmağa gidiyordu.

Gokka Aslan'ın haberini aldıktan sonra, Bayavut'a hemen gidememişti. Ama Bayçora Ailesi'ne mektup yazmıştı. Çok geçmeden onlar, Aslan'ın emanetlerini göndermişlerdi. Onları aldığı gün hâlâ hatırındaydı. Elleri titreyerek paketi açtığı zaman Aslan'ın elbiseleri ile defterleri ortaya çıktı. Gömleğinin omuzlarında binbaşı rütbesi, göğsünde de iki madalyası. Ceplerinden birinde bitmemiş sigara paketi, ucu kırık bir kurşun kalem ve yeşil çizgili bir mendil vardı, yan cebinde de Gokka'nın kenarları eskimiş bir fotoğrafı. Bu resmi devlet imtihanlarına girdiği gün çektirmişti. Fotoğraftaki güzel kız ona hüzünlü hüzünlü bakıyordu. Tabiyatıyla o günlerde de üzgündü. Zira, savaş başlamış, onun Aslan'ı da cepheye gitmişti. Resme baktıktan sonra defterlere geçti: Yazıyla dolu defterler, bloknotlar... Yazıların hemen hepsi nesirdi, bazen manzumeler de çıkıyordu. İlk sahifeyi güçlükle bularak okudu: Orada, "Yıllar ve Dağlar" -roman, -diye yazılıydı. Defterlerin hepsi numaralanmıştı. En son defteri buldu. Roman, Aslan'ın son çarpışmada "vurularak kendini kaybettiği", yazılmak suretiyle sona eriyordu.

Gokka düşünceye daldı. Savaştan önceki hayat hakkında yazılmışa benziyordu. Her halde Aslan, yakınlarını arayıp gezdiği o acı günlerinde, geçen mutlu günlerini yazarak bununla teselli aramış olmalıydı. Gokka defterlerle bloknotları numaralarına göre tasnif ederek üstüste koydu. İşte, yumuşak mavi kaplı bir defter daha. Ona "Manzumeler" diye yazılmıştı. Kendisi için yazılmış bir kaç manzumeyi okudu. Kısa süren mutluluğu gelip gözlerinin önüne dikildi. Ya Atayurdu için yazdığı manzumeler? Her şeye karşı inancını yitirmeye başlayan Gokka bunları okuyunca, devlete yeniden inanıyormuş gibi bir ruh haline girdi. Çok sevdiği şehirler, köyler, ırmaklar, güzel Rostov şehri ve cephedeki arkadaşları... Bunların hepsinin, onun ülkesi olduğunu "şimdi anlıyormuş" gibi oldu. Bunların hiç birinin suçu yoktu. Suç mutlaka birindedir, ama kimde? "Halkı topyekün sürgün et-

me" sözünü, kim önce ağzından çıkarmışsa o canavarın biridir. Böyle bir canavarın yönettiği ülke çok talihsiz bir ülkedir. O adam, başında bulunduğu ülkenin adını, bir bardak çay kadar bile önemsemeden çiğnemektedir. Bu şeyi Gokka, Aslan'ın manzumelerini okuyuncaya kadar anlıyamamıştı. O konuda düşünmemişti: Yurda küsmemek gerekir, onun adıyla, halka bu musibetleri reva görenler kötü niyetli olanlardır. Aslan bu gerçeği Gokka'dan önce kavramıştı.

Bazı defterleri hastanede yazılmıştı, bazıları da Orta Asya'da.

Bayçora Ailesinin yazdığına göre, Aslan yakınlarını çok aramış, kumandanlıklara da yazmış. Onların, kimseyi arama zahmetine katlanmadıklarını sürgünler çok iyi biliyorlardı. "Bize, -diye yazıyordu Bayçoralar, -Aslan bitkin bir vaziyette gelmişti. Ama o, halkına reva görülen bu muamelenin yanlış olduğuna ve günün birinde düzeltileceğine inanıyordu. Hakkın ve adaletin tecelli edeceğine olan inancı sonsuzdu. Bu musibetten dolayı duyduğu üzüntüyü ise ifade etmeye insanın gücü yetmezdi. Biz, eski "kulaklar" burada iyice yerleştiğimiz için, Aslan'ı yiyecek-içecek yönünden sıkıntıya düşürmedik ve ona iyi bakmaya çalıştık. Gece gündüz durmadan yazıyordu, adeta "bitiremiyeceğim korkusuyla" çalışıyordu. Sana da öylesine bir özlem duyuyordu ki... bu, her haliyle belli oluyordu. Yarası debreşince sağlıkçımız elinden geleni yaptı. Ancak, onun Taşkent'te hastaneye yatması gerekiyordu. Ama kumandan buna izin vermedi. Ülke için kanını akıtan bir insana, muhtaç gününde hastane bulunamadı. Ölmeden önce bu defterleri -bulunduğunda sana iletilmek üzere- bize emanet etmişti. Senin hayatta olduğuna çok sevinerek, Aslan'ın son arzusunu yerine getiriyoruz. Nasıl da içli, temiz ve kabiliyetli bir insan olarak ayrıldı dünyadan! Biz onu hiç bir zaman unutmıyacağız."

Gokka annesinin öldüğü gün gibi yine taş kesilivermişti. Gömleğe ve kâğıtlara göz gezdirse de bakışlarında anlam yoktu, kuru bakışlardan ibaretti onlar. Sonra kafasına bir şeyler gelmeye başladı. "Bana artık dünyada bir şey kalmadı" -dedi, kendi kendine. "Canımdan çok sevdiklerimin

hepsi yok oldular, şimdi ben ne yapıyorum ki... Ama ya Kemishan? Aslan'ın annesi? Toplu iğne değiller ki kaybolup gitsinler! Aslında iğneler, bu ülkede insanlardan daha değerliymiş." Aslan'ın "hakkın iade edileceğine olan inancı" şiirlerinden anlaşılıyordu. Ancak, hak geri gelse bile, yarısından fazlası kırılıp tükenmiş halkına ne getirecekti? Yahut bu, nasıl bir hakkın iadesi olacaktı? Gerekli miydi o hakkın geri verilmesi halka şimdi? Sağ kalanların kalblerindeki acıları unutturacak hak-hukuk var mıdır? Tarla fareleri gibi mahzen kulübeciklere tıkılıp duran halkını, açlıktan tarlalara yayılarak yonca yiyenleri, tarlalardan hayvanlar gibi kırbaçlanarak kovalananları, yoncadan karınları şişerek ölenleri Gokka henüz unutmamıştı. Nasıl bir hak-hukuk unutturabilecekti bunları?

Gokka gömleği de, kâğıtları da büyük bavula yerleştırerek kilitledi ve soyunup yatağa girdi. Ama gözüne uyku girmedi. Ellerini ensesinde birleştirerek, gözlerini kırpmadan karanlığa doğru bakıyordu. Gokka'yı yalnız bırakmak istemiyen altın renkli ay da pencereye abanıp duruyordu.

Pencere vuruldu, dışarıda köpek acı acı havladı. Gokka geceliğini omuzlarına atarak:

- Kimsin? -diye pencereye yaklaştı.

- Doktor! Aman çabuk ol, çocuk... diye, Karaçay şivesiyle biri nefesini alamadan konuşunca, Gokka hemen giyindi ve muayene için gerekli aletlerinin bulunduğu çantasını alıp dışarı çıktı.

Onlar gittiğinde mahzen kulübede çocuk yoktu: O, ev ile avlu kapısının arasında koşuşturup duruyormuş, meğer. Oğlancığın karnını muayene ederek Gokka:

- Ne yedi? -diye sordu.

- Ne bulursa ağzına atıyor, yemekten gözü doymuyor, çatlamasından korkuyorum, -dedi annesi.

Gokka ona çare bulamadı. Suya biraz magnezyum tuzu damlatarak içirir içirmez, çocuk tekrar dışarıya koştu...

Tarlalarda buğdaylar olgunlaşmaya başlamıştı. Yine buğday başaklarını topluyorlardı. Mısıra süt girince insanları tarlalardan tutma imkânı kalmadı. Bazı ekip başları onla-

rı kırbaçlarla kovalıyordu. Çalışmaya gücü olanlar, geçen yılki iş günleri için ücret almışlardı. Çalışamıyanlar da artık açlıktan ölmiyeceklerdi, zira buğday başakları ve mısırla karınlarını doyurabiliyorlardı.

Günün birinde "Yatsenko gidiyormuş" diye bir haber yayıldı. Gokka bu habere hiç de şaşırmadı. Koca ülkede kumandanlar arasında işine uymayan, her halde Yatsenko olmalıydı. Yumuşak huylu, sempatik insan. Kendi avlusuna bir inek bile bağlıyamadı, sütü satın aldı. Kuznetsov ise herkesin etini yiyerek, derisini giyerek karun gibi zengin olmuştu.

Gokka onları uğurlamaya gittiğinde, eşyalarını topluyorlardı.

- Eh, sağlıcakla kalınız Gokka Majayevna, -dedi Petr Nikolayeviç, valizin kapağını kapatırken. Sizler benim gidişime hayret ediyorsanız da ben etmiyorum, "yoğurdum olmadık yere kaşığımı sokmamam" gerekirdi. Bundan sonra aklımla hareket edeceğim. Sizi ilçe merkezine gönderemeden gittiğime de üzülüyorum. Bundan sonra o iş çok zor olur. Benim yerime, ömrü hapishanede gardiyanlıkla geçmiş, kafası çalışmayan, "Sukmanov" isimli birini gönderecekler. Onu da görürsünüz, -diyerek palaskasını bağladı.

- Öğretmenlik işini artık uzaktan bile göremem, aslında fena öğretmen sayılmazdım. Çocukları da çok seviyorum. Şimdi ne yapacağız? En iyisi ihtiyarların yanına gidip toprağa emek vermek. Galiba ondan iyisi yok.

- Güle güle gidiniz, iyi şanslar Petr Nikolayeviç. Bana da burada yaşayanlara da siz güç veriyordunuz. Sizin yanınızda yaşayan insana başka şey gerekmez. Nerede yaşarsanız da mutluluk içinde yaşayınız.

Gokka Yatsenkolarla vedalaşarak oradan ayrıldı. Öksüz kalıvermiş gibi, kalbine acı bir hüzün çökmüştü.

*
* *

Baharın başlangıcından güz sonuna kadar gökten tek damla düşmese de, tarlalara büyük gayretlerle su verilmesi sayesinde iyi verim aldılar. Güneşin kavurucu sıcaklığına rağmen, yeni mahsülün kokusu kalblerine sevinç vererek, insanlar şevkle çalışıyorlardı. Kolhoza da, evlerinin önündeki bahçelerine de yetişiyorlardı. Açlıktan da, sefaletten de kurtulan sürgünler, artık hayata güveniyorlardı. Şu anda onları en çok rahatsız eden sıtmaydı. Sivrisinekler hiç rahat vermiyordu.

Buğdayı, mısırı ambarlara doldurdular, tütünün olgun yapraklarını topladılar. Pancar hasadına henüz zaman vardi. Kamyonları olmadığı için hububatı ilçe merkezine at arabaları ile taşıyorlardı. Yeni göçmenler bu yıl özel bahçelerinden de iyi verim almışlardı. Yer kulübelerin bahçelerinde mısır ayıklayan yaşlıları ve çocukları görmek mümkündü. Bazıları temizleyip çuvallara doldurdular bile. Artık kolhozun kendi değirmeni de çalışıyordu. Ekmekliklerini orada öğütüyorlardı. Ancak değirmende çok sıra beklenildiği için, bir çokları el değirmenlerinden yararlandı. Kuznetsov'un Apiy'i kırbaçlaması ve içlerinden birini de katorgaya sürmesi unutulmamıştı. Bu yüzden İvanovka değirmenine gitmekten korkuyorlardı.

Göçmen halk, sanki korkulu bir rüyadan uyanmış gibiydi. Yiyecekleri vardı. Ama açlıktan kurtuldukça, açlık yüzünden yok olup gidenlerin hayalleri gelip gelip karşılarına dikiliyor ve kalb yaralarını yeniden debreştiriyordu. Böyle de olsa, kendilerini yasa boğup, oturup durmaya zamanları yoktu. Çektikleri acıları unutmasalar da, ne yapıp yapıp yiyecek toplamaya koşuşuyorlardı: Biçilen tarlalara dağılarak, biçerdöğerlerden arta kalan veya yere dökülen başakları topluyorlardı. Ekipbaşılardan bazıları onları rahatsız etse de iyi kalbli Pakhno görmezlikten geliyordu.

Yeni kumandan işe başladı. "Sürgünlerin hepsi, gününden önce kumandanlığa gelerek imza atacaklar" diye, ilk buyruğunu çıkardı. Gokka ile Halimat gidince, şişman ve

iri yarı adamı gördüler. Yüzü şempanze maymununa benziyordu. Alt dudağı ile yanakları sarkıktı. Bir tutam saç küçücük alnını çok komik gösteriyordu. Gözleri de tıpkı vahşi hayvanın gözlerine benziyordu. "Böyle bir yaratık dünyaya nasıl gelmiş" diye, insanın aklına gelebilirdi. Sürgünlerin kalan canlarını da alıp ellerine verecek en uygun olanını bulmuşlardı! O ilk sözüne şöyle başladı:

- Benim size Yatsenko gibi davranmıyacağımı şimdiden bilesiniz! Buyruğumdan dışarı azıcık bile çıkarsanız, PKZ'ye toplarım. Kolhozdan dışarıya tek adım bile atmıyacaksınız. Tokmak pazarına gitmeyi de kaldırdım! Buna rağmen giden olursa, "işte" diye, belinde asılı duran tabancasını gösterdi.

Herkes sus pus olmuştu. "Canavara benziyen bu adam, hiç çekinmeden, dediklerini yapabilir" diye düşündüler. İçindeki habaseti yüzüne yazılıp duruyordu. Göçmenleri insan yerine koymadığı da belliydi. Zavallılar imzalarını atarak sessizce dağıldılar. Gokka ile Halimat geride kaldılar:

- Ben aile fertlerimi bulmaya çalışıyorum, ama şimdiye kadar bulamadım. Acaba sizin aracılığınızla aramam mümkün mü? -diye sordu, Gokka.

- Kendin hayatta isen sevinerek otur yerinde! Her bitli iti arayıp gezmeye benim vaktim yok. Ne farkeder, sürgünlerden biri bilmem nerede geberirse?! -diye kaba bir şekilde cevap verdi kumandan. Aslında sürgünlerin, yakınlarını aramak için kumandanlıklara dilekçe verme hakları vardı, ama kime? Sukmanov'un, kendisine verilen yetkileri sonuna kadar kullanabileceğini Gokka ile Halimat anlamış halde oradan ayrıldılar. Ne kadar gaddar davransa da üstlerinden kendisine bir zarar gelmiyeceğini biliyordu, Sukmanov.

Savaş sona ereli, ailelerini arayarak dolaşan askerlerin ve subayların sayısı hiç de aż değildi. Onu bırakın, sürgünden habersiz akserlerin, terhisten sonra doğrudan doğruya Kafkas'a giderek orada büyük musibetlere maruz kaldıkları da oluyordu. Aslan ile gazetede birlikte çalışan bir adam, "yurduma gidiyorum" diye, Karaçay'a gitmiş. Onu

orada tutuklayıp hapse atmışlar, sonra da Orta Asya'ya göndermişler. Ailesini arayarak bir sürü yer dolaştıktan sonra, en nihayet onları Trudovik'te bulmuştu. Mikoyanşaharlı tanıdık bir kadının adresini Gokka ondan alarak, Kemishan hakkında mektup yazmıştı. Çok geçmeden cevap geldi. Onun yazdığında göre, Mikoyanşaharlıların bir kısmını bir Kazak avuluna[1] boşaltmışlar. Kemishan da onların arasındaymış. "Bana sokulmuştu" -diye yazıyordu kadın. "Açlığı birlikte çektik, birlikte dilendik. Kemishan bir gün dilenerek gezerken, yaşlı bir Kazak aldatarak keçe çadırına götürüyor ve tecavüzde bulunuyor. Eve geldiğinde aklını oynatmış bir haldeydi. Daha sonra -nasıl çıkıp gittiğini bilemiyorum- gidip kendini derin su kanalına atıyor. Ölüsünü ikinci gün avuldan uzakta bulmuştuk..."

Mektubu sağlık ocağında okuyan Gokka baygınlık geçirdi. Kendini biraz toparlayınca, hastabakıcı kadının yüzüne su serpmekte olduğunu farketti. Bundan sonra, hastalara da bakmadan ocaktan ayrıldı. Düşe kalka eve giderek yastığa kapaklandı. Gözleri ise kupkuruydu.

Hastabakıcı kadın Gokka'ya gelen mektuptan bahsedince, acı haber göçmenler arasında hemen yayıldı. Onlar koşarak Gokka'nın odasına toplandılar ve kadınlar ağlaşmaya başladılar:

- Ah, biz garipler! Yeryüzünde başımıza gelmedik felaket kalmadı-ı-ı!

- Ah, biz talihsizler! Dünyaya niçin gelmiştik sanki-i-i!

- Allahım, sana karşı ne hata işledik ki bize bu derece ağır bir cezayı reva gördün!

- Ah, biz miskin zavallılar! "Karaçaylı" demek, artık dilenci, halk düşmanı, sahipsiz demek oldu! -diyerek yas tutuyorlardı.

Aslında kadınların her birisi bunu bahane ederek kendi felaketine ağlıyordu. Frida, Kristina, tötka Maria ve başkaları da kapının önüne toplanmışlardı. Gokka kimseye

[1] *Avul*: Köy, türkçe bir kelimedir. (A.N.)

kafasını kaldırıp bakmadan ve ağlamadan karyolada oturuyordu.

Halimat Gokka'nın yanındaydı, her zaman olduğu gibi bugün de onu yalnız bırakmamıştı. O Gokka'nın aklını oynatmasından korkuyordu:

- Gokka canım, kendini biraz toparla. Ağlayabiliyorsan da ağla, kalbin hafiflesin, -dedi.

- O biçim.. o biçim ölümle ölene na..nasıl dayanmalı, -diye, şimdi hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı Gokka. Gözüne hep yirmi yaşında, şen şakrak kızkardeşi geliyordu. Savaş yüzünden enstitüye gidemediği için, kolhozda önce işçi olarak çalışıyordu, onun günahsız canının kanına giren ihtiyar Kazak yer yüzünden kuruyup gitsin!

Kemishan'ın acı haberinin geldiği günden başlıyarak Gokka'nın ruh hali değişti. Niçin, kimin için yaşıyordu? Ailesinden bir tek kişi hayatta kalmadı. Sevgisi yok oldu. Artık hayattan kayması gerekirdi... Kayması... Ama onu bırakmıyan, her halde gençliğiydi. Aslına bakılırsa, kendisini yüz yıl yaşamış hissediyordu. Ya çevresindeki bahtsızlar? Onlar daha mı az felaket görmüşlerdi?... Hayat ne desen de tatlıdır: Her gün yeri, göğü görüyorsun, nefes alıyorsun...

Halkın tek sevinci savaşın sona ermesiydi. Özel göçmenler devlet adına cezalandırılmış da olsalar, ülkenin hiç bir zaman yenilgisini istemediler. Kendilerini sovyet insanı saymaya devam ettiler. Zaferde onların da payı vardı. Üç yıl süresince bütün güçlerini cephe için harcamışlardı. Oğullarının, kızlarının taze kanları savaş meydanlarını az kızartmamıştı.

Gokka cephedeki arkadaşlarını imrenerek hatırlıyordu. Onlar zafere kadar savaşta bulunmuşlardı. Hangisi sağ, hangisi ölmüştü kimbilir? Burada yakıcı güneşin altında, Gokka'nın kendisine, vakitsiz ecel gelmeden duruşu, belki de onların yüzündendir. Onlar bugün de örnektiler Gokka'ya ve savaşta olduğu gibi burada da sıkıntılara katlanmasını istiyorlardı. Yine onlar, görmedikleri halde Gokka'ya destek oluyorlardı.

Mahsül taşıma işi sonra erdi. Göçmenlerin artık yiyecekleri vardı. Çalıştıkları günler için de kolhozca ücret ödeneceği söyleniyordu.

Sukmanov sözüne sadık oldu: Tokmak pazarına kimseyi göndermiyordu, KPŻ'yi de boş tutmuyordu: Bir çocuk "kolhozun ağaçlarından elma topladı" diye KPZ'ye tıkıldı; bir kadın da Büyük Çu Kanalında çalışan Polonyalılarla elbise değiş tokuşu yapmak için, oraya gitmeye kalkıştığından, peşinden yetişerek tutuklayıp yine KPZ'ye kapattı. Kumandan gözünü ayırmadan "her insanı takip ediyormuş" gibi bir tesir bırakmıştı. Pazar ihtiyaçları had safhaya varmıştı. Üstleri başları iyiden iyiye açıldı. Pazara gidebilselerdi, eski-yeni bir şeyler bulmak mümkündü. Öyle de olsa, artık açlık çekmiyorlardı. Elbise ihtiyaçlarına da dayanabilirlerdi.

1944 yazında, her tarafta ölümün kol gezdiği günlerde, Gokka partiye girmek için, kolhozun parti teşkilatına dilekçe vermişti. Eski adaylık kartı da yanındaydı. Parti kimliğinin onurunu Gokka hâlâ kalbinde yaşatıyordu.

Parti teşkilatı sekreteri, Gokka'nın aday kartını evirip çevirdikten sonra, ona dönerek:

- Yetkim yok, -diye sıkılarak cevap vermişti.

Gokka ağır adımlarla oradan ayrılırken "parti de arkasını dönmüş bize" -demişti, kendi kendine. Dilekçesine "zaferden sonra" diye cevap verdiler. Göçmenlerin, kumandanın şahsi köleleri olduğunu Gokka bugün daha iyi anlamıştı. Buna rağmen kartını ihtimamla yine yan cebine yerleştirdi, çünkü, her şeye rağmen kendini komünist olarak kabul ediyordu.

SSSR'in Yüksek Sovyeti için periyodik olarak yapılan seçime Gokka da katılmak istedi, ama katmadılar. Gokka "halk düşmanı" olduğunu unutarak, eskisi gibi davransa da hemen haddini bildiriyorlardı. "Beni keşki başka şekilde eğitselerdi, ne olurdu?" -dedi, Gokka kendi kendine.

Göçmenler toprak kulübelerini kışa hazırlıyordu. Gücü olanlar kerpiç evcikler de yapmaya başladılar. Bazıları bunlara: "Boşuna emek harcayıp niçin ev yapıyorsunuz? Nasıl olsa Stalin bizi geri gönderecek", -diyorlardı.

Gokka yine Frida'nın evinde oturuyordu. Onun kocası İvan, sağ salim cepheden dönmüştü.

Gokka'nın başına yeni bir dert musallat olmuştu: Aslan'ın öldüğü belli olalı beri, eşleri ölüp dul kalan erkeklerden bazıları evlenme teklifinde bulunuyorlardı. Onları bırakın, burada yaşıyan evli erkeklerden, karılarını boşamak kaydıyla talip olanlar bile vardı. Bunlar ambarlarının boş olmadığını da ihsas ettiriyorlardı.

Bunlardan hiç birini Gokka'nın kalbi kaldıramazdı, üstelik, Aslan'dan gayri bir erkekle yuva kuramıyacağını da biliyordu. Her talibolan erkeği, Aslan'ın onuruyla oynuyormuş gibi telakki ediyordu.

Burada Karaçaylılar arasında, ilk çocuğun doğduğu günü Gokka unutamıyordu. 1944 yılının sonlarıydı. Ak sakalını sıvazlıyarak yaşlı bir adam:

- Halkımızın yok olabilmesi için, elden gelen her şey yapılmıştır. Buna rağmen, görüyorsunuz yeni canı! Evet yeni can yaratıldı! Hayır, soyumuz asla kurumayacak! -demişti.

Bir gün Gokka'yı Sukmanov'a çağırdılar. Önlüğünün üzerine paltosunu atarak, ocaktan çıkıp ona gitti. Her defasında imza atmak için bu canavarın odasına girdiği zaman, onunla selamlaşmaya korkuyordu. İstersen selam verme de bir gör, savaştan yeni dönen Azret'e yaptığı gibi hiç çekinmeden yanağına vurabilirdi. Subay olan Azret de kendine hakim olamıyarak karşılık verince, onu muhafaza altında ilçeye sevketmişti. Orada sorgulandıktan sonra muhtemelen katorgaya gönderilecekti. Kuznetsov ile Sukmanov tıpa tıp bir birinin aynısıydı.

Gokka güçlükle selam verdi, kumandan her zaman olduğu gibi karşılık vermedi. Gayet tabii, onun karşısında Gokka insan bile sayılmazdı. Sadece bir özel sürgündü.

Kumandan önündeki kâğıda bir süre baktıktan sonra, kafasını Gokka'ya çevirerek kalın dudaklarını kıpırdattı:

- Her halde zıplayıp oynayacaksın, sana ilçe hastanesinde iş veriyorlar. Orada insanları istediğin kadar doğrar-

sın, bandit suratlı! Eşyan da, kendin de ocak ayının yirmisinde buradan defol! -dedi.

O gün 1945 yılı ocak ayının her hangi bir günüydü. Gokka kumandanın odasından sopa yemiş gibi çıktı. Onun verdiği haber Gokka'yı pek etkilememişti. Sadece onurunun çiğnenmesi ağırına gitti. Ocağa dönerek hastasını muayene ederken bile vücudunun tir tir titrediğini farketti. Mesaisini bitirdikten sonra, kimseyle karşılaşmamaya dikkat ederek eve döndü. Evde yine müsekkin damla içerek kendi kendini ayıpladı: "Yahu bunlar beni ilk kez mi rencide ediyorlar? Ben kendimi insan kabul ettiğim için bu davranışlara dayanamıyorum, galiba. Ağır sözü kaldırmaya insan her halde alışamıyacak."

İlçeye gitme işi Gokka'nın hayatında değişiklik yapmadı. Artık o, kıvanca da, tasaya da umursamadan bakıyordu, bir bakıma taşlaşmıştı. Buna rağmen, yeni işi hakkında düşünmeden edemedi. Cerrahın parmakları piyanistin parmakları gibidir. Hen gün işlev yapması gerekirdi. Gokka'nın eline ise sahra hastanesinde çalıştığından beri ameliyat bıçağı değmemişti. Parmakları her halde odunlaşmış olmalıydı. İlçedeki hayatının hallice olacağı umulurdu. Ama Karaçaylılardan da büsbütün uzaklaşacaktı. Ölüm ve açlık gibi felaketleri onlarla birlikte çektikten sonra, halkından nasıl ayrılacaktı?

Orada tötka Maria da olmayacaktı, bu temiz kalpli kadın Gokka için büyük önem taşıyordu. Gokka'ya tercih hakkı verilseydi gitmiyecekti. Ama ne yapsın, NKVD'nin emrini yerine getirme de bir gör, başına gelecekleri! Her halde ilçeye cerrah bulunamadığı için Gokka'yı hatırlamışlardır. İhtiyaçları olunca, Sukmanov'a sormamışlardır bile.

Sevdiği mesleğinde çalışması da, hayatının iyileşmesi de kalbine sevinç vermiyordu. Hiç bir şeyi umursamama hali, Gokka'yı iyice sarmıştı: Niçin, kimin için yaşaması lazımdı? Zaten çöp başı gibi orta yerde yapayalnız kalıvermişti...

Son zamanlarda vakit buldukça, Aslan'ın yazdıklarını okuyor ve kafasını tamamen onlara vererek başka bir âlemde yaşıyormuş gibi zamanını geçiriyordu. Yazdıklarının he-

men hepsini ezberlemişti. Ama döndürüp döndürüp okumaktan kendini bir türlü alamıyordu.

Ölen Aslan, Gokka'yı tekrar hayata çağırıyordu: Romanda Aslan, Gokka ve akrabalarının otuzlu yıllarda, hayata atılışlarını işliyordu. Dağlıların, Sovyet Rejimi'nin getirdiği yeni hayata kendilerini vererek çalıştıkları, genç neslin rejimi güçlendirmek için seferber olduğu ve Stalin için canlarını feda edebileceklerini anlatılıyordu.

Romanda Aslan, Gokka ile kendisi arasındaki sevgiden de söz etmişti. Gokka, birlikte oldukları günleri hatırlıyarak kederlendi. Aslan'ın ailesini arıyarak dolaştığı acı günlerini göz önüne getirdi. "Bu acı günlerinde aşkımız ona destek olmuştur" -diye düşündü. Kendini tecrit etmek istediği anlarda ise "ben ölürsem bu kâğıtları Aslan'ın hatırası olarak kim saklıyacak? -diye düşünceye dalıyordu. "Hangimiz olsak da yaşayıp gördüklerimiz, çektiğimiz acıları akılda tutarak, genç nesillere aktarmamız gerekir," -diye de düşünüyordu.

Bir gün yine Aslan'ın yazdıklarını okurken, tötka Maria gelerek:

- Yine okuyor musun, üzerine kapanmışsın? Biraz da kendini düşünmelisin. Derin düşüncelere dalarak bunalıma girip durma. Ne yapıyorsak da yaşamaya devam ediyoruz, -diyerek, masaya gözlemeleri koydu. "Sıcakken ye, diye getirdim, kaymak da sürerek."

- Yaşamasına yaşıyoruz, tötka Maria, şuraya hançer gibi saplanıp duran yaralara ne yapalım? -diye, bir eliyle kalbini gösterdi, diğer eliyle de gözlemeye uzandı.

- O hançer Gala, ömür boyu saplanmış halde kalacak. Bizi Ryazan şehrinden sürmüşlerdi. Bugün, bu gece bile doğduğum yere özlem duyrak yaşıyorum, -diyerek başka söze geçti. Senin gitmene nasıl üzüldüğümü anlatamam, Gala. Kalbim sana öylesine sevgiyle dolu ki...

- Ben de sana karşı aynı duyguları taşıyorum, tötka Maria. Nerede olsam da, ne kadar yaşasam da senin iyiliklerini unutmayacağım. Gitmeyi de istemiyorum, gerçeği söylemek gerekirse. Aslında ben yaşamıyorum, tötka Maria,

gölgem yaşıyor. Yiyiyorum, içiyorum, nefes alıyorum, hepsi o kadar.

- Gala, şu anda sen aklınla konuşmuyorsun. Ben az mı çektim hayatta? İşte orada, mezarlıkta babam, annem ve ilk çocuğumuz Vanuşa yatıyor. Aileden kala kala bir tek ben kaldım. Görüyorsun ki şimdi çoluk çocuk sahibiyim. Musibet gören her insan kendi kendini yiyip bitirirse, dünyada kim yaşayacak? Dayanmak lazım, Tanrı sabretmeye çağırıyor insanları. Sen henüz gençsin Gala. Hayatta yerini bulursun, yaraların da kapanır. Ben de sana gelir giderim. Kumandanların sizlere nasıl eziyet yaptıklarını bilmez miyim, -dedi, iyi kalbli kadın, masadan tabağını alırken.

Tötka Maria'nın anlayışına göre, "her türlü zorluğu Allah verdi" diyerek sabırla karşılamak gerekirdi. Doğru, Gokka istese de, istemese de dayanıyordu, ama halkına gelen felakete ne ile karşılık versin? Peki öyleyse, canavar ruhlu kumandanların zulümlerine dayanalım; o zalimleri, ülkeyi yönetenlerden biri talihsiz halkımızı ezsin diye, başımıza bela etmiş zaten.

Tötka Maria ile konuştuktan iki gün sonra, Gokka yola hazırlandı. Maria'nın kocası dada Vasia tek at koşulan arabası ile Gokka'yı ilçeye götürmek üzere geldi. "Kalacağı yeri iyi öğren" diye tembih etmiş, tötka Maria. Gokka'yı uğurlamak için bir sürü insan toplanmıştı. Onun tahta bavulunu ve bir torbasını arabaya yerleştiler. Buradaki kumandanlıktan verilen yazı da cebindeydi. Gokka asker elbisesini giymişti. Sağlık idaresinin talimatı gereği, ocağı tekrar yaşlı sağlıkçıya devretti. Vasiliy Andreyeviç'in dediğine göre, işi unutmaya başlamıştı, öyle de olsa boyunduruğa katlanmak zorundaydı.

Evi için Frida'ya Gokka teşekkür etti. Halimat da bazı kadınlar da ağlaştılar. Gokka'ya talip olanlardan iki-üç kişi de gelmişti.

- Ağlamayı bırakın, yola çıkan insanın arkasından böyle yapmak doğru değil! Sonra, gidip de nereye gidiyor? Aramız sadece yirmi kilometre, -diye azarladı, tötka Maria ağlıyanları.

- Bize uzak da bir, yakın da bir tötka Maria, çünkü yolumuz kesik, -dedi, Halimat.

Birlikte acı çektiği bu insanlara, ne söyliyerek veda edeceğini bilemiyordu, Gokka. "Ne olursa olsun, onların mahzun bakışlarından bir an önce uzaklaşsaydı..." Bu insanların çektiği ıstırapları, hüzünlü yüzlerini bin yıl yaşasa bile unutamıyacaktı.

Araba hareket etti. Gokka el sallıyarak yine vedalaştı. Dada Vasia, üzerinde beyaz kürkü, başında kulaklı börkü olduğu halde arabanın önünde oturarak ata tempo tutturdu. Gokka savaş yıllarında, başörtüsünü bırakıp kulaklıklı börk giymeye alışmıştı. Yine öyle yaptı ve siyah keçe çizme çekili ayaklarını sarkıtarak arabaya oturdu.

1945 yılı ocak ayının yirmisi, diğer günleri gibi çok soğuktu. Ayaz yanaklarını çimdikliyerek koparıyordu. Kaputunun yakasından, yenlerinden rüzgâr süzülüyordu. Bulanık semada kara kargalar, insanın kalbine burukluk vererek uçuyorlardı.

- Pis şeyler, havayı bozmak için gaklıyorlar. Kar yağacak, soğuk artacak, haydi bakayım, deh! -diye, dada Vasia dizginleri salladı.

Gözün alabildiği her yer bembeyaz düzlüktü. Bu monotonluk Gokka'nın hüzün dolu kalbini daha da hüzünlendirdi. Gokka'nın gözüne kışın da, yazın da yeşerip duran ormanlarla kaplı öz dağları göründü. Orada kış, burdaki gibi dondurucu olmazdı, kar da sakin yağardı. Kızaklarla kayan çocukların şen şakrak gülüşleri dağları çınlatırdı...

Köyden ayrıldılar. İlçeye giden yolun sağ tarafında sürgünlerin mezarlığı vardı. Orada taşı olan tek mezar yoktu. Annesinin mezarına Gokka, adını yazarak bir tahta parçası dikmişti.

- Dada Vasia, birazcık durunuz, ben bir dakikaya kadar dönerim, -diye, sıçrayıp yere indi Gokka.

- Tabii dururum kızım, git de vedalaş annenle, ben de yere iner bacaklarımı ısıtırım, -diye, arabadan yavaşça indi ve yürümeye başladı.

Mezarların haddi hesabı yoktu. Çevresi korunamadığı için, yaz boyu hayvanlar mezarlıkta dolaşıp durmuştu. Gokka koyduğu tahtaya göre annesinin mezarını buldu. Yün eldivenli elleriyle mezarın karlarını temizliyerek, annesinin sözlerini hatırladı: "Siz geri dönerek, benim kemiklerimi burada bırakıp gideceksiniz, diye korkuyorum" -demişti. "Döndüğüm filan yok anneciğim, döneceğe de benzemiyoruz. Ben ise, işte seni bıkarıp gidiyorum" -diye konuştu, Gokka. Babasının, Aslan'ın anıları da gelip kalbine saplandılar. Harun hiç olmazsa bir kardeş mezarlıkta yatıyordur. "Hürriyetimi elde edersem, sana sık sık uğrayacağım anne" -diye, kabrin karlarını iyice temizledi ve ıslak eldivenlerini çıkartarak, soğuktan kızaran ellerini nefesiyle ısıta ısıta arabaya doğru yürüdü. Durup tekrar arkasına baktı: Dünyadaki en değerli varlığının, karları temizlenmiş kabri mezarlıkta kararıp duruyordu. Binlerce Karaçaylının, tıpkı Gokka'nın annesi gibi, öz yurtlarından koparılarak buralarda sessiz sedasız niçin yattıklarını anlıyamadan gitti.

Gokka yavaşça arabaya tırmanarak, üşüyen ellerini sırayla koynuna sokmak suretiyle ısıtmaya çalıştı. Dada Vasia'nın bıyıklarının buz tuttuğunu da farketti. Ağızlarından tek kelime çıkarmadan bir süre yol aldılar. Atın ayaklarından kar parçaları sıçrıyordu.

- Kendine hâkim ol kızım, kim bilir hayat bundan sonra neler getirecektir? -dedi, dada Vasia.

- Göstereceğini gösterdi, dada Vasia, artık gösterecek bir şeyi kalmamıştır, -diye ona cevap verdikten sonra, kendi kendine: "Ah ne yapıp yapıp Aslan'ın mezarını bir görebilseydim, o zaman gidemediğime hâlâ yanıyorum. Zaten ondan başka, hayatta muradım da kalmadı. Tek tesellim, onun insanca defnedilmesidir, sağolsunlar Bayçoralar. Şimdi belki gidemiyeceğim, Yatsenko gibi bir kumandanı bir daha nerden bulacağız," -dedi.

Önlerinde Georgievskiy stanitsesi göründü. O kadar büyüktü ki ucu bucağı görünmüyordu. Namütenahi bir düzlüğe oturmuştu. Üzeri, kırağı düşmüş gibi görünüyordu. Ocaklardan da ince dumanlar süzülüyordu. Stanitsenin için-

deki ana caddeye girdiler. Kar öylesine çok çiğnenmiş ki adeta kalın bir buz tabakası oluşmuştu. Atın nalları yola güçlükle tutunuyordu.

Sağlık idaresi baş sorumlusu Amantaeva Gokka'yı görünce:

- Cerrahımız olmadığı için sıkıntı çekiyorduk, -dedi. Sizi tanıdığım günden beri buraya getirmeye çırpınmıştım, ama biliyorsunuz.. -diye, ondan ötesini söylemedi. Amantaeva kırk yaşlarında görünüyordu. Gokka'nın gelişine memnun olduğu anlaşılıyordu. "Bir cerrahın sağlıkçı olarak çalışmasının kime yararı oldu ki. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu kumandanlardan çekmediğimiz ne kaldı", -diye fısıldayarak, "yetkiyi tamamen onların eline bırakmışlar" -diye, eklemeyi de ihmal etmedi. "Geliniz, size kalacağınız yeri göstereyim", -diye Gokka'nın önüne düştü.

Dada Vasia arabasının yanında bir şeyler yapıyordu.

- Dada Vasia geliniz! Benim kalacağım yeri görünüz, belki içerde sıcak bir şey buluruz, yoksa soğuktan donacaksınız, -diye seslendi Gokka.

Yaşlı adam, başında yıldızlı yuları olan atına yulaf torbasını takarak, kayışlarını da gevşettikten sonra, Gokka'nın peşinden gitti.

Oda pek büyük değildi, ama iki penceresine ve tahta döşemesine Gokka çok sevindi. Ortadaki döküm sobada taş kömürü yanıyordu.

- Siz gelene kadar sobayı yaktırmıştım, üşüyüp geleceğinizi düşünerek, -dedi Amantaeva, böyle davrandığına memnuniyetini belli ederek.

Demir karyolada, hastanede kullanılan çarşaf ve örtüler geçirilmiş bir yatak dikkatini çekti. Keza bir masa ve iskemle de vardı. Pencerelerde beyaz perdeler görülüyordu. Burası, hastanenin her hangi bir odasından farksızdı. Belli ki odalardan birini hekim ikametgâhına çevirmişlerdi. Ancak kapısı dışarıya, sağlık idaresinden yana açılıyordu.:

Gokka lojman için Amantaeva'ya teşekkür ederek, dada Vasia'nın aba kürkünü çıkarmasına yardım etti. Onu, sobanın yanına iskemleyi çekip oturttu, kendisi de kaputu-

nu çıkardı. Gokka'nın asker elbiselerine, göğsündeki madalyasına ve kemik kaşık gibi düzgün vücuduna Amantaeva hoş nazarlarla bakıyordu. "Şimdi gelirim" -diye Amantaeva odadan çıkıp gitti. Az sonra geri döndüğünde, arkasından aşçı külahıyla bir kadın göründü, o siniyle yemek alıp gelmişti: İki tabak çorba, iki porsiyon da kotlet. Bu türlü bir cennet taamı için Gokka Amantaeva'ya teşekkür etti.

- Biliyor musunuz Gokka Majayevna, hastane sorumlu yöneticisi olarak bir sağlık memuru görev yapıyor, doğrusunu söylemek gerekirse, otuz yıllık tecrübesi var, -diye Amantaeva, Gokka'dan özür diliyormuş gibi konuştu ve vaziyeti şimdiden bildirdiğine memnun olmuş gibi bir tavır takındı. Siz başhekim olsaydınız, çok memnun olacaktım, ama..ama.. -diye geveledi.

- Sizi anlıyorum, benim için bunun önemi yok. Ne olursa olsun, ben kendi branşıma kavuşursam yeter. Elime ameliyat bıçağı almayalı nice zaman geçti, -dedi.

- Kanaatimce siz ameliyat bıçağını çok beklemeden, belki de hemen elinize alacaksınız, gibime geliyor Gokka Majayevna, -dedi, Amantaeva, ameliyatı gereken ağırca bir hastamız var. Ameliyathanenin sorumlu hemşiresi çok tecrübeli bir elemandır, her şeyi hazırda bekletir. Ben sizi bekledim, yoksa bu soğukta hastayı Frunze'ye göndermek zorundaydık.

Gokka'nın gözleri kendi ellerine ilişti, onların soğuktan uyuşması geçmişti. Sıcak yemek ile sıcak oda onu iyice kendine getirdi. Ayağa kalkarak bir bohçadan başlı terliklerini çıkartıp giydi, keçe çizmelerini de kuruyacak şekilde bir kenara koydu.

- Dada Vasia, size iyi yolculuklar. Tötka Maria da siz de benim için çok değerlisiniz, bana kendi evinize geliyormuş gibi geliniz, -diye, yaşlı adamın sakalından öptü ve Amantaeva'ya dönerek:

- Beni götürünüz, Roza Amantaeva, -dedi.

Cephede her an tetikte durduğu haline dönmüş gibi, her nasılsa azalarına yeni bir güç geldiğini farketti. Acılar içinde, kendisinden medet bekliyen bir hasta vardı, ona yar-

dımcı olması lazımdı. Bu sezgi her şeyi alt ederek ona büyük bir kuvvet vermişti.

Hastanede çalışanlarla hemen tanışan Gokka, başhekimlik görevini yürüten sağlıkçı ve hemşireyle birlikte hastanın odasına girdi. O, savaştan evine yeni dönen bir askerdi. Yüzü solgun, gözleri kapalı, yarı baygın halde yatıyordu. "Cerrah geldi" dediklerinde, gözlerini güçlükle açtı. Gokka onun yaralı bacağını muayene edince, gangren olduğunu anladı. Bacağının vakit geçirilmeden kesilmesi lazımdı. Debreşen yara mikrop kaptığı için bu durum ortaya çıkmıştı.

Hastadan da, yakınlarından da muvafakat alarak ameliyata karar verdi ve gereken tahlilleri istedi. Ameliyathane hazırdı, başhekimlik yapan sağlıkçı da ameliyata girmek istediğini ihsas ettirmişti. Gokka şu an da kendi havasına girmiş bulunuyordu. Hastadan başka aklında hiç bir şey yoktu.

Gokka ameliyathane hemşiresiyle birlikte her şeyi yeniden gözden geçirdi. Hemşireden özür dileyerek:

- Henüz biz, bir birimizi tanımıyoruz; kendim bizzat kontrol ettiğim için bağışlayınız. "Güvenmediğim için yapıyorum" sanmayınız, ciddiyeti sevdiğim için yapıyorum, -dedi.

Oradaki doktorlar ve hemşireler sükût içinde dinlediler.

Gokka bu ameliyatı ilçe hastanesinde yapmayıp hastayı Frunze'ye gönderebilirdi. Ancak, cephedeki hastanede bu türlü ameliyatları hep kendisi yapardı. Ameliyatı geciktirmek hastanın aleyhinde olurdu. Buna halk arasında "ateş hastalığı" denir. Gerçekten hastanın ateşi yükseldikçe yükselir. Katiyyen ihmale gelmezdi.

Ameliyat bir hayli uzadı, sağlıkçı da işi bilen biriymiş, meğer. Hastayı koğuşa alıp gittiklerinde, Gokka bitkin halde, yüzündeki maskeyi de çıkarmadan oradaki iskemleye ilişti. Hemşire Gokka'nın lastik eldivenlerini çıkarttıktan sonra, kendi ellerine dalgın dalgın baktı. Hemşire maskesini

de aldı. Bu sırada sağlıkçı da sigarasını tüttürmek için dışarı çıktı.

Gokka, hastanın müşahede kâğıdını düzenledikten sonra, ameliyat raporunu da yazdı: Ellerini yıkayışından başlıyarak en son dikişe kadar. Mikropsuz çalışmaya özen gösterildiyse, her şey usulünce yapıldıysa, Gokka neden bu derece telaşlı görünüyordu? Şimdi anladı: Ameliyattan önce kim olduğunu unutmuştu; oysa bir sürgündü. Hastaya, özellikle Rus hastaya bir şey olursa, "Gokka kasten öldürdü" diyecekleri muhakkaktı. Çok sevdiği mesleğine kavuştuğu bir sırada, kalbine böyle bir korku düşmüştü! Kafası sanki ateşe konulmuş gibi yanıyordu. Peki, "Trudovik'ten ayrılmıyacağım" deseydi, kabul edecekler miydi? Sürgünlerin, kendileri hakkında karar verme yetkileri var mıydı?...

Hemşire çay getirerek Gokka'ya da, sağlıkçıya da ikram etti. Hemşireye teşekkür ederek, çayı severek yudumladı. Kalbindeki endişeyi sıcak çay biraz olsun bastırmıştı. Hiç konuşan yoktu.

Gokka önündeki kâğıdı hafifçe iterek ayağa kalktı ve ameliyathaneden çıktı. Dar koridordan geçerek cerrahi koğuşuna girdi. Hasta narkozdan henüz uyanmamıştı. Bu sırada koridorun öbür tarafından, basık burunlu, kibar görünüşlü bir kadın ilerliyerek Gokka'nın yanına geldi ve minnettarlığını ifade eder bir tavır takınarak:

- Doktor, bizim iki çocuğumuz var... dedi ve ondan öteye bir şey konuşamıyarak ağladı.

Gokka bakışları ile ona itimat telkin ederek, odasına gitti ve beyaz gömleğini giyerek, dış kapı yoluyla lojmanına yöneldi. Odada taşkömürü sürekli yanıyordu. Gömleğini askılığa asarak içeride dolaşmaya başladı. Kafasındaki fırtına yine olduğu gibi duruyordu: "Arabadan iner inmez eline ameliyat bıçağını alıp dikildin. Kestiğin adam geberiverirse ne yapacaksın?" Belki de ameliyatı usulüne uygun olarak yapamadığına dair, içinde bir şüphe vardı. "Senin odunlaşan ellerin, her şeyi gereği gibi yapabildi mi? Kendine çabucak neden güveniverdin öyle? Cerrahlığına güvenmeni bir yerde kabul edelim, hiç değilse kim olduğunu unutmasaydın ya!"

Yine dönüp kendi kendine cevap verdi: "Kendini boş yere üzüyorsun, sen buraya cerrah olarak geldin. Sen yapmasaydın, kim yapacaktı ameliyatı? Sen burada iken, onu Frunze'ye nasıl gönderecektin? Doğru yaptın, sevketmemekle." -diye kendine moral vererek: "hastaya bir şey olursa, hiç durmasınlar, beni sürmeye alışık oldukları yere sürsünler; zaten niçin, kimin için yaşıyorum?" -diye, her şeyi göze alarak, kendine çeki düzen verdi. İlçe cerrahı olarak ilk yaptığı ameliyat, onu böylece kaygılandırmıştı.

Akşama doğru Gokka tekrar koğuşa gitti. Hasta narkozdan uyanmış, karısı da iyice toparlanmıştı. Hastanın nabzına bakmak için yatağın kenarına ilişti.

- Doktor, benim canımın derinde olduğunu karıma anlatınız, ben cephede üç kez yaralandım, -diye, konuştu, sonra da fısıldayarak: Sol tarafım yorganın altında değil galiba, diyerek, şaka yapmaya çalıştı.

- Ziyanı yok Makar, bu yüzden karın seni sevmekten geri kalmayacak, -dedi, Gokka içi rahatlıyarak.

Makar'ın hastaneden taburcu edilme günü geldi: Yarası iyice kapanmış, koltuk değnekleriyle yürümeye de az çok alışmıştı. Gokka içeri girdiğinde o yatağa oturarak:

- Sağol doktor, benim çocuklarımı yetim kalmaktan kurtardınız. Ben buraya yattığımda, bacağımdaki ateşin gittikçe artmakta olduğunu farkediyordum.. diye gözleri nemlendi.

- Ben de Rus âdetlerine göre size üç defa reveransta bulunacağım, -diye, Makar'ın karısı Gokka'nın önünde eğildi.

- Neden öyle yapıyorsunuz, ayağa kalkınız! -diyerek. Gokka kadını ayağa kaldırdı.

- Benim kocama siz yeniden hayat verdiniz, -dedi kadın.

"Benimkine ise kimse yardım etmedi" -diye, Gokka'nın aklına Aslan geldi. Onlarla vedalaşarak lojmanına döndü. Valizden Aslan'ın mintanını çıkarıp kucağına aldı ve heykel gibi kas katı kesildi. "Aslan'ın hastalığı da ateş hastalığıydı, yani gangrendi. Ama onu Taşkent'e götürmeye izin

vermediler. Mezarını bari bir görseydim" -diye hüzünlendi. Oysa Gokka, yoklanmak için NKVD'ye gittiğinde, stanitse sınırlarından dışarı çıkamıyacağı kendisine söylenmişti. Bu durumda mezarını nasıl görebilirdi? "Para biriktirebilirsem, anneme de, Aslan'a da mezar taşları koydurmam gerekir," -dedi, kendi kendine. "Bayçoralar'a gönderirsem onlar da yaptırırlar."

İlçede kendisiyle birlikte üç Karaçay ailesinin yaşadığını öğrendi, Gokka. Onlardan biri sıhhi tesisatçı Mussa'nın ailesiydi. İlçede ihtiyaç duyulunca, Karakunduz köyünden getirmişlerdi. İkincisi de İsmail, o yüksek tahsilli bir zootekникerdi. Savaş bittikten sonra serbest kalınca, Şartübe'de yaşıyan ailesini bulabilmişti. İlçede kollektif mülk bölümünde görevliydi. Bu durum, özel sürgünleri çok şaşırtmıştı, onlardan birini böyle bir işe nasıl olup da almışlardı? Üçüncüsü ise Gokka idi, tabii aile denecek yanı varsa! Arada bir onlarla karşılaşıyordu. Göçmenler arasında bu üç aile en şanslı olanlardı.

Trudovik'teki Karaçaylarla Gokka'yı irtibatlandıran, Halimat'ın mektupları ile tötka Maria idi. O bazen oğluyla pazara geliyor ve çıkınlarla yiyecek getirerek, onun çayını içip gidiyordu.

Gokka tıpkı inzivaya çekilmiş gibi yaşıyordu. Topluma karışarak, cana yakın haliyle herkese kendini sevdiren Gokka'dan eser kalmamıştı: Yiyiyor, içiyor, uyuyor, kendisine tahsis edilen odada yatıp kalkıyordu. Hastanenin dışarısıyla bir ilgisi yoktu. Hastaneye bir girdi mi de artık ona evdeki Gokka diyemezdiniz. Burada her şeyi unutarak, bütün gücünü hastalara yardımcı olmak için harcardı. Onu bırakın, bazen hastanede gecelediği de olurdu: Ameliyat ettiği hastaları tekrar tekrar kontrol ederek, yanlarında bekliyerek sabaha erişirdi. Onun en korktuğu şey, evine girip orada düşünceleriyle baş başa kalmaktı. Aslında yalnız da sayılmazdı, çektiği acılar hep beraberindeydi: 1943 yılı kasımının ikisinde, gece saat ikide, kapının sert bir şekilde vurulduğunu duyuyormuş gibi oluyordu. Hayatta en kıymetli nesi varsa, onların hepsini kaybederek, uzak Kazakistan'ın ücra bir

stanitsesinde küçük bir eve tıkılıp kaldığını, evde yalnız kalınca daha çok hissediyordu. Her gün yaptığı işi, meşguliyetleri onun anılarını küllendirememişti. Küllendirmeyi bırakın, çektiği acıların hepsi resim haline gelerek hafızasına yerleşmişti. Halkının kadınlarını o nasıl unutsundu. Erkek dayanağı olmadan, her şey onların üzerine yığılıp kalmıştı. Dilenmekten tutun da mezar kazarak ölüleri gömmeye kadar her işi onlar yapmışlardı. Kendilerini ayakta tutmaya çalışarak, çocuklar ve yaşlılar için çırpınan da onlardı. Hayret verici olan şey nedir derseniz, Karaçay kadınlarının çehreleri birbirlerine benzeyivermişlerdi, yahut Gokka'ya öyle görünüyordu.

Geceler süresince, uykusunu kaçırıp duran acıları, Gokka'nın kafasında toz duman halde toplanıp duruyordu. Her gecesi aynıydı. Bazen lambanın solgun ışığına da aldırmadan, Aslan'ın yazılarını okuyarak sabaha çıkıyordu. Ancak bu şekilde hayatın tadını çıkarabiliyordu.

Böylece bitmeyen yalnızlığıyla haşır neşir olarak günlerini geçiriyordu. Buna karşılık, Trudovik'ten Halimat'ın yazdığına göre, oradaki Karaçayların hayatları Gokka'nın kalbine biraz olsun serinlik veriyordu. Kendi hayatı da kısmen düzelmeye başlamıştı. Trudovik'te sağlık ocağında çalışmaya başladığından beri, diğer talihsizlerin arasında, sanki bir suç işlemiş gibi kendini öyle görerek yaşamıştı. Allah'a şükürler olsun, artık hepsinin ekmeği vardı. Çocuklar da okula gidiyordu. Kerpiç evler yaparak, mahzenlerden kurtulmuşlardı. Beden gücü olan herkes kolhozda çalışıyordu. Buna rağmen, bütün hürriyetlerin elinden alınırsa, "ekmek bulabiliyorum" diye nasıl sevinirsin?... "Halk düşmanı" yaftası zaten üzerlerine asılıp duruyordu. Hastane komünistlerinin toplantıları olunca Gokka imrenerek bakardı, ama onlar onu dikkate bile almazlardı.

Üstüne başına biraz baktı. Giyinmeyi hiç canı istemediği halde, insanlardan utandığı için giyindi. Güzel giyinmeyi eskiden nasıl da severdi! İki stapel entari, ökçeleri pek yüksek olmayan bir çift siyah, bir çift de beyaz iskarpin; buna benzer iç çamaşırı ve başörtüsü aldı. En sevdiği elbisesi

ise askeri üniforması idi. Ne yapıp yapıp onu eskitmemeye çalışıyordu. Çünki üniforması mutlu zamanının, "sovyet insanı" olarak sovyet yurdunu savunduğu günlerin hatırasıydı.

Savaşın fakirleştirdiği stanitse dirilmeye başlamıştı, insanlar da toparlanıyorlardı. Savaştan dönenler ev yapmaya uğraşıyorlar, dükkânlarda da bir şeyler bulunuyordu.

Gokka poliklinikte çalışıyordu, hasta çoktu. "Ne olursa olsun, boş durmaktansa çalışmak daha iyi" diye düşünüyordu. Yorulsa bile, kafası mahut düşüncelerine dalmıyordu.

Gokka verilen emre göre, ayda iki kez ilçe NKVD'sine giderek imza atıyordu. Küçük bölmede oturan teğmen, Gokka girince selamını almadan listede onun adını bulup gösterirdi. Gokka da diviti hokkaya batırdıktan sonra imzasını atardı. "Hoşça kalınız" dese bile teğmen yine karşılık vermezdi. Kendisine öyle buyruk verilmiştir, belki de. Gokka bu durumu bir türlü hazmedemiyordu. Her defasında asabı bozularak eve dönerdi. Bir defasında teğmen, her zaman olduğu gibi karşılık vermeyince, Gokka kendisini tutamıyarak bozuldu:

- Selamlaşmak insanlar arasında âdettir, burada o şey ayıpsa, "selam verilmez" diye bir levha as! -dedi.

- Peki, sen insan mısın? Sen özel sürgünsün! -diye, sesini yükselterek cevap verdi. İmzanı attın, artık gideceğin yere git!

Gideceği yere gitmekten başka Gokka'nın yapacağı bir şey yoktu. Evvelce öğrenmesi gerekirdi böyle şeyleri, ama öğrenememişti. Bütün bunlara rağmen, vicdanlı insanlar, sürgünlerin nasıl insanlar olduklarını anlamışlardı. Onlara acıyorlar, yardımcı olmaya ve moral vermeye çalışıyorlardı. Onu bırakın, NKVD'nin bazı adamları bile anlamıştı bu durumu. Sürüldükleri gece ağlayan soldatı unutmamıştı, Gokka. Bazılarının anlattıklarına göre, merhametli subaylar eşya toplamaya, hatta hayvan kesip etini yol azığı yapmaya bile yardım etmişlerdi. Bazıları da iki saat yerine yirmi dakika mühlet vererek, bu kısa zamanda apar topar götürmüşlerdi, avlarını.

Aslan'ın defterlerinin geleceği hakkında da az kafa yormuyordu, Gokka. Zaten bu bloknotlarla defterlerden değerli bir şeyi yoktu. Roman yazılıp bitirilmişti. Ama onu nerede ve nasıl bastıracaktı? Öz halkı koca Orta Asya'da darma dağın olmuştu. Kendi dilini, kitabını, tarihini ve bütün mazisini unutup gidiyordu.

Kime vasiyet etsindi Gokka romanı? Onun yaşında birine "vasiyet" sözünü düşünmek henüz erkendi. Peki, halkın çoğu kendi eceliyle mi öldü? Ölüm, bugün bile sürgünleri gözetleyip duruyordu.

Esasen romanı vasiyet edecek adamı da yoktu. Öyleyse, Gokka ölünce o da kaybolacaktı. Ne olursa olsun, genç nesil günün birinde yetişecekti. Onlara kim anlatacaktı: "Karaçay halkının öncü gençleri, Leninist partinin önderliğinde devrim için kanlarını akıtmıştır", -diye? İşte roman bu soruya cevap veriyordu. Günün birinde genç nesillerin "biz kimiz", diye soracaklarına ne şübhe vardı? "Onların cetleri olan Alanlar, devlet kurarak yaşamışlardı. Karaçaylılar kendi kültürlerini ortaya koyarak, güzel örf ve âdetlerini hayata geçirerek hayat sürmüşlerdi" -diye, genç kuşaklara kim haber verecekti? O vakte kadar yaşlılardan kimse kalmıyacaktı. Halkın hayatından bahseden kitaplara kilit vurulmuştu. İnsanlarımızın bir kısmı Kazak, bir kısmı Kırgız, bir kısmı Özbek, bir kısmı Durgan, bir kısmı da Rus gibi yaşıyordu, bulunduğu yere göre. Günlerden bir gün, biri çıkıp da "nerede bizim halkımız?" -diye sorarsa, ortada hiç bir şey olmayacaktı!

Gokka düşüncelere dalınca kendini kaybediyordu. Akşam karanlığı çöktü, evin içi karanlıklaştı. Gokka kalkıp lambayı yaktı, sonra da sobaya kömür attı. Şiddetli ayaz, pencerelere dantel gibi şekiller çizdirerek soğukluğunu belli ediyordu. Gokka yatağa girdi. Bugün ağır hastası olmadığı için kliniğe gitme gereğini duymadı:

Gokka'nın hayatı işiydi, kendini tamamen işine vermişti. Bir bahanecik çıkar çıkmaz "kasten yaptın", diyeceklerini iyi biliyordu. İş arkadaşlarından çoğu ona saygı göstersele de, hoşlanmayanlar da vardı. "Sosyalistçe yarış"ta Gok-

ka, bazıları ile birlikte öne fırlayınca, sağlık idaresi müşkül durumda kalıyordu: Ödüllendirmek istiyor, fakat "sürgün doktor ödüllendirildi", denileceğinden çekindiği için bunu yapamıyordu. Keza aynı durumlarda, başhekimlik görevi yapan sağlıkçı da ağzını açıp tek söz söyleyemiyordu. Esasen onun başhekimlik yapmasından, çalışanlar da memnun değildi. Burada bir kaç hekim çalışıyordu, ancak sağlıkçının partideki kıdemi çok yüksekti.

İlçedeki iki Karaçay ailesi ile Gokka pek görüşemiyordu. İşten eve dönünce, Aslan'ın yazılarını döndürüp döndürüp okuyordu. Evsiz-barksız dolaşarak, yaraları azarak, sevdiklerine hasret kalarak Aslan, mutlu geçmişi nasıl da kaleme alabilmişti? Sürgünün haksız olduğunu bildiği için, günün birinde adaletin yerini bulacağına mı inanıyordu? Yoksa, halkı geçmişini unutmasın, diye mi yazmıştı? Hangi amaçla yazarsa yazsın, "Aslan büyük iş yapmıştır", diyordu Gokka. "Ama ne yazık ki, bunu okuyacak kişi sadece benim, ben..."

Gokka'ya talip olanlar burada da çıktı. Demek, "onun kalbinin yara bere içinde olduğunu" anlıyamıyorlardı.

1949 yılının baharı geldi. Üzerinde ince siyah mantosu ile Gokka, stanitse'nin ana caddesinde yürüyordu. Başına yarısı kırmızı, yarısı yeşil bir bere geçirmişti. Soğuk, kulaklarını hafiften çimdikliyordu. Ayaklarındaki beyaz iskarpinleri toza bulanmıştı. Elinde de beyaz bir çanta vardı. İnsanların dikkatli bakışlarından hoşlanarak yürüyordu. Sırtında asker kaputu, elinde eski bir evrak çantası olduğu halde, önünde bir adamın yürümekte olduğunu farketti. Savaşa katılan erkeklerden bir çoğu hâlâ asker elbiselerini giyiyorlardı.

Gokka onun peşinden bir süre yürüdükten sonra, şapkasından taşan sarı kıvırcık saçlarını farkederek: "Korkmazoğlu!" diye seslendi. Adam geri dönerek, biraz baktıktan sonra: "Gokka!" diye gözleri parladı. Hiç bir şeyden habersiz karşılaşıvermenin sevinciyle tokalaşarak, bir süre ellerini silkeleyip durdular. Tıp enstitüsünde birlikte okumuşlardı. 1941 yılında Korkmazoğlu Harun, yaralanarak Gok-

ka'nın eline düşmüştü. Ondan beri birbirlerinden haberleri olmamıştı.

Talebelik hatıralarını hemen anmaya başladılar. "Hatırında mı?" sorusunu sık sık soruyorlardı. Harun bütün yakınlarını kaybetmişti. Burada, biricik yeğeni sıhhi tesisatçı Mussa'yı bularak, onu ziyarete gelmişti.

Gokka Harun'u evine davet etti. Oturup çay içtiler, vaktin nasıl geçtiğini bilemeden sohbet ettiler. Beraber oldukları sürece, eski hayatlarını anarak o günleri yeniden yaşıyormuş gibi oldular. Enstitüde iken Harun "Gokka'yı sevdiğinden" de bahsetti. "Ama senin başkasını sevdiğini anlayınca, kendimi zaptederek sevgimi küllendirmiştim" -diyerek, Aslan'ın ölümünden dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirdi.

- Nerede çalışacaksın? -diye sordu Gokka.

- Çernaya Reçka isimli stanitseden bahsettiler, orada bir hekimlik kadrosu boşmuş. Tek bir Karaçay da yokmuş, diyorlar. Oraya gideceğim, ama kendi insanlarımızı da özleyeceğim. Yeğenimden senin haberini alınca, sanki Atayurdumuza kavuşmuş gibi sevindim. Ben de, bugün sizi ziyarete gelecektim, -dedi, hoşnutsuzluğunu belli ederek. O, bir hayli çökmüştü, eski Harun'u bu adamın üzerinde tanımak çok güçtü: Durgunlaşmış, uzun yanaklı yüzü iyice zayıflamış, saçları da dökülmüştü.

- Bizim hastanede çalışman mümkün değil miydi, acaba? -dedi, Gokka.

- Çernaya Reçka'da bölüm kapalı duruyormuş, branş hekimi olmadığı için. Sana rastladığıma çok sevindim. Nasıl da mutluyduk Gokka, savaş çıkıncaya kadar? O zamanki hayatımız, bugün rüya gibi geliyor, -diyerek, vedalaşıp gitti.

Bu karşılaşma, her nasılsa Gokka'nın kalbine bir sıcaklık verdi. Okuduğu günler hatırına gelerek kendini bir süre "içinde bulunduğu" ortamdan uzaklaştırdı.

Çernaya Reçka'ya gidinceye kadar Harun her gün Gokka'yı ziyarete geldi. İkisi de talebelik yıllarının türlü türlü komikliklerini anarak "bugün, sanki onların değilmiş gibi" acılarından uzaklaştılar, huzurlu anlar yaşadılar. Beraber ol-

dukları sürece eski günlerinin hayaline dalarak bir nebze olsun, acılarını unutmaya çalıştılar.

Gokka'nın kalbinde kıvılcımlar belirmeye başlamıştı. Her ne kadar evliliğe "tevbe" dese de gençlik baskın çıkıyordu. Bir taraftan da Aslan'ı hatırlıyarak kendini ayıplıyordu. Hayır, Gokka'nın böyle bir arzu duymaya hakkı yoktu. Nice genç insan sevgi denen, mutluluk denen şeylerin ne olduğunu dahi bilemeden, bu dünyadan zamansız göçüp gitmişlerdi. Cehennem azabı çeken, cennete girse bile cehennemi unutabilir miydi? Zira cehennem, onun sevincine sekte vurmaya devam edecekti. Gokka hayatının sonuna kadar yas tutmalıydı...

Harun'un muradını Gokka çok erken sezmişti: İki talihsiz bir olsalardı, çok daha iyi olmaz mıydı? Peki, böyle olması onları mutlu edecek miydi? Bir vakitler sevdikleri insanların gölgeleri her zaman aralarına girmeyecek miydi? Harun'un karısı da bunlarla birlikte okuyarak mektebi bitirmişti. Güzel kız olarak tanınırdı. Üç yaşındaki oğluyla birlikte tifüsten ölmüştü. Ha-yır! Ölenler, bunlara hiç bir zaman mutluluk vermiyecekti...

Bir gün geldiğinde Harun, hiç tereddüt etmeden:

- Gokka canım, ikimiz hakkında ne düşündüğümü sen çok iyi anlamışsındır. Salgından arta kalanlar gibi, ikimiz de cehennemin içinden geçerek hayatta kaldık. Ölmeyen insana yaşamak gerekir. Beraber olsaydık, iyi olurdu, diye düşünüyorum. Üç gün içinde işe başlamam lazım. Sen "evet" dersen, orada yerleşmiyerek, buradan gidip gelirim, -dedi.

Bu sözler sanki kendisine söylenmemiş gibi Gokka kaskatı kesilip duruyordu. "Evet" derse, Aslan'a büyük bir kötülük yapmış olacaktı; "hayır" derse de, yine yapayalnız kalmaktan korkuyordu. Annesi öldüğünden beri "yalnızlıktan korktuğu" kadar hiç bir şeyden korkmamıştı. Harun ile yazgısını birleştirirse, bal arısı gibi çevresinde dolanıp duran taliplerden de, keza yalnızlıktan da kurtulacaktı. Peki, ya Aslan? Onu ne yapmalı? Harun'la evlense de, evlenmese de Aslan'ı hiç bir zaman unutmayacaktı. Yeniden ev kurarak

gerçek mutluluğa erişemiyeceğini pekâlâ biliyordu; ama hiç olmazsa, yanında sıcak bir nefes olurdu...

Evlendiler. Harun Gokka'nın yanına yerleşti ve işine buradan gidip gelmeye başladı. Gokka'nın küçük evi de ısındı ve genişlemiş gibi oldu. Gokka da hayata, yaşayan insan gözüyle bakmaya başladı. O şimdi otuz iki yaşındaydı.

Ne yazık ki evlilik onlara mutluluk getirmedi. Yaşanılan ortamda mutluluk olmazsa, evde de olmuyormuş. Özellikle Gokka, Aslan'ın huzurunda kendini suçlu hissediyordu.

Göçmenler şimdi, eskisinden farklı olarak ayda bir kez imza atıyorlardı. Bizimkiler buna da bir izah buldular: Bizi yurdumuza geri gönderecekler, bu sebepten böyle yaptılar.

Bir gün Harun'u ilçe NKVD'sine celbederek, ayda iki kez imza atmasının gerekli olduğunu söylediler.

- Sana neden ayrıcalık yaptılar? -diye Gokka sorduğunda:

- İçeri girip çıktığım için, -dedi Harun.

- O da ne demek? Ben seni cephede ameliyat ettim ya?

- Evet doğru. Sen beni ameliyat ettikten sonra, 1942 yılında da menzil hastanesinde yatmıştım. Taburcu olunca, eve gitmem için üç gün izin verilmişti. Köyümüze gittiğimin ertesi günü Alman işgaline uğradık, oradan uzaklaşamadım...

- Ya sonra? -diye sordu Gokka, rengi kaçarak.

- Sonrası, zorla beni köyün sağlık ocağında çalıştırdılar.

- Almanlara bakıp durdun, öyle mi?

- Onların kendi doktorları vardı, ben kendi insanlarımıza baktım.

- Ücret olarak, tabii Alman markları alıyordun?

- Başka ne yapabilirdim?

Gokka bir şey söylemeden odada yürümeye başladı ve:

- Ne kadar kaldın, içeride? -diye sordu.

- Beş yıl. Almanlar geri çekilmeselerdi, belki de beni temizliyeceklerdi.

Gokka bir şey demedi ve yemek hazırlamaya koyuldu. Dışarıda yağmur yağıyordu, bu ülkede ender görülen bir şey. Gokka düşünceye daldı: Her şeyini niçin sormamıştı Harun'a? Ama nasıl sorsundu, diğer Karaçaylı askerler gibi cepheden salıverildiğini sanmıştı. Başkaca bir şey gelmemişti aklına. Tanıdığı bir insanla karşılaşması, Gokka'yı o kadar sevindirmişti ki her şeyi unutuvermişti. Harun çok eskiden beri tanıdığı bir insan olmasaydı, ona dönüp bakmazdı bile. Harun bu yüzden değerliydi, onun için. Enstitüde iyi gençlerden sayılırdı, üstelik cephede de bulunmuştu.

Harun karyolaya uzanarak kitap okuyordu, o bilgisini artırmak için oldukça hassastı.

Gokka bulaşıkları yıkarken yine düşünceye daldı: "Çalışmayıp da ne yapacaktı, üstüne silahla dikilmişlerse? Aksi halde kurşuna dizerlerdi, üstelik kendi insanlarımıza bakmış." Öte yandan "partizanların yanına kaçıp gidebilirdi," -diye düşündü Gokka. Ama "partizanlarla önceden ilişkisi yoksa, onları nasıl bulacaktı?" -diye, cevap verdi, biraz önce aklına gelen soruya. Kafasındaki düşünceler bir birini tutmuyordu. Gokka bu kez mutlaka yurtseverliğini koruyordur, şimdi ona -Stalin için ölüme git deseler, çekinmeden gidecektir," hükmünü verdi. Hayret veren şey nedir dersen, Stalin'in halkına reva gördüğü canavarlığı bilmesine rağmen, hâlâ dönüp dolaşıp kafasına tekrar Stalin geliyordu. "Harun'la benim ne farkımız var ki? İkimiz de sürgünüz, ikimiz de devletin düşmanıyız, ikimiz de hiç bir hürriyeti olmayan iki zavallıyız."

Harun'un, kendi hikâyesini anlattığı günden başlıyarak, Gokka nedense tereddütlü bir ruh haline girmişti. Aslan'ın gölgesi de aralarına çoktan çok giriyordu. "Aslan Harun'un durumunda olsaydı, onun gibi davranmazdı" düşüncesi aklına gelip duruyordu. Böylelikle Harun ve Gokka'nın arasına soğukluk girdi. Bunun bir sebebi daha vardı: Harun Gokka'yı her tanıdığı erkeğe tanıştırıyordu. Ne olursa olsun Gokka'nın hayatı bir başka türlü kararmaya başlamıştı.

Gerçeği söylemek gerekirse, o bir cehennemden bir başka cehenneme girmişti.

Devlet savaşın getirdiği yıkımı düzeltmeye ve onarmaya çalışıyordu. Yiyecek içecek durumu nisbeten iyiye gidiyordu. İlçe hastanesi tevsi edilerek kapasitesi artırıldı. Harun da burada çalışıyordu. Başhekimlik görevini yürüten sağlıkçı da emekli oldu, yerine bir doktoru başhekim yaptılar.

Toplum içinde Gokka'ya daima iyi nazarla bakmışlardı. Ustalığı, becerisi Alma-Ata'da bile biliniyordu. Toplumda Gokka'ya daha çok itibar edilmesini Harun, kendi kafasına göre menfi yönde yorumladığından, evde kavga çıkararak, hayatı çekilmez hale getirdi. Gokka, durumu dışarıya belli etmemeye çalışsa da mesai arkadaşları bir şeyler seziyordu.

Bir seferinde Harun, genç bir doktorun Gokka'ya göz kırptığını sanarak, onun yüzüne tokadı yapıştırıverdi ve Gokka'yı da rezil duruma düşürdü. Genç doktor hemen ilçe NKVD'sine şikâyet etmek üzere iken, orada bulunanlar araya girerek güçlükle durdurabildiler. "O senin dostun olmasaydı, bu tokadı böyle hazmedip bırakmazdı" -diye Harun evde de kavgaya devam etti. "Sana aslında böylesi lâzımdı" dedi, Gokka kendi kendine, "sevdiğin insana sadık kalmıyarak, başına iş açarsan, işte sonu böyle olur! Bu durumu uzatıp durmakta yarar yok, iki cehennem arasında yaşayıp durmaya artık gücüm kalmadı."

Harun, "Gokka'nın dostu olduğu" ithamı ile onun kadınlık gururunu çiğniyor, bir yandan da "seni çok sevdiğim için böyle davrandım", diyerek, sevgi andı içiyordu. Bu özelliği, Harun'dan Gokka'yı iyice soğuttu. Ona göre erkeğin başka türlü olması gerekirdi. Doktor olduğu halde Harun, "Gokka'nın karnındaki bebeğe zarar veririm" diye düşünmeden ona eziyet etmeye devam ediyordu. Bir gün Gokka:

- Bundan sonra bizim birlikte yaşamamız imkânsız. İster sen git, ister ben gideyim de evde sen kal. Benden de, henüz doğmamış çocuktan da uzaklaştın. Ben artık çocu-

ğum için yaşamak istiyorum. Verdiğim karardan da asla dönmeyeceğim, -dedi.

Harun, böyle davranacağını hiç tahmin etmiyordu ve sözünden çıkmayacağını sanıyordu.

- Böyle yapma, ben senin dostun olmadığını bilmiyor muyum? Sinirlerim bozuk olduğu için yaptım. Unutma, bizim çocuğumuz olacak, -dedi Harun.

- Ben onu hiç unutmuyorum, sen onu da beni de yitiriyorsun. Artık bu konuda konuşmaya gerek yok. Ya sen git, ya da ben! Ben hemşire Dusia'nın yanına gidebilirim.

Harun, Gokka'nın sözünden dönmiyeceğini anladı. Valizini toplayıp tek söz söylemeden çıkıp gitti.

Gokka işe gidince, toplantı sırasında Harun'u gördü. Çok öfkeli olduğu belli idi. Her gün böyle karşılaşıp durmak hiç de iyi değildi. Bir yandan da "evde kavgasız oturmak ne güzelmiş" diyordu.

Mevsim yazdı, hararet kırk dereceyi buluyordu. Stanitsede bahçeler, ağaçlar suya hasretti. Yağmur bu yerlerde çok nadir görülen bir şeydi. İnsanlar dört yıldan beri harpsız-darpsız yaşadıklarına bir türlü inanamıyorlardı. Savaştan sonra Karaçaylılar arasında bebekler doğmaya başladı. Yeni evlenmeler de oluyordu. Bunlardan bir kısmı toylu-düğünlü geçiyordu, büyük bir kısmı da hüzünlü. Bekâr kızlarla dul kalan kadınlardan bazıları evleniyorlardı.

Halimat'ın mektuplarından Gokka, orada yaşayan Karaçaylılar hakkında muntazam haber alıyordu. Göçmenlerin artık kerpiç evleri vardı, keza bahçeleri ve hayvanları da. Onlardan bir kısmına "1941-1945 Yılları Anayurda Üstün Hizmet Ödülü" de verilmişti. Savaştan önce, eski göçmenlerden hiç birine madalya verilmemişti, şimdi onlara da veriyorlarmış. Halimat'ın yazdığına göre, Sukmanov hiç değişmemiş. Her zaman olduğu gibi göçmen köylüleri avucunun içinde tutuyormuş. Yegâne değişiklik, eski göçmenlere diledikleri yere seyahat etme hürriyeti verilmesiydi.

Harun'un tekrar Çerna'ya Recka'ya döndüğünü ha-

ber alarak Gokka memnun oldu. Zira, ayrı yaşasalar da huzur vermiyordu.

Gokka'nın izin hakkı doğmuştu. Ancak yerine bakacak cerrah olmadığından ayrılamıyordu.

Son zamanlarda Gokka kendisi hakkında iyiden iyiye düşünmeye başlamıştı: Çocuk gerekli miydi? Talihsizlerin sayısını artırmanın ne yararı olurdu? Buna rağmen Gokka, analık zevkini de, çocuk sahibi olmanın gururunu da yaşamak istiyordu. Dünya hayatını sürdürüyorsan, onun gereklerini de yerine getirmelisin. Ama, cehennem azabını bir kere sınamış adamın kalbinde saadet denilen şey yeşerebilecek miydi?

1950 yılı ekim ayında Gokka bir oğlan çocuğu doğurdu. Gokka ona Artur adını verdi, çok sevdiği "Ovod" isimli romanın baş kahramanının adı. Beraber çalıştığı arkadaşları gerek doğum sırasında, gerekse sonradan eve gelmek suretiyle yardımcı olmaktan geri kalmadılar. Analık sezimini bu derece derinden hissedeceğini Gokka hiç bir zaman düşünmemişti. Hayatı, düşüncesi, her şeyi bu çocuk oluvermişti. Anayurtta iken yeni çocuk doğduğunda eş-dost ve akrabalar, hediyeleriyle birlikte günlerce tebrikata gelirlerdi. Artur'a ise gelecek kimseleri yoktu...

İkinci cerrah gelmesine rağmen, doğum sonrası iznini Gokka kısa kesti. Ancak eski cerrah gibi bunun da elinden şişe düşmüyordu. Savaşta gördükleri sıkıntılar bir kısım erkekleri alkolik yapmıştı.

Artur'a hemşire Dusia bakıyordu, onun evi de hastaneye yakındı. Dusia nöbetçi olduğu günlerde de çocuğu evde bırakarak dışarıdan kilit vuruyordu. İkisi de sık sık eve koşup onu kontrol ederlerdi. Artur sakin bir çocuktu ve güzel uyuyordu.

Gokka burada çalışmaya başladığından beri çok dikkatli hareket ediyordu. Zira küçük bir kusur bulsalar bile, kılıfına uydurarak gereğini yapacaklardı. Bu yüzden olsa gerek, Gokka ile çalışmak pek kolay değildi. O kendini de esirgemiyordu, yanında çalışanları da.

Bir akşam "tap" diye kapıdan Harun düştü. İfadesine göre çocuğu görmeye gelmişti, Gokka buna karşı çıkmadı. Harun oğlancığa baktı baktı:

- Bana benziyor galiba, -dedi.

- Doğrusunu söylemek gerekirse, sana benzemesini istemiyorum, -dedi Gokka. Karakteri sana benzerse geçimsizin teki olur!

- Dünyaya böyle geldiysem, karakterimi nereye atacağım?

- Senin yüzünden bütün erkekler bana kötü görünüyor. Kadının üzerindeki en değerli şeyini, namusunu çiğneyip, peşinden gözcü kesilerek.. bir erkek bunu nasıl yapabiliyor, doğrusu anlıyamıyorum? Senin kavgaların yüzünden nasıl ölmeden kaldığıma şaşıyorum! "Sen böylesin" diye zerre kadar aklıma gelmezdi, -dedi Gokka.

- Ben tekrar anlaşalım, diye geldim, çocuğumuz olduğunu unutma. Senin can gibi ter temiz olduğunu ben bilmiyor muyum? Halim öyle olduğu için yaptım. Yoksa...

- Bana gösterdiğin kâfidir. Seninle geçirdiğim zaman benim için, ikinci bir menfa hayatı olmuştur. Beni yaşatan, Aslan'ın gölgesidir. Herhalde geri dönmelisin?

- Senin Aslan'ını duymaya tahammül edemiyorum. İkimizin arasında yaşayıp durduğu için orada da bir ölsün! -diye, Harun çıkıp gitti.

Gokka kalbini tuttu. "Sana böylesi lazımdı. Aslan'dan başkasıyla mutlu olamıyacağını bilemiyor muydun?" Hayır, Gokka onu çok iyi biliyordu. Ama kısmet denen şey, Karaçaylılardan uzaklaşıp gitmişti. Gokka'yı yalnızlık korkutarak razı etmişti.

Hayat akıp gidiyordu. Hayret verici değil mi? İyi de olsa, kötü de olsa hayat, hayat olarak sürüp gidiyordu. Gokka'nın hayatı ise çocuğu ve işinden ibaretti. Kalbindeki yaraya gelince, onu kimse sormasındı. İkinci kez evlilik yaptığı için kendini affetmiyordu. Ne biçim bir mutluluğa güvenmişti, yalnız kalmamak için. Beraberinde insan olsa bile yalnız kalınabileceğini Gokka bilmiyordu. Üstelik hürriyet olmayan bir ortamda, aileye mutluluk nereden gelsindi? Gok-

ka'nın kafasına insan inanmıyacak derecede düşünceler geliyordu: O, Harun'u gördüğü zaman, Aslan'ı görmüş gibi olmuştu. Harun Gokka'nın eski dünyasından bir parçaydı. Mutlu hayatından gelen insan, onu mutlu etmedi. Buradaki talipleri, ne kadar iyi olurlarsa olsunlar kabul etmiyecekti. Harun'a ise, özlem duyduğu eski hayatına dönüvermiş gibi rıza göstermişti.

1953 yılı devam ediyordu. Üç yaşındaki oğlancık Artur, dillenerek bir sürü şey konuşuyordu. Onu bırakın, komşuları Kazak çocuğu Cürer ile oynaya oynaya ondan Kazak şivesini öğrenmişti. Karaçaylılar nereye konmuşlarsa, oranın dilini alıyorlardı zaten. Karaçay Türkçesi de karma karışık olmuş, ona girmedik yabancı söz kalmamıştı.

Artur bembeyaz bir çocuktu, ala gözleriyle herkesin ilgisini çekiyordu. Karşılaşanlar, güzel sözler söyliyerek onu severlerdi. Hastabakıcı Dusia'nın fazla mesaisi olunca, Gokka onu beraberinde hastaneye götürerek orada oyalamaya çalışırdı. Stanitsenin biricik çocuk yuvası çok uzakta olduğundan götürüp getirmek zor geliyordu.

Tötka Maria ile dada Vasia her zaman Gokka'ya gelip giderler, Trudovik hakkında da yeni yeni haberler getirirlerdi.

- Sizin Karaçaylılar Gala, ne kadar da güvenilir insanlar olup çıktılar. Büyüğü küçüğü işi seviyor. İşe kendilerini vererek çalıştıkları için bir çoklarına başarı madalyası ve ödülü verdiler. Evleri de, hayvanları da düzene girdi. Kötü olan nedir dersen? Okulu bitiren çocuklarınızı enstitülere almıyorlarmış, -diyorlar. Bir çokları dilekçe vermişler, ancak geri çevirmişler: Bu nasıl iştir? -diye sempatik mavi gözlerini Gokka'ya dikti. Durumun böyle olduğunu Halimat da yazmıştı. Enstitü imtihanlarına girmeye müsaade vardı, ama almıyorlardı. Gokka Artur'un istikbali hakkında derin düşüncelere daldı: Burada okulu bitirdikten sonra, tahsiline devam etme imkânı bulamıyacak. Bir onulmaz yara da böylece ortaya çıkmış bulunuyordu.

Her zaman olduğu gibi mart ayı soğuk geçiyordu. Gokka Artur'un karnını doyurduktan sonra sıkıca giydire-

rek işe gitti. O dinlenme odasına girdiğinde, herkes merakla radyo haberlerini dinliyordu. Radyo, diktatör Stalin'in öldüğünü haber veriyordu. Bazı kadınların gözlerinden yaşlar geliyordu. Gokka ise şaşkınlıktan kas katı kesilmişti. "Diğer insanlar gibi Stalin'in de ölebileceğini, demek düşünmemişti." Haberi dinleyip duran insanlar da belki Gokka gibi düşünüyordu. "Bütün dünya proleterlerinin önderi Stalin ölümsüzdür", diyen genel kanı öyleydi!

Gokka'nın gözlerinden yaşlar boşandı. Onun kalbinde, şu anda derin bir elemden başka bir şey yoktu. Halkının kökünü kazıyan bir insanın ölümüne üzüntü duyuyordu. Stalin'e kalbini vermesi, halkına erişen musibeti unutturacak mıydı? Stalin için ölüme giden insanlar hatırına geldi. Annesinin öldüğü gün gözünden yaş gelmeyip, bugün boşalıvermesi hayret verici değil mi? Bu soruya cevap bulmak pek zor olmasa gerek. "Babadan da, anadan da Stalin değerlidir", diye Gokka'nın da, onun neslinin de beyinlerini yıkamışlardı.

O gün martın üçüydü. Gokka ne yaptığını bilmeden, şaşkınlık içinde akşamı etti. Birbirleriyle çelişen fikirler ve düşünceler kafasını doldurmuştu. Göçmenlere uygulanan zulümlerin, Stalin'in talimatıyla yapıldığını artık herkes kesinlikle biliyordu. Böyle olmasına rağmen haklarının iadesini yine de Stalin'den bekliyorlardı. Şimdi ise kimden bekliyeceklerdi?...

Radyonun haber verdiğine göre partide ve hükümette yeni isimler görev almışlardı. Gokka'nın bunlar hakkında bilgisi çok azdı: Khrutçev, Malenkov, Bulganin. Topyekün tehcir kararına imza koyan Suslov, yine Merkez Komite'deki koltuğunu korumuştu.

Stalin'in ölmesiyle birlikte, Gokka'nın kalbine derin bir kaygı girdi: Şimdi Karaçaylıların durumları ne olacak? Onların haklarını ve hürriyetlerin iade edebilecek kimse yok! Dağ kartalı Stalin, günün birinde bu talihsizleri hatırına getirebilirdi. Ondan başka güvenilecek kimse yoktu.

Ev soğuktu, bütün sıcağı rüzgâr alıp götürüyordu. Artur uyuyordu. Gokka da yorgana iyice bürünerek, yatağın

içinde bir tıp kitabını okumaya çalışıyordu. Yemek masasının üzerinde örtünün altında bulunan ekmeğin yanından bir farenin geçtiğini gördü. Bundan irkilerek karyolayı gıcırdattı. "Kedi bulundurmak lazım" diye düşündü. Dada Vasia'nın ağaçtan yontarak yaptığı oyuncak at yerde duruyordu. O, bunu Artur için yapıp getirmişti. Şimdi onlar Trudovik'le ilçe arasında yolcu taşımaya başlıyan minibüsle gidip geliyorlardı.

Tötka Maria her gelişinde, evlerinde ne varsa toplayıp getirirdi; bu defa de kendi pişirdiği ekmekten getirerek:

- Bu ekmek dükkânlardaki gibi değildir, lezzetlidir, -diye latife ettikten sonra, başka söze geçti:

- Volınkin'in karısı Petrovna biliyor musun, onun makamında rezalet çıkartmış!

- Niye?

- Hatırında mı, Volınkin'in o şişko sekreteri Kelle'yi? "Kocamla yatıyorsun" diye, Petrovna ona dayak atmış!

- Gavril Yakovleviç ne yapmış?

- İkisini birbirinden zor ayırmış.

Trudovik'te poliklinik ve hastane binası temelinin de atıldığını anlattı, tötka Maria. "Kolhoz zengin kolhozdur, buna gücü yetecektir. Orası bitseydi geri dönerdim", diye içinden geçirdi, Gokka. Karaçaylılardan uzaklaştığına sürekli üzülüyordu.

Gokka uyumakta olan Artur'un üzerine abandı, onun muntazam nefesi içine ferahlık verdi. Çocuk karyolasını kendi yatağına yaklaştırarak kendisi de yattı.

"Özel göçmen" veya "özel sürgün" denilen tabir, "karganmış[1]" bir deyim haline gelmişti. Sürgünler her alanda kendilerini iyi olarak gösterseler de adları bir türlü iyiye çıkmıyordu. Onlarla beraber çalışmanın zorluğunu göstermek için kumandanlar, onlar hakkında türlü tezvir ve iftiralar yayıyorlardı. Buna rağmen, Orta Asya ve Kazakistan'da yaşayan tek göçmen, canından bezerek gaddar kumandanlardan birini öldürmedi. Ama onlar öldürülmeyi çoktan hak etmişlerdi. Doğrusu sürgünler büyük sabır göstermişlerdi.

[1] Lanetlenmiş.

Tehcirden bu yana geçen on yıl zarfında, açlık ve sefalet içinde yok olanlardan geride kalan çocuklar, büyüyüp yetişkin hale geldiler. Bunlar, oraların yerlilerinin çocuklarına nasıl davranılıyorsa, kendilerine de öyle davranılmasını istiyorlardı, ama bu olmuyordu. Ayrıcalıklı muamele onların kalblerinde derin yaralar açıyordu. Yapılan imtihanları kazansalar bile, enstitüye numune kabilinden bir tek öğrenci alırlar, diğerlerine "kazanamamış" işlemi yaparlardı. Bu genç nesil de dertli nesil oldu. Sürgünün gerçek sebebini, büyükler gibi bunlar da anlıyamıyordu. Aslında onu unutmuşlardı bile. Tek unutamadıkları açlık ve sefalet içinde geçen çocukluk yıllarıydı.

Burada yetişen nesil, haksızlığa dayanamıyarak, zaman zaman isyan ediyordu. Öz aile ocağının ne olduğundan onların pek haberleri yoktu. Büyüklerin, doğdukları aile ocağına hasret olmaları, onlar için önem taşımıyordu. Burada, Orta Asya topraklarında onları yabancı görüyorlardı. Kendi öz toprakları ise yoktu. Olgun yaşa gelen insanlar, içinde bulundukları hayata, gençlerin de uymalarını istiyorlardı, bundan başka çıkar yol da yoktu onlar için. Yegâne hürriyetleri, durmadan çalışmaktı...

Karaçaylı hiç bir zaman işten geri durmamıştır. Burada açlık ve sefalet gördüğü için, kendisini tamamen işe vermiştir. Bu yüzdendir ki bizimkileri işte çok beğeniyorlardı.

Gokka bir şey ararken, valizinde büyük görümcesi Davta'nın mektuplarından birini buldu. Mektup 1949 yılında yazılmıştı. Gokka onu yeniden okudu. Gokka'nın adresini Davta'ya, onların yaşadığı avuldan Georgiyevskiy'e gelen bir Kazak söylemişti. "Sağ olasıca adam, göçmenlerden bir doktor beni tedavi etti" deyince, sorgulayarak, o doktorun sen olduğunu anladım. Tsetkin ile ben bir Kırgız avuluna inerek, sürgünlerin çektiği bütün acıları çektik. Bir yıl sonra, bizden çok uzakta olmayan bir köyde annemi bulmuştum. Uğraşa uğraşa onu yanıma almıştım. Ama zavallı anacığım çok yaşamadı. Hatırında mı, 1937 yılında Cemal'i -Davta'nın eşi- "halk düşmanı" diye tutuklamışlardı. Her nasılsa onu öldürmemişler. Savaş çıkınca, bir işçi taburuna gönder-

mişler. Cemal orada ölmüş. Tsetkin -kızlarına Klara Tsetkin'in adını vermişlerdi- ortaokulu bitirerek, Tanrı'ya şükür sağlık lisesine girdi, orada okuyor. Nasıl oldu bilinmez, okumasına müsaade ettiler." -diye yazıyordu.

Bir başka mektubunda Davta, "evlendiği için" Gokka'yı kınamadığını yazıyordu. Durumu anlayışla karşıladığı için Gokka ona şükran hisleriyle doluydu. Savaş çıkana kadar Davlat vilayet mahkemesi yargıcı olarak görev yapmıştı. Burada ise pamuk tarlasında çalıştığını yazıyordu. "Kendi mesleğimde bundan sonra hiç çalışacağımı sanmıyorum" diye, ümitsizliğini de bildirmişti.

Mektubunda Aslan'ın diğer kız kardeşleri hakkında da bilgi veriyordu: Ayşat ile kocası ölmüşler, onların büyük kızları zengin bir Özbek ile evlenerek kardeşlerini de yanına almış ve onları sefil olmaktan kurtarmış. Diğer iki kızı da sonradan Özbeklerle evlenmişler. Aslan'ın öbür kızkardeşi Marziy ölmüş, kocasından da, 1937'de tutuklandığından beri hiç bir haber çıkmamıştı..

Davta'nın uzun mektubunun sayfaları, Aslan için gözyaşı döküyordu. Gokka ile Davlat mektuplaşmaya devam ettiler.

1956 yılında Artur'un bir gözü hastalandı ve gözüne ak düştü. Gokka çok telaşlandı, çocuğun gözü kör olacak, diye. Zaman geçirmeden göz doktoruna göstermesi gerekiyordu. İlçenin göz doktoru da o esnada izinde bulunuyordu. Hemen Frunze'ye götürmesi gerekiyordu, ama nasıl? Gokka'nın oraya gitme hürriyeti yoktu. Üzüntüden şaşkına dönen Gokka, her şeyi göze alarak, oğlunu Frunze'ye götürmeye karar verdi. Ne yaparlarsa yapsınlar, oturup bekleyecek hali yoktu. Başhekimden, "evde işim var" diye bir gün izin aldı. Doğruyu söyleseydi, sonradan ucu başhekime de dokunacaktı.

Gokka otobüsle Frunze'ye gitti. Polise rastlamaktan korkarak, dispanserin yerini sordu. İşi uzun sürmedi. Göz doktoru çocuğu muayene ederek, gözüne ilaç da damlatarak baktıktan sonra, "iyi olacak, aklaşma da dağılacak" dediğinde, aşırı sevinçten Gokka'nın azaları tutmıyarak, bir süre

kıpırdayamadan yerinde oturdu. Doktor reçete yazıp uzattığında Gokka henüz oturuyordu. Buna rağmen kendini toparlamaya çalıştı. Eczane uzakta değilmiş, ilacı da aldı. Sevinç içinde oğulcuğunun elinden tutarak otobüs garajına gitti. Altı yaşındaki çocuk hızlı yürüyemediği için zaman zaman onu kucağına da alıyordu.

Garaja geldiler, Gokka bileti aldı, sonra da otobüsün kalkış saatini beklemek için gözden uzak bir yere oturdu. Sahan içinde, dolaşarak çörek satan bir kızdan çörek alıp Artur'un eline verdi. Güneş batmak üzereydi. Gokka heyecanla otobüsün gelmesini bekliyordu. Bir ara Gokka önünde pırıl pırıl parlayan iki iskarpini görerek kafasını kaldırınca, bir polisin dikilip durduğunu farketti. Kapana sıkıştığını anlıyarak, Gokka hemen oğlunu kucağına aldı.

Kalk ayağa ve benimle gel! -diye, polis umursamaz bir eda ile sertleşince, Gokka'nın azalarındaki son güç de tükendi. Çocuğunu sanki biri çekip elinden alacakmış gibi korkarak, onu bağrına bastırdı. Dökme demir gibi ağırlaşan ayaklarının sürükliyerek, polisin önüne düştü. Fazla gitmedeler. Orada garajda bulunan karakola girdiler. Polis Gokka'yı bir Kırgız teğmene teslim etti.

- Özel göçmen misin?
- Evet.
- Garajda ne işin var?

Gokka durumu baştan sona kadar anlattı.

Teğmen, kendisini merakla izleyen çocuğa ve Gokka'ya göz kırpmadan bakıyordu. Bakışlarından bir anlam çıkarmak mümkün değildi.

- Kâğıtların? -diye elini uzattı.

- Bizim kâğıtlarımızın olmadığını herhalde biliyorsunuzdur.

- Ne olursa olsun, bir şeyin yok mu? -diye sertleşti.

Gokka el çantasında sakladığı kâğıdını uzattı. Orada, tabib yüzbaşı Gokka'nın Botaş askeri hastanesinde yaralarını tedavi ettirdikten sonra, on gün istirahatli kılındığı yazılıydı, yıl 1943.

Teğmen kâğıdı okurken, Gokka ondan gözünü ayır-

mayarak, "kâğıt bir işe yarasaydı bari" diye çırpınıyordu. Ama teğmenin suratı taş gibiydi. Ne yazık ki göçmenlerin dünki hayatları yok olmuştu. Teğmen az sonra:

- Bulunduğunuz yerden beş kilometreden fazla uzaklaşmamak zorunda olduğunuzu bilmiyor musun, hayret doğrusu? -dedi.

- Biliyorum, ama çocuğum kör olacak, diye korktum, ben anneyim.. ana kalbi..., -diyerek, gözyaşları boğazına tıkandı.

- Çocuk! Ana! Ya buyruk?! Buyruk sana oyun mu? -diye azarlıyarak, yanında dikilip duran polise:

- Götür! -diye emir verdi.

Her tarafını örümcek ağı sarmış, döşemesi izmarit dolu bir hücreye Gokka'yı da, oğlunu da kapatarak üzerlerinden kilit vurdular. Altı tahtadan bir somya vardı hücrede. Küçük penceresinin camı pislikten görünmüyordu. Kalbine acılar çökerek, Gokka hücrenin ortasında taş kesilip kaldı. Artur de korkarak annesinin bacaklarına sarılmıştı, ama bütün gün ayakta olmanın verdiği yorgunluk yüzünden tahta somyanın üzerinde uyuyakaldı. Gokka'nın ise gözüne uyku girmedi. Oturduğu yerde, derin düşüncelere dalarak sabaha çıktı: Sonuçta, katorgaya sürüleceği muhakkaktı, ama çocuğa ne yapmalıydı? Onun günahı neydi? "Çocuğum kör olmasın" diye, kendini suya atmıştı; keşki kör olsaydı, hiç olmazsa hayatına bir şey olmazdı. Ya şimdi?..

Yine aynı polis, sabah olunca kapıyı açtı, zaruri ihtiyaçları var mı, diye. Sonra da bir bayat ekmek parçası verdi.

- Bizim için ne karar verildi? -diye sordu, Gokka ona.

- Kendi kumandanına, sonra da katorgaya.

Niçin tuttular bilinmez, burada üç gün tuttular. Bu duruma Gokka ne kadar kafa yorduysa da bir izah tarzı bulamadı. Dördüncü günü mahut polis kapıyı açarak:

- Çıkın! -dedi.

Üç gündür ayağa kalkmadan yatıp duran çocuğu güçlükle kaldırarak Gokka dışarı çıktı ve orada beklemekte olan polis arabasına bindiler. Muhafız polis şöförün yanına

oturunca, araba bilinmeyen bir istikamete doğru hareket etti.

Gokka'nın kalbine "her halde Georgievskiy'e götürüyorlar" -diye geldi: "belki katorgaya gönderecekler, neyseki Artur'un ilacı var" -diyerek, Gokka kendi kendine söylendi. "Ben de kamplarda kaybolanlara katılırdım, ama çocuğa ne yapayım şimdi, onun kabahati neydi?" Çocuk ise hiç bir şeyden habersiz, arabanın demir parmaklıklarını hayretle süzerek annesine ilgi çekici sorular soruyordu.

Araba durdu. Gokka kol saatine baktı: Yol kırk dakika sürmüştü. İnmesini emrettiler. Georgievskiy ilçe NKVD'sinin bahçesindeydiler. Frunze'den refakette gelen polisle Gokka'yı nöbetçi memurun odasına aldılar. Polis ilgili memura bir kâğıt uzattı, o da imzalayıp geri verdi. Böylece Gokka'yı teslim ettiler. Polis çıkınca, nöbetçi memur Gokka'ya dönerek:

- Dün bize talimat gelmeseydi, çalışma kampında çürüyecektin. Git, şimdi nereye gideceksen! -diyerek bahsettiği talimatın gelişinden memnun olmadığını ihsas ettirdi.

Gokka onun "sen" diye hitabettiğini de farketmedi, ancak kulaklarına inanamıyarak bir süre dikildi, sonra da çocuğun elinden sıkıca tutarak oradan uzaklaştı. Bu uğursuz yerden bir an önce çıkmaya gayret etti.

Eve gelince hemen ateş yakıp su ısıttı ve çocuğu yıkayarak karnını doyurdu ve yatağa yatırdı. Çocuk yatar yatmaz uyudu. NKVD'ye gelen talimat Gokka'nın kafasını kurcalıyordu. Üstüne başına çeki düzen vererek kapıyı kilitleyip hastaneye gitti. Başhekime her şeyi olduğu gibi anlatınca, o:

- Seni kıvrandıran sebebin "ana kalbi" olduğunu biliyorum. Evladımız için toprağa bile girebiliriz. Sizin olmadığınız günlerde ameliyatı gereken hasta çıksaydı, ne yapardık, bilmem? Ama sizin şansınızdan, böyle bir hasta çıkmadı. Aslında çıkmazdı da, zira poliklinik yapılmadı. Sizlerin hakkınızdaki talimata gelince: Benim anladığıma göre, Stalin'in icraatlarının "haksız olduğu" hakkında alınan kararla ilgili olsa gerek, -dedi.

Gokka bir şey anlıyamamış gibi:

- Söylediğinizden bir şey anlıyamadım. Stalin'in icraatlarının haksız olduğu da ne demek oluyor?

- Olup da ne olacak, çok haksız işler yapmış diyorlar: Zorunlu kollektifleştirme sırasında, yani otuzlu yılların başlarında milyonlarca köylüyü imha etmesi, 1937 yılında SB halklarının önde gelen elit tabakasını yok etmesi, keza sizin gibi bir çok halkı topyekün ve zorla tehcir etmesi. Biz ona boşu boşuna boyun eğip durmuşuz, meğer.

- Onun hakkında bu suçlamalar nasıl yapılabiliyor? O bizim önderimizdi! -diyerek, Gokka ağlamaklı oldu.

- Önderimiz olmasına önderimizdi, ama şu anda partinin Moskova'da sürdürülmekte olan yirminci kongresinde delegelere hitaben Khrutşev, onun bütün haksız işlerini ortaya sermiş. Nasıl da cesur insanmış, şu Khrutşev denilen adam, değil mi? Stalin o kadar çok övüldü ki Lenin neredeyse unutulmuştu.

- Ben henüz bir şey anlamış değilim İvan İvanoviç, -dedi Gokka. Bize Stalin için canımızı feda etmeyi öğrettiler. Ben çocuğumla birlikte NKVD'nin özel sürgünlere uyguladığı işkencelerden birini çekerek hemen çıktım. Ama Stalin'e yine alışkın gözlerle bakıyorum, her halde. Bu türlü çelişkili düşünceleri ben şimdiye kadar anlamış değilim.

- Ben, Gokka Majayevna, yaşça sizden büyüğüm, daha çok tecrübem var. Çeşitli bahanelerle, sovyet vatandaşlarının yokedilip durulması tam kırk yıl oldu. Bu demektir ki, yönetim adaletle, hakkaniyetle iş yapmamıştır. Sizinle açık konuşuyorum: Stalin'i kendimize ilah yapıp durduk, bu zihniyetten kurtulmak için daha çok zamana ihtiyacımız var. Kanaatime göre, sizin hakkınızda da, uygulanmakta olan haksız işlemlerin durdurulması talimatlandırılmış olabilir: Yukarıdan gelen talimatın içeriğinin bununla ilgili olması ihtimali, akla en yatkın olanıdır. Yaşarsak göreceğiz, haydi işimize dönelim, -diye, ayağa kalktı.

Gokka da doğruldu. Ne yapacağını bilemeden, Frunze'de KPZ'de oturup gelen sanki o değil de bir başkasıymış gibi, aynı şekilde Stalin'in suçlanması da bir rüyaymış gibi

acayip bir ruh haline girmişti. Gidip Artur'u yoklayıp geldi, gündüz olmasına rağmen hâlâ uyuyordu. Hastaların müşahede kâğıtlarını yazmaya oturdu. Çevresindekiler hep yirminci kongre hakkında fikir yürütüyorlardı. Gazeteleri hışırdatıyorlar, radyoyu dinliyorlar, keza tartışıyorlardı. Bazıları "pisliği meydana çıkardı", diye, Khrutşev'i suçlayarak: "O kadar cesur idiyse, Stalin sağ iken niçin ağzını yumup duruyordu?" "Stalin olmasaydı, Hitler bizi yenecekti", diyenler de vardı. İvan İvanoviç gibi hayatın meşakkatini çekenler de, yapılan haksızlıkları çekinmeden söylüyorlardı. Aslında alışık oldukları şekilde, bir birlerinden çekinerek, şübhelenerek konuşuyorlardı. Ama konuşmadan da duramıyorlardı.

Gokka'ya göçtüler:

- İşte yanıbaşımızda canlı misali, -dedi, İvan İvanoviç, Gokka'yı göstererek; bizim meslektaşımız Gokka Majayevna, bunca yıldan beri hiç bir hürriyeti olmadan, niçin azap içinde yaşıyor? Katorgaya sürülmekten bile son anda kurtuldu. Savaşa gönüllü katılarak hizmet etmiştir, ama onu da tutup sürünmüşlerdir. Ailesinden kimsesi kalmadığı gibi, öz halkının da yarısı hayatını yitirmiştir. Kalan yarısı da darmadağın edilmiştir.

- Niçindir bilmiyorum, konuşmaya çok heveslisiniz İvan İvanoviç, -diyerek, parti teşkilatı sekreteri, sözüne gizli bir tehdit görüntüsü verdi.

- Konuşma hürriyeti olduğu için konuşuyorum! -diye İvan İvanoviç sertleşti.

- Dikkatli konuşmak hiç bir zaman kötü sonuç vermemiştir.

- Hayatımız birbirimizden korkarak, birbirimizden çekinerek geçti...

- Khrutşev sağolsun, halka her şeyi anlatmak gerekirdi, bu durumdan ben şahsen çok memnunum, -dedi, hemşirelerden biri.

Yıllarca ağızlarını açma imkânı bulamayan insanlar, şimdi akıllarına geldiği gibi konuşuyorlardı; konuşmadan sadece yazıp duran, Gokka idi. O, henüz rüyada gibiydi.

- Stalin... Stalin'e biz nasıl da inanırdık... Hiç şüphesiz, Khrutşev herhangi bir sebepten dolayı ona diş bileyip duruyordu, -dedi, birisi.

- Khrutşev diş biliyordu, diyelim; ya delegeler? Kaç delege katıldı kongreye biliyor musun?

- Hangi delegeler?! Delegelerin karar verdiği ne zaman görülmüştür? Onlar sadece "el kaldırmak için" toplanıyorlar!

- Tss...

Konuşulanlara Gokka kulak kabartıyordu, lakin, kendi kalbinde olan şeyleri, hiç bir şekilde sözle ifade edecek durumda değildi. Stalin onun halkına felaket getirse de, bütün dünya proleterlerinin önderiydi. Peki, onu bu şekilde zemmętmek, nasıl oldu da mümkün oldu? Gokka'nın nesline Stalin, Lenin'i unutturmuştu. Lenin onlar için Stalin demekti. Sözün kısası, şu anda Gokka kendi kendini idrak edemiyordu. Sürgün edilen halkların durumlarının iyileştirileceğine de inanmıyordu. Halkın çektiği acılar, onu ümitsizliğe düşürmüş ve hiç bir şeye inanmayacak duruma getirmişti. Halkın şu andaki derdi geçim kaygusuydu. Öz yurduna duyduğu hasret halkın ruhunu kemirip bitirmişti. Bugün ise canını dişine takarak bir dilim ekmeğin peşinden koşuyordu. O feci açlık günlerinin geri gelmemesi için ekmek... Sadece ekmek...

Son yıllarda bazı gençler enstitülere girmeye başladılar. İki cumhuriyette iki Karaçay kadınına "sosyalist emeğin kahramanı" nişanı verildi. Daha başka madalya ve nişanlar alanlar da vardı. Henüz çalışmaktan başka hürriyetleri yoktu, tabiatıyla o da devlete.

Bütün bunlara rağmen, partinin yirminci kongresinden sonra, sürgünlerin günlük yaşamları biraz iyileşti. Orta Asya ve Kazakistan'da hısım akrabaların birbirlerini ziyaret etmelerine izin verildi.

*

Gokka Artur'u da alarak Trudovik'e gitti. Aşırı sevinçten Halimat gözyaşlarını tutamadı. Göçmenlerin ağzın-

da bir tek söz vardı: Kafkas'a geri dönmek. "Artık serbest bırakacaklardır", diye, bu konu konuşuluyordu. Verimli Trudovik kolhozunda Karaçaylılar iyi çalışarak durumlarını oldukça düzeltmişlerdi. Bunun dışında bazılarının oğulları, kızları başka halklardan olanlarla evlenerek, bir bakıma temelli yerleşme durumuna girdikleri için, geri dönüş mümkün olsa bile, böyle ailelerde problemler çıkacağı aşikârdı. Henüz belli bir şey olmamasına rağmen, bu ümit, insanları erkenden telaşa düşürmüştü.

Geceyi Gokka ile Halimat uyumadan geçirdiler. Onların konuşmadığı konu kalmadı. Gokka buradaki polikliniğe gelirse daha iyi olacağı kanaatine de vardılar.

Sabahleyin Halimat, iş yerinden izin alarak Gokka ile birlikte mezarlığa gitti. Koca alan, üzeri otlarla örtülü mezarlarla dolmuştu. Otu, dikeni temizlenmiş bakımlı mezar yok denecek kadar azdı. Mezarların büyük kısmı bakımsızlıktan yerle bir olmuştu, zira sahipleri yoktu.

Habiybat'ın mezarını arayarak Gokka ile Halimat dönüp durdular. Aslında Gokka orasını biliyordu, ama şu anda bütün mezarlar birbirlerine benzeyivermişlerdi: Başlarında ne taş, ne de tahta vardı, her tarafı ot sarmıştı. Keza mezarlar, tarla farelerine yuva olmuşlardı. Gokka annesinin mezarına ismi yazılı bir tahta parçası dikmişti. Herhalde mezarlıkta otlayan hayvanını sürmeye gelen biri, gözüne ilişen tahta parçasını alıp götürmüştü. İçi yanarak çok dolaştı Gokka, ama ne yaptıysa da "budur" diye, kesin tanım yapamadı. Üzerine otlar yapışarak mezarlıktan ayrılırken yanında dikilip duran Halimat'a:

- Hatırlasana bir, bunların hepsi açlık ve salgından ölenlerin mezarlarıdır. Bu son yıllara kadar normal vadesiyle ölen hiç olmamıştır. Bütün Orta Asya'da bu türlü mezarların ucu bucağı yoktur, -dedi.

Halimat olduğu yerde sık sık gözlerini siliyordu. Trudovik'te Halimatlardan başka, geldikleri gibi, kurban vermeden kalan aile yoktu.

Gokka mezarlığın karşı tarafından girip gelmekte olan iki ineği görerek, onları kovalamak isteyince, Halimat:

- Tutamazsın, bu taraftan kovarsan, öbür taraftan yine girerler. Koruma duvarı yok, hayvan ot olan yere girmeyip de nereye girecek? Bu kahrolası yerde koruma duvarı yapmak için ne taş var, ne de ağaç. Mezarlığın tamamını ihata edecek bir duvar, kim bilir kaç paraya malolacaktır. Bizlerde ise şimdiye kadar bu imkân yoktu, ancak yeni yeni bir şeyler edinmeye başladık.

- Annemin mezarını ben.. ben kaybediverdim, -diye, Gokka başını Halimat'ın göğsüne dayayarak hıçkıra hıçkıra ağladı.

Halimat ne yapacağını, ne söyleyeceğini şaşırarak:

- İnsanlarımız artık kendilerine geldiler, koruma duvarı da yapabilirler, -diye konuşsa da, böylesine uzun ve sağlam bir duvarı gerçekleştirecek maddi güçlerinin henüz olmadığını da biliyordu.

Güneş kızdırdıkça kızdırıyordu. Onlar köye döndüklerinde Artur Halimat'ın annesi Biyba ile oynayıp duruyordu.

Gokka tötka Maria'yı da ziyaret etti.

- Artık sizi geri göndereceklerdir, -dedi tötka Maria; görüyor musun o it Stalin ne biçim cinayetler işleyip durmuş?! "Halkın atası" diye, biz ona baş eğip durmuştuk, oysa. Orada da bir ölsün, mel'un herif! Vasia ile ben kolhoza katılmak istemediğimiz için, nice acılar çektirdi bize Stalin! -diye, tötka Maria kendini tutamıyarak konuşurken, Gokka onun sözlerini bütün azaları titreyerek dinledi. Gokka'nın kuşağı gibi hiç bir kuşağı şartlandırmamışlardı: Baban da, anan da, dinin de, imanın da, bütün hayatın da Stalin; gerisi boş, diye yetiştirmişlerdi onları. O zamanki genç kuşak, "gerçekten böyle" diye içtenlikle inanmıştı, daha doğrusu inandırılmıştı. Şimdi de görüyorsunuz, madalyonun öbür yüzünü! Hemencecik nasıl değişiversin Gokka?!

Gokka yeni yapılan hastaneye de gitti. Orası sadece on yataklı minik bir hastaneydi. Polikliniğinde de üç hekim çalışıyordu. Vasiliy Andreyeviç'in bir yıl önce vefat ettiğini öğrenerek üzüldü. Başhekim olarak çalışan genç doktor, Al-

ma-Ata Tıp Enstitüsü'nü yeni bitirmiş. Gokka burada çalışma arzusunu söyleyince, bir boş kadro var, ancak..dedi.

- Bundan sonrasını söylemenize gerek yok, anladım, -diyerek vedalaşıp çıktı Gokka. Tabiatıyla, işe önce kendilerinden olanları alıyorlardı, çaresiz kalınca da göçmenleri.

Dinlenme gününde Gokka bazı göçmen ailelerini ziyaret etti. Hapalardan bir ailenin düğününe de katıldı. Düğünü görmeyen, keşki Gokka olsaydı. Buna kimse Karaçay düğünü diyemezdi, karma karışık bir şeydi. Orada yiyecek, içecek ve balamutka'dan başka bir şey göremedi: Ne şarkı, ne mızıka, ne oyun, ne de yarışma. Aslında Gokka boşuna üzülüyordu: Karaçay halkı, kendi âdetlerini bırakarak başka halkların âdetlerini almıştı artık.

Pazartesi günü işe başlayacağı için Gokka yola hazırlandı. Halimat da, Raziyat da onu uğurlamaya çıktılar. Otobüsün kalktığı yere kadar gittiler ve dünden arta kalan sözlerine burada devam ettiler. Söze Halimat başladı:

- Nasıl da samimiyetle inanmıştık Stalin'e. Bizim halkımızı ezerek mahvettiği halde, hâlâ ona inanarak ağzımızı açıp durduk. Benim şu andaki kazancım nedir dersen, tıpkı o inancım kadar güçlü bir inançla Stalin'i reddediyorum, onun adını bile duymaya tahammül edemiyorum. Benim kalbimde bir şey bırakmıyarak kuruttu, mel'un. Her şeyi bir kenara bırakın, "sürgünler fena insanlardır" sözüne bile inandırmaya başladılar. Bizi, kafamızla düşünme imkânı vermeden yetiştirdiler. Bu durumda ona inanmayıp da ne yapacaktık?

Gokka Halimat'a kulak vererek kendi iç düşüncelerine dalmıştı: Doğru söylüyor, "göçmenler insanların en kötüleridir" sözüne, biz kendimiz bile inanmaya başladık. İş bu raddeye gelmişken, ben hâlâ Stalin'e karşı değişmeden duruyorum! "Ah! Deli ah!" -diye, kendi kendine öfkelendi. O anda "Vatanın Sabahı" adı verilen Stalin Portresi gözüne göründü, hemen eve dönerek onu parça parça etmeye acele etti. Halimat'a da:

- İşte görüyorsun, hâlâ Stalin'i aklıyarak, bütün suçu Beria'ya yüklüyorlar, -dedi.

- Onların ikisi de aynı pislik. Hangisinin eğri, hangisinin doğru olduğundan artık bize ne fayda, ne de zarar var. Bize yapabileceklerini zaten yaptılar. Halkımızın çehresinde "millet" görüntüsü kalmadı. Dili, tarihi, kültürü mahvoldu. Ben artık hiç bir şeyi umursamayan bir hal içindeyim, -dedi Raziyat, eskiden coğrafya öğretmeni olan, şimdi de pancar tarlasında çalışan Raziyat.

Kızkardeşinin sözünü anlamamış gibi Halimat:

- Doğrusu, bu kongreden sonra da bizler, buralarda böyle sahipsiz kalacak mıyız? -dedi.

- Benim aklıma ne geliyor, biliyor musun? -dedi Gokka, toprakta tünel gibi bir şey kazarak oynayan Artur'a gözünün kenarıyla bakarak. Sürgünde yaşayanlar milli benliklerini kaybedip gidiyorlar. Mesela, şimdi bize geri dönmemiz için izin verilse, yani yurdumuza geri gönderseler, halkı halk yapan dil, tarih, kültür, gibi değerlerin yerine oturtulması için uzun zaman mücadele etmemiz gerekecek. Bu düşünce beni harabediyor.

- Bunun dışında ya yürek yaralarımız? Bizler, bu felaketin acılarını çekenler, yaralarımız kapanmadan sürünüp duruyoruz. Geri döndürseler bile bu yaralar kapanmıyacak, -dedi Halimat.

Raziyat lafı başka tarafa çevirdi:

- Hayır, Stalin öleli beri ne kadar şikâyet etsek de, bize biraz yumuşamış bulunuyorlar. Onu bırakın, Sukmanov bile selamımızı almaya başladı, -dedi.

Artur oynarken, beyaz bahriyeli elbisesini iyice toprağa bulamıştı. Yol kenarında büyüyen yabani otun yemişini ağzına koyarken, Gokka görerek elinden aldı. Otobüs geldiğinde güneş batmak üzereydi. Makina mezarlığın yanından geçerken Gokka'nın gözyaşları Kuban Irmağı gibi akmaya başladı: Annesinin mezarını kaybetmişti. Bundan sonra ne kadar yaşarsa yaşasın, bu suçunu affetmiyecek ve unutmıyacaktı. "Niçin erişti bize bu musibet?!" -diye haykırmak istedi.

Gokka oğluyla eve geldiğinde, akşam iyice çökmüştü. Gaz lambasını yakınca, Stalin'in resmi gözüne ilişti. O, çev-

resini sabah aydınlığında tarassut ediyordu, bir kolunda da pelerini vardı. Uzakta yeni yeşermiş ağaçlar görünüyordu. Önderin resimleri içinde Gokka en çok bunu beğenirdi. Sürülürken de, o acı gece bu resmi sarıp sarmalayıp almıştı. Bugün şu anda resmi parçalamak geldi içinden; ama o mahut dürtü "yapma öyle" diye, onu engelledi.

Gokka gaz ocağında su ısıtarak Artur'u yıkadı, o bir şey yemeden yattı. Evin içinde nefes alıp vermeye hava kâfi gelmiyordu. Gokka kapı kanadını ardına kadar gerdirince, dışardan yüzüne sıcaklık vurdu. O kaderine terkedilmiş, tarla farelerine ve yılanlara yuva olmuş mezarlar Gokka'nın aklından bir türlü çıkmıyordu. O mezarlar sahipsiz mezarlardı, yok olup giden ailelerin mezarları. Gokka gibi tek bir ferdi kalanlar varsa da onlarda da hayır kalmamıştır. Yine aynı soru aklına geldi: "İki kez niçin, kimin için öldüler, orada yatan çocuklar, yaşlılar ve kadınlar?! Onların oğulları, babaları, kocaları cephelerde kimin için, ne için öldüler? Trudovikteki Karaçaylılar arasında bir tek polisay ailesi vardı, o da münkariz oldu. O kadar zor muydu haklıyı haksızdan ayırmak? İşgalcilerle işbirliği yapanların sayısı yüzde bir bile değildi. Diğer masum insanlara bu kahredici felaket niçin münasip görüldü? Bu sual Gokka'nın kafasından gitmiyeli onüç yıl oluyordu. "Stalin'in bize yapılanlardan haberi yok" demek, ne kadar da boş bir ümitmiş. Bütün dünya proleterlerinin önderinin nasıl bir insan olduğunu gördük!

Stalin ile Beria halkı kırıp geçirirken, onlarla birlikte çalışanlar neredeydiler? 1937 yılında ülkenin aydınlarına karşı girişilen katliamın da Stalin'in emriyle yapıldığı anlaşıldı.

Bir çok çapraşık soru, Gokka'nın kafasına şimdi hücum ediyordu. Aslan yine aklına geldi. Canını, kanını esirgemeden, kendini Sovyet Rejimini güçlendirmeye ve korumaya adayan bu insan, yabancı topraklarda ve yabancı bir evde niçin ölüp gitti? Onun yazdıklarında Gokka, çok acı şeylerle birlikte, geleceğe olan inancını da okuyordu. Kimbilir, Khrutşev'in eliyle hak ve adalet ortaya çıkıyor olmasın? "Haksızlık, hakkın ve hukukun hüküm sürdüğü yerde

barınamaz. Geç-erken de olsa haksızlık defolup gidecektir," -dedi, kendi kendine. Kafası allak bullak olmuştu. Hemen yattığı yerden kalkarak Stalin'in resmini duvardan indirdi ve param parça ederek sobaya attı, sonra da kibritle tutuşturdu. Ateş onu derhal yuttu. Sobanın içi uçuşan küllerle dolunca, Gokka'nın içine o mahut korku yine girdi. Ne yaptığının farkında olmadan, gidip pencereyi kapattı ve perdesini çekti. Duvar saatinin monoton tik-takları Gokka'nın kalbine dokunuyordu. "Hakkın teslim edildiği yerde haksızlık barınamaz" düşüncesi, Gokka'nın aklına yine geldi. Peki öyleyse, "haksızlığın hüküm sürdüğü yerde yaşamıyan hak nerde?" -diye sordu, Gokka kendi kendine. Bütün Sovyet Rejimi yıllarında kanunsuz işler yapılıp durmuşsa, anlaşılıyor ki haksızlık hüküm sürmüştür. Bu durumda, Gokka'nın neslinin mutluluk içinde geçirdiğini sandığı yıllar ne anlama geliyordu: Beş yıllık planlar, stahanovcular, okuma ve ilim seferberlikleri yeni üretim kampanyaları, maden ocaklarını işletmeler? Genç nesillerin haberi olmadan, bir yandan da kanunsuz işler yapılıp durmuş. "Düşünmezsem daha iyi" -diye Gokka uyumaya çalıştı.

Sabahleyin erken kalkarak, el-yüz yıkadıktan sonra yemek hazırlamaya koyuldu. Tereyağı olmadığı için, ayçiçeği yağıyla omlet yaptı. Artur'u da, yuvaya geç kalmayacak şekilde uyandırdı.

Gece iyi uyumasa da bugün oldukça diri görünüyordu: Ameliyat günlerinde hep öyle olurdu. Bütün fizik gücünü ve dikkatini işine toplar ve aklına başka şey getirmezdi. Bugün de öyleydi, eline ne yapıyorsa, kalbi de onu yapıyordu.

Nerden aklına geldi bilinmez, Torjok şehrinde Karaçaylı hemşire Ayşat ile karşılaşmasını hatırladı. O, yaralanarak Gokka'nın eline düşmüştü. Acaba şimdi sağ mıydı? -diye düşündü. Artur'la el ele evden çıkıp gittiler.

Bugün bir kadının rahmini ameliyat edecekti. Ellerini dezenfektanla yıkadıktan sonra, yüzüne maske geçirdiler. Ameliyata istekle girdi. Cerrahi ustalık, Gokka'nın fıtratında vardı. Onun ameliyat ettiği hastalardan hiç birinde

komplikasyon çıkmamıştır. Göçmenler arasında kendi mesleklerinde çalışanlar, özellikle ilk yıllardı pek enderdi. Bu bakımdan Gokka talihli sayılırdı.

Ameliyattan yorgun çıktı. Hemşire mutfaktan alüminyum çaydanlıkla çay getirerek ameliyattan çıkanlara ikram etti. Yeşil çayı pek sevmese de bugün hoşlanarak içti. Çay yorgunluğunu alınca, Gokka'nın uykusu geldi. Masada duran ellerine alnını dayayarak uyumak üzee iken, yaşlı bir erkek sesi -dahiliye uzmanının sesiydi bu- kulağına geldi:

- Khrutşev her şeyi kurcalamakla iyi mi etti, acaba? Stalin'in demir yumruğuna alışan halk, Khrutşev'in bahsettiği demokratik hayatı yaşayabilecek mi? -dedi.

Gokka'nın uykusu kaçtı. Yirminci kongreden beri, dinlenme odasında Khrutşev'in izlediği politika ile Stalin kültü hakkında konuşmak âdet olmuştu.

- Yumuşayan rejimde yaşayamıyacağımızı mı zannediyorsunuz? -dedi birisi.

- Evet, öyle zannediyorum, niçin derseniz: Otuzlu yıllardan başlayarak insanlar bir birlerinden çekinerek, şüphelenerek yaşıyorlar; onların üzerinde demir yumruk kendini daima hissettirmiştir. Mesela, şu anda ben endişelenerek konuşuyorum, -dedi.

- Artık durumun değişmesi lazım, keşki Khrutşev'e engel olmasalardı. Göçmenlerin hayatları da değişebilirdi. -dedi, konuşmakta olan doktor, Gokka'yı telmih ederek.

- Göçmenler geri dönme izni için, Khrutşev'le görüşecek delegelerini seçmeye hazırlanıyorlar, -dedi Gokka, Trudovik'te duyduğu haberi hatırlıyarak.

- Geri dönecek insanınız kalmamış gibi bir şey, Gokka Majayevna -dedi, cerrahide çalışan bir hemşire; ben annemi ziyaret için sık sık kendi köyüme giderim. Orada ne kadar da çok insan ölmüş ve yokolmuş, anlatmaya insanın gücü yetmez.

- Öyle olmasına öyle, ama kalan parçamız, öleceksek de doğduğumuz topraklarda ölmek istiyoruz, -diye, Gokka ayağa kalkarak, demin ameliyat ettiği hastayı görmeye gitti.

*

Karaçay Halkı adına delegeler heyeti oluşturularak Moskova'ya gönderildi. 1956 yılı temmuzunun dördüncü günü Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Nikita Sergeyeviç Khrutşev, delegeleri kabul ederek görüştü. Görüşme sırasında karşılıklı söylenenleri, delegelerden Gacaoğlu Macir not edip yazıya geçirmişti.

Delegeler girdiğinde Khrutşev büyük toplantı masasının yanında oturmaktaydı. Onlar girince ayağa kalkarak karşılamış ve ellerini sıkarak, içtenlikle hatırlarını sormuştur. "Oturunuz" diye yer göstermesi üzerine, sıkılıp, çekinip duran delegeler, Khrutşev'in bu mütevazi davranışı karşısında kendilerine çeki düzen verme fırsatını bulmuşlardı. Böyle samimi bir buluşmadan dolayı duyduğu memnuniyeti ifade ederek, Khrutşev söze şöyle başlamıştı:

- Mektubunuzu okudum, halkınızın hassasiyetini anlıyorum; ancak bu zor bir iştir. Adamlar her şeyi karma karışık etmişler! -Stalin'i kastediyor-. Şimdi her şeyi yerli yerine koymak gerekiyor. Beria Kafkas Cephesi'ne gidip geldiğinde, "Kafkas Halkları kendilerini düşmana satmışlardır", diye, Stalin'e öyle rapor veriyor. Stalin de tuttu onları topyekün sürgün etti. Onu bırakın düşman işgaline uğramayan bir kısım halkları da aynı şekilde sürgüne gönderdi.

Nikita Sergeyeviç, bu son yıllarda Stalin'in üzerinde ağır bir hastalık olduğunu, bazı kimselerin onun bu durumundan yararlandıklarını da söylemiştir. "Halkın tamamının suçlu olması mümkün değildir, bunun aksini savunmak, leninizme de ters düşer", diyen Khrutşev "satılıklar her halktan çıkmıştır. Parti kongresinde de ifade ettiğim gibi, imkânını bulsaydı Stalin, kırk milyonluk Ukrayna halkını da topyekün tehcir edecekti, ancak, bu kadar insanı sürecek yer yoktu", şeklinde sözlerini sürdürmüştür.

Daha sonra Nikita Sergeyeviç şöyle konuştu:

"- Bunların hepsi ülke düşmanı ise, faşist Almanları bu topraklardan kim kovdu? Ha-yır, bu doğru değil. Suçsuz insanları sürgüne göndermek onlar için hiç de zor olmamıştır. Sürgün harekâtını tamamlamak için kullanılan adamları

madalyalar ve nişanlarla taltif etmeyi de ihmal etmemişlerdir."

Bu sırada Nikita Sergeyeviç, Alman asıllı bir sovyet vatandaşı albayın hikâyesini hatırlıyarak: Onu cepheden salıverdiklerinde, ben karşı çıkmıştım, demiştir. Nikita Sergeyeviç Kazakistan'ı ziyaret ettiği sırada çevresine Çeçenlerin toplandığını ve onlarla konuştuğunu da anlatmıştır: "Çeçenlere -başkesenler- derlerdi, hani nerde? Bilakis onlar iş hususunda da kendilerini çok güzel ispat ettiler."

Bu genel konuşmalardan sonra, Karaçaylıların meselesine geçiyor:

- Sizin meselenizin esas zorluğu nedir derseniz, hiç bir suçu olmayan bir takım insanlar, zorla getirilerek sizin boşalttığınız yerlere iskân edilmişlerdir. Şimdi, oradaki mahalli yöneticiler, bu insanları geri gönderme taraflısı değiller. Meselenin her yönü inceleniyor, yavaş ilerlese de inceleme muhakkak devam edecek. Politik yönden rehabilite etmek, öyle sanıyorum ki bu yakında tahakkuk edecektir. Ancak, halkın dönüş meselesini de politik rehabilitasyon ile birlikte halledersek daha uygun olur, kanaatindeyim.

Bu esnada, partinin Ukrayna Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Kriçenko giriyor. Nikita onu delegelere tanıtıyor, tokalaşıyorlar. Telefon çalıyor: "Karaçay delegeleri ile konuşuyorum" -diyor Nikita Sergeyeviç.

Gacaoğlu Macir söz alıyor:

- Size çok ağır yük bindiğini biliyoruz. Nikita Sergeyeviç, -diye, söze başlıyor. Bu işin kolaylıkla halledilmesi için, size söz veriyoruz ki eski otonomimizi talep etmiyeceğiz. Bizi yurdumuza geri taşıma hususunda maddi yardım da istemiyoruz. "Yerimize oturan Gürcüleri de hemen iade ediniz" diye bir talebimiz de yoktur. Onlar Kluhor ilçesine bağlı köylerde yaşıyorlar. Diğer yerlerimiz ise boş duruyor, şimdilik buralarda yaşarız. Kimseyle sürtüşmek istemiyoruz. Orada yaşıyan insanlar, kim bilir bizim dönüşümüzden memnun olacaklar mı?

- Şimal Kafkas topraklarını alıp Gürcülere vermek

suretiyle, Beria Gürcüstan'ı genişletme planını yürütmek istemiştir, -diyor Khrutşev.

- Öyle bir gayesi olduğu belliydi, -diyor, Gacaoğlu. Şimal Kafkas'tan sürülen halklar: Karaçaylar, Malkarlar, Çeçenler, Gürcüstan'la hemhudud olarak yaşıyorlardı, coğrafi durum Beria'nın emellerine uygundu. Bundan sonra Gacaoğlu, halka reva görülen zulümlerin hâlâ uygulandığını, bu günahsız insanların çok aşağılandığını dile getirerek, "üç-dört" göçmen bir araya gelirse, onlara "karşı devrimci gözüyle bakıldığını", Khrutşev'e anlatıyor.

- Yani, Sovyet Rejimi'ne karşıymışlar gibi mi? -diyor, Khrutşev.

- Evet, Sovyet Rejimi'ne karşıymışlar gibi. Bizim halkımızın kötü kaderi şimdi değiştirilmezse, elli yıl sonra Karaçay Halkı diye bir şey kalmıyacaktır.

- Doğrudur, başka halkların arasında yutulup gidecektir.

- Bu durumu şu anda bile görmekteyiz, -diyor Gacaoğlu.

- Asya'dan ayrılmak istemiyenler de var mı? -diye soruyor, Khrutşev.

- Vardır. İşgal sırasında Almanlarla iş birliği yapıp da onlarla birlikte kaçamayanlar, geri dönmek istemiyeceklerdir. Bunlardan başka bir grup daha var: Yerli halklarla evlilik bağı olanların da dönmeleri biraz güç olacak. Bizim dileğimizi kabul etmezseniz Nikita Sergeyeviç, halkımız bizim yüzümüze bakmıyacaktır, -diyor Macir.

Kriçenko gülümsüyor.

- Romanovlardan bile hiç bir çar, Stalin'in bize yaptığı kötülüğü yapmadı, -diye ekliyor Gacaoğlu Macir.

- Bütün halkı suçlasaydı, Çar Nikolay'a kimse inanmazdı. Ama Stalin'e inandılar, asıl mesele de bu, -diyor Khrutşev.

Söze Cammaoğlu katılıyor:

- Yeni kavuştuğumuz seyahat hürriyetinden yararlanarak bu yakınlarda Karaçay'a gitmiştik, -diye söze başlıyor, o. Gürcüler sadece Kluhor ilçesinde yaşıyorlar. Evler harap,

sokakları bile ot bağlamış. Asırlardan beri bizimle birlikte yaşayan kardeş halklar da, bizim geri dönmemizden memnun olacaklar. Biz onlarla hep güzel yaşadık, iyi geçindik.

- Halkın nüfusu şu anda ne kadar? -diye soruyor, Khrutşev.

- Yetmiş bin kadar.

- Faciadan sağ kalanlarımız, doğdukları yurtlarında ölmek istiyorlar. Sizden, bu arzumuza yardımcı olmanızı, yeniden vatandaşlık haklarımızın iade edilmesini rica ediyoruz, -diyor, Gürcüoğlu Tavbiy.

Delegasyon heyeti üyelerinin hangi işlerde çalıştıklarını soruyor, Nikita Sergeyeviç.

- Ben yatılı bir okulda çalışıyorum ve çocuklara iş öğretiyorum, -diyor, Gürcüoğlu Nuzula.

- Karaçay çocuklarına mı?

- Çocukların çoğu Kazak, Karaçay olanlar da var.

- Kazak dilini anlıyor musunuz?

- Çok iyi anlıyorum.

- Ben Frunze'de işçiyim, -diye cevap veriyor, Cammaoğlu Murat.

- Ben beden terbiyesi öğretmeniyim, -diyor Gürcüoğlu Tavbiy.

- Ben kolhozda mekanikçiyim, -diye tanıtıyor, kendini Bayramukoğlu İbrahim.

- O hâlâ çalışıyor mu? -diye soruyor, Khrutşev, seksensekiz yaşındaki Çağaroğlu İbrahim'i göstererek.

- Evet, kolhozda çalışıyor, diyorlar.

- Ben makina mühendisiyim, hem de askeri mühendis. Ama beni cepheden geri çekerek Orta Asya'ya gönderdiler, -diyor Gacaoğlu Macir.

- Sürgünden önce savcı idim, şimdi bir devlet kuruluşunda yöneticiyim, -diye tanıtıyor kendini, Bayramukoğlu Üsüf.

- Ben, ham toprak kolhozunda işçi sorumlusuyum, -diyor, Orusoğlu Umar.

- Verim nasıl? -diye soruyor Khrutşev.

- Verim iyidir.

- Bize hububat lazım, hububat lazım..-diye bir kaç kez tekrarlıyor Khrutşev.

- Hububat yeterlidir, Nikita Sergeyeviç, -diyor Umar.

- Halkımızın dileğini anlatabildik mi acaba, Nikita Sergeyeviç? -diye soruyor Gacaoğlu.

- Anladım, her şeyi anladım. Ancak kararı tek başıma ben vermiyeceğim. Sizin hakkınızda olumlu karar çıkması için elimden geleni yapacağım.

Konuşmalar bu şekilde sonra eriyor. Nikita Sergeyeviç ayağa kalkarak odanın ortasına geliyor ve hepsinin teker teker elini sıkarak, onları uğurluyor.

Görüşme tam ellibeş dakika sürüyor.

*

Karaçay delegasyonunun Moskova'ya gidip dönmesi, Karaçayların yaşadığı cumhuriyetlere yıldırım hızıyla yayıldı. Artık göçmenlerin tek düşüncesi vardı: Geri dönmek.

Anayurda hasretlik yeniden debreşti. Henüz kesin bir karar olmasa bile geceleri, günleri "geri dönme" hayaliyle geçip gidiyordu. Yeni bir telaş daha çıktı: Bir çoklarının kızları -erkekler pek karışmadılar- Özbekler, Kırgızlar ve Kazaklarla evlenmişti. Aileleri geri dönerse o kadınlar ne yapacaklar? Bir başka onulmaz acı da: Atayurtlarına hasret olarak, açlık ve salgından kırılarak Orta Asya bozkırlarında toprağa düşenleri bırakıp gitmek, onların hatıralarını çiğnemek değil miydi?!

Ama "Atayurt" denen tatlı söz, yürekleri gıdıklıyor, ruhları cezbediyordu. Akılları, fikirleri ve her şeyleri sadece Karaçay'da idi.

1956-1957 yılının kışında bile bazı aileler, bin meşakkatle kazandıkları varlıklarını satışa çıkardılar. Geri dönüş izni çıkarsa, fazla oyalanmamak için böyle yapıyorlardı. Bazıları da kararsızdılar. Her şeylerini satıp, yine kup kuru kalmaktan korkuyorlardı.

1956 yılında Gokka iznini kullanmamıştı. Yıllık iznini alıp Bayavut'ta Aslan'ın kabrini ziyaret etmeyi kararlaştırdı.

Artur'u Trudovik'te Halimatlara götürdü, o onlarla kalmayı çok seviyordu.

Gokka 1957 yılı şubat ayında yola çıktı. Üstüne gri kuzu postundan mantosunu giydi, ayaklarına siyah keçe çizmelerini çekti, başına da gri kuzu postu börkünü geçirdi.

Bayçora Ailesi Gokka'yı çok sıcak karşıladı ve aynı gün Aslan'ın mezarına gittiler. Etrafı çevrili Karaçay Mezarlığında yatıyordu. Burada da sahipsiz mezarlar çokmuş, diyorlar: 1932 yılında onları "kulak" yapıp buraya sürdüklerinde yarıları kırılmıştı.

Aslan'ın mezarına bakıldığı belli oluyordu. Mezar taşı da vardı. Bayçoralar Gokka'yı mezarın başında yalnız bırakarak, çevre duvarının dışarısına çıktılar. Gokka ise büyük bir iş yapıyormuşçasına mezarın buzlarını kazımaya çalışıyordu. Aslan ile sesli olarak konuşmakta olduğunu sonradan farketti:

- Hatırında mı, istikbalimiz için nasıl planlar kurmuştuk. Ama görüyorsun ki, nasıl da tükeniverdi her şeyimiz... Senden başkasıyla bağ kurmak isteyişim için beni bağışla. Bu, sana "dönüş" çırpınışımdı. O duyguyu benden başka kimse anlıyamazdı. Fakat geçen şeyleri geri çevirmek mümkün olmuyor. Bundan sonra ne kadar yaşasam da, seni unutmadan yaşayacağım. Buraya sana bunları söylemek için geldim.

Vakit oldukça ilerlemiş olacak ki, Bayçoralar gelerek:

- Üşüyeceksin, hadi gel Gokka, -dediler.

Gokka onlarda bir kaç gün misafir kalarak, her gün Aslan'ın kabrini ziyaret etti. Bayavut'ta yaşayanlar da kendi hayatlarında değişiklik bekliyorlardı. Onlar buraya sürüleli yirmidört yıl geçmişti. Hiç bir gün Atayurdunu unutmamışlardı.

Gokka Bayçoralarda misafir iken, bir gün onların Taşkent'te oturan kızları geldi. Gokka ile Tamara birbirlerinin boyunlarına sarılarak kucaklaştılar. Onlar çok eski günlerde samimi akranlardı.

- Hatırında mı, bizi sürdükleri gün ikimiz de nasıl ağlamıştık? -dedi Tamara gözyaşları dökülerek.

- Nasıl hatırlamam. Ama o gün halkımız kendi yurdundaydı, odu ocağı sönmemişti. Halkı köküyle kazıdıkları günü görmemen senin talihindir, - dedi Gokka Tamara'ya.

- Hepimiz de aynı felakete maruz kaldık, -dedi Tamara, Gokka'dan gözünü ayırmadan. Görüyor musun, biz ne kadar da değiştik? Oysa biz buraya geleli kırk yıl bile olmadı, -diye Çolpan Yıldızı'na benziyen gözlerini sildi. Ben buraya, ebeveynimi ziyarete geldiğim zamanlarda Aslan'ı bir iki sefer görmüştüm. Meğer senin kocanmış, onu bilmiyordum. Ne kadar yakışıklı, ne kadar aydınlık bir yüzü vardı. Durmadan yazıyordu, -diyerek Tamara yine ağladı, Gokka da ağladı.

Gokka çantasından Aslan'ın mezarının resmini çıkartarak Tamara'ya gösterdi.

- Babamın, annemin, kızkardeşimin ve Aslan'ın annesinin mezarları ise kayıp, -diyerek resmi elinin tersiyle sıvazladı. Bugünden sonra benim için en değerli şeyler bu resim ile Aslan'ın yazdıklarıdır.

Her zamanki gibi kış yine soğuk geçiyordu. Gerçeği söylemek gerekirse, buranın yazına yaz, kışına kış yetişemezdi. Gokka evine bitkin bir halde döndü. Gelir gelmez sobayı yaktı, aspirin de içerek, sıkıca örtünüp yattı. "Herkes Kafkas'a dönmek için at koşturup gezerken, ben hastalanıp nasıl yatarım?" -diye, kalbine geldi. Şansına, gece yarısına doğru ateşi düştü ve uykuya daldı. Sabahleyin kalkınca, sıkıca giyinerek Trudovik'e gitmeye karar verdi.

Gokka'nın bulunmadığı on gün içinde Artur, çok iyi vakit geçirmiş, Halimatlar onu anlata anlata bitiremediler. Doğrusu çocuk onlara güzel bir meşgale olmuş.

Gokka'nın geldiğini duyan Karaçaylar "oralarda neler gördün, neler duydun, bizim hakkımızda neler söylüyorlar", diye soru yağmuruna tuttular.

- Dönmeye hazırlanıyorlar. Eski "kulaklar" da hazırlanıyorlar. Ama dönmeye izin verilip verilmiyeceği hakkın-

da kimse bir şey bilmiyor. Her zamanki gibi kumandanlıklarda imza atmaya devam ediyorlar, -dedi.

- Seyahat için serbesti verdiler ya, -dedi birisi.

- Orta Asya'da dolaşmaya mahsus bir serbesti, -diye ekledi, bir diğeri.

O günlerde partiyanın Stavropol Eyalet Komitesi'ne bir delege heyetinin gittiğini çok az insan biliyordu.

- Büyük zorluklar içinde çalışıp, didinip kazandığımız malımızı, mülkümüzü satışa çıkararak acaba hata mı yapıyoruz? Satıp yine ortada kup kuru kalıverirsek halimiz nice olur? -dedi, bir erkek.

Dönme arzusu o kadar büyüktü ki insanlar artık başka söz dinlemiyorlardı. Demin konuşan adamın sözlerini de dinlemediler. Yurt hasretinin büyüklüğü, açlığı da, sefaleti de unutturmuşa benziyordu.

- Benim söylemek istediğim, -dedi Gokka, bu dönüş haberi kesinlik kazanana kadar her şeyinizi satmayınız. 14 yıldır Atayurdu'na hasretimiz yüreklerimiz kemirip bitirmiştir. Ancak, vaziyeti iyi değerlendirmemiz gerekir.

- Sukmanov'un bize artık insan gibi davranması, Orta Asya'da serbest dolaşma izninin verilmesi, tamamen serbest bırakılacağımızın habercisi olamaz mı? -dedi, eski asker İbrahim.

- Bunların hepsi doğru, ama serbest olduğumuz hakkında resmî bir karar yok, -dedi Gokka.

- Khurtşev, Stalin'in mel'anetlerini açıkladı. O bizi mutlaka atayurdumuza döndürecek.

Halimatların kerpiç evleri ağzına kadar insanla doluydu. Onlardan her biri "dönüş" hakkında konuşuyor ve burada da kalmak istemeyişinin sebeplerini misallerle anlatıyordu. Arzularının büyüklüğüyle, misalleri çoğu kez kendi hayatlarından veriyorlardı:

- Ben 14 yıldır hep bir tek şeyi düşünüp durdum, -dedi, sakalı tıraş edilmiş sarışın bir adam. Nerde görülmüştü, bir halkın böyle topyekün sürülüşü? Ben enstitüyü[1] bitir-

[1] Romanda sık sık geçen "Enstitü", yüksek okuldur. Rusya'da lise mezunları fakülteler dışında "Enstitü", adı verilen yüksek okullarda da okurlar. (A.N.)

dim. Savaşta politik yönetici olarak görev yaptım. Sözün kısası, tarihte buna benzer bir şey görmedim. Şimdi anlaşılıyor ki bize bu fenalıkları reva gören insana; bizler tapınıp durmuşuz ve onun için kendimizi ölüme atmışız.

- Onun hakkında söylediklerinizi hepimiz de düşünmekten geri kalmadık. Ama benim hayret ettiğim bir şey var: Stalin bu mel'anetleri yaparken, Sovyet Rejimi neredeydi? Devlet tek adamın eline niçin teslim edilmişti?

- Artık bu soruları bırakalım, şu anda esas mesele nedir, biliyor musunuz? -dedi, kırçıl saçlı, pipo burunlu bir yaşlı adam. Hepsi ona döndüler. Dili de, özel görünüşü de, her şeyi de kaybolup giden; geniş topraklarda kuş tüyü gibi serpilerek yaşıyan halkımızın millî hasletlerini tekrar yerine koymak. Bize serbesti verilerek Atayurdumuza dönmemiz sağlanırsa, biz eski Karaçay Halkı olacak mıyız, yoksa ne olduğu belirsiz karışık bir toplum mu olacağız?

- Halkın millî benliğini tekrar kazanması uzun zaman alacak, -dedi Halimat.

- Öyleyse dayanmaya çalışalım, her halde fazla uzatılmadan, bizim hakkımızda karar verilecektir, -diye Gokka ayağa kalktı.

- Dayandığımızdan daha ağır neye dayanacağız? Cehenneme girip çıktık, daha başka ne yapalım?

Akşama doğru Gokka ile Artur Georgiyevskiy'e döndüler. Çocuk ısınınca uykuya daldı. Gokka onu yatağına yatırırken "sen nasıl bir hayat süreceksin, kim bilir? -diye geçirdi içinden. Çocuk, yuvada hem Rusça, hem de Kazak Türkçesi öğrenmişti. Evde ise Gokka ile Karaçay Türkçesi konuşuyordu. Zeki çocuk oluşuna Gokka her ne kadar seviniyorsa da talihinin nasıl olacağı hakkında endişe ediyordu.

Gazeteler ve radyolar Khrutşev'in yaşamda meydana getirdiği değişiklikler hakkında çok şeyler yazıyor ve söylüyorlardı. Yirminci kongrede alınan kararlar, halkın ağzından düşmüyordu. Khrutşev Stalin gibi değildi, durmadan ülkeyi dolaşıyordu. Her şeyi gözüyle görüp kulağıyla işitmek isteyişi insanları sevindiriyordu. Her geçen gün hayata yeni şeyler getiriyordu. İnsanlar "bir şeyi atlamıyalım", diye dik-

kat kesilip duruyorlardı. Özel göçmenlerin ruhları çoktan Kafkaş'a dönmüşlerdi, kısa zamanda bedenlerinin de döneceğine, elleriyle koymuş gibi inanıyorlardı.

*

1957 yılı gelmek üzereydi. Yeni yıl için Gokka yine Trudovik'e gitmeye karar verdi. Biyba'ya, Halimat'a ve Raziyat'a yeni yıl hediyeleri aldı. Artur'a siyah yakalı, alacalı bir gocuk ile kulaklıklı bir börk ve hâki renkli keçe çizmeler giydirip, otobüslerin kalktığı yere gitti. Talihleri varmış, hemen bilet bulup otobüse bindiler.

Trudovik'te yeni göçmenler, yeni yılı pek kutlamazdı. Onunla ilgilenecek durumları da yoktu. Ama bu yıl, hemen her evde, koyun keserek, çeşitli yemekler hazırlayarak yeni yılı karşılıyorlardı. Herkesin kalbi ümitle çarpıyordu!

Gokka'nın her gelişinde, çilekeş hemşehrileri etrafına toplanırlardı. Masadaki şişede balamutka da vardı. İçki içmeyen Karaçaylılar burada ona alıştılar. Balamutkayı yayvan bardaklara doldurdular. Saat onikiye gelince sabık yarbay Karamurzin, bardağı eline alarak ayağa kalktı:

- Benim çok acılar çeken kardeşlerim! -dedi, o fidan gibi vücuduna güzel yakışan askeri üniformasıyla. 1957 yılının bize ne getireceğini bilmiyoruz. Ama şimdiye kadar çektiğimiz acıların daha beterini her halde görmeyeceğiz. Yeni yıl sofrasında 14 yıldır ilk kez oturuyoruz. Bu bir kaderdi, biz kader denen şeyi unutsak bile. Hak bizi bulacak ve halkın haklılığı günün birinde teslim edilecektir, diye ümit ediyorum. Ben bunun için kadehimi kaldırıyorum, -diyerek içti. Bulanık suya benzeyen balamutkayı diğerleri de çektiler. İnsanların kalbleri heyecanla çarpıyordu. Hep bir ağızdan konuşuyorlardı. Balamutka kadehini şimdi de Gokka eline aldı. Ayağa kalktı. Kısa kırçıl saçları onun çehresini bir hayli değiştirmişti:

- Yoldaşlar! -dedi Gokka. Yeni yıl bütün sovyet halkına talih ve yalansız, gerçek bir hayat getirsin. Hatırınızda mı, biz sovyet halkının bir parçasıydık: Bize değer veriliyordu. Okutuyorlardı, anadilimiz vardı, sözün kısası bizler de insan gibi yaşıyorduk. Ama başımıza büyük bir musibet gel-

di, biz onun sebebini hâlâ anlamış değiliz. Halkımızın çoğu yok oldu. Şu anda benim kanaatime göre, biz büyükler kim olduğumuzu ve nasıl bir halk olduğumuzu gençlere anlatmak zorundayız. Halkımızın kalan parçası da bunu bilmek zorundadır. Böyle gidersek, onbeş yıl sonra dilimizi kaybedeceğiz, dilimiz yok olursa halkımız da yok olur, -diyerek Gokka, bardağı ağzına götürmeden masaya koydu.

Gokka'nın dile getirdiği konular, hepsinin kalbini kemirip duruyordu. Yine hepsi bir ağızdan konuşuyorlardı.

Gokka tabaktan et parçası alarak, ucundan biraz koparınca annesi hatırına geldi. Ölümünden kısa bir süre önce, Habiybat'ın canı et istemişti. Gokka'nın ise et ile değiş-tokuş yapacak, bir şeyi kalmamıştı. Çaresizlikten, tötka Maria'ya gidip durumu anlatmıştı.

- Bizde domuz eti var, Vitalovlar satmak için inek kesmişler. Ben onlara domuz eti götüreyim de yerine annen için biraz inek eti alayım, -diyerek çıkıp gitmişti. "Ne kadar iyi kalbli insandı, tötka Maria" -diye, çevresindekilerin konuşmalarına kulak verdi.

- Şu anda bir şeyinizi satmayınız, kup kuru eve tıkılıp kalabilirsiniz, dedi yaşlı bir adam. Unuttunuz mu dilenip gezdiğimiz günleri? Dönüş izni çıkınca satarsınız.

- O zaman bizden kimse bir şey almaz, aceleye gelirse "nasıl olsa satmak zorundalar" diye alıcılar ağırdan alacaklardır. Bizler de vatanımıza dönme heyecanı ile her şeyimizi bırakıp gitmek zorunda kalabiliriz. Anayurdumuzda, taşın üzerinde bile yaşayabiliriz, -dedi, şişmanca bir kadın.

- Bizi buraya üryan olarak getirmişlerdi, buradan geriye yine üryan olarak dönsek ne lazım gelir? Öz dağlarımız bize bakacaktır, -dedi bir başkaları.

- Ben bir şey anlamıyorum, -dedi, bir zamanlar Çavul'da muhasebeci olarak çalışan, şimdi ise tütün tarlasında ırgatlık yapan kır saçlı bir kadın. Bu dönüş haberini nereden aldınız? Meselenin aslını kimse bilmiyor. Orta Asya'da dolaşmaya serbesti vermelerine rağmen, bizim yine vatandaşlık hakkımız yoktur. Kendi kendimizi ayağa kaldırarak, bir türlü oturamadan duruyoruz. Herkesten çok Kafkas'a ben

hasretim. Ama sabır lazım, yoksa her şeyini satanları biz de görüyoruz, -diye, sinirlenerek konuştu.

Söze katılmayanlar, sadece gençlerdi, 1943 tufanından her nasılsa hayatta kalabilenler. Onlara Kafkasya ile Orta Asya arasındaki fark nedir dersen, Kafkas'tan haberleri olmadığı için Orta Asya'yı yurt olarak kabul edeceklerdir. Bu kesimin konuştuğu dil de bir acayipti: Bir cümlenin içinde hem Karaçay, hem Kazak Türkçesi ve hem de Rusça kelimeler kullanıyorlardı. Bu kuşak Karaçay'dan ve onun geçmişinden habersiz olarak büyüyordu. Büyükler ise, çektikleri açlığı ve acıları unutamıyarak ha bre maişet peşindeydiler.

Tan yeri ağarıncaya kadar oturdular. Pencereden yıldızlı gökyüzü görünüyordu. İnsanlar ayakkabılarıyla karı hışırdatarak evlerine döndüler.

Artur gece boyunca, başka bir odada uyumuştu. Herkes dağıldıktan sonra, Biyba da gidip onun yanına uzandı. Gokka ise iki kızkardeş ile masada kaldı. Canları çay isteyerek, ateş yakıp üzerine çaydanlığı koydular.

- Onüç yıldan beri yeni yılda, şimdiki gibi hiç oturmamıştık, -dedi Halimat.

- Oturduysak da ne şarkı söyleyen, ne gülen, ne de oynayan vardı. Hatırında mı, nasıl da neşeyle karşılardık yeni yılları? -dedi, Raziyat.

Gokka'nın aklına Aslan ile birlikte karşıladıkları yeni yıllar geldi. Aslan, ya Rostov'a Gokka'nın yanına gelirdi ya da Gokka Mikoyanşahar'a Aslan'ın yanına giderdi. Gokka oraya gidince, arkadaşı Tonya'nın evinde kalırdı.

- Hiç olmazsa Atayurdumuzu gözümüzün kenarıyla görebilecek kadar bize talih doğacak mı? -dedi Halimat, iç çekerek.

- Bilmiyorum, öyle bir gün çıktığında ben hayatta kalabilecek miyim, aşırı sevinçten, -diyerek, gidip çaydanlıktan üçüne de çay doldurdu.

Öğleyin Gokka da, Artur da ilçeye döndüler. Otobüs mezarlığın yanından geçerken, yine Gokka'nın kalbi fenalaştı: Annesinin kaybolan mezarı onun içini ebediyyen ke-

mirip duracaktı. Aslında kaybolmasa bile Gokka ona ne yapabilecekti ki?...

*

Karaçay temsilcilerinin Khrutşev ile görüşüp gelmelerinden beri, "özgür olma" sözü dillerden düşmüyordu. Sabırsızlıkla bekliyerek günlerini geçiriyorlardı. Gözleri Moskova'ya bakıyor, kulakları orayı dinliyordu.

Georgiyevskiy'de yaşıyan iki üç Karaçay ailesi ile Gokka pek görüşemiyordu. Stanitse çok büyüktü, bir ucundan bir ucu görünmüyordu. Üstelik oturdukları yerler de bir birlerinden çok uzaktaydı. Ancak hasta sökel oldukları zaman, başka doktora gitmeyip, muhakkak Gokka'ya gelirlerdi. Böyle durumlarda görüşme ve konuşma imkânı bulurlardı.

1957 yılı ocak ayının son günlerine yakındı, İvan İvanoviç nefes nefese doktor odasına girerek:

- Gokka Majayevna, siz.. siz artık özgürsünüz! Teşkilatlara resmî yazı gelmiş, -diye Gokka'nın alnından öptü.

Gokka, gece gündüz bu haberi bekleyip durmasına rağmen, kulaklarına inanamadı. Dili tutulmuş gibi ağzından tek kelime çıkaramıyarak İvan İvanoviç'e bakıp bir süre bekledi. Sonra da aydınlık gözlerinden şıpır-şıpır yaşlar boşanarak, kalkıp İvan İvanoviç'in yanağından öptü. Bütün arkadaşları toplanarak Gokka'yı kutladılar. 14 yıldır, acı üstüne acı çekmekten başka bir şey görmeyen göçmenlere böyle bir nasip nasıl doğdu, diye Gokka'nın kalbi hâlâ şüpheyle doluydu.

- Caddede ilçe NKVD'sinin kumandanı ile karşılaştım, -dedi, İvan İvanoviç. O bana "ocak ayının dokuzuncu günü, özel göçmenlerin bütün haklarının iade edildiğine dair karar, SSSR Yüksek Sovyet Prezidium'u tarafından alınmış ve ilgili yerlere tebliğ edilmiştir. Bunu, sizde çalışan Gokka Majayevna'ya söyle, -dedi. Eskiden olduğu gibi değil de "Gokka Majayevna" diye konuştu. "Artık geri dönmelerine engel kalmadı", diye de ekledi.

Doktor arkadaşları Gokka'dan daha az sevinmediler. Onlar Gokka'ya büyük saygı gösterirlerdi.

Gokka'nın ise gözlerinden yumak yumak yaşlar boşalıyor, onları mendiliyle silip baş edemiyordu. Niçin ağlıyorsun diye sorulsa, cevap verecek durumda değildi, kafası bomboştu.

- Eve gidiniz Gokka Majayevna, bu halinizle hastalara görünemezsiniz. Yerinize biz bakarız, -dedi İvan İvanoviç.

Gokka hiç konuşmadan hastaların müşahede kâğıtlarını dosyalarına yerleştirdi, önlüğünü çıkardı, sonra da uzun koridoru takibederek kendi lojmanına gitti. Odanın iki penceresinde de soğuk rüzgârın tesiriyle, dantel gibi buzlar oluşmuştu. İçi de çok soğuktu. Kendi sevincini Artur'a da söylemeye acele ederek, çocuk yuvasına gidip onu getirmeyi düşündü. Ancak, idrak edemiyeceğini düşünerek bundan vazgeçti. "Bize uygulanan icraatın haksız olduğuna dair karar çıktıysa, gazetelerde niçin basılmadı?" -diye, içine şüphe düştü Gokka'nın. Bu haberi ben resmî makamlardan değil de başkalarından niye duyuyorum? Ya doğru değilse?"

Sıkıca giyinerek İlçe NKVD'sine gitti. Gokka'yı burada çok iyi tanıyorlardı, çünkü her ay gelip imza atıyordu. Bu kez, nöbetçi memurdan başlıyarak bütün görevliler selamını aldılar. Bu durumu görerek "galiba haber doğru", -dedi kendi kendine. Onu kumandanın odasına aldılar. İçeri girip selam verdiğinde, kumandan ayağa kalkarak Gokka'nın selamını aldı ve elini sıktı:

- Sizi kutluyorum (siz!), Gokka Majayevna (saygılı hitap!), kararname çıktı. Köylerdeki kumandanlıklara bugün tebliğ edilecek. Karaçay Çerkes Muhtar Vilayeti'nin ihdasına, Çerkessk şehrinin merkez olmasının, şu anda "Kluhori" adıyla anılan eski Mikoyanşahar'a bundan böyle "Karaçayşahar" adının verilmesine, -diye Yüksek Prezidium tarafından karar verilmiştir, -dedi.

- Bu haberi sizin ağzınızdan duymak için gelmiştim, sağolunuz, -diyerek Gokka dizlerinin bağı çözülmüş halde, güçlükle yürüyerek kapıya doğru yöneldi.

- Artık özgürsünüz Gokka Majayevna, Kafkas'a dönebilirsiniz, -dedi kumandan.

- Ya pasportlarımız? -diye sordu Gokka, bizim elimizde hiç bir kâğıdımız yoktur.

- Olacak, -dedi kumandan. Onun gözlerinde sıcaklığı, ilk kez bugün gördü Gokka...

Artur'u almak için yuvaya gitti. Şu anda kulakları ile duyduklarını kafasına bir türlü sığdıramıyordu. "Gerçekten doğruysa, gazeteler neden basmadılar?" -diye tekrar sordu kendi kendine, kalbi kanaat getirmiyerek. Buna rağmen cevabını da kendisi bulmaya çalıştı: "1943 yılında bize yapılan haksızlığın, hem içerde hem de dışarda duyulmasını her halde istemiyorlar, ama bunu bütün dünya biliyor." Otonomi hakkında da şöyle düşündü: Eskiden Karaçay Muhtar Vilayeti vardı, şimdi biz onu da kaybettik. Artık muhtar vilayet teşkil edecek kadar nüfusumuz da kalmadı. Bizim halkımızın gördüğü zararlar, uzun yıllar telafi edilemiyecektir.

Gokka bu sevincini Artur'a söyledi.

- Ben kendi bisikletimle mi gideceğim? -deyince Artur, bu söz Gokka'ya oldukça dokundu ve çocuğa bayağı kırıldı.

Gokka Halimatlara giderek, onlarla birlikte dönüş için istişarede bulunmaya karar verdi. Ne zaman ve nasıl dönüş yapacaklarını, döndükten sonra iş bulana kadar ne ile geçineceklerini hep düşünüyordu. Devlet her hangi bir yardımda bulunmuyordu. Biraz birikmiş parası vardı, bu dönüş için yeterliydi. Satıp paraya tahvil edecek her hangi bir şeyi de yoktu, lojmandaki eşyalar da hastanenindi.

Trudovik'teki göçmenlerin büyük sevinç içinde bayram ettiklerini söylemeye gerek yoktu. Doğdukları yurtları onları o kadar çekmişti ki buradaki çileli hayatlarını unutuverdiler.

Karaçaylar mallarını, mülklerini satmaya çalışıyorlardı. Eski göçmenler, her şeyin kendilerine ölü fiyatına satılacağından emindiler. Bizimkiler ise Kafkas'a çırıl çıplak dönmeye bile razıydılar. Kim kiminle dönüş yapacağının planını

yapıyordu. Yük taşıyıcılarla da temasa geçtiler. Hayvanlarını satamayanlar, kesip "kak" yapıyorlardı.

14 yıldır Orta Asya'da darma dağın yaşıyan ve bir birlerinden ayrı düşen akrabaların da birleşme telaşları sürüyordu. Her tarafa mektuplar yazarak, telgraflar çekerek, kimin ne zaman döneceği hakkında bilgi ediniyorlardı.

Büyükler durmadan, dinlenmeden, yemeden ve uyumadan sadece dönüş hazırlığıyla ilgileniyorlardı. Khrutşev'e de dualar ederek, 14 yıldır çektikleri acıları ve kanunsuz muameleleri unutmuş gibiydiler. Kendilerini bekleyen zorlukları ise nerden bilsinlerdi...

Gokka Halimatlarla birlikte dönmeyi kararlaştırdı. Frunze'ye yakın olması sebebiyle, oraya gidip tren bileti alma ve konteynerle görüşme işini üzerine aldı.

Çok geçmeden, mayıs sonlarında işten ayrılarak Trudovik'e taşındı. Hastanede birlikte çalıştıkları arkadaşları onu çok sıcak bir şekilde uğurladılar. İvan İvanoviç, hastanenin tek at koşulan arabasını vererek, küçük göçünün zahmetsize olmasını sağladı.

- Ne dersek diyelim, Gokka Majayevna adalet vardır, -dedi. Hak yerini buldu, artık hayat yenilenecek, -diye de ekledi, İvan İvanoviç.

- Adalet bunları buluncaya kadar, neler çektiklerini Tanrı biliyor, -dedi, hemşirelerden biri gözlerini silerek.

- Bağışlayınız, bir kusurum olduysa, -diyerek Gokka gözyaşlarını tutmaya çalıştı, sonra da beyaz çizmeli ayaklarını arabadan sarkıtarak oturdu. Artur, erkenden dizginleri de eline alarak sürücünün yanına oturmuştu.

Halimatların kendi evleri vardı. İki kızkardeş bellerine kadar çamura batarak kerpiç dökmeye başlayınca, Karaçay erkekleri yardımlarına koşmuşlar ve evi çabucak yapıp bitirmişlerdi. Şimdi evlerini de, tek ineklerini de, eşyalarını da satışa çıkarmışlardı. Erkence aldıkları tren biletlerinin günü de yaklaşıyordu.

Buradakiler tok alıcı olduklarından, Karaçaylar mülklerini Tokmak'ta müşteri bulup satmaya çalışıyorlardı, ama orada da durum aynıydı.

- Hatırınızda mı, 1943 yılı, -diyorlardı birbirlerine, bütün varımız yoğumuz orada kalmıştı. Hayvanlarımızı Gürcülerin kovalayıp durduklarını gözlerimizle görmedik mi? Bizim ise çevremizi kara kaputlular kuşatarak, kıpırdamamıza dahi izin vermiyorlardı. "İsterse malımız, mülkümüz burada kalsın, artık Atayurdu'na dönüyoruz."

Bu şekilde konuşarak birbirlerini teselli etseler de, ne mücadelelerle ayakta kalabildikleri akıllarına gelince, satamadıkları malları ve mülkleri için de üzülmeden edemiyorlardı.

Eşyalarını denkliyerek, konteynerlerin gelmesini bekliyorlardı. İşlenmeden kalan bahçelerini de yabancı otlar sarmıştı. Her avluda, sarmısaklı tuz serpilerek hazırlanan "kak etler" kurutulmak için iplere asılı duruyordu. Kolhoz yönetimi Karaçayların ücretlerini ödedi. Pasaportlarını ise, hepsini göz önünde bulundurarak hazır etmemişlerdi. Bu yüzden bazılarının zahmet çekeceği anlaşılıyordu. Bir kısım Karaçaylar, çalıştıkları yerlerden "bonservis" almayı da ihmal etmemişlerdi.

Bu bekleyiş günlerinden birinde Gokka, çocuklarla oynamaya giden Artur'u aramaya çıkınca, yakında bulunan bir evden feryat figan sesleri duyarak donakaldı. Oraya insanlar gidiyordu, Gokka da gitti: Çevresini insanların aldığı bir kadın, saçını başını yoluyordu. Onun çehresindeki ıstırabı tarif etmek mümkün değildi. Gokka onu tanıdı. 1943 yılında altı çocuğu ile sürülmüş, aynı yıl cepdeki kocasının da künyesi gelmişti. Tifüs salgınından üç çocuğu ile kendisi kurtulmuştu. Yiyecek bir şeyleri olmadan, kup kuru barakada çaresizlik içindeyken, "komşu köydenim" diye bir ihtiyar Kazak geliyor. Çocuklar ondan bir şeyler ümit ederek etrafını alıyorlar. Yaşlı adam cebini karıştırarak az bir para uzatıyor ve:

- Bu oğlancığı bana ver, benim çocuğum yok. Ben onu büyütürüm. Sende kalırsa yok olup gidecek, görüyorsun bir deri, bir kemik.

Huraymat üç çocuğunu da kolları arasına alarak:

- Birlikte ölelim, daha iyi, -diye cevap veriyor.

- Yavrum gel ata bin, bizim eve gidelim. Ben orada sana et de, ekmek de veririm, -diyor ihtiyar adam.

Yedi yaşındaki oğlancık, annesinin kucağından fırlayarak yaşlı adama koşuyor. Annesi oğlunun peşinden atılınca, ihtiyar Kazak:

- Ben senin çocuğunu zorla götürmüyorum, o kendisi gönüllü geliyor. Yarın size iki kova un getiririm ve çocuğu da götürürüm. Bizimle birlikte yaşar da biz ihtiyarların gözünü, gönlünü de açar. Ben uzakta değilim, arada bir getirip gösteririm. İzin verirlerse, kendin gelip de görebilirsin. Bu çocuk benim yanımda sıkıntı çekmeyecektir, bacım, -diye ısrar ediyor.

Huraymat üç çocuğunu da kendine çekiyor, ihtiyar da gidiyor. Açlıktan bitab düşen Huraymat, işçibaşından gizlice yonca yolarak onu komşunun ateşinde pişirip çocuklarına yediriyor. İkinci gün yaşlı adam iki heybe unla tekrar geliyor. Bu servete imrenmemek mümkün değildi. Ama, Huraymat heybeye dönüp bakmıyor bile. Çocuklar analarına sarılıp duruyorlarmış. İhtiyar, koynundan çıkardığı ekmeği parçalıyarak çocuklara dağıtmış. Oğlanı da atına bindirerek oracıkta dolaştırmaya başlamış. İki kızkardeş ona imrenerek bakmışlar.

- Kararını verdin mi bacım, -diyor, ihtiyar. Benim yaşadığım köy buradan on kilometre uzaktadır. Her hafta çocuğu alıp size gelirim, yiyecek bir şeyler de getiririm. Benim adım Amantay Calpakbayev'dir. Bırak gelsin benimle, görüyorsun ya attan inmek istemiyor.

Hadise, 1944 yılı baharında geçmiş. "Hiç olmazsa o zavallı yaşasın, kızlarla ben zaten bu dünyada yaşamıyoruz" -diyerek Huraymat, oğlunu kalbinden kopararak ihtiyar Kazak'a teslim etmiş.

O günden sonra ne gelen oluyor, ne de giden. Dolaşma özgürlüğü verilince Huraymat, hemen komşu köye koşarak yaşlı Kazak'ı arıyor. Ama, bu civarda onu tanıyan kimsenin olmadığını içi yanarak öğreniyor.

Şimdi ise Huraymat'ın yarası yeniden debreşerek, aklını yitirecek duruma gelmiş. Artık yetişkin hale gelen kızla-

rı da anneleriyle birlikte ağlaşıyorlardı. Üçü de yer tırmalıyor, toplaşanlar da onlarla birlikte yas tutuyordu; herkes kendi acısını hatırlıyarak bu sevinç gününde gözyaşı döküyordu. Huraymat'ın kırık kalbini ne ile tamir edebilirlerdi? 14 yıldır kim bilir kaç çocuk çalındı, çaresizlikten kaç çocuk evlatlık verildi, sayısını Allah bilirdi... Bu yaralar şimdi yeniden debreşmişlerdi. Gokka, Huraymat'ın evinden, ayaklarını nereye bastığını bilemeden ayrıldı.

Çocukların arasında Artur koşarak, zıplıyarak oynuyordu. Yanakları kıp kırmızı olmuştu. Uzun siyah kirpikleri ile kara kaşları onu kız çocuğuna benzetiyordu. Gokka oğlunu bağrına basınca biraz rahatladı.

Konteynerler gelmeye başladılar. İlk gidenleri, bütün köy halkı toplanarak sevinç içinde uğurladılar. Ocak ayında kararname çıktığından beri, Karaçayları mahalli idarelere davet ederek, orada kalmaları için ikna etmeye çalıştılar. Çünkü onlar dürüst ve verimli iş yaparak kendilerini kabul ettirmişlerdi. Faydalı çalışmalarıyla kolhoza büyük kârlar sağlamışlardı. Fakat, onları şimdi hiç bir kuvvet burada tutamazdı. Aynı şekilde Alma-Ata ve Frunze'de de Karaçayları toplayarak "gitmeyin, burada kalın, size otonomi verelim" diye, tekliflerde de bulundular. Ama bütün bunlar nafileydi, kimse kabul etmedi. İnsan Atayurdu ile hiç bir yeri mukayase edemezdi.

Trudovik'e geleli Gokka her gün tötka Maria ile görüşüyordu. 14 yıldan beri o bir hayli yaşlanmıştı, ama evini barkını çekip çevirmeye henüz gücü yetiyordu. Birlikte çay içerek sohbet ediyorlardı.

- Biliyor musun Gala, sizinkilere hakları verilince öyle sevindim ki anlatamam. Senden ayrılmaya da bir türlü gönlüm razı olmuyor, sen ne kadar temiz bir insansın,- dedi tötka Maria ve cevap beklemeden başka söze atladı: Tanrım bu insanlara bu derece ağır bir musibeti niçin verdin? Senin kullarının çekmediği ne kaldı? Sukmanov, farkında mısın dışarı çıkmıyor? Geçen gün karısı ile karşılaştım da hasta olduğunu söyledi. Ha-yır Gala! Onun gibi bir domuz kolay

kolay hastalanmaz. Sizlere nasıl zulmettiğini kendisi çok iyi biliyor. Şimdi de "vururlar" korkusuyla dışarı çıkamıyor.

- Onun kanına kimse elini bulaştırmaz, tötka Maria.- dedi Gokka. Herkes bir an önce doğduğu topraklara dönmeye çalışıyor.

- Bulaştırır, Gala bulaştırır. Ne kadar çok insana yürek acısı tattırdı o mel'un! 1932 yılından beri kumandanlar, bizim boynumuza sarılıp duruyorlar, hâlâ o lanet olasıcayı defetmeye niyetleri yok. Hayret ettiğim şey nedir dersen, devlet bizi unutmuş; var mıyız, yok muyuz belli değil. Bizleri kumandanların merhametsiz ellerine terketmişler, buna karşılık güvencemiz de yok, hiç bir şey de yok bizim için, -dedi tötka Maria, sarı kirpiklerini çabuk çabuk kırparak.

Gokka başka söze başladı:

- Yarın biz gidiyoruz, eşyalarımızı konteynere yükledik. Benim kalbimde, size ve müteveffa Vasiliy Andreyeviç'e karşı öylesine bir sevgi var ki anlatamam. Siz ikiniz, beni ölümden kurtardınız. Bundan sonra yüz yıl yaşasam da sizleri unutmayacağım, -dedi.

Tötka Maria da kendinin iç düşüncelerini söyledi:

- Gala sen yüksek tahsilli bir insansın, çok şey gördün. Ben anlamıyorum, devlet nasıl olur da bütün bir halkı topyekün sürgüne gönderebilir? "Sürünüz!" diye o acı sözü kimin söylemeye gücü yetti? Böyle insanlar devleti nasıl yönettiler, söyle?! Ben bir Rus kadınıyım, kendi kafama göre ben de bir şeyler anlıyorum. Bir halkın tamamı asla suçlu olamaz. "Stalin suçludur" diyorlar. Peki, onunla birlikte çalışanlar niçin susup durdular? Bütün bu haksızlıkları öğrendikten sonra, devleti yönetenlere nasıl güvenelim? Ben de sizlerin çektiği acıları çekmekten geri kalmadım. Niçin, neye? Bizler de geçtik aynı cehennemden; ama sizler, senin gibi savaşa katılanlar, çocuklar, yaşlılar, kadınlar devlete hangi kötülüğü yapabilmişlerdir?!

- Ben hiç bir şeyi idrak edemeden yaşayalı 14 yıl oldu tötka Maria. Şimdi ise kalbimde iki şey yaşıyor: Sevinç ile acı. Acı, Orta Asya'da kan akrabalarımı bırakıp gitmem; ancak biraz yanlış ifade ettim, kabirleri ile birlikte yok olup gi-

den kan akrabalarımı demem daha doğru olurdu. Sadece kocamın mezarı belli. Her yıl onu ziyarete geleceğim, sana da uğramadan gitmem. Sevincim ise belli, öz dağlarıma kavuşacağım. Sizin gösterdiğiniz içten yakınlığa ve insaniyete tekrar tekrar teşekkür ediyorum, -dedi.

- Yarın gelip seni uğurlarım Gala. Çocukla yola çıkacaksın. Ben biraz yol azığı hazırlarım, sen hiç düşünme. Seni uğurlamaya herkes gelecektir. Kaç insana yardımın dokundu, -diye Gokka'nın alnından öptü.

... Gokka, Biyba, Halimat ve Raziyat aynı kompartımanda yer ayırtarak Frunze'de trene bindiler. Şu anda onlar anlaşılmaz bir ruh hali içindeydiler. Hiç bir şeyi idrak edemiyorlardı, tıpkı rüyada gibiydiler. Gokka'nın aklına "şırak" diye "kara vagon" geldi. 1943 yılından beri çok acı hatıralar yerleştirdiler belleklerine, şimdi bunlar Karaçayları yoklamaktan geri kalmıyorlar.

Tren hareket etti. Dört kadının da gözleri sevinçle parladı. Artur'un ise hiç bir şeyden haberi yoktu. Pencereye yaslanıp geride kalan binalara ve direklere bakıyordu. Şu trenin arkasında bu dört kadının nice acıları, zulümleri, gözyaşlarını bırakıp gittiklerini o nereden bilsindi...

Hem susuyorlar hem de gözlerinden yumak yumak yaşlar boşalıyordu. Kimse de gözyaşını silmiyordu. Kafalarının içi bomboştu. Gerçek hayattan da geri kalmışlardı. En acı olanı nedir derseniz, kendilerine olan güvenleri yok olma derecesine gelmişti; tam 14 yıl bunlara "sizden kötüsü yok" diye diye, bu uğursuz sözleri hazmettirmişlerdi. En mükemmel bir insana bile durmadan, dinlenmeden böyle söyleyip durursan, günün birinde "her halde öyleyim" diye inanmaya başlayacaktır. Şimdi ise zavallı "banditler", sevinecekleri yerde, oturup ağlıyorlardı. Yetmişlik Biyba'nın biricik oğlu savaşta ölmüştü. İki kızı, ikisi de muallimdi, köyün her türlü işine koşan komsomol kızlardı. Onları işgalciler zindana tıkıp dururken, sovyet askeri gelip kurtarmıştı. Dördüncü Bandit de Gokka.

Kendini önce Halimat toparladı:

- Ne kadar acı çektiysek de bugünü gördük, -diye gözyaşlarını sildi.

- Ne hale gelerek eriştik bugüne... -dedi Raziyat.

- Doğduğumuz dağlar bize güç verdi, -diye konuştu Gokka.

- Yurdumuz, evimiz-barkımız da şimdi yabancıların elinde. Nereye ineceğiz bilemiyorum, -dedi Halimat.

- Ben Mikoyanşahar'da...

- "Karaçayşahar" de artık.

- Evet, Karaçayşahar'da ineceğim. Bizim oradaki dairemiz kilit vurularak kalmıştı, -dedi Gokka.

- Gürcülerin o şehre "Kluhori" adını taktıklarından beri 14 yıl geçti. Sen, Gokka, Çerkessk'te inmelisin. Her yerde cerrahlar el kol sallayıp gezmiyorlar, -dedi Raziyat.

- Sonradan ne olacaksa olur, önce sizlerle doğduğum köye, Çavul'a gideceğim. Gidip baba ocağını görecek, cetlerimin mezarlarını ziyaret ederek "döndük" diye haber vereceğim. Ancak ben onlara ne söyleyebilirim ki... Babamın ölüsünün nerede kaldığını bilmiyorum, annemin kabrini kaybettim, Kemishan'ın ise hiç bir şeyini bilmiyorum mu diyeceğim? Mikoyanşahar'daki dairemizin beni bekleyip durduğundan da eminim.

- Evimi görmek için öyle acele ediyorum ki içim içime sığmıyor, acaba yıkılmış mıdır? Dünya gözüyle bir kez daha görüp ölürsem, başka şey istemiyorum, -diye konuştu, Biyba.

- Hayatımız yeniden başlıyor, sen de ölmekten bahsediyorsun, anne, -dedi Raziyat annesine.

- Benim hayret ettiğim nedir dersen, -dedi Biyba, kızının sözünü işitmemiş gibi; benim yaşımdakilerin hemen hepsi öldüler; kim bilir Allah beni öldürmiyerek, evimi tekrar görmeyi nasip etmiştir, belki orada ölmeye gidiyorum. Yine Trudovik'te yaşayanlardan, sadece benim çocuklarım hayatta kaldılar. Kendi kendime nazar değdirmekten korkuyorum, -diyerek Biyba Allah'a hamdetti.

- Yeter anne, bu sevinç günümüzde "ölüm, ölüm" deyip durma, dedi Halimat.

Pencereye kapaklanıp gelen Artur, başını camdan ayırmadan annesine yüzünü dönerek:

- Pencereden artık bir şey göremiyorum, -dedi.

- Gece olduğu için göremiyorsun. Buraya otur da bir şeyler ye, tötka Maria sana ne güzel yemekler hazırlamış,-ye de yat, Sabah olunca pencereden yine bakarsın, -dedi Gokka.

Kompartıman lambası yandı. Torbalarından yiyecekleri çıkartıp masacığa koydular. Garson bayan çay getirdi. Bunlara, 14 yıldır insan yerine konulmayanlara, artık insan yerine koyarak çay bile getirdiler. Gokka'nın kalbine gelmedik düşünce kalmadı. Kim bilir, onun gerçek hayata başlamasi, belki de bu çay ile birlikte olacaktır.

İştahları çekmeden yemeğe uzandılar, ama yemek derdinde değildiler. Dünkü hayatlarının sona erdiğine inanamıyarak, kendilerini rüyadaymış gibi görüyorlardı. Önlerinde onları nasıl bir hayatın beklediğini düşünmüyorlardı bile. "Ne olursa olsun, doğduğumuz dağları bir kere daha görelim", düşüncesinden başka gayeleri yoktu.

Biyba da, Artur da yattılar. Diğerlerinin gözüne uyku girmedi. Demir raylarda tekerleklerin takırdadığını yeni farkederek, Gokka'nın kalbi ağrıdı. Bundan 14 yıl önce yaptıkları yolculuk aklına geldi: Hayvanlar gibi tahta vagonlara tıkılarak; tekerlekler takırdayarak, vagon tahtaları da çatırdayarak, şurada burada ölülerini atarak... Ah.. ah! Nasıl da unutsun insan o acıları...

Raziyat havlusunu alıp ellerini yıkamak için dışarı çıktı ve hemen geri döndü:

- İleride, koridorda bir polis dikilip duruyor! -dedi.

Gokka da, Halimat da telaşlandılar, sonra Gokka kendini toparlıyarak:

- Neden korktuk bu kadar? Polis trene niçin binmesin, diğer insanlar gibi? Artık bizim pasaportlarımız var. Bizden başka bu trende az mı göçmen var? İndirmek isteseydi, şimdiye kadar indirirdi, -dedi.

Bu sözlerden biraz moral buldular. 14 yıldır bu talihsizler için polis ile kumandandan sonra en acı gelen söz, ölümdür. Sonunda Raziyat gidip ellerini yıkadı.

Akıllarını başlarına toplıyarak hepsi düşüncelere dalmışlardı. Gokka'nın hatırına, Aslan'ın yazdığı "Ata Yurdu'na" manzumesi geldi. Onda şöyle mısralar vardı: "Atayurdu'na küsülmez, o belki küsebilir" - "Senin adınla suçlasalar da beni, sen suçlu değilsin." Her türlü zorluğu çeken bir insanın kalb ağrıları dökülmüştü, bu mısralara. Böyle yazan bir insana, ülkesi için kanını, canını esirgemiyen bir insana "atılıp kalan insan" demek mümkün değildir. Bunları yazabilen insanın kalbinde, yurdu için sonsuz bir sevgisi ve inancı olması gerekir...

Işığı söndürerek yattılar. Tekerleklerin takırtıları bir yandan "ninni" gibi gelse de, öte yandan o kahrolası "kara treni" hatırlatıyordu, Gokka'ya. Uykusu yoktu, bu trende seyahat eden göçmenlerin hiç birinde uyku yoktu, muhakkak. Gokka trene binerken onlara dikkat etmişti, içlerinde tanıdık hiç kimse yoktu. Belki de onlar Kırgız tarafından geliyorlardı. Buna rağmen tanışsalar, tanışmasalar da sevinçten birbirlerinin boyunlarına sarılıyorlardı.

Trene binen göçmenlerin içinde Gokka yaşlı insan görmedi. Biyba'nın yaşında birini bulmak büyük şanstı. Kucaktaki çocuklardan kimse kalmadı, hayatta. Her türlü acıya ve zorluğa katlanarak ergin yaşa erişip de şimdi yurtlarına dönmekte olanlar, o zaman 9-10 yaşlarında bulunan oğlanlar ile kızlardır. Harp malülü olarak cepheden sağ dönenlerden bir çoğu da sonradan ölmüşlerdi. Halka dayanak olanlar kadınlarla, yeni yetişen gençler ve savaştan dönen erkeklerdi. 1943 yılından sonra doğan çocuklar, Orta Asya'dan bir yere kıpırdamak bile istemiyorlardı. Ama tren yolculuğu onlara ilgi çekici geldi.

Hayır, hiç uyku tutmuyordu. Gokka Artur'la birlikte yatmıştı, o yüzünü duvara çevirerek uyuyordu. Gokka'nın hatırına yine 1943 yılının 2 kasımında cereyan eden hadiseler geldi. Bundan sonra, ne kadar yaşasa da o uğursuz günü hafızasından silip atamıyacaktı. O gün sahipsiz kalan köpek-

lerin uluyuşları, sağılmadan kalan ineklerin böğürmeleri vadiyi dolduruyordu. İnsanların meydana toplanması gün boyu sürdüğünden, pişmekte olan yemeklerin ocakta kalması, kaynatılmak için ateşe konan sütlerin taşıp dökülmesi az evde görülmemişti. Gokka gözünden perdeyi kaldırırcasına, bu şeyleri görmeye çalışarak: "Artık ne istiyorsun? İşte evine dönüyorsun. Geçen günleri, seni takip etmiyecek şekilde unutmaya çalış. Böyle yapmazsan, huzur bulamazsın" -dedi, kendi kendine. "Artık niçin yaşamak zorundayım? Sadece bu çocuk için" -diye, Artur'u bağrına bastırdı.

Yataktan aniden kalkarak, ayaklarını küçük taban halısına koydu. "Kendi kendimden kaçmayı nasıl da sevmiyormuşum; sayısız felaketlere katlanarak yaşayan, kafası kazan gibi şişen ve şimdi de doğduğu dağlara doğru yol alan bu kadından nereye kaçacaksın? Geçen bu 14 yıl, hep beraberinde dolaşıp duracak..."

Pencerenin dışında köyler, kasabalar, şehirler geride kalıyordu. Yaz şafağında yıldızlar henüz parıldıyordu. Üstünde pazen geceliğiyle Gokka küçük masacığa abanıp duruyordu. Tekerleklerin mahut takırtısına bir türlü tahammül edemiyordu, onlar yük treninin vagonlarını hatırlatıyordu.

- Uyuyor musun Gokka? -diye Halimat üst ranzadan eğilerek sordu.

- Sen uyu uyu, -dedi Gokka ona.

Şimdi de düşünceleri başka taraflara kaydı: Nereye gidiyordu ve nerede yaşayacaktı? Çavul'daki evlerde, rivayete göre Gürcüler yaşıyormuş, belki Majay'ın evinde de yaşıyorlardır. Kendisinin Karaçayşahar'daki dairesi hakkında da bilmem ki ne söylemeli? Onu Gokka için kimse bekletip durmuyordur. Çerkessk'te ise hiç tanıdığı yoktu. Geri dönen göçmenlerin yerleşmelerine yardımcı olmak için bir "Göçmenler Komisyonu" kurulduğunu, daha Trudovik'te iken duymuştu.

Bir kaç gün sonra Tren Moskova'ya geldi. Haziran ayıydı. Başkentte oluşuna Gokka inanamıyor gibiydi. Garda ortalık karma karışık görünse de, her şey daha düzgündü.

Moskova'da bilet işlerini hallederek, Kafkas'a giden trene binmeleri gerekiyordu. Biletlerini aldıktan sonra, Kursk Garı'nın bir salonuna Biyba'yı oturttular ve yanlarına Artur'u da alarak Lenin'in mozelesine gitmeye karar verdiler. Kafkas'a gidecek trenin hareketine tam bir günleri vardı. Metrodan güçlükle yararlanarak Kızıl Meydan'a çıktılar. Mozele, şanslarına o gün açıktı. Fakat uzun kuyruklar dikkati çekiyordu.

Güneşin sıcaklığının etkisiz olması sebebiyle, sırada beklerken bir hayli üşüdüler. İşte şimdi mozolenin kapısından girdiler. Stalin'in sandukası girince sol, Lenin'inki ise sağ tarafta bulunuyordu. Onlara bakarak yavaş yavaş ilerlerken Gokka'nın aklına gelmedik şey kalmadı: İşte bir tarafta doğruluk için çalışan insan; diğer tarafta da ülkede münevver adına kimseyi bırakmayan, bir çok masum halkı öz yurtlarından zorla sökerek topyekün sürgün eden insan. İkisi de bir arada olmak zorunda mıydı? -diye Gokka'yı öfke bastı.

Mozeleden çıktıktan sonra, bitişikteki mezarlığı da gezdiler. Gum'a da[1] gittiler. Ancak parasız kalma korkusuyla alış veriş yapmadılar. Moskova'da bulunmalarından ve Lenin'in mozelesini görmelerinden dolayı Gokka'nın kalbi o kadar heyecanlandı ki, gökte mi, yerde mi olduğunu kestiremiyordu. 14 yıl sefalet içinde yaşayarak, bugün Gum'a girince neye bakacaklarını şaşırdılar. Gördükleri şeyler ve içinde bulundukları ruh hali sebebiyle, öylesine etkilendiler ki, ya durmadan konuşuyorlar, ya da susuyorlardı. Bir ara polisi görerek her zaman olduğu gibi irkildiler ve kas katı kesildiler. Gara geldiklerinde, onların aşırı konuşma istekleri karşısında, yaşlı Biyba hangisini dinleyeceğini şaşırdı.

Moskova-Kislovodsk treni, 1957 yılı haziranında Nevinnomıskaya stanitsesine geldi. Tren burada çok oyalanmadığı için, eşyalarını önceden hazır ederek evvela Biyba ile Artur'u indirdiler, sonra da kendileri indiler. Onlardan başka da bir çok göçmen vardı. Yarısı Narsana tarafına gittiler. Bu garın, Gokka için bilmedik bir yeri yoktu: Bekleşip

[1] *Gum:* Devlet Alışveriş Merkezi'nin Kısaltılmışı. (A.N.)

duran lokomotifler, tren katarları, kampana sesleri, gökyüzünde de dağınık bulutlar. Gokka'nın kalbinde bütün bunlar büyük anlam taşıyordu. Bir yandan da "niye böyle sıradan görünüyorlar" diye garip bir duyguya kapıldı. Ona göre bugün her şeyin bir başka olması gerekiyordu, her halde. Buradan Rostov'a geçip durduğu yıllarda Gokka'nın dikkatini hiç bir şey çekmezdi.

Güneş pırıl pırıldı. Eşyalarını alarak peronda toplandılar. Kafkas'ın havasını teneffüs etmeye bir türlü doyamıyorlardı. Burada inen Karaçayların hepsinin de aynı duygularla meşbu oldukları belliydi. Sevinçleri kafalarına vurarak ne yaptıklarını bilemez haldeydiler.

Salona geçerek orada beklemelerinin gerekli olduğunu nihayet şimdi farkederek, oraya yürüdüler. Eşyalarını taşıyıp bitirirken Gokka fenalaşır gibi oldu, bu sevince yaralı kalbi galiba dayanamamıştı. Beynine kan sıçradığını hissetti. Gayet tabii, cehennemden çıkıp tekrar cennete girivermek o kadar kolay değildi. Gokka'yı oradaki sağlık kabinine götürdüklerinde, muayene ederek bir süre yatırdılar.

Tren Novınnomıskaya'dan Çerkessk'e öğleden sonra hareket edecekti. Gokka saatine bakınca daha iki saatlik bir sürelerinin olduğunu anladı. Yavaşça kalkarak, hemşireye teşekkür ettikten sonra, yanında bekleyip duran Raziyat ile birlikte salona gitti. Başı ağrıyordu. Karaçaylar salondan dışarı dökülerek sevinç içinde kâh gülüyorlar, kâh ağlıyorlardı. Adeta sarhoş gibiydiler, kendilerini nasıl zaptedeceklerini bilemiyorlardı. Her tarafı büyük bir merakla tarassut edenler çocuklar ile gençlerdi. Gokka'nın kulağına iki kadının konuşması geldi:

- Bu acayip yolcular da kimler? -dedi birisi.

- Bir zamanlar buradan sürülen banditler, şimdi onları serbest bırakmışlar, geri dönüyorlar, -diye cevap verdi, diğer kadın.

- Bizde, Sibir'de de var böyleleri, onlara "Kalmuk" diyorlar, -dedi yine bir önceki kadın.

Gokka'nın kalbine derin bir acı çöktü: Bu itham, bizi ömür boyu kovalayacak, demek. Oysa biz, "yurdumuza döndük" diye toy düğün edip duruyoruz, -dedi kendi kendine.

Güneş oldukça etkiliydi, dün yağmur yağmış olacak ki hava biraz nemliydi. Onlar doğru dürüst yağmur görmiyeli 14 yıl geçmişti.

Tren perona yanaşınca, Karaçaylar "hemen kalkıverecekmiş" gibi hücum ederek vagonları doldurdular. Her halde sayıları yirmi aile kadardı.

Gokkaların bulunduğu vagonun propagandist bayanı, "o bu diye ayırım yapmadan":

- Aman Tanrım! On günden beri Orta Asya'dan bu insanlar durmadan geliyorlar, ama nerede yaşayacaklarını kendileri de bilmiyorlar. Evleri ya yıkılmıştır ya da başkalarına verilmiştir. Böyle bir musibete bunlar nasıl dayandılar? İnsanın yüreği dayanmıyor. Görüyor musunuz, hiç bir şeyi farkedemiyecek derecede kendilerinden geçmiş haldeler, -dedi.

İyi kalbli olduğu anlaşılan kadının söylediklerini Gokka duymamış gibi göründü. "Ev neye gerek" -dedi kendi kendine, "her taşın yanı bizim için evdir, doğduğumuz topraklarda."

Tren dura kalka yavaş ilerliyordu. Karaçaylar ise onu nerdeyse iteliyerek hızlandıracak kadar acele ediyorlardı.

Çerkessk'e geldiklerinde akşam yaklaşıyordu. Karaçaylar iner inmez, Göçmenleri Yerleştirme Komisyonu'nun görevlileri, oparlörden, kendileriyle bağlantı kurulmasını ilan ettiler. Hemen anlaşıldı ki onlardan kimse burada kalmak istemiyordu, bilakis kendi köylerine gitmeye acele ediyorlardı. Komisyonun sadece iki kamyonu vardı. İlçelere onlarla taşıyorlardı. Ancak, karanlık bastığı için istasyonda gecelemeleri gerekti. İlçeler hayli uzaktaydılar.

Komisyon üyelerinden biri Ebzeoğlullarındandı Gokka ile görüşünce, onun doktor olduğunu öğrendi ve:

- Beni dinlerseniz, burada kalınız diyeceğim. Doktorlar yeterli değil. Er de olsa, geç de olsa sizi buraya getireceklerdir -dedi. Bizimkilerden bazı hekimler burada çalış-

maya başladılar bile. Parti yönetiminin ikinci başkanı da bizden, -diye memnuniyetini belirtti.

Gokka, onun söylediği şekilde hareket etmeye karar verdi. Çavul'daki baba evini görmeye, sonradan da gidebilirdi. Ebzeoğlu, onları kalacakları eve gönderme telaşına girdi. Araba gelince, Gokka yol arkadaşları ile vedalaşarak istasyondan ayrıldı. Kasisli yollarda araba Gokka ile Artur'u iyice çalkaladı. İki katlı bir evin önünde durdular. Refakatte gelen komisyon görevlisi eşyaları alarak ikinci kata çıktı. Dar koridoru geçerek bir kapının önünde durdu ve cebinden bir anahtar çıkarıp kapıyı açtı. Görevli önde, onlar da arkada eve girdiler. Adam, anahtarı Gokka'ya teslim ederek bloknotuna bir şeyler yazdı. Odada hiç bir şey yoktu; ne karyola, ne masa, ne de iskemle.

- Burada bir süre kalacaksınız, bundan daha iyisi de bulunabilir. Yarın, işinizle ilgili olarak sağlık idaresine uğrayınız, iyi geceler, -diyerek çıkıp gitti.

El yüz yıkama yeri ilerde, koridorun nihayetindeydi. Tuvalet ise dışarıdaymış. Gokka ile Artur gidip ellerini yüzlerini yıkadılar. Banyoya çok ihtiyaçları vardı, ama buna imkân yoktu. Onlar musluk tarafından dönerlerken, yandaki kapı açıldı ve alacalı önlüğüyle düzgün görünüşlü bir kadın selam verdi.

- Sizi buraya mı verdiler? Sizden öncekiler bir şey bırakmadan alıp gitmişler, ev kup kuru. Nasıl yapsak acaba? -diye mırıldanarak, "Kola!" -diye seslendi ve Gokka'yı da kendi evine çağırdı.

Gokka'nınkine benziyen odada iki demir somya görülüyordu. Onların birinin üzerinde oturan adam, her halde kocası olmalıydı. Kadın somyalardan birinin üzerindeki yatağı alıp diğerinin üzerine koydu. Kendisi yatağı kaldırdı, Gokka ile Kola'ya da somyayı tutturdu. Onları götürüp Gokkaların odasına koydular. Yatağı somyanın üzerine yerleştirerek kadın:

- Ziyanı yok, zamanla her şey düzelir. O zamana kadar bizde bulunan her şey sizindir, endişe etmeyiniz. Kola ile ben bu konutta oturalı bir hayli oldu. Müstakil konut

tahsisi hakkında bir şey söyledikleri yok. İki vilayeti birleştirdiklerine göre yeni binalar da yapacaklardır, her halde. Benim adım Evdoksiya, kısaca Dusya; şimdilik birlikte yaşayacağız, -dedi.

- Benim adım da Gala, -dedi Gokka, bu adı tötka Maria'nın taktığını hatırlıyarak. Sarışın, genç görünüşlü kadın, samimi bir tebessümle çıkıp gitti.

Gokka da, Artur da çıplak döşekte yattılar, eşyaları henüz gelmemişti. Gokka'nın gözüne uyku girmedi. Kafkas'a döndüklerine, gidip babasının evini ve öz dağlarını göreceğine bir türlü inanamıyordu. Bir ara yataktan kalkıp, yayan yapıldak köyüne gitme arzusu duydu. Buna rağmen, kalbindeki yara kabuk bağlamamış gibi görünüyordu: "Her şeye gücüm yeter" diye kendine çok güvenen 25 yaşındaki genç kadın giderek, yerine kır saçlı, kırk yaşında bitkin bir kadın gelmişti. Kalbi de, bedeni de ezikti. Bütün yakınlarını yitirerek vatana yapayalnız dönmüştü. Hayata yeniden başlaması gerekiyordu. Ama niçin? Kimin için? Fakat, yanında yatıp uyuyan çocuğun ona ihtiyacı vardı. Gokka, Artur'u sanki biri kapıp kaçacakmış gibi kolları arasına alarak uyuyakaldı.

Koridorda gazocağının pıtırtısını ve ayak seslerini duyarak, Gokka sabah olduğunu anladı. Üstüne geceliğini atarak çantasından dün çıkardığı havluyu alıp el yüz yıkamaya çıktı. Gazocağının yanında dağınık saçlı, şişman bir kadın dikilip duruyordu. Gokka selam verdi, o da tencereyi karıştırırken:

- Şehri doldurdular, karıncalar gibi gelip dökülüyorlar, görüyor musun bizim koridora kadar gelmişler, -diye sert sert konuştu.

Gokka bir şey söylemeden musluğa gitti. Kalbi yine bir başka türlü sancıdı, "şimdi de horlamalar başladı" diye.

Karaçayları sürdükten sonra, burada onlar hakkında dolaşmayan kötü rivayet kalmamış, Gokka bunları henüz bilmiyordu. Atayurdunda yeniden hayata başlıyacak Karaçay da, diğer halklar gibi insan olduğunu her gün, her gece

göstermek zorundaydı. Bu da "göçmenliğin kendisi gibi" bir başka sıkıntı olacağa benziyordu.

Artur uyanarak kuru odayı inceliyordu. "Çocuğa insan ne bulup yedirsin" -dedi, kendi kendine. Gokka'nın parası çok azdı, işe çabuk girmeye ve Artur'u da çocuk yuvasına vermeye mecburdu.

Torbalarında kalan azık kırıntılarını bir gazeteye dökerek Artur'un önüne koydu. Oğlancık kırmızı atletiyle yatağın üzerinde oturuyordu. Yemek istemiyerek:

- Ben evimize dönmek istiyorum, -diye ağlamaklı oldu.

- Biz artık kendi evimizdeyiz, Artur.

- Hayır, ben Şurik'e gitmek istiyorum, -diyerek Kazakistan'daki akranını andı.

Bu sırada kapıyı çalmadan, iki elinde iki tabağıyla Dusya girdi:

- Sıcak çorbayı içiniz, gazocağında bir şey pişirinceye kadar vakit geçiveriyor, gaz bulmak da mesele, -diye, tabakları pencerenin kenarına koyarak dışarı çıktı ve bir iskemle alıp geldi. O masa görevi gördü. Artur ile Gokka çorbaya uzanırken, Dusya kollarını göğsünde kavuşturarak pencerenin yanına dikildi:

- Ben Feodora'nın, yani komşumuzun mırıltısını duydum, onun için kendinizi üzmeyiniz. Öylelerinin kafaları çalışmaz. Onun gibi düşünenler bir tek o mu? Ha-yır? Sizi topyekün sürerken, "bütün bir halkı nasıl da suçlayabildiler" diye çok kimse üzülmüştü. Buna karşılık, "suçlu olmasalardı hepsini niçin sürsünlerdi?" -diyenler de az değildi. Sürgünden önce burada, yani Çerkessk'te Karaçaylar yaşardı. Kola ile benim Mikoyanşahar'da da Karaçay dostlarımız vardı. Biz onlarla birlikte çalışmıştık. Biliyor musunuz, sizi sürdükleri zaman ben ağlamıştım, -diye, Dusya alacalı önlüğünün eteğiyle gözlerini sildi. Deli herifleri dinlemeyiniz, onları ciddiye almayınız, -dedi, Feodora'yı kastederek.

Gokka çorbayı yudumlarken Dusya'yı dinliyordu. Kazakistan'daki hemşire Dusya aklına geldi: "Hayır, iyi insanlar tükenmedi."

- Mesleğiniz nedir? -diye sordu Dusya.

- Doktorluk.

- İyi, haştaneyi genişletmeye çalışıyorlar. Onu bırakın, yeni organizasyonları da faaliyete geçiriyorlar. Şimdilerde, her yere sizinkileri yerleştirme çabası içindeler. Ben size diye söyliyorum, sizinkilere böyle davranılmasından bazıları pek hoşnut değiller. Haksız yere yurdundan koparılıp uzaklara sürülen, oralarda dayanılmaz acılar çeken bu insanları şimdi geri gönderdilerse fena mı oldu? Onların yerleşmelerine yardımcı olmanın bir insanlık görevi olduğunu idrak edemiyenlere ne demeli? İşte bu vicdansızlar memnun değiller. Kola ile ben inşaatçıyız, çok daireli binalar yapılmaya başlandı, siz de bir daire alırsınız. Size gazyağı tahsis edilirse bizim gazocağını kullanarak yemek pişirebilirsiniz. Ben sıvacıyım, Kola da sıhhi tesisatçı. Kızımız Nataşa da enstitüde okuyor, -diye durumlarını anlatarak, tekrar: "Feodora'nın sözlerini önemsemeyiniz," -deyip çıktı.

Feodora'nın sözleri Gokka'nın kalbine demir kancalar gibi saplanmıştı. Karaçaylar, çektikleri acıları unutmak için Atayurtlarına can atarak gelmişlerdi. Burada ise yeni bir cehennemden geçmelerinin gerekli olduğu anlaşılıyordu. Gokka, su rengindeki kadife elbisesini beyaz ipek bluzunun dışından giydi. Beyaz iskarpinlerini de ayaklarına geçirdi. Artur'un üzerinde ise kısa pantolunu ile bahriyeli gömleği vardı. Evden çıktılar.

Şehrin kenarındaki tarlalardan yeşil otların kokusu geliyordu. Buranın havası ot kokusunu boğmuyordu. Motorlu araçlar çok seyrek geçiyordu. İki yanında sıra sıra ağaçlar bulunan çamurlu yol boyunca, sovyet binasına doğru yürüdüler. Sokağın adı Lenin'di. İki tarafında evler yanaşık düzene göre sıralanmıştı. Evlerin çoğu kamış damlıydı. Kamışın ne olduğunu Kazakistan'da iyi öğrenen Gokka, evlerin çatılarını görünce, "demek ki kamış burada da varmış" demekten kendini alamadı. Evlerin önünde banklar vardı, yerler de gündöndü kabuklarıyla kaplıydı. Avlu kapılarının altlarından köpekler kafalarını çıkararak havlıyorlardı.

Gokka bu stanitsenin hiç bir yerini bilmiyordu. Ros-

tov'da okurken buradan gelip geçmişse de hiç dikkat etmemişti. Keza burada eşi dostu da yoktu. 1937 yılında, aydın zümreyi kırıp geçiren Ejov'un adını buraya vererek "Ejov Çerkessk" demişlerdi. Daha önceki adı Sulimov'du. RSFSR'nin Milli Komitesi'nin başkanı idi Sulimov. Şimdi Ejov'un cinayetleri ortaya çıkınca, sadece Çerkessk demeye başlamışlar. Çarlık zamanındaki adı da Batal-Paşiniskiy idi.

Gokka göçmenlerin işlerine bakan bölüme girdi. Burada işler çok yoğundu: Trenlerle fevç fevç gelen Karaçayları ilçelere sevketmeye ve onlara iş bulmaya gayret ediyorlardı.

Bölüm sorumlusu Ebzeoğlu, Gokka'yı görünce:

- Sizin vilayet sağlık idaresine gitmeniz lazım, Allah'a şükür, başınızı sokacak bir yeriniz oldu, -dedi.

- Bize devletten yardım olacak mı? -diye soran bir adama dönerek:

- Hayır, olmayacak. Olmayacak bir şey için, olacak diyemem. Ev yapmak için devletin kredi vereceği söyleniyor, -diye cevap verdi.

- Nasıl ev yapmaya? -dedi adam, Ebzeoğlu'nun dediğini iyi anlıyamıyarak. Biz kendi evlerimize gidiyoruz ya? Size ben kaydımı yaptırmak için uğramıştım.

- Senin evin 14 yıldan beri seni bekleyip duruyor mu sanıyorsun?

- Tabii öyle sanıyorum. Ben onu ömür boyu oturmak için yaptım.

- Ya orada bir başkası oturuyorsa?

- Ama ev benim, ne yapıp yapıp evime girerim, -diye rengi giderek cevap verdi adam.

Ebzeoğlu bıkmadan, usanmadan uğraşıyordu. Kızılımsı saçlı tıknaz adam, göçmenlerin arasında, suda balık yüzer gibi gidip geliyordu. Tabiatıyla kendi yurdunun, kendi insanının hizmetine koşuyordu. Bir sürü de yardımcısı vardı.

Burada, vilayet merkezinde, genellikle uzmanlığı olanlar kalıyordu: Doktorlar, mühendisler, ekonomistler,

vb. gibi. Diğerleri ise eski Karaçay vilayetine, bugünki Karaçay ilçesine canlarını atıyorlardı.

Gokka vilayet sağlık idaresine gitmedi. Doğup büyüdüğü yerleri görmeyi öylesine arzu ediyordu ki bir an önce oraya gitmeye karar verdi. Çocuğun elinden tutarak otobüslerin kalktığı yere gitti: Beline kadar toprağa gömülü küçük bir bina, postanenin yanında. Otobüs buradan Karçayşahar'a günde bir kez gidip geliyormuş. Sıraya girerek güç bela bir bilet aldı. Otobüsün kalkmasına bir hayli zaman olduğunda, Artur'a yiyecek bulabilmek için çevreye bakmaya gitti. Ama yakınlarda dükkâna benzer bir şey göremedi. Pis sokaklarda bir süre dolaştılar. Asfalt sadece sovyet binası ile postanenin önünde vardı, başka yerlerde yoktu. Bir kısım arsalardaki bataklıklarda domuzlar yatıp yuvarlanıp duruyordu. Çerkessk temiz bir şehir olamamıştı, stanitse özelliğini hâlâ koruyordu.

Bulabildiği küçücük bir dükkândan Gokka kurabiye aldı ve cüzdanını kontrol edince de, parasının iyice azaldığını farketti. "Halimatlardan ödünç alırım" diye düşündü. Zira onlar ineklerini de, evlerini de satmışlardı.

Gokka ile Artur otobüse oturduklarında akşam yaklaşıyordu. Hava durgun ve sıcaktı. Otobüstekilerin çoğu Karaçaydı. Göç için tahsis edilen iki kamyon, duruma bakılırsa hiç de yeterli değildi. Her trenden inen yüzlerce Karaçay, buradan kendi köylerine gidebilmek için çok zahmet çekiyorlardı. Bazıları ise at arabası temin edip onlarla gidiyorlardı. Bunu tedarik edemiyenler de, işte böyle Gokka gibi otobüste yer bulmaya çalışıyorlardı. Evlerini öylesine özlemişler ki nerdeyse yaya gideceklerdi.

Yolda tek bir taşı, ağacı, suyu, tepeyi atlamadan Gokka hasretle bakıyordu. Aslan onu bu yoldan kaç kez Batal-Paşiniske'ye götürmüştü. Rostov'a Paşiniske'den uğurlardı. "Ben ise seni Özbeklerin mezarlığında bırakıp geliyorum. Başıma iş açtığım için beni affet Aslan. Seni unuttuğum için böyle yapmadım. O cehennem hayatı yaptırdı", -diye gözleri dolu dolu oldu. Kimse farketmesin, diye yüzünü

pencereye çevirdi. "Bu düşünceler hiç bir zaman aklımdan gitmeyecek," -dedi kendi kendine.

Bir saat sonra otobüs Mikoyanşahar'a, yani şimdiki Karaçayşahar'a ulaştı. Tanrım! Gokka bu şehri ne kadar da iyi tanırdı. Şehir hiç değişmemiş. Sadece sovyet binalarının çevresine kestane ağaçları dikmişler. Bu binaların inşası 1941 yılında tamamlanmıştı. Çevresi ağaçlandırılıncaya kadar da savaş çıkmıştı.

Gokka otobüsten inince Çkolov sokağından yukarı doğru, Aslan ile birlikte oturdukları konutlarına gitti. Boşuna gittiğini bildiği halde, gitmekten kendini bir türlü alamadı. Sokağın iki yanında ağaçlar sıralanıyordu. Bunları otuzlu yıllarda gençler dikmişlerdi. Gokka ile Aslan kim bilir kaç ağaç diktilerdi? Burada her adım başı karşısına Gokka ile Aslan, Aslan ile Gokka çıkıyordu! Gokka insanın tarif edemiyeceği bir ruh haline girmişti.

İşte iki katlı ev karşılarındaydı. Artur'un elinden tutarak ikinci kata çıktı. Kalbi küt küt vurarak dört numaralı dairenin önüne dikildi. Yaralı kalbi duracak gibiydi. Aslan da, Gokka da cepheye bu kapıdan çıkıp gitmişlerdi. Zile basmak için elini kaldırdı, ama basamadı. Fakat bunu yapmak zorundaydı ve yaptı da. Yaşlı bir kadın çıkınca, "Gürcü kadın" dedi içinden. O da Gokka'nın Karaçay olduğunu anlamış olacak ki ondan pek hoşlanmadı.

- Ne istiyorsun? -diye Gürcü şivesiyle sertçe sordu.

- Ben bu dairede yaşamıştım, bütün eşyalarım burada kalmıştı. Sadece görmek için geldim, -dedi Gokka. Çünkü dayanamadım.

- Dayanamayıp öyle mi? Ben burada yaşayalı 14 yıl oldu. Eşyaların çoktan tükendi. Sürüldüğünüz yerde kalsanız olmaz mıydı! -dedi ve "şrak" diye kapıyı Gokka'nın yüzüne kapattı.

Gokka buraya gelmemeliydi, ama içi bırakmadı: Aslan sanki onu burada bekleyip duruyormuş gibi bir halet-i ruhiye içine girmişti.

Melul mahzun otogara döndü. Orası Kuban'ın kıyısına yakın bir yerdeydi. Garajda köylere gitmek için araç bek-

leyen Karaçaylar çoktu. Gece karardı. Gokka otelde yer aramışsa da bulamamıştı. Muhakkak Karaçay olduğu için yer yok demişlerdi.

Otogarda güç bela bir bank bulup Artur'u oturttu. Geceyi burada geçirmek zorundaydılar. Çavul'a ikinci gün ikindiye doğru hareket ettiler. Bu güzel dağ yolu ile doğduğu köye giderken, her zamanki cehennem anıları Gokka'nın hatırına gelerek, onu yine hüzünlendirdiler. Amerikan kamyonlarına tıkarak gece vakti alıp gittikleri, Aman-Nıhıt'tan geçerken, içi tıka basa insan dolu kamyonun uçuruma yuvarlanışı, bugün gibi gözlerinin önünde duruyordu. Nereye kaçsın Gokka, bu acı anılardan?

Makina Çavul'un kenarından girdi, ama Gokka doğduğu köyü tanıyamadı: Köye mıntıka sovyetinin karşısına düşen Bağatırları mahallesinden girilirdi. Şimdi burada ne ev vardı ne de mahalle. Her yerde göçük evler, metrûk ve yabanileşmiş ağaçlar. Mahallenin tamamı harabe haline gelmişti.

Otobüste bulunan üç aile, kendi mahallelerine gelince eşyasız, denksiz yere indiler. Kim bilir hayata nasıl başlayacaklardı?... Nasıl da güçlü çekiyormuş, insanı doğduğu yer!

Kendi mahallelerine gelince, Gokka da otobüsten indi. Daracık sokak ile kendini aşağıya, evlerine doğru attı. Ama vücudu kas katı kesilerek dikilip kaldı. Babasının kocaman evinden bir yonga bile görünmüyordu ortalıkta. Ev, temel taşlarına kadar sökülmüştü. Sadece çukur ahıra girilen kapının iki yanında bulunan ağaç kolonlar yerinde duruyordu. Avlunun orta yerinde duran büyük taşın etrafını da vahşi otlar sarmıştı. Küçüklüğünde bu taşın üzerine çıkıp oynamayı çok severdi. Doğduğu ata ocağından geride kalan sadece bu yuvarlak taştan ibaretti. Taşın üstüne oturarak Gokka hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Su arkının yanında dikilip duran Artur onu görmüyordu. Yakında bir yerden, köpek havlaması geldi. "Aman Allahım!" -dedi Gokka, otların arasından süzülüp gelen köpeği görerek. "Bu babamın Samır'ı! Gözlerime nasıl inanayım?" Köpek ise Gokka'nın

çevresinde sesler çıkararak döndü, onu kokladı ve karşısına geçip ayaklarını öne uzatarak yere çöktü. Sonra da mahzun gözlerle ona bakmaya başladı. Köpek iyice yaşlanmıştı. Eskiden pırıl pırıl parlayan kırmızı tüyleri incelmekle kalmamış, kırlaşmıştı. "Acaba bizim Samır değil mi?" Majay hayvanlarının kulağına en koyardı. Samır'ın kulak ucunu makta keserek enediğini hatırlayarak Gokka ona dikkatlice bakınca, gerçekten Samır olduğunu anladı ve başını okşadı. Köpeğin gözlerinden yumak yumak yaşlar geldiğini görerek, Gokka'nın bütün azaları tir tir titrediler. Samır'a ekmek parçası verince, yemiyerek, başını özlemle Gokka'nın ayaklarına yaklaştırabildiği kadar yaklaştırdı ve ona lisan-ı hâl ile acılarını anlatmak istedi.

Gokka'nın doğduğu mahallede bir kaç ev ayakta kalabilmişti. Onlardan biri iki katlı, kurşun damlı evdi. Burası Ekim Devrimi'ne kadar, köy muhtarının oturduğu evdi. Majay'ın evi ile onun arasında sadece bir otluk vardı. Burada insanların yaşadığı, pencerelerindeki perdelerden belli oluyordu. Gokka bir çok viraneyi dolaştı. Zaten bir çoğunun eski sahipleri Trudovik'te toprağa düşmüştü, artık buraya tek fertleri bile dönmeyecekti... Köyün uzun ve dar caddesi ile Halimatlara doğru yürüdü. Arkasından Artur ve güçlükle yürüyebilen Samır takibediyorlardı. İkisinin de karınlarını doyurmak lazımdı. "Dur bakalım, o da ne?!" Sağlam kalan bir evin avlusunda, taşlardan ocak yapılarak ateş yakılmıştı. Çevresinde bavullar, denkler, çuvallar... Gokka biraz oyalandı. Bu eve eski sahibi, Gebenlerden bir aile dönüş yapmış, ta Özbekistan'dan. "Kendi evimize kendi köyümüze geliyoruz" diye gelmişlerse de, evlerinde yaşamakta olan Gürcüler onları avluya bile sokmak istememişler. Onlar da zorla girmişler. "L" harfi şeklinde olan evin pencerelerinde perdeler görülüyordu, bir kapısı da açıktı. Bağlı duran köpeğin, havlamaktan sesi kısılmıştı. "Köpeği salıvermemeleri de iyi bir şey" -dedi Gokka kendi kendine. Samır'ı görünce köpek temelli kudurdu. Gokka Samır'ın başını okşayarak onu rahatlattı. Avluda toklular gibi tavuklar dolaşıyor, sundurmada bir ala dana geviş getirerek yatıyordu. İki

ağaç arasına gerilmiş bir ipte kurutmak için asılmış çamaşırlar dikkati çekiyordu.

- Şimdi ne yapmayı düşünüyorsunuz, böyle avluya toplanarak? -diye sordu Gokka, değirmi sakallı adama.

- Ne yapalım, o -evin içindekini göstererek- gitmek istemiyor, "evi bana devlet verdi" diyor. Ben bu evi alın teri akıtarak yaptığımı daha unutmadım. Ev benim evim, buradan bir yere gitmeyeceğim. Allah'a şükür mevsim yaz, soğuktan ölmeyiz. İki gece geçirdik burada. Utanacak yüzü varsa, gider dağ ardına, kendi memleketine. Ben güzellikle halletmek istiyorum, işi zora da dökebilirim. Dün de tıpkı bizim gibi Hasanlar'dan bir aile döndü ve kendi evinin avlusuna yerleşti. Onun evinde yaşıyan Gürcü, tokmakla kafasına vurarak zavallı adamı öldürdü. Bugün onu gömüyorlar. Düşünsene, cehennemin içinden çıkıp gelip de evinin avlusunda can verenden daha talihsiz kim olabilir? En büyük mutluluğu da doğduğu toprağa gömülmesi. Durum böyle, bacım. "Ateşten çık da kora gir" diye bir söz vardır, bizler de aynı haldeyiz, -diyerek tekrar kapıya gitti:

- Çık dışarı, kapıya gel! İnsan gibi konuşalım, -diye seslendi.

- İnsanları bu hallere düşüren devletin başındaki adam, kim olursa olsun ateşlerde yansın! Öyle bir adamın yönettiği ülkeden ne hayır gelir. Aslında, şu bizim evde yaşayan Gürcünün ne suçu var? Onları da zorla getirdiler buraya, bizim terekemizi toplatmak için. Ne o suçlu, ne de biz, -dedi kara kaşlı zayıf kadın.

Gokka, Artur ve Samır oradan çıkıp yollarına devam ettiler. Samır, sahibini tekrar kaybediverecekmiş gibi, Gokka'nın bacaklarına burnunu yapıştırarak yürüyordu. Eskiden caddenin iki yanı yanaşık evlerle doluydu. Şimdi ise şurda burda bir ev görülüyordu. Sonradan anlaşıldığına göre, Gürcüler evleri yıkarak kerestelerini Paşiniske'ye götürüp satmışlardı. Ayakta kalan evlerin hemen hepsinin avlusunda, dönüş yapan eski sahiplerini görmek mümkündü, içerde ise gürcüleri...

Avlunun birinde büyük bir kavga sürüyordu. Erkekler bir birlerine acımadan vururken, kadınlar da bağırışarak onları ayırmaya çalışıyorlardı. Gokka da araya girmeye çalıştıysa da az kalsın onu da döveceklerdi.

Bu gördüğü manzaralardan tüyleri diken diken olarak Gokka yoluna yine devam etti. Doğdukları topraklara can havliyle koşup gelen insanlar, sokaklara dökülüp kalmışlardı.

İşte yine bir avlu. Karaçay ailesi evine eşyalarını rahatça taşıyordu.

- Evinize nasıl girebildiniz? -diye sorduğunda, eşya taşıyan bir kadın, sesin geldiği tarafa da bakmadan:

- Satın aldık, kendi evimizi, -diye cevap verdi.

"Suçlu insan yok" diye düşündü Gokka. Bir kısmını evlerinden zorla söküp atmışlar, bir kısmını da yine zorla, bu boşalttıkları evlere yerleştirmişler. Böyle de olsa, birinin alın teri dökerek yaptığı evini, gerçek sahibine satarak vermek, aklın alacağı bir şey değildi. Kaldı ki evlerde kalan mal-mülk ne varsa gaspetmişler ve onlar için Gürcüler devlete de beş para ödememişler.

Böylece Çavul'da -daha doğrusu bütün Karaçay'da- yeni bir facia yaşanıyordu.

"Halimatlar ne yapıyorlar, acaba onlar da mı dışarıda kaldılar?" -diye düşündü Gokka. Halimatların evi köyün öteki ucundaydı, Kuban'ın sol yakasında. Uzaktan, evin yıkılmadığını görerek Gokka sevindi. Yassı taşlar döşenmiş avluya girdiğinde, bazı eşyaları Raziyat avlu duvarının üzerine sermeye çalışıyordu. Gokka'yı görünce onu karşılıyarak Artur'u kucağına aldı.

- Evde kimse yaşamıyor muydu?

- Bir aile yaşıyordu, işte bizim yazlık eve çıktılar. "Evinize yerleşiniz, biz kendi memleketimize döneceğiz" -diye, kendiliklerinden evi boşalttılar. "Buradan dağ ardına taşıdığımız malınız, mülkünüz için Tanrı bizi affetsin. Bundan sonra sizler için hayır duada bulunacağız" -diye, onların bize minnettarlıklarını ifade edişlerini bir görmeliydiniz Gokka. Biz de sevinç içinde kendi evimize kavuştuk. Şimdi de kon-

teynerin gelmesini bekliyoruz, -dedi Raziyat, Samır'a dikkatle bakarak. Bu köpek de nereden takıldı peşinize? -diyerek, onları içeri aldı.

- Babamın köpeği, zavallı hayvan ölmemiş ve evimizin civarını bekleyip durmuş, -diye, konuşarak Gokka eve girdi.

Köpeğin haberini duyunca, Biyba ile Halimat'ın gözleri yaşardı ve ona acıyarak, neleri varsa önüne koydular.

- Ailemizin iyi talihine hâlâ inanamıyorum, -dedi Halimat, pencereyi silmek için bezi ıslatarak. Trudovik'e inen Çavullular arasında bizden başka, gittiği gibi dönen kimse olmadı. Bizim annemiz, görüyorsun ne kadar da yiğit bir kadın. Buradaki evimizi de her hangi bir güçlükle karşılaşmadan geri aldık. Böyle şanslı oluşumuza, biliyor musun, endişe ediyorum. Bizim durumumuzda olan binde bir aile var mıdır acaba? Köyde her ev için büyük mücadele veriliyor.

- Yetkililer bu meseleyle niçin ilgilenmiyorlar? -dedi Biyba, bir torbadan eşyaları boşaltırken. Kısa boylu Biyba burada uzayıvermiş gibi görünüyordu, Gokka'nın gözüne.

- Nasıl ilgilensinler, ortalığı devlet kendisi karıştırmış, -dedi Halimat.

Artur dışardan yanakları kızararak koşup içeri girdi.

- Anne, burası ne kadar da güzel; büyük ırmak akıyor, dağların tepeleri ise bembeyaz, -diye şaşkınlık ve hayretini anlatmak istedi.

- O beyazlık kardır, Arturcuğum, -dedi Raziyat.

- Doğrusu bu köpeğin sadakatine hayranlığımı ifade edecek söz bulamıyorum. Ey, garip hayvan'! Bunca yıl nasıl da çırpınıp durdun? Kızlar, sizin yerinizde olsam, bu zavallı hayvanı ırmağa götürüp sabunla bir güzel yıkardım. Gokka onu şehre götüremez, artık biz bakalım, -dedi Biyba.

- Cadde boyunca, hemen her evin avlusunda Karaçayları görerek geldim, -dedi Gokka. Evlerine girme imkânı bulamayıp duruyorlar. Neyseki hava çok güzel, ama yağmur yağabilir? Zavallıların Atayurduna dönüş sevinçleri kursaklarında kaldı.

- Allahım, bizim halkımız sana nasıl bir âsilik yaptı ki böyle onulmaz bir musibeti ona yükledin? -dedi Biyba, oğlu İshak'ın resmini okşıyarak.

- Üç Gürcü ailesi, kendi istekleri ile dağ ardına, kendi memleketlerine dönüyorlarmış, dediler. Her halde başka çıkar yol olmadığını anlamış olmalılar, -diye Halimat anasının sözünü böldü. Annesi, oğlunun resmini eline alınca, onun ağlıyacağını biliyordu. Sonra da: Sahipsiz kalan evler de çokmuş, -diye ekledi.

- İşte bizim Samır'ı görüyorsun, adını bile unutmuş zavallı hayvan. Kim bilir ne ile geçinip durdu, -dedi Gokka.

- Farelerle geçinmiştir, insanlar da her halde bir şeyler atmışlardır önüne. Servetimizin tamamını onlar gaspetmişlerdi, -dedi Biyba, sonra da kızına: Misafirlere bir şeyler yedirelim, -diye ekledi.

Raziyat valizin üzerine bez sererek ne bulduysa üzerine koydu: Ekmek parçaları, peynir, kak et, kuru pasta, kurabiye.. yol azıklarından artakalanlar. İskemle yerine, Raziyat dışarıdan taşlar getirdi.

- Önce o dışarıdaki cana bir şeyler verin, -dedi Biyba.

Raziyat ekmek de, et de verdi Samır'a.

Bavulun çevresine toplandılar. Kapkacak olarak da bir alüminyum çaydanlık ile iki maşrabaları vardı. Raziyat gidip Kuban'dan su getirdi, avluda ateş yakarak üzerine çaydanlığı koydu.

- Bilemiyorum, halk ne ile geçinecek? Burada dükkân diye bir şey yok. Kim bilir yönetim de var mı, yok mu şimdilik adı sanı anılmıyor. Konteynerde biraz unla başka yiyeceklerimiz de olacaktı, o da daha gelmedi, -dedi Biyba,

- Şimdi sana söyleyeceklerimi Gokka, hayatında ne gördün ne de duydun, -dedi Halimat. İnsan bunu nasıl yapabilir? Kimsenin aklına gelmezdi doğrusu: Bizim mezarlığın yontulmuş taşlarını sökerek ev yapmak için dağ ardına taşımışlar. Gürcüler ailelerinin yarısını kendi ülkelerinde bırakarak, buradan bulabildikleri her şeyi oraya göndermişler. Başkaları ne ise de, mezar taşlarını nasıl da götürebilmişler? Gel, sana göstereyim, bizim avluya da mezar taşlarını

döşemişler, taşların üzerindeki Arap yazıları görünüp duruyor, -diye Halimat'ın gözleri doldu.

- Avluya girerken yere döşenmiş yassı taşları farketmiştim, -dedi Gokka, onlara basmamaya dikkat ederek. Ancak bunlar mezar taşlarıdır, diye aklıma bile gelmezdi. Farkında mısın, hepimiz acayip bir kâbus içindeyiz.

- Dün bunu farkettiğimden beri üzerlerine basmamaya özen gösteriyorum. Erkek komşulara rica edin de onları buradan toplayıp mezarlığa götürsünler, -dedi Biyba.

Biyba ile kızları evlerine gelir gelmez, ot yolarak altlarına sermek suretiyle yatak hazırlamışlardı. Ne olursa olsun, şimdi onlar doğdukları topraklarda ve kendi evlerindeydiler.

*

Karaçay-Çerkes Muhtar Vilayeti'nin kuruluş çalışmaları Çerkessk'te yoğun bir şekilde yürütülüyordu. Karaçaylar dönünceye kadar Çerkes Muhtar Vilayeti'ni "okrug"[1] seviyesine indirmeyi tasarlamışlardı. Zaten burada iki ilçe teşkilatı kalmıştı. Şimdi yeni ilçeler ve kolhozlar oluşturuluyordu. Keza sovhozlar ve diğer kuruluşların tesisine de çalışılıyordu.

Durumu en karışık olan yerler, köylerdi. Oralarda kolhozların, sovhozların sadece isimleri vardı. Bunları kuracak ve buralarda çalışacak insanlar, henüz avlularda, meydanlarda yaşıyorlardı. Gürcülerin bir kısmı dönme telaşına girdiler, bir kısmı ise mücadeleye kararlı gibi görünüyorlardı. Birbirini öldüren de oldu.

Şehirlerde Karaçayları memuriyetlere yerleştiriyorlarsa da birinci derecede sorumluluk vermiyorlardı, zira itimatları yoktu. Gokka hastanede çalışmaya başladı. Artur'u da yuvaya verdi. Eylülden sonra doğduğu için bu yıl okula gidemiyecekti.

Gokka'nın daha önce Orta Asya'da tanıdığı sabık albay Muhammat, vilayet basımevinin direktörlüğüne getiril-

[1] *Okrug:* Yöre, muntıka; idari bölüm olarak "sancak"a tekabül eder. (A.N:)

di. Gokka bunu duyunca, Aslan'ın yazdıklarını daktilo ettirerek günün birinde basımevine gitti. Muhammat dosyayı açıp yapraklarını çevirerek:

- Aslan'ın yazılarının tamamının basılmasının yararlı olacağına inanıyorum. Nasıl da kabiliyetli bir yazardı o. Bunları ben araştırma bölümüne vereyim de, bir an önce basıma hazırlasınlar, -şeklinde güzel karşıladı. Neşriyatın önemi zamanımızda çok ehemmiyet kazandı, -diye de ekledi. Halkı aydınlatacak olan kitapları basmamız gerekir. Genç kuşaklar şu anda kendilerini "yerden ot gibi fışkırmış" sanıyorlar. Bizim görevimiz onlara millî değerlerimizi anlatan kitapları sunmaktır, -diyerek sözlerini tamamladı.

Gokka kendini işine vererek çalışıyordu. Ama garip bir halet-i ruhiye içindeydi: Hür olarak yaşadığına hâlâ inanamamış gibi bir durumdaydı. 14 yıllık sefil hayatı, gözünden ve kalbinden uzaklaşmış değildi. Doğduğu yerde yeniden kurulmakta olan hayat, Gokka'ya kanat takıyordu. Evler için yapılan tatsız mücadeleler onu bir hayli üzmüştü. İnsanı hayrete düşüren nedir dersen, evleri sağlam kalanlardan, yıkılmış olanlar daha huzurluydular. Onlar birer derme çatma baraka yapıp başlarını sokuyorlardı. Devletten kredi alarak yeni evler inşa ediyorlardı.

Yeni yayımlanmaya başlayan "Kızıl Karaçay" gazetesinin sahifeleri Gokka'nın elinde adeta hıçkırarak ağlıyordu: Ev inşası için ağaç, tuğla gibi malzemeler yetişmiyor; kendi evlerini geri almak için bazı köylerde kavga döğüş çıkaranlar var; okullar henüz açılamadı; kolhozların ve sovhozların ihtiyaçları karşılanamıyor. Sözün kısası, her tarafta feryat ve figan.

Vilayet hastanesi 4-5 odadan ibaret bir binada faaliyet gösteriyordu. Odalar hastane için uygun değildi. Karaçayşahar'da görev almadığına Gokka zaman zaman pişman oluyordu. Oradaki hastanenin binası daha iyiydi. Burada dört cerrahtılar. Gokka nöbetçi olduğu zaman, Artur'u yuvadan Evdoksiya alıyordu.

Karaçay aydınları tükenmiş gibiydi. Onların çoğu 1937 katliamı sırasında yok edilmişlerdi. Kalanlar da savaş-

larda ve sürgünde büyük kayıplar verdiler. Şu anda mevcut olanlar da Çerkessk'te sık sık bir araya gelerek halkın maddî ve manevî yıkılışının ortaya koyduğu meseleleri tartışıyorlardı: Her Karaçay Orta Asya'da hangi halkın içinde yaşıyorsa, onun dilini, âdetlerini, aşını, suyunu.. beraberinde getirmişti. İki Karaçay konuşurlarsa, hangi şive ile konuştuklarını anlamak mümkün değildi. Bu meselelere, mevcut aydınlar ciddi şekilde kafa yoruyor ve uygun çözüm yolları arıyorlardı.

Cephedeki zamanında bütün gücünü toplayarak nasıl çalışıyorsa, burada da aynı şeyi yapmak zorunda olduğunu çabuk anladı Gokka. Yeni hayatı rayına oturtmak lazımdı. Bu meselede büyük, küçük ayırımı yapmadan herkes üzerine düşeni yapmalıdır. Atayurdunun taşı, toprağı, ağacı, suyu bize güç verecek ve o kahrolası 14 yılı unutturacaktır. Gokka'nın düşünceleri böyleydi.

Gokka'nın gayretleriyle hastanede prensipler oturdu. Yiyecekler düzeldi. Hastane dışında Gokka, sağlık idaresine giderek "size nasıl yardımcı olabilirim" diye sorduğunda, oradakiler sevinerek ona bir sürü iş buldular: Köylerde sağlık evleri kuruluyordu, onların işlevli hale gelmesi için Gokka'nın çok yardımları olabilirdi. Böylece Gokka, boş zamanlarında köyleri dolaşmaya başladı. 14 yıllık acı geçmişini hatırlamamak için kendisine boş zaman bırakmak istemiyordu.

Yeni bir haber çıktı: Karaçay Halkı ile Adigey Halkı'nın gönüllü olarak Rusya'ya katılışlarının bu sene ekim ayında dört yüzüncü yılı doluyormuş. Bu, mutlu (!) yıldönümü hem Moskova'da hem de burada törenlerle kutlanacakmış.

Gokka bu durumdan bir şey anlıyamadı: Karaçay Rusya'ya 1828 yılında Hasavka Savaşından sonra, General Emanuel tarafından ilhak edilmişti. O gün, her iki taraftan da çok insan hayatını kaybetmişti. Tarihin yazdığı gerçek budur. Öyle de olsa şu uğursuz 14 yılı unutturmak için ne yapılırsa yapılsındı.

On gün sürecek kutlama törenlerine yoğun şekilde hazırlık yapılıyordu: Yazarlar bu konuda yeni şeyler bulup (!) yazıyordu. Tanınmış kompozitor Vano Muradelini davet edilerek özel müzikler sipariş edildi. Sevinç kutlamalarını yürütmek için, adına Drujba = Dostluk ismi verilen bir de kulüp kuruldu. İş çok hızlıydı (!).

Bu sırada yurtlarına dönen Karaçaylar, polisten de korka korka, her kapıyı çalarak mekân yapmak için inşaat malzemesi bulmaya çalışıyorlardı. Ne yapıp yapıp kış gelene kadar, başlarını sokacak bir yerleri olmalıydı. Orta okulu Orta Asya'da bitirip gelen öğrenciler, nerede olursa olsun tahsillerine devam etmek istiyorlardı. Ancak bunlar, orta okulu, bulundukları cumhuriyetin diliyle tamamladıklarından hangi okulda okuyabileceklerdi? İmtihanları Rusça vermeleri gerekiyordu, o da mümkün değildi. Bütün bunlara rağmen Karaçaylara çektikleri acıları, her gün doya doya seyrettikleri öz dağları ve üzerinde basıp yürüdükleri ata toprakları unutturuyor, takattan düşmüş azalarına nihayetsiz bir güç veriyordu.

Gokka yine aynı lojmancıkta oturuyordu, ancak yakınlarında inşa edilmekte olan üç katlı binadan bir daire vermeyi taahhüt ettiler. İlk maaşını alınca, ev için gerekli olan eşya ve kapkacak tedarikine çalıştı. Odasında ayak basacak yer kalmamıştı. Bunlara konteynerle gelen eşyaları da katıldı.

Sağlık idaresinin bayan sorumlusu ile Gokka, tatil günlerinde ilçeleri dolaşıyorlardı. Eski sağlık evlerini de, yeni açılanları da gözden geçiriyorlardı. Bunun dışında konut inşaatlarının nasıl gittiğine, kredi işlerine ve köylerde dükkânların açılması işine de kafa yoruyordu. Vilayetten gelen her sorumlunun köylerde halledeceği çok iş vardı. Karaçaylar gelmeye başladıklarında, patates ekme mevsimi geçmişti. Buna rağmen evleri yıkılanlar, hemen avlularını kazarak patates ektiler.

Karaçaylar geri dönmeye başlayınca, her şey ateş pahası oluverdi. Kendi evlerine giremeyip de dışarıda kalanlar

gösterilen yerleri kabul etmiyerek, Gürcülerin gitmelerini sabırla bekliyorlardı.

Gokka bir gün köyün birinde, yeni oluşan köy sovyetinin başkanı ile sokakta giderken, bir avludan gürültüler işitildi. Evin gerçek sahipleri, bir odaya eşyalarını taşımaya çalışıyorlardı. Gürcüler de onların içeri taşıdığı eşyaları dışarı atıyorlardı. İki erkek bir biri ile kapışınca, kadınlar bağırıp çağırmaya başladılar.

- Defol kendi evine, işte geçit açık!

- Sen defol, geldiğin yere, bu evi bana devlet verdi!

- Çocukların yağmur altında ıslandıklarını görmüyor musun? Hiç olmazsa bir odaya girelim!

- Seni birine bırakırsam, tamamını haklarsın!

- Haklıyacağım! Er de olsa, geç de olsa haklayacağım! Ev benim evim! -diye Karaçay olanı, bir dengi kaldırıp tekrar içeri girerken, Gürcü olanı onu geri iteledi.

- Bana burayı devlet verdi, devlet!

- Devlet sana benim evimle biraz fazla cömertlik etmiş. Doğru. Evimi sana vermiş, üstelik geri almam için yetki de bırakmamış bende. Ancak şunu bil ki: Bu evde yaşayacak olan benim! İşte şu ellerle yaptım burayı! Sen ise kendi evini bırakıp, ganimet toplamak için geldin buraya. Bütün servetim bunun içinde kalmıştı! Hepsini gaspettin! Daha başka kaç evi yıkıp malzemesini sattın, kim bilir? Burnundan gelinceye kadar git buradan! Benim kafam zaten karma karışık, sana bir şey yapabilirim, iyisi mi çık git!. -diye, dengi kapıp eve yürüdü. Dört çocuğu ile karısı yağmur altında sırılsıklam olmuşlardı.

- Alınız eşyalarınızı! -diye Gokka, kadınla çocuklara seslendi ve kendisi de bir çıkını alarak kapıya, evin kapısına doğru yürüdü.

- İçeri bırakmam! -diye, Gürcü, kapıya kollarını gerdi.

- Hayır, bırakacaksın! -diyerek, köy sovyetinin başkanı onu itip elinde bir valiz olduğu halde içeri girdi.

- Hayret doğrusu, sen insan mısın, değil misin? Çocukların yağmur altında ıslanıp durduklarını görmüyor musun? -dedi Gokka.

Yeni dönüş yapan aileyi güç bela evine sokarak, köy sovyetine döndüler. Gokka'nın şemsiyesi yoktu. Açık yakalı beyaz elbisesi ve kısa topuklu kırmızı ayakkabıları ıslandı. Kır saçlarını ise el çantasıyla korumaya çalışmıştı.

Köy sovyetinin başkanı Karaçaydı. Şu sıralarda, böyle bir göreve atanmış olduğuna inanamıyordu. 14 yıldır "halk düşmanı" idiler. Şimdi ise Sovyet Rejimi'nin köy mümessili olarak görevlendirilmesi doğrusu şaşırtıcıydı. Yakın zamana kadar, köyde sovyet filan da olmadığı için, Gürcüler diledikleri kadar evi yıkıp, kerestesini satmışlardı. Keza bütün sahipsiz hayvanları ele geçirerek, istedikleri kadar tarla ve bahçeyi de ekip biçmişlerdi. Bu arada dağ ardına taşıyabildiklerini de taşımışlardı.

- Evleri yıkılanlar, ne yapıp edip kış gelene kadar, bir çatı altına girmeye çabalıyorlar. Biz de onlara kereste, cam, çivi.. gibi şeyleri temin etmeye çalışıyoruz, -dedi, köy sovyetinin başkanı, bir eski koltuğu, oturması için Gokka'ya göstererek. Biliyor musunuz, bazı Gürcüler kendiliklerinden evleri boşaltıp dağ ardına dönüyorlar. Bazıları ise gördüğünüz gibi inatlaşıp duruyorlar, -diyerek, masada duran kalemi iki parmağıyla tuttu. Diğer parmakları yoktu. Belli ki harp malülüydü.

- Aslında ortada suçlu yok, -dedi Gokka düşünceli bir çehreyle. Bizi "devlet düşmanı" diye sürdüler; onlara da: "Gidiniz, toplayabildiğiniz kadar ganimet toplayınız" -diyerek evlerimizi, yerlerimizi peşkeş çektiler. Onlar da her şeyimizi topladılar. Şimdi ise hükümet berikilere: "Evlerinize dönünüz" diye, nasıl söylesin? İnsan haysiyetini ayaklar altına alan politikanın işte sonuçları! Bizimkilere kışı geçirmek çok zor olacak, çünkü ev rahatları yok. Keza mal, mülk de yok, sürülü ve ekili arazi de. Yiyecek durumu da pek iç açıcı değil. Ama Atayurtlarına dönmeleri onlara her şeyi unutturmuş bulunuyor.

- Sovhoz oluşturmaya çalışıyoruz, -dedi başkan; hatta adını bile koyduk: Yiğit gerillacı "Kasayoğlu Osman"ın adı. Eski okulun binasını da tamir ediyoruz. Sizin yardımlarınızla sağlık evini de faaliyete geçireceğiz. Doğrusu yapılacak çok işimiz var. Dikkat ediyor musunuz, kimse halinden şikâyetçi değil. Hepsinin kalbi aydınlık, moralleri iyi ve kararlılar.

- Atayurdu'nun havası her şeyi unutturarak onlara güç verdi, artık hep beraber dağları bile devirebiliriz, -dedi Gokka.

Vakit öğleyi geçiyordu, yağmur hâlâ durmamıştı. Sovyetin başkanı tek at koşulan bir arabaya Gokka'yı bindirdi, kendisi de dizginleri tutarak birlikte yola çıktılar. Gokka'yı Karaçayşahar'a kadar götürürse, oradan öteye ya otobüs bulurdu ya da bir başka vasıta.

Kuban vadisinin güzelliği Gokka'yı büyülemiş gibiydi. Yeşil ormanlarla kaplı dağlar misk gibi kokuyordu. Onlarda olmadık yemiş yoktu, Gokka bu yemişlerin hepsini tanırdı. Bir seferinde Aslan ile Çavul'a gelirken, yolda eylenerek fındık topladıklarını hatırladı. İşte Aman-Nıhıt'a eriştiler. Burada uçuruma yuvarlanan kamyon gözüne göründü ve kendini güçlükle tutabildi. Artık insanlara yep yeni bir güç ve yep yeni bir hayat doğmuş bulunuyordu. Onlar hiç bir zorluktan korkmuyorlardı. Halkın kırılan itibarını iade ettireceklerine inanıyorlardı. Ama geçen 14 yıl, beraberlerinde yaşayıp duracaktı...

Gokka'nın not defterine kaydedilmedik şey yoktu: Köylere ve insanlara gerekli olan her şey yazılmıştı. Mevcut Karaçay aydınları tıpkı Gokka gibi, halklarına yardımcı olabilmek için canla başla gayret ediyorlardı.

1958 yılında Gokka'ya yeni konut verildi. Artur ile o artık insan gibi yaşıyorlardı. Artur da okula başlamıştı.

Ülke, savaşın sebep olduğu ağır yıkımdan yavaş yavaş belini doğrultmaya başladı. Yiyecek giyecek henüz yeterli değildi. Bura halklarından bazıları bu yüzden Karaçaylara öfkelenerek hınçlarını onlardan çıkarmak istiyorlardı: Ban-

ditler sökün edip geri geldiler ve onlardan kimseye bir şey kalmadı. Şurada burada sarfedilen bu şekilde sözler Gokka'nın yaralarına tuz biber ekiyordu.

O zavallı banditler ise, cetlerinin ezelden beri yaşayıp geldiği topraklarda çalışarak, çırpınarak, bütün güçlüklere göğüs gererek ayakta durmaya çalışıyorlardı. İnşası yarım kalmış evlerde pek çok zorluklara katlanarak yaza çıktılar. Artık onlara iş dayanmıyordu. Kolhozlar, sovhozlar henüz yeni kurulmuştu. 1958 baharında bahçelerine tohum serptiler, çim diktiler; eski otlukları yeniden canlandırdılar. Çocuklar da okula gidiyordu. Her şeye rağmen, bu yörede yaşayanlardan bir kısmı Karaçaylara kötü gözle bakmaya devam ediyorlardı. Zaten yaralı olan kalblerini bu türlü davranışlar çok üzüyordu. Özellikle gençler tahammül edemiyorlardı.

Günlerden bir gün, Aslan'ın basılan kitabını Gokka eline alarak gözden geçirdi. Kitabın basılmasından dolayı memnuniyetlerini belirten okuyucu mektupları gazetelerde yayımlandı.

Böylece Aslan da öz dağlarına döndü.

Gokka ile karşılaşan herkes, kitap hakkında güzel sözler söylüyordu. Bu kitabın halkımızın benliğine yeniden kavuşmasında ve darma dağın olan insanlarımızın yeniden birlik haline gelmesinde, keza ana dilimizin eski gücünü kazanmasında ve gelişmesinde büyük hizmetleri olacağı dile getiriliyordu. Zaten aydınlarımızın en büyük görevi bu meseleleri en iyi şekilde halletmekti.

*

Yıllar geçti. Gokka Moskova'da doktorasını tamamlayarak tıp bilimleri doktoru unvanını aldı. Vilayet Hastanesinde cerrahi bölümünün şefi oldu. Elli yaşını doldurduğu zaman, devlet onu madalya ile ödüllendirdi. Böylece savaşta aldıklarına bir yenisi daha eklendi. Saçları zamansız ağaran bu doktor hanımı, şehirde tanımıyan yok gibiydi. Ona büyük saygı duyuyorlar. Güzel endamlı, uzunca yanaklı, kara

kaşlı kadının sevimliliği çehresinden eksilmemektedir. İri siyah gözlerinde hayatı sevme çabası ile birlikte, anlamlı bir teessür de okunmaktadır. Artur büyüdü, Moskova'da "Bavman" isimli bir lisede okumaktaydı.

Artur için, kendisi için, halkı için Gokka geçen 14 yılı ne kadar unutmaya çalışsa da bir türlü unutamıyordu. Bundan böyle, yer yüzünde kaç yıl yaşasa da o meş'um 14 yıldan kurtulamıyacağını biliyordu.

——— o ———

EKLER...

I

Bizi, bir kısım aileleri Pakhta-Aral yöresinde Ölümkör denilen kolhoza götürmüşlerdi. Kazakistan'ın bu bölgesi verimsiz ve aşırı sıcak olması sebebiyle kolhozun adına Ölümkör -ölüm çukuru- adını vermişler.

Bizi götürüp bir sundurmanın altına boşaltmışlardı. Dört yanımızdan rüzgâr vuruyordu. Gece olunca bir birimizin üzerine yığılarak yatardık. Üstümüzden kurbağalar sıçrar, altımızdan yılanlar ıslık çalarak geçerlerdi.

İnsanlar açlıktan şişerek ölüyordu. Hatırımdan hiç çıkmıyor: Eskiden Sarıtüz köyünde yaşayan sürgünlerden Bicioğlu Hacıbekir'in ailesi, altı nüfus toptan kırılmıştı. Ben ve bir kadın mezar kazmaya çalışarak hepsini aynı çukura gömmüş ve üzerlerini güç bela örtebilmiştik. Üstlerindeki yırtık pırtık elbiseleriyle defnetmiştik. Bundan başka elimizden bir şey gelmemişti.

Borlakoğlu Fatima
Askerbiy kızı-Çerkessk

II

... Ben Stalingrad savaşında canımı, kanımı esirgemeden ölümle pençeleştim. Ama sürgünde çektiğim felaketler bundan daha ağırdı.

1943 yılında, bizim bölüğün önde gelenlerinden olmam hasebiyle, ödüllendirilmek üzere Moskova'ya çağırılmıştım. Madalyamı bizzat N.İ.Kalinin kendi eliyle takmıştı. Orada S.M.Budennıy da vardı. Moskova'da bizi çok güzel ağırlamışlardı.

1946 yılında beni Orta Asya'ya gönderdiler. Ailemi orada binbir zorlukla bulabildim. İnsanın insana yapamıyacağı kötülüklerin, Karaçaylara yapıldığını gözlerimle gördüm. Yanımda parti üyesi kartım ve göğsümde madalyalarım beni azaptan kurtarmadı. Yirmi yıl kürek cezasına mahkûm edilmekten zor kurtuldum. Sebep neydi derseniz, ailemi arayarak bir köyden bir köye gitmem.

A.Temircanoğlu
Karaçayşahar

III

... 1944 yılı güzünde Hıbırtoğlu Azret yaralanıp hastanede tedavi gördükten sonra, ailesinin sürüldüğünden habersiz trenle Narsana'ya gitmişti. Aşırı takatsizlikten güçlükle yürüyordu. Eskiden çok güçlü kuvvetli bir insandı. Vücudunda dokuz kurşun yarası ile sırtında bir şarapnel yarası vardı.

Narsana'dan kendi köyü olan Tereze'ye geçiyor. Tek bir araç bulamıyarak koltuk değnekleriyle yaya olarak güçlükle yol almaya çalışıyor. İkinci günü bir at arabasına rastlıyarak ona biniyor. Böylece Narsana'dan Tereze'ye (30 km) iki günde varabiliyor. Fakat doğduğu köyü tanıyamıyor: Sahipsiz, yıkılmış ve talan edilmiş evler. Bazı evlerde oturanlar da olacak ki bacalardan duman çıkıyor. Azret'in evi de yıkılanlar arasında.

Talihi yaver giderek, bu köyde eskiden beri yaşayan Kumuk Türklerinden Bahruddin Rabadan'a rastlıyor. Köyün başına gelen felaketi onlar Azret'e anlatıyorlar. Tereze'ye gelişinin üçüncü günü Beria'nın özel muhafızlarından Krivokliyakin ile Kozlov yetişiyorlar. Onlardan biri harp malülü Azret'in alnına tabancasını dayayarak "kalk!" komutunu veriyor. Azret güçlükle ayağa kalkıyor, ikisi onu arabaya koyup götürüyorlar.

Azret bir şey anlıyamıyor: Takım komutanı olarak savaşan bir askere, bir savaş malülüne "halk düşmanına" yaptıkları muameleyi niçin yapıyorlar? Dovator taburunda savaşmış, Moskova'yı savunmuş, Smolensk savaşlarına katılmış. Harp malülü olarak evine dönünce: Ne ev var, ne de çoluk çocuk. Şimdi ise tutuklu.

Narsana'da tek kişilik bir hücreye kapatıyorlar. Doğrusu orada, Krivokliyakin ve Kozlov gibi davranmıyorlar ve kendisini serbest bırakıyorlar. Orta Asya'daki ailesini bulmak için, onun ne sıkıntılara katlandığını anlatmaya gerek var mıdır?

Bu hikâyeyi bana yaşlı Kumuk Bahruddin anlatmıştı. 1956 yılı. Ben bir okulda öğretmendim. Karaçaylar da okula gelmeye başlamışlardı. Burada Hıbırtoğlu Azret ile tanışmıştım. Askeri üniformasını hâlâ çıkartmamıştı. Göğsü madalyalarla doluydu. Bu yakışıklı, iri yarı vücudlu adam da başından geçenleri anlatmıştı. Günün birinde eski yaralarının debreşmesiyle hastalanarak öldü. Onun kızı Tanya şimdi Yukarı Mara köyünde oturuyor.

Acibekoğlu Zaval
(öğretmen)
(Lenin'in Bayrağı Gazetesi -26 Haziran 1988)

IV

SBKP Birinci Sekreteri
Nikita Sergeyeviç Khrutşev Yoldaş'a,

Değerli Nikita Sergeyeviç!

Bizimle görüşmenizi diliyoruz. Biz Kazakistan ile Kırgızistan'dan gelen on adam, Karaçay Halkı'nın bundan sonraki durumu hakkında sizinle özel görüşme yapmaya geldik.

Nikita Sergeyeviç! Bu konuyla ilgili olarak sizinle görüşmeye gelen ikinci heyetiz. Bizden önce gelenler, partinin ve hükümetin ileri gelenlerinden kimse ile görüşemeyip geri dönmüşlerdir. "Görüşmeden geri dönmeyiniz" diye, şimdi de halkımız bizi göndermiştir.

Bizim aramızda bulunan sosyalist yarışın kahramanı, Gürcüoğlu Nuzula memedeki çocuğunu bırakıp gelmiştir. Ömründe ilk kez uçağa binerek 4000 km kateden kolhozcu Çağaroğlu İbrahim 88 yaşındadır.

Sizin, SBKP Yirminci Kongresinde bizleri savunarak yaptığınız konuşma, masum Karaçaylara güven vermiş ve onların yüreklerine su serpmiştir. Karaçay'ın Leninist delegeleri, sizin Leninist sözlerinizin sonucunu heyecanla bekliyorlar.

Bu sebeple, değerli Nikita Sergeyeviç, halkımızın durumunu anlamak için, biraz zamanınızı bize ayırmanızı rica ediyoruz.

Çeçenlerle İnguşların delegeleri Anastas İvanoviç Mikoyan Yoldaş, Kalmuklarınkiler de Kliment Efremoviç Voroşilov tarafından kabul edildiklerini Karaçaylar haber almışlardır. Biz sizin müsaadenizi bekliyoruz ve "hayır" demeyeceğinize güveniyoruz.

Cevabınızı şu adrese bildirmenizi rica ediyoruz:
Moskova, D-57, Pervıy tsetkovskiy proezd, dom 16-a, k.b.3, Gacaoğlu İbrahim'in oğlu Macir'e.

Size temiz kardeş selamlarıyla:

1. Gürcüoğlu Nuzula-Sosyalist yarışın kahramanı.

2. Çağaroğlu İbrahim -88 yaşında kolhozcu.
3. Gacaoğlu Macir-Mühendis, Yurt savunmasına katılanlardan.
4. Bağatıroğlu Harun-SB Kahramanı, savaşa subay olarak katılanlardan (görüşme sırasında yoktu).
5. Gürcüoğlu Tavbiy-Komünist, savaşa katılanlardan.
6. Bayramukoğlu Üsüf-Yurt savaşının partizanı, hukukçu, komünist.
7. Cammaoğlu Murat-Komünist, SBKP'nin eski Küçük Karaçay Yöre Komitesi Sekreteri, muharip.
8. Orusoğlu Umar-Memur, SBKP kongre delegesi namzedi.
9. Bayramukoğlu İbrahim-Kolhozcu, muharip, SBKP kongresi delege namzedi.
10. Kobanoğlu Safar-Memur, sabık sovyet subayı (buluşma sırasında yoktu).

3 Temmuz 1956- Moskova

V

SBKP Stavropol Eyalet Komitesi Bürosu'na
Stavropol şehri,

Biz, halkımız tarafından görevlendirilerek Moskova'ya gelen Karaçay Temsilcileri, 4 Temmuz 1956 günü SBKP Birinci Sekreteri Nikita Sergeyeviç Khrutşev'le görüşerek Karaçay Halkı'nın eski yurtlarına-Stavropol eyaletine dönmelerine müsaade edilmesi talebinde bulunduk.

Gerçekten bizi içtenlikle kabul ederek Nikita Sergeyeviç, kalblerimize serinlik verdi. Bu meseleye çok üzüldüğünü anlattı. Bizim geri dönmemiz hususunda SBKP Eyalet Komitesi'nin de yardımcı olmasını rica ediyoruz.

6 Temmuz 1956

Bu dilekçeyi, Moskova'ya gidenlerden Bağatıroğlu Harun ile Kobanoğlu Safar'ın dışında kalanlar imzalamışlardır. Dilekçeyi Eyalet Komitesi'ne götürmek için, Stavropol'a Gürcüoğlu Nuzula, Gürcüoğlu Tavbiy ve Cammaoğlu Murat gönderilmiştir.

VI

KARAÇAY DELEGELERİ MOSKOVA'DA...

1943-1944 yıllarında, hiç bir şeyden habersiz Karaçayları, Malkarları, Çeçenleri, İnguşları, Kırım Tatarlarını, Kalmukları ve bunun gibi diğer bazı halkların bir bölümünü topyekün sürgün etmişlerdi. Savaştan kısa bir süre önce Volga boyu Almanlarını da tehcire tabi tutmuşlardı.

Tehcir kararını Devlet Savunma Komitesi vermiştir. Bu karara göre "savaş sona erinceye kadar" kaydı konulmuştu. Ancak savaş bittikten iki yıl sonra, 1947 yılında "tehcir işleminin temelli olduğu" hakkında ikinci bir karar daha çıkartılmıştır.

Stalin ile Beria öldükten sonra, SBKP'nin Yirminci Kongresi, Stalin'in haksız icraatlarını kamuoyuna açıklayarak, sürülen halklara yeni bir ümit verdi: "Geri dönerek hür yaşama" telaşına girdik. Bu amaçla temsilcilerimiz, istişarelerde bulunmak üzere Moskova'ya gittiler.

1956 yılı haziran ayının ikinci yarısında, Cambul vilayetine bağlı Lugovskoye köyünde, Gacaoğlu İbrahim'in oğlu Macir bana geldi. Onun anlattığına göre, Çeçen-İnguş Halkı'nın temsilcilerini SBKP Merkez Prezidiumu Başkanı A.İ. Mikoyan; Kalmuk temsilcilerini de Başbakan Birinci Yardımcısı K.E.Voroşilof kabul ederek görüşmüş. Bizden giden delegeler S. U. Tokoğlu, M. O. Akbayoğlu, A. B. Ebzeoğlu, P. T. Aliyoğlu, S. T. Kobanoğlu kimseyle görüşemeden geri dönmüşler.

Macir'in ifadesine göre, A. İ. Mikoyan'ın kardeşi Artöm İvanoviç ile kendisi beraber okuyarak havacılık enstitüsünü bitirmişler. Artöm İvanoviç, Karaçayları ağabeği ile görüştürmeyi vaadetmiş. Macir şimdi temsilciler heyeti oluşturmaya çalışıyordu.

Ben gitmeye hazır olduğumu söyledim. 1956 yılı haziranının yirmisinde yedi kişi olarak Frunze'den Moskova'ya gittik. Temsilciler şu kişilerden oluşuyordu: Gürcüoğlu Tavbiy, Gürcüoğlu Nuzula, Çağaroğlu İbrahim, Cammaoğlu

Murat, Bayramukoğlu İbrahim, Bayramukoğlu Üsüf (Yusuf).

Moskova'da otelde yer bulamadığımız için biz üç kişi bir tanıdığın evinde misafir olduk. Kalanlarımız da Devlet Teşhir Evi'nin misafirhanesine yerleştiler.

Haziranın yirmi üçünde A.İ. Mikoyan'a mektup yazdık. Gacaoğlu Macir mektubu Artöm'e vermek için çıkıp gitti. Artöm İvanoviç helikopter üreten bir kuruluşun müdürüydü.

Macir anlattığına göre, mektubu Artöm'e verememiş, "ona verilmek üzere" sekreterine bırakmış. Ondan cevap bekliyerek, paramızı da azaltarak 10 gün bekledik. Temmuz'un ikisinde, Anastas Mikoyan'ın Soçi'de dinlenmekte olduğunu öğrendik. Onunla görüşemiyeceğimizi anlıyarak, doğrudan N. S. Khrutşev'e mektup yazıp temmuzun üçüne randevu aldık. "Ah, keşki randevu Khrutşev'in kendisine olsaydı bari!" diye, dua ederken, Merkez Komitesinden bir memurun görevlendirildiğini haber aldık. Bizim dileklerimizi o Khrutşev'e ileterek, onun verdiği cevabı da bize bildirecekmiş. Böyle de olsa, talihimiz yaver gitti sayılırdı: Kolunda kırmızı bandı ile salonda nöbet tutan KGB görevlisi, sırada bekleyen Nuzula'ya yaklaşarak, "ne işi olduğunu" sordu. Nuzula, yalnız olmadığını, bizlerin de beraber olduğunu söyleyince, Khrutşev'e yazdığımız dilekçeyi alarak, Merkez Komitesinde çalışanlardan birine iletti. Yarım saat sonra KGB görevlisi ile birlikte bir memur gelerek mektubumuzun Khrutşev'e iletildiğini söyledi: "Nikita Sergeyeviç sizinle bugün görüşmek istemesine rağmen, Kamboçya Devlet Başkanı Prens Norodom Sihanuk'un karşılanma törenine katılmak üzere Vnukova Havaalanı'na gitmek zorunda kaldı. Sizi yarın kabul edecek," -dedi.

Ertesi gün, 1956 yılı 4 temmuz günü, sabah saat 10'da M. K'ye geldik. M. K. memuru bizi albay rütbeli bir KGB görevlisi ile Khrutşev'e gönderdi.

Khrutşev'in makamına, iki semtten geçerek vardık. Beraberimizde gelen albaya sorarak, Khrutşev'in yanında

nasıl davranmamızın gerekli olduğunu sorduk. Khrutşev konuşurken, sözünü kesmememizi söyledi.

SBKP-MK'nin binasına gelince, alt kattaki kapının yanında durduk. Küçük pencereden bir KGB binbaşısı görünüyordu. Binbaşı bizim kâğıtlarımızı istedi. Buraya gelmeden önce pasaportlarımızı almıştık. Hüviyetlerimizi kendi önündeki isimlerle karşılaştırarak mutabakat sağladı. Sonra bizi içeriye bıraktılar. Refakatimizde gelen albay, koridoru geçerek asansörün olduğu yere yürüdü, biz de onu takibettik. Asansörle üçüncü kata çıktık, tekrar bir koridoru geçtik. "Furtseva", "Aristov", "Suslov" gibi isimleri okuyarak gidiyorduk. Koridorun sol tarafındaki kapıda ise "N. S. Khrutşev" yazıyordu. O kapıdan girdik. Ön odada orta yaşlı bir adam oturuyordu. O, her halde Birinci Sekreter'in özel kalem müdürü olmalıydı. Bizi beyaz kılıflı yumuşak koltuklara oturttular. Oda bir hayli genişti. Orta yerde de bir masa duruyordu. Keza duvarın yanında da bir masa. Masaların üzerinde telefonlar ve diğer cihazlar görülüyordu. İki de elbise askılığı vardı. Oraya asmak için bizim şapkalarımız ile kasketlerimizden başka bir şeyimiz yoktu. Üzerimize sadece elbiselerimiz vardı. Ön odada pencerenin yanında bir albay oturuyordu. Bizi getiren KGB albayı da gidip onun yanına dikildi.

Gelişimizi her halde Khrutşev'e bildirecekler, diye beklerken, bu odadan o tarafa giren olmadı, oradan da çıkan.

Yirmi dakika sonra, orta yaşlı adam kalkıp Khrutşev'in odasının kapısını açarak bizi oraya çağırdı. Biz içeri girince, Khrutşev oturduğu yerden kalkarak bize doğru yürüdü ve odanın ortasında, hepimizle teker teker tokalaşarak selamlaştı. Buraya gelinceye kadar kararlaştırdığımız gibi, önden 88'lik Çağaroğlu girerek "Assalamun alaykum Nikita Sergeyeviç" -diye elini sıktı, onun peşinden de bizler. Khrutşev bizi güler yüzle karşıladı ve biz oturuncaya kadar kendisi oturmadı. Odası çok büyüktü, rahatlıkla 60-70 kişi sığabilirdi. Masanın kenarları küntttü. Duvarda sadece Lenin'in resmi duruyordu. Masada da sadece bizim dilekçemiz, baş-

ka kâğıt yoktu. Mektubumuzda on kişi olduğumuzu yazmıştık. Oysa sekiz kişi gelmiştik. Bağatıroğlu Harun ile Kobanoğlu Safar hastalandıkları için gelememişlerdi.

Khrutşev'le olan görüşmemiz sırasındaki konuşmalar daha önce anlatıldı.

Bizler, Moskova'ya varır varmaz, her birimiz ayrı bir konuda maruzat yazmaya karar vermiştik: Subay olan arkadaşlarımız Gacaoğlu, Gürcüoğlu, Cammaoğlu ve Bayramukoğlu, savaş bitmeden askerlikten ihraç edilerek, refakatte Orta Asya'ya gönderilen muharip askerler hakkında; Çağaroğlu yaşlılara yapılan zulüm hakkında; Unzula kadınların çektikleri felaketler hakkında; Orusoğlu gençlerimizin meseleleri hakkında; ben Bayramukoğlu da tehcirin nasıl yapıldığı hakkında yazacaktık.

Tehcir sırasında ben savcı yardımcısı olarak görev yapıyordum. Orta Asya'da ise NKVD'de sürgün edilen halklarla ilgili bölümde görevlendirilmiştim. Maruzat yazılarını sadece üç kişi yazabildik; Nuzula ile Tavbiy'inkileri de ben hazırladım. Görüşmemiz sırasında bu yazıları Khrutşev'e takdim etti.

Ben yazımı Khrutşev'e uzatırken, müsaade ederlerse okumak istediğimi söyledim. Baştan sonra kadar okudum ve yazının içeriğinden SBKP-MK üyelerini de haberdar edilmesini rica ettim. Bunu yapacağına Khrutşev söz verdi. "Sürgünden önce ne iş yapıyordun" diye bana sordu, ben de savcılık yaptığımı söyledim. "Tehcir işinde asıl suçlu sizsiniz, çünkü kanunu çiğnemişsiniz" -diye şaka yaptı. Diğer arkadaşlar da yazılarını takdim ettiler.

Görüşmemizin bitimine doğru ben Khrutşev'e: "Aramızda bulunan ihtiyar Çağaroğlu dini bütün bir insandır. O da, onun gibiler de size ve ailenize Allah'tan hayır dilekleri diliyorlar. Halkımız sizin ağzınızdan "hak" sözünü işitti ve çok sevindi. Şimdi de geri dönmeleri için izin vermenizi dört gözle bekliyorlar. Biz buradan dönünce, heyecanla haber bekleyen halkımıza "Nikita Sergeyeviç bizim yanımızdadır" diyebilir miyiz? -diye sordum. "Ben tek başıma karar vermeye yetkili değilim, ama sizin yanınızda olacağım" -şek-

linde cevap verdi. Böylece vedalaşıp ayrıldık. Ön odada KGB albayı bizi bekleyip duruyordu. O bizi uğurladı.

Gacaoğlu savaştan önce de Moskova'da yaşıyordu, yine orada kaldı. Nuzula, Tavbiy ve Murat'ı Stavropol'a, Parti Eyalet Komitesi'ne dilekçemizi iletmek üzere yolcu ettik. Kalanlar da temmuzun altısında Kazakistan ve Kırgızistan'a hareket ettik.

Moskova'dan döndükten iki hafta sonra, Frunze'de okuyan Karaçay yüksek tahsil talebeleri beni davet ettiler. Onlara vaziyeti olduğu gibi anlattım. Cambul civarında yaşayan Karaçaylardan bir çoğu gelip benden bilgi aldılar.

1956 yılında beni, partinin Lugovskoye yöre komitesi birinci sekreteri İsmailov yoldaş davet etti. Orada Alma-Ata tarafından gelen yöneticiler de vardı. Beni, Karaçayları burada kalmaya ikna etmem için çağırmışlar. Bize yer belirleyip otonomi vermeye, beni de yöre komitesi sekreteri yapmaya karar verdiklerini açıkladılar. Ben: "Şimal Kafkas'ta çoban olmayı, burada yöre komitesi sekreteri olmaya tercih ederim" -diye cevap verdim.

1957 yılında, Karaçay-Çerkes Bölge İcra Komitesi adına Karaçayları Lugovskoye'den Atayurtlarına gönderen bendim. Onların hepsini yolcu ettikten sonra, aynı yıl içinde kendim de yurduma döndüm. Şimdi de Küçük Karaçay yöresinde yaşıyorum.

Bayramukoğlu Mamuraş'ın oğlu Üsüf (Yusuf)

Umut beslenilen bir rejimin iflâsı... Ona bel bağlayanların hayal kırıklıkları... Düzeni yerleştirmek uğrunda işlenen cinayetler. Ezilen, horlanan insanlar. Ayaklar altına alınan insan haysiyeti...

2 Kasım 1943'te yerlerinden, yurtlarından sürülen, akıl almaz haksızlıklara, zulümlere uğrayan; acılara, sıkıntılara, yokluklara göğüs geren insanların metaneti, sabrı ve çektiği çileler... Tam 14 yıllık bir sürgün hayatı... Kısacası Karaçay Türkünün dramı!....

İKİ KASIM BİN DOKUZYÜZ KIRKÜÇ

HALİMAT BAYRAMUK

Karaçay Türklerinin dramı... Umut beslenen bir rejimin iflası, ona bel bağlayanların hayal kırıklıkları... Düzeni yerleştirmek uğrunda işlenen cinayetler... Ezilen, horlanan insanlar... Ayaklar altına alınan insan haysiyeti... 2 Kasım 1943'te yerlerinden, yurtlarından sürülen, akıl almaz haksızlıklara, zulümlere uğrayan; acılara, sıkıntılara, yokluklara göğüs geren insanların metaneti, sabrı ve çektiği çileler... Ve tam 14 yıllık bir sürgün hayatı... "Tehcirin halkımıza getirdiği felaketler hakkında yazmayı kendime borç sayıyorum. Eksikleri vardır, ancak yazılanlar gerçeğin ta kendisidir. Kitapta adı geçen kişilerin isimleri çoğu kez değiştirilmeden verilmiştir. Onları, Orta Asya'nın kum düzlükleri çoktan yutmuştur."

